

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013

Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2014

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013

Toimetanud Triin Roosalu

Artiklite kogumik

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Artiklite kogumik.
Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2014

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Artiklite kogumik põhineb 2013. a soolise võrdõiguslikkuse monitooringu andmetel, mille uuringuraport ja ankeet on kättesaadavad Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel.

Trükise väljaandmist toetab Euroopa Liit ESF-i programmist „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2011–2013“

Lisateave:

Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond

Sotsiaalministeerium

Gonsiori 29, 15027 Tallinn

info@sm.ee

Keeletoimetaja: Nele Otto

Trükk ja küljendus: AS Atlex

Esikaane foto: Tatyana Gladskikh (Dreamstime.com)

ISSN-L 1736-3896

ISSN 1736-3896 (trükis)

ISSN 1736-390X (online)

Selle kogumiku tekstid väljendavad autorite seisukohti, mis ei pruugi kattuda Sotsiaalministeeriumi ametlike seisukohtadega. Artiklite autorid vastutavad tekstis esitatud informatsiooni õigsuse eest.

Sisukord

Tabelite loend	5
Jooniste loend	6
Eessõna – Katri Eespere	7
Tänuavaldused	8
Sissejuhatus	9
1. Ühiskondlikud hoiakud kui soolise võrdõiguslikkuse telg: sissejuhatavad märkmed – Triin Roosalu, Kadri Aavik, Katrin Tiidenberg	10
Sugu ja sooline võrdõiguslikkus eraelus	25
2. Laste sotsialiseerimine – Kadri Aavik, Hannaliisa Uusma	26
3. Tööjaotus ja võimusuhted perekonnas – Leeni Hansson	36
4. Võim teise inimese keha üle: suhtumine perevägivalda ja seksioistu – Jako Salla	47
Naised ja mehed avalikus sfääris	65
5. Naiste ja meeste võimalused tööturul – Kadri Aavik, Triin Roosalu	66
6. Töö- ja pereelu ühildamisega seonduvad hoiakud – Leeni Hansson, Triin Roosalu	75
7. Naiste ja meeste osalus poliitilises otsustusprotsessis ja kodanikuaktiivsuses – Hannaliisa Uusma, Kadri Aavik	84
Sooline võrdõiguslikkus: maailmavaateline küsimus	97
8. Heteronormatiivsus kui domineeriv hoiakutesüsteem Eestis 2013 – Katrin Tiidenberg	98
9. Soolise võrdõiguslikkuse kaheksa varjundit, sooülesed hoiakute koalitsioonid ja väärtuste tuum – Triin Roosalu, Kairit Kall, Kadri Aavik	107
Kokkuvõte	125
10. Sooline võrdõiguslikkus Eesti moodi: kokkuvõtlikud märkmed – Triin Roosalu	126
Kirjandus	135

Lisad 149

Lisa 1. Tekstis kasutatud mõistete seletusi 150

Lisa 2. Faktoranalüüs 154

Lisa 3. Klasteranalüüs 164

Lisa 4. Tekstis esinenud viited ja kommentaarid 166

Summary 173

Gender equality in Estonian way: concluding remarks – Triin Roosalu 174

Заключение 183

Гендерное неравенство по-Эстонски: заключительные примечания – Трийн Роосалу 184

Tabelite loend

Tabel 1. Abikaasade/partnerite poolt enam-vähem võrdselt tehtavate rutiinsete kodutööde osakaal abielus ja vabas kooselus elavate lasteta ja lastega paaride meeste ning naiste seas, % 40

Tabel 2. Abikaasade/partnerite poolt enam-vähem võrdselt tehtavate lastega seotud tegevuste osakaal eri vastajagruppides, % 41

Tabel 3. Vastused küsimustele prostitutsiooni suhtumisest 2005 ja 2013, % 57

Tabel 4. Meeste ja naiste hinnangud paindliku töökorralduse ja vanemapuhkuse kasutamise võimaluste kohta oma töökohas (% nendest, kelle arvates on nende töökohas isadel või emadel nimetatud küsimuses suuri raskusi, sulgudes – raskusi ei ole, ülejäänud – mõningad raskused) 80

Tabel 5. Vanemate poolt haige lapse hooldamise osas tehtud valikute põhjendused (% nendest, kes olid haige lapsega kodus olnud, oli võimalik märkida 2 peamist põhjust) 81

Tabel 6. Meessoost ja naissoost vastajate hinnangud lesbide ja geide lapsendamisõigusele 103

Tabel 7. Soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute tüpoloogia kuue klastriga mudeli klastrite koosseis sotsiaaldemokraafiliste tunnuste lõikes, % 117

Tabel 8. Soolist võrdõiguslikkust pooldavate hoiakute esinemine maailmavaatelistes rühmades (%), järjestatud kasvavalt vastavalt põhimõtet toetavate inimeste osakaalule kogu elanikkonnas 120

Jooniste loend

- Joonis 1.** Kas poiste ja tüdrukute kasvatamisel tuleks tähelepanu alla võtta samu või erinevaid oskuseid, vastajarühmade lõikes, % 30
- Joonis 2.** Oskused ja omadused, mille arendamisel peaks poiste ja tüdrukute kasvatamisel erilist tähelepanu pöörama, vastajatel paluti valida kolm peamist oskust ja omadust (% , kõik vastajad, n = 1500) 32
- Joonis 3.** Igapäevaseid oste puudutavad otsused abielus ja vabas kooselus meeste ja naiste hinnangul, % (ülejäänud juhtudel otsustab keegi teine) 43
- Joonis 4.** Meeste ja naiste vastused küsimusele „Kes otsustab teie peres, kuidas lapsi kasvatada?“, % (ülejäänud juhtudel otsustab keegi teine) 44
- Joonis 5.** Hinnangud väitele „Lapse füüsiline karistamine on mõnikord paratamatu“ (% , n = kõik vastajad) 49
- Joonis 6.** Hinnangud väitele „Lapse füüsiline karistamine on mõnikord paratamatu“ soo ja vanuserühma järgi (% , n = kõik vastajad) 50
- Joonis 7.** Hinnangud väitele „Abikaasa või elukaaslase füüsiline korralekutsumine on mõnikord paratamatu“ soo järgi aasta lõikes (% , n = kõik vastajad) 53
- Joonis 8.** Hinnangud väitele „Vägivaldse peretüli lõpetamiseks peaksid pealtnägijad või -kuuljad sekkuma“ soo järgi aasta lõikes (% , n = kõik vastajad) 55
- Joonis 9.** Taunivad hinnangud väitele „Kuidas suhtute sellesse, et on inimesi, kes ostavad prostituudilt seksi“ vanuse järgi soo lõikes (% , n = kõik vastajad) 58
- Joonis 10.** Hinnangud väitele „Kuidas suhtute sellesse, et on inimesi, kes ostavad prostituudilt seksi“ soo ja rahvuse järgi aasta lõikes (% , n = kõik vastajad) 59
- Joonis 11.** Koondandmed vastustest küsimustele „Kas naine/mees võib osta prostituudilt seksi“ soo järgi (% , n = kõik vastajad) 60
- Joonis 12.** Suhtumine prostitutsiooni reguleerimisse, vastusevariandid küsimusele „Mida Te arvate järgmistest väidetest? Prostituudilt seksi ostmisel tuleks...“ (% , n = kõik vastajad) 61
- Joonis 13.** Kas naine sobib tippjuhiks? (% , kõik vastajad, n = 1500) 72
- Joonis 14.** Vastused küsimusele „Juhul kui abikaasa (elukaaslane) teeniks normaalseks äraelamiseks piisavalt ning teil poleks otsest vajadust töötada või tööle minna, siis kas te ...?“ (2009 ja 2013, % , n = kõik vastajad) 77
- Joonis 15.** Naiste suurem osalemine poliitikas on vajalik eri huvide paremaks esindatuseks (% , kõik vastajad, n = 1500) 90
- Joonis 16.** Kuidas peaks naiste osakaalu poliitikas suurendama (% , kõik vastajad, n = 1500) 92
- Joonis 17.** Hinnangud Eesti ühiskonna sallivusele (% , kõik vastajad, n = 1500) 102
- Joonis 18.** Eri leibkonnatüüpide hoiakud lapsendamisõiguse rakendamise osas samasoolistele elukaaslastele 104
- Joonis 19.** Soolise võrdõiguslikkuse alaseid hoiakuid väljendavate üksiktunnuste loetelu ning nende väärtuste esinemise sagedus kogu elanikkonnas (% , n = 1500) 113

Eessõna

Hea lugeja!

Hoiate käes värsket neljanda soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemusi analüüsivat artiklikogumikku. Loodan, et teie ootusärevus kogumikuga tutvumisel on suur. Ning loodan, et ka tulemused ise pakuvad mõtteainet ja väärt lugemist edasiseks aruteluks ning tegevuseks.

Selles kogumikus annavad Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi teadlased ülevaate hoiakutest soolise võrdõiguslikkuse suhtes, tuginedes 2013. aastal läbi viidud uuringu tulemustele.

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring on Sotsiaalministeeriumi poolt läbi viidav uuring, mille eesmärk on saada ülevaade Eesti naiste ja meeste hoiakute, kogemuste ja käitumise kohta erinevates eluvaldkondades. Avar ja kõiki eluvaldkondi läbiv see sooline võrdõiguslikkus teemana ju ongi, mistõttu on ka uuringu küsimusterings lai, hõlmates teemasid laste kasvatamisest kuni poliitikas osalemiseni. Lisaks oli sel korral eraldi tähelepanu all ka LGBT teema, mille kohta samuti hoiakuid kaardistasime.

Oleme Soolise võrdõiguslikkuse monitooringuid Eestis läbi viinud juba kümme aastat ning selle pinnalt võin endale lubada mõne tähelepaneku. Mul on hea meel näha, et kuigi kohati visalt ja kangelt, nagu eestlastele kohane, muutume sallivamaks ja võrdsemaks ühiskonnaks. Ühiskonnaks, kus inimestel on hea elada ning mille arengusse tahetakse panustada. Näiteks üha „normaalsemaks“ muutuvad hoiakud, et naised ja mehed väärivad võrdse töö eest võrdset palka või et mehed ja isad saavad hästi hakkama nii laste eest hoolitsemise kui ka koduste majapidamistöödega. Suureneb ka nende inimeste osakaal, keda naine poliitikas või tippjuhi ametikohal ei pane enam kulme kergitama. Juurdub arusaam, et nii meestel kui naistel peab olema võimalik oma elu kujundada põhimõttel „nii töö kui pere“, mitte ainult „kas töö või pere“.

Järjest enam mõistetakse, et kohustuste ja vastutuse jagamine meeste ja naiste vahel võrdsemalt on kasulik ja vajalik kõigile – suureneb inimeste rahulolu, paranevad võimalused ühiskonnaelus osaleda, paranevad lähisuhted.

Soolise tasakaalu suurenemine ühiskonnas peab olema oluline ka Eesti riigile ja valitsusele, kui me tahame oma inimesi hoida ja väärtustada. Tasakaalus elu on hea elu.

Head lugemist!

Katri Eespere

Soolise võrdõiguslikkuse osakonna juhataja

Tänuavaldused

Selle kogumiku näol on tegemist 2013. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimusel uuringufirma Faktum ja Ariko poolt läbiviidud soolise võrdõiguslikkuse monitooringu küsitluse alusel koostatud uuringuraportit täiendava analüütilise kogumikuga. Detailsem informatsioon uuringu meetodika kohta, samuti uuringuankeet on kättesaadavad uuringuraportis.

Kogumiku on koostanud Sotsiaalministeeriumi tellimusel Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi ekspertide töögrupp Triin Roosalu juhtimisel. Töögrupp kuulub Kadri Aavik, Leeni Hansson, Kairit Kall, Jako Salla, Katrin Tiidenberg ja Hannaliisa Uusma. Autorid tänavad kolleege Kärt Pärtelit ja Kalev Pettit uuringufirmast Faktum ja Ariko, Kaisa Kaha, Marju Raju ja Tiina Linnot Sotsiaalministeeriumist ning head kolleegi Marion Pajumetsa, kes on oluliselt inspireerinud tööühma analüütilist lähenemist. Nii Sotsiaalministeeriumi kui ka retsensent Liina Järviste esitatud põhjalikud märkused ja kommentaarid olid suureks abiks, aidates kogumikku lugeja pilguga vaadata ning ärgitades mõtteid selgemalt väljendama.

2013. aasta andmetel põhineva kogumiku tööühmal on au ja hea meel jätkata varasemate monitooringute autorite tööd. Kasutaksime siinkohal võimalust neid omalt poolt tänada.

2003. aastal alustasid monitooringu andmete kogumise ja analüüsiga Ülle Marike Papp, Iris Pettai ja Ivi Proos.

2005. aasta monitooringu autoriteks olid Leeni Hansson, Niina Derman, Eda Heinla, Jelena Helemäe, Malle Järve, Virve-Ines Laidmäe, Marti Taru, Raivo Vetik ja Rein Vöörmann.

2009. aasta andmetele tugineva analüütilise ülevaate koostasid Vaike Vainu, Liina Järviste ja Helen Biin.

Kudos!

Autorid tänavad toetuse eest oma lähedasi ja vabandavad, kui kogumiku koostamise käigus ei õnnestunud alati leida parimat tasakaalu töö ja eraelu ühendamisel.

Kõige suurem tänu kuulub neile 1500 Eesti inimesele, kes osalesid oma igapäevaste tegevuste kõrvalt soolise võrdõiguslikkuse alases küsitluses, ning küsitlust läbi viinud intervjuueerijatele.

Suur aitäh!

Autorid

Sissejuhatus

1. Ühiskondlikud hoiakud kui soolise võrdõiguslikkuse telg: sissejuhatavad märkmed

Triin Roosalu, Kadri Aavik, Katrin Tiidenberg

Lühikokkuvõte

Sissejuhatav peatükk tutvustab kasutatavaid andmeid, autorite lähenemist ning kogumiku ülesehitust. Teoreetilist tausta avades käsitleme sookategooria tähendust ühiskonna jaoks ja eri lähenemisi soolisele võrdõiguslikkusele. Lähtume sotsiaalkonstruktivistlikust vaatenurgast, mille kohaselt on ühiskonnas kujunenud nähtustele teatud tähendus vastavalt ühiskondlikule korraldusele või ühiskonnaliikmete kokkulepetele. Selle lähenemise kohaselt on samal moel võimalik nähtuste tähenduste muutumine, mille väljundiks – aga vahel ka ajendiks – on elanikkonna (muutunud) hoiakud. Meie järgneva empiirilise analüüsi tõlgendamise hõlbustamiseks selgitame ka, kuidas väärtushinnangud ja hoiakud kujunevad. Peamiste lähenemistena oleme arvesse võtnud (1) sotsiaalse soo paindlikkust; (2) binaarse soosüsteemi konstrueeritust; (3) interseksionaalsust, sh valgesust; (4) soolist jaotust ületavaid koalitsioone. Kogumiku ülesehituslikuks põhimõtteks on pakkuda nii temaatilist analüüsi kui ka eri valdkondade hoiakuid ühendavat üldistust. Selleks esitame esmalt analüüsi hoiakute muutumisest olulisemate teemade lõikes, eristades ülevaatlikkuse huvides avaliku ja erasfääri valdkonnad, ent rõhutades nende sisulist läbipõimumist. Seejärel seome eri eluvaldkondade kohta esitatud hoiakud terviklikumaks maailmavaateliseks süsteemiks, mille sees kirjeldame domineerivat ideoloogiat ning näitame, millised maailmavaatelised rühmad Eestis esinevad.

1.1. Analüütilise kogumiku ülesanne ja andmed

2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringul (SVM 2013) on kolm väärikat otset eelkäijat: 2003., 2005. ja 2009. aasta monitooringud, mille kohta on ilmunud ka põhjalikud monitooringu aruanded. Lisaks sellele on ilmunud juba üsna arvukalt statistilisi ülevaateid või käsitlusi soosuhete tasakaalust ja ühiskondlikust ebavõrdsusest. Kui soolise palgalõhe statistiliselt *seletamatuks* jääva osa seletamisel¹ vaadatakse nõutult või ka osatavalt ühiskondlike hoiakute suunas, tekib õigustatud küsimus, milline on Eesti elanikkonna suhtumine soolise võrdväärsuse abstraktsesse ideesse kui sellisesse. Varasemad uuringud panevad ju tahes-tahtmata küsima: kui Eesti on riik, mille iseolemist defineerib vääramatu vastandumine kord nõukogudeaegsele võrdsusideoloogiale, siis hirm Euroopa Liidu multikultuurse väärtusteveski ees, kas siis Euroopa suurim sooline palgalõhe² ongi ehk see iseomaselt eestilik joon?

Siinses analüütilises kogumikus oleme võtnud eesmärgiks keskenduda soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute, eelkõige laiemaid väärtushinnanguid kajastavate hoiakute kirjeldamisele, varustades iga teema ka asjakohase taustaga, mis selgitab, mis on kaalul, kui *pildil on midagi valesi*. Meie taotlus avada just väärtusmaailmaga seonduvat tuleb tõdemusest, et 2013. aasta monitooringu uuringuaruanne sedastas Eesti ühiskonna küllalt kõrge põhimõttelise toetuse soolisele võrdväärsusele kui sellisele, ehkki mitmete võrreldavate näitajate poolest jääb Eesti muidu võrreldavatele riikidele selles osas alla. Lisaks on ühiskonna soolise

võrdsuse või ebavõrdsuse kirjeldamiseks kogutud mitmeid teisi andmeid, mida ka viimastel aastatel on huviga analüüsitud ja avaldatud. Milles siis seisneb Eestile iseloomulik maailma-vaade? Sellele küsimusele soovimegi keskenduda.

SVM 2013 küsitluse alusel koostatud uuringuraportit³ täiendav analüütiline kogumik pakub uuringutulmustele tõlgendusi lähtuvalt teoreetilisest perspektiivist. Kõik kogumiku artiklid tuginevad 2013. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimisel uuringufirma Faktum ja Ariko läbi viidud soolise võrdõiguslikkuse monitooringu (edaspidi ka SVM 2013) andmetele. SVM 2013 üldkogumi moodustasid Eesti elanikud vanuses 15–74 eluaastat, keda 01.01.2013 elas Eestis kokku 975 214 – neist 463 388 olid mehed ja 511 826 naised. Küsitlusvalimi suuruseks oli 1500 respondenti. Valimi koostamise ja küsitlusmetoodika puhul lähtuti 2009. aasta monitooringust, et luua eeldused andmete maksimaalsele võrreldavusele. Küsitlusmeetodiks oli silmast silma ankeetküsitlus, mis viidi läbi nii eesti kui ka vene keeles, seejuures esitas küsituleja suuliselt ankeedist küsimused ja märkis vastaja vastused ankeeti. Küsitluse aluseks olnud ankeet kordas ka osasid varasemates monitooringutes esinenud küsimusi, mis võimaldab mingit osa tulemustest võrrelda varasemate soolise võrdõiguslikkuse monitooringutega, mis on läbi viidud 2003., 2005. ning 2009. aastal. Ankeet oli väga põhjalik ning nagu ka varasemate monitooringute puhul võib seegi kord eeldada, et andmed pakuvad uurijatele veel aastateks avastamist. 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringus käsitletavat teemat olid järgmised:

- **Võrdväärsus ühiskonnas ja laste sotsialiseerimine** – ühiskonnas domineerivad arusaamad võrdväärsest ning soorollidest.
- **Haridus ja töö** – kogemused ja hoiakud sooliste erinevuste ning ebavõrdsuse suhtes hariduse omandamisel, töö saamisel, tööalase mobiilsuse juures, tööturult väljumisel, samuti võimaluse osas realiseerida oma teadmisi ja oskusi ning teenida võrdväärset tulu.
- **Perekond, töö ja pereelu ühitamine** – hoiakud töö- ja perekondlike kohustuste ühitamise suhtes ja takistused sellele, kodutööde jaotus ja koormus, rahulolu pereeluga ning selle seos võrdõiguslikkusega, lapsehoolduspuhkuse mõju edasisele karjäärile.
- **Majanduslik toimetulek** – hoiakud ja kogemused, rollijaotus perekonnas, majanduslik sõltumine leibkonnaliikmetest.
- **Poliitika** – hoiakud naiste praeguse ja soovitava esindatuse suhtes poliitilistes institutsioonides.
- **Vägivald** – suhtumine kehalisse karistamisse ja vägivalda nii partneri kui ka laste puhul, teadlikkus ja kokkupuude lähisuhtevägivallaga oma eraelus, hoiakud prostitutsiooni ja seksi ostmise osas.
- **Seksuaalvähemused (LGBT) ja võrdne kohtlemine.**

Detailsem informatsioon uuringu metoodika kohta, samuti terviklik küsitlusankeet on kättesaadavad SVM 2013 uuringuraportis. Siinne kogumik keskendub eelkõige nendele küsimustele, mis võimaldavad infot elanikkonna arvamustest ja hoiakutest.

1.2. Sooline võrdväarsus ja võrdõiguslikkus: miks hoiak loeb

1.2.1. Ühiskondlikud hoiakud ja nende muutumise mehhanismid

Hoiakuid on sotsiaalteadustes, eriti just sotsiaalpsühholoogias pikka aega uuritud⁴ ning nende mõistmist oluliseks peetud. Peamiselt on hoiakuid uuritud eksplitsiitselt – kasutades skaalaküsitlusi, kus inimesed oma hoiakuid ja nende intensiivsust ise hindavad. Selline on ka monitooringu aluseks olnud küsitlus. Viimastel aastatel on aina populaarsemaks muutunud ka implitsiitsed ehk vastuse kiirusel põhinevad mõõtmised.

Hoolimata pikaajalisest teadlaste tähelepanust ei ole hoiakul kui mõistel ühest definitsiooni. Mõnes mõttes võib definitsioonid asetada skaalale, mille ühes ääres on sotsiaalkonstruktivistlikud, teisel pool aga objektivistlikud seletused. Esimesed neist näevad hoiakuid millegi, mis kohapeal kättesaadavast infost koostatakse, teised aga mälus talletatavate stabiilsete nähtustena. Hoiakud on siis kas psühholoogiline kalduvus, mis väljendub soosivas või ebasoosivas hinnangus teatud asjadele⁵, või hoopis kokkuvõtivate hinnangute kogum, mis on talletatud inimese mälus.⁶ Siiski on mõlemat tüüpi definitsioonidel teatav ühisosa, nimelt mõtlemisainesele antav hinnang⁷ – hoiakute aineseks on misiganes, millele inimene mõelda võib, igapäevasest abstraktseni, nii asjad, inimesed, grupid kui ka ideed. Antud uuringus oleme eeldanud, et soolist võrdõiguslikkust puudutavad arvamused ja hoiakud on pigem inimese mälus talletatavad stabiilsed nähtused, mis aktiveeruvad, kui inimene peab küsitluse olukorras hindama oma nõusolekut mõne väitega. Me eeldame, et see valdkond on piisavalt igapäevane ja puudutab igäüht, et inimesel võiks olla selle kohta oma arvamus, hoiak, veendumus kujunenud. Siiski arvestame siinkohal, et need hoiakud kujunevad nimelt käepärase info põhjal – kui inimene mõnest nähtusest kuuleb või sellega ühel või teisel moel isiklikult kokku puutub, muutub see tema jaoks piisavalt oluliseks, et selle kohta oma arvamus kujundada. Samas arvestame, et hoiakute kujunemise ja muutumise võtmeks on grupiprotsessid. Me kuulume suurematesse ja väiksematesse sotsiaalsetesse gruppidesse, näiteks perekond, naabruskond jne. Mida olulisem on meie jaoks grupp, millesse kuulume, seda lojaalsemad oleme selle rühma tavadele, reeglitele ja hoiakutele, kuna oleme need iseenda minapilti internaliseerinud. Hoiakud muutuvad tugevamaks, kui need on sarnastes olukordades korduvalt käivitunud⁸, seega on juba olemasolevate hoiakute muutumine või muutmine keeruline. Praeguseks juba klassikaliseks peetav kognitiivse dissonantsi teooria⁹ väidab, et inimesi kannustab soov säilitada jätkuvus oma kognitiivsetes struktuurides. Lihtsustatult tähendab see, et inimesed keskenduvad sellisele uuele infole, mis kinnitab nende olemasolevaid hoiakuid, ja väldivad infot, mis nende hoiakutele vastandub. Ka uuemad uuringud¹⁰ on seda kinnitanud. Mida tugevam on inimese olemasolev hoiak, seda suurema tõenäosusega valib ta kinnitavat infot, samamoodi keskenduvad inimesed kinnitavale infole enam siis, kui nad tunnevad, et peavad oma hoiakuid kellelegi põhjendama.

Vaadeldes hoiakuid laiemalt, tuleb appi diskursuseuurija Teun Van Dijk, kes väidab, et teatud ideoloogia on inimeste ühiste hoiakute aluseks. Näiteks võivad meil olla¹¹ „progressiivsed, konservatiivsed, feministlikud või antifeministlikud arvamused abordi, lahutuste ja paljude teiste soopõhiste suhete kohta. See tähendab, et ideoloogiad määravad soosiva või tauniva hoiaku väljakujunemise“.

Makrotasandi ehk ühiskonnas domineerivate hoiakute muutumist selgitatakse sotsiaalteadustes näiteks läbi endogeensete faktorite mudeli. See lähtub eeldusest, et kõik ühiskonnad arenevad laias laastus sarnaselt ja järgivad moderniseerumise printsiipi.¹² Ühiskond areneb majanduslikult, paraneb meditsiin, kodanikud omandavad enam haridust jne. Gerhards ja tema kolleegid tsiteerivad tuntud väärtusteuuriija Ronald Ingleharti¹³, viidates, et moderniseerumisega kaasneb üldiselt kodanike väärtuste nihkumine materialistlikelt postmaterialistlikele. Nii muutuvad oluliseks eneseteostus, tolerantsus ja võrdvärsus (eriti just sooline võrdvärsus). Endogeensete faktorite mudelis on lisaks moderniseerumisele olulised ka kestvad kultuurilised traditsioonid, mis kodanike hoiakuid mõjutavad, ning ühiskonna religioossus, mis on soolise ja LGBT võrdvärsuse puhul eriti mõjukas.

Endogeensete faktorite mudeli kõrvale pakutakse¹⁴ eksogeensete faktorite mudelit. Siia kuulub näiteks uusinstitutionaliseerumise ja globaliseerumise teooria, mille alusel võib väita, et globaalne kultuurimudel levib riigiüleste organisatsioonide kaudu, mis loovad „stsenariumid“, mida inividid, organisatsioonid ja rahvusriigid ellu viivad ja muudavad. Heaks näiteks sellisest uusinstitutionaliseerumisest on Euroopa Liit, mis selles mudelis on riigiülene tegutseja, kes kehtestab uusi stsenaariume ja muutub seeläbi „väärtusettevõtjaks“. Euroopa Liidu soolise võrdvärsuse stsenaarium on kogum kõigist ideedest, mida EL oma poliitike ja strateegiate toel edendab, ja seda kajastavad ELi eesmärgid soolise võrdõigussuse valdkonnas. Osa sellest stsenaariumist on kirjutatud liidu seadusandlusesse, regulatsioonidesse, direktiividesse ja otsustesse, mis on liikmesriikidele täitmiseks kohustuslikud. Nende autorite uuringu põhjal näitavad näiteks Leedu, Poola ja Eesti uutest liikmesriikidest ELi stsenaariumi osas üles suurimat poolehoidu. Kohati on see isegi tugevam kui mõne vana liikmesriigi poolehoid (Itaalia, Austria ja Kreeka). Seksuaalsuse puhul on globaliseerumisteoorias räägitud keskuse-perifeeria suhtest ja sellele vastanduvast ennustusest, et kultuurivoogude suund keskusest perifeeriasse toob kaasa kultuuriliste erinevuste kadumise, näiteks selle kaudu, et üle maailma loetakse samu raamatuid – olgu selle näiteks 2012. aastal ilmunud ja kriitikutele vastuolulisi hinnanguid saanud „Viiskümmend halli varjundit“, mis on jõudnud menuraamatute edetabelisse kogu maailmas, hoides kõigi aegade kiiremini müüva pehmeaanelise raamatu rekordit, ja millest on juba olemas tõlked 39 keeles.¹⁵ Globaliseeruvast seksuaalsusest rääkides on heaks näiteks mõistelised tõlked või „dubleerimine“¹⁶: terminid nagu „gei“ või „lesbi“ liiguvad riiklike ja keelepiire ületades üle maailma, ehkki sama terminoloogia võib eri kohtades tähistada eri identiteete.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et ühiskonnaülelised arengud (k.a näiteks ELi-laadse liidu liikmeks olemise aeg) on hoiakute muutuse aluseks, kuid muutuste kiirust mõjutavad ka konkreetse ühiskonna kultuuripärand ja institutsionaalne struktuur. Oluline on see, kuidas on reguleeritud ja korraldatud haridus ja tööturg ning millised on nendevahelised seosed, milline on poliitiline süsteem ja kuidas on korraldatud selles osalemine, millised perekonnavormid on välja kujunenud ja milline lapsehoiusüsteem toetab laste kasvatamist, kui avatud ja demokraatlik on avalik diskussioon meedias jms. Kui kõik riigid oleks korraldatud täiesti ühtemoodi, võiks eeldada, et riikide vahel ei ole erinevusi selles, kui paljud inimesed toetavad üht või teist maailmavaadet. Praktikaks on aga igale ühiskonnale ja kogukonnale omane ainulaadne institutsionaalsete tegurite konfiguratsioon, mida inimesed tõlgendavad vasta-

valt oma asendile selles ja oma vahetule või vahendatud kokkupuutele ning üldistele arusaamadele. Siiski väidetakse ka¹⁷, et tänapäeva ühiskondade liberaalset eetost arvestades ei ole avalikult diskrimineerivate (seksistlike, heteroseksistlike, rassistlike) hoiakute väljendamine aktsepteeritav. Seega nõustuvad inimesed üldiste hoiakuväidete puhul egalitaarsete väärtustega, ent spetsiifilisemate küsimuste puhul jäädakse eelarvamuslikuks. Seejuures vabandatakse end välja, viidates sellele, et vähemustele õiguste andmine on erikohtlemine, mis ei toeta võrdväärsust.

1.2.2. Soosüsteemi binaarsus ja soorollide konstrueerimine

Sugu on ilmselt üks peamisi inimeste kategoriseerimise viise ühiskonnas, mis saab inimeste jaoks alguse sünnihetkest ning isegi enne seda, hetkest, kui saadakse teada lapse sugu. Inimeste soopõhist jaotamist enamasti ei vaidlustata, vaid nähakse pigem loomulikuna ning bioloogiliselt määratletuna. Tänapäeva teadlased aga eristavad mõiste „sugu“ puhul kahte olulist dimensiooni – bioloogiline sugu (*sex*) ja sotsiaalne sugu (*gender*). Bioloogiline sugu tähendab inimeste eristamist naisteks ja meesteks vastavalt nende bioloogilistele/anatoomilistele sootunnustele. Sotsiaalne sugu aga viitab naistele ja meestele omistatavatele ning sobivaks peetavatele omadustele, oskustele, käitumisele ja eelistustele lähtuvalt nende sookategooriast. Sotsiaalne sugu ei ole bioloogiliselt määratletud, vaid see, mida tähendab naiseks ja meheks olemine, saab tähenduse konkreetsetes ühiskondlikus kontekstis. Samavõrra on ainult kahe vastandi suhtele üles ehitatud ühiskonnas kokkulepitud soorollid, st arusaam sellest, mida selles konkreetsetes ühiskonnas tähendab olla õige mees või naine.

Soosüsteemi binaarsusele esitavad aga teatud väljakutse inimesed, kes ei saa või ei soovi end täpselt ja püsivalt paigutada selgelt ühe või teise bioloogilise soo kategooriasse ning ühtlasi jätavad endale ka mänguruumi sotsiaalsel soorolli esitamisel. Et eristada selliseid küsimusi tõstatavaid juhtumeid, hakkas 1990. aastate alguses *queer*-uuringute valdkonnast levima termin *heteronormatiivsus*.¹⁸ Heteronormatiivsus viitab sotsiaalsetele normidele ja eeldustele, mille kohaselt jaotuvad inimesed binaarsesse soosüsteemi, kus naised ja mehed nähakse teineteist täiendavatena ning kus heteroseksuaalsus on ainus aktsepteeritud seksuaalne orientatsioon. Sellest teistsuguseid seksuaalseid orientatsioone nähakse normist kõrvalekalduvatena. Heteronormatiivses ühiskonnas tajutakse heteroseksuaalsed suhted „normaalsetena“ ja „loomulikenä“ ning seda normi taastoodetakse ja (taas)legitimeeritakse pidevalt eri eluvaldkondades ning ühiskonnatasanditel. Heteronormatiivsus on mitmete sotsiaalsete institutsioonide vaikumise eelduseks – näiteks abielu ja perekond, maksusüsteem, tööturg – ning inimestel, kes ei vasta heteroseksuaalsele normile, näiteks homoseksuaalsetel inimestel, on seetõttu nende sotsiaalsete institutsioonidega keerulisem suhestuda.

SVM-küsitluse käigus uuriti inimestelt nii nende üldisemate hoiakute ja arvamuste kohta kui ka nende isiklike kogemuste ja hinnangute kohta. SVMi raames tähtsustatakse inimeste hoiakuid ja eeldatakse ning jälgitakse nende muutumist ajas ning seepärast on ka käesoleva analüüsi aluseks sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine soolisusele.¹⁹ Sotsiaalkonstruktivism on sotsioloogiline teooria, mille kohaselt luuakse teadmine ja tähendused ühiskonnas inimeste igapäevaste praktikate kaudu. Indiviidid ja grupid võtavad omaks need teadmised ja

tähendused ning seeläbi moodustuvad sotsiaalsed institutsioonid, mida kantakse ajas edasi. Seega on meie objektiivsena näiv reaalsus sotsiaalselt konstrueeritud ning seda taastatakse pidevalt indiviidide- ja gruppidevaheliste interaktsioonide käigus. See tähendab, et sotsiaalsed normid, sealhulgas ettekujutused mehelikkusest ja naiselikkusest, ei ole „loomulikud“ või kaasasündinud, vaid inimühiskondade poolt loodud ehk sotsiaalselt konstrueeritud. See omakorda tähendab, et need ei ole fikseeritud ning neid on võimalik muuta.

Soo käsitlemine sotsiaalkonstruktivistlikust perspektiivist lähtudes tähendab niisiis, et sotsiaalne sugu (*gender*) ei ole bioloogiliste ega geneetiliste faktorite poolt määratud, vaid saab tähenduse ühiskonnas. Sugu on paindlik ja muutuv kategooria, mille tähendus avaldub konkreetsetes sotsiaalsetes kontekstides, kus seda läbi inimegevuse luuakse ja taastatakse.²⁰ Seega ei ole soolised erinevused ja ebavõrdsus midagi loomulikku ega ettemääratud, vaid sotsiaalsete praktikate tagajärg. Sellele, et sugu kui sotsiaalne kategooria on sotsiaalselt konstrueeritud ning ajas ja ruumis muutuv, saame kinnitust, kui mõtleme, kuidas see, mida tähendas meheks ja naiseks olemine näiteks 18. sajandi Ida-Euroopas, erineb tänapäeva Eestis aksepteeritud soonormidest.²¹ Samuti illustreerib seda vaatepunkti hästi Simone de Beauvoiri kuulus lause „naiseks ei sünnita, vaid saadakse“.²²

Praegusaegsed soolisust uurivad teoreetikud on hakanud üldse kahtluse alla seadma ka bioloogilise ja sotsiaalse soo eristamise mõttekust, viidates sellele, et nii sotsiaalne sugu kui ka bioloogiline sugu on sotsiaalselt konstrueeritud, kuna sellel puuduksid tähendused väljaspool sotsiaalseid praktikaid, ehk sotsiaalsed praktikad määratlevad selle, kuidas me mõistame bioloogilist sugu.²³ See, et sugu on konstrueeritud binaarsena, tähendab, et eristatakse vaid kahte sugu – naissugu ja meessugu – ja individidid jaotatakse sünnihetkel ühte neist kahest sookategooriast anatoomilise vaatluse tulemusena. Binaarne soosüsteem on ühiskondliku korralduse üheks kõige olulisemaks alustalaks ning ühiskonnaelu organiseerivaks põhimõtteks. Seda peetakse enamasti loomulikuks ning seetõttu jääb see vaidlustamata. Inimestel, kes kumbagi sookategooriasse ei sobitu või ei soovi end üldse sooliselt määratleda, on praktiliselt võimatu binaarsele soosüsteemile rajatud ühiskonda sobitada. Binaarse soosüsteemi poolt loodud ning rõhutatud soolisi erinevusi nähakse fundamentaalsete ning kestvatena ning ühiskonna struktuurilist korraldust, näiteks soopõhist tööjaotust, peetakse bioloogilistest faktoritest tulenevaks.²⁴ Binaarset soosüsteemi aitavad alal hoida ja taastoota pea kõik sotsiaalsed institutsioonid, sealhulgas popkultuur ning sageli ka akadeemiline teadus. Näiteks on leitud, et hõlpsamini leiavad rahastust teadusuuringud, mille järel dustena tuuakse välja erinevusi naiste ja meeste ajudes, mida selgitatakse bioloogiliste ja geneetiliste faktorite abil. Vaatamata probleemidele uuringudisani ning järel duste tegemisel saavad sellised uuringud populaarteaduses ning meedias enam kajastust kui uuringud, mille kohaselt ei leidu naiste ja meeste ajude ehituses märkimisväärsed erinevusi. See on omakorda heaks tõestuseks sellele, et meie sotsiaalsed ajas ja ruumis muutuvad soonormid ja -hoiakud mõjutavad seda, kuidas me mõtestame bioloogilist sugu.

Arvestades, et soorollid muutuvad nii ajas kui ka ruumis, on ka meie analüüsi üks eesmärk selles kogumikus vaadata, kas soo konstrueerimine – see, mida peetakse „normaalseks“ meeste ja naistele – on Eestis muutunud võrreldes 2009. aastaga, kui viidi läbi viimane

monitooring. Siinses SVM 2013 kogumikus vaatleme ka kogu elanikkonna hoiakuid LGBT (st lesbide, geide, biseksuaalsete ja transsooliste) inimeste suhtes eri eluvaldkondades. Tõttõelda on LGBT kui katustermin ka ise kinni ranges kaheses jaotuses: kui me räägime lesbidest, siis räägime bioloogilistest naistest, kes eelistavad seksuaalsuhteid bioloogiliste naistega; kui geidest, siis bioloogilistest meestest, kes loovad seksuaalsuhteid meestega; ning biseksuaalsete puhul on oluline, et nad näevad nii mehi kui ka naisi potentsiaalsete seksuaalpartneritena. Ka transsoolisus eeldab soolise kaheksjaotumise tunnustamist ja identifitseerumist neist ühega, olgugi et erinevalt teistest juhtudest määratletakse end bioloogilise soo mõttes omavoliliselt. Heteroseksuaalse mehe või naise identiteedi kandjaid on hakatud selgema eristuse mõttes nimetama ka paiksoolisteks, st nendeks, kelle sooline ja seksuaalne identiteet on läbi terve elukaare kooskõlas sotsiaalse soorolliga, mida sellele bioloogilisele soole ette nähakse. Aktsepteeriv suhtumine LGBT inimestesse võimaldab niisiis mitte niivõrd bioloogilise soo binaarset jaotust küsimuse alla seada, vaid eelkõige sotsiaalse soo lahti siduda bioloogilisest soost. Seega näitab LGBT inimeste suhtes käibiv ühiskondlik norm seda, kui võrd aktsepteeritakse selles ühiskonnas inimese soolist ja seksuaalset eneseväljendusvabadust. Erilist huvi pakub siinse analüüsi seisukohalt see, kas meestele ja naistele lubatakse või keelatakse seksuaalse identiteedi valikut samal määral või on ehk avalik arvamus ühe suhtes sallivam.

1.2.3. Sugu ja soolisus ühiskonna eri tasanditel

Soo sotsiaalset konstrueeritust ühiskonnas tuleks uurida mitmest teoreetilisest perspektiivist lähtuvalt, kuna üksikust lähtepunktist lähtuv analüüs võib anda piiratud või isegi moonutatud tulemusi.²⁵ Messner²⁶ toob välja kolm teoreetilist raamistikku, mis aitavad mõista seda, kuidas ning millistel tingimustel saab sugu keskseks ühiskonnaelu organiseerivaks põhimõtteks. Esiteks interaktsioonilised lähtekohad, mis käsitlevad seda, kuidas sotsiaalsed toimijad (st näiteks inimesed, aga ka organisatsioonid ja institutsioonid) oma igapäevases suhtluses aktiivselt (nii teadlikult kui ka ilma vastava eesmärgita) loovad või lõhuvad meeste ja naiste erinevustele osutavaid püsivana tunduvaid piire. Teiseks näitavad struktuursed teoreetilised lähtekohad, kuidas nähtused nagu hierarhiline soopõhine tööjaotus aitavad kujundada institutsioonides välja teatud soolised praktikad. Kolmandaks aitavad kultuurilised teoreetilised lähtekohad mõista, kuidas ühiskonnas sooliselt, ealiselt, majanduslikult jne eri positsioonidel paiknevad inimesed kasutavad kultuurilisi sümboleid ja ning nende tähendusi selleks, et taastoota, lõhkuda või vaidlustada soolisi erinevusi ja võimusuhteid. Need kolm lähenemist on omavahel tihedalt põimunud ning neid võib vaadelda ka kui eri tasandeid, kus sugu ja soolist ebavõrdsust taastoodetakse, ja neil tasanditel on oluline vastastikmõju.²⁷ Toetume analüüsi läbiviimisel ning tulemuste selgitamisel nendele lähtekohtadele ning järgnevalt selgitame kõiki kolme lähemalt.

1.2.3.1. Sooloome ja soolisuse taastootmine

Tänapäevases soouurimises on valdav seisukoht, mille kohaselt luuakse ja taasluuakse sugu inimestevahelise igapäevase suhtluse käigus vastavalt normatiivsetele hoiakutele või arusaamadele sellest, mida kummalegi soole sobivaks peetakse.²⁸ Sugu ei ole mitte kindlate

tunnuste kogum, muutuja, roll ega staatiline identiteedi komponent, vaid sotsiaalsete toimingute tulem, mida me korduvalt teeme või taasloome. Sugu on performatiivne sooritus, esitus – midagi, mida me teatud kontekstis *loome*, mitte aga meie olemuse universaalne osa. Inimesed võivad oma igapäevases suhtluses kasutada samu või erinevaid komponente ning selliste stiililiste (sh kas või rohkem või vähem sootraditsiooniline riietus) või repertuaariliste (st nt rohkem või vähem sootraditsiooniline käitumine) valikute kaudu enda esitatavat sugu hegemooniliste soonormide suhtes ajutiselt või ka püsivalt nihutada. Siiski tuleb neil seejuures jääda raamidesse, mida ühiskond tunnustab, või nad riskivad sanktsioonidega – mittemõistmise, hukkamõistu või karistusega. Sisuliselt leiab pidevalt aset kauplemine selle üle, mida veel võib ja mida enam kindlasti ei või teha, et jääda ühiskondliku heakskiidu raamesse. Sellise kauplemisprotsessi käigus taastoodavad inimesed ühiskonna nägemust naistest ja meestest.

Sellisel viisil mikrotasandil toimiv soolooime taastoodab ühiskonna soolist struktuuri; soonorme ja soost lähtuvaid ootusi igapäevase kokkupuute käigus taastootes konstrueerivad inimesed soolisi domineerimis- ja võimustusüsteeme. Kuigi sotsiaalne sugu on muutunud ning muutub ka tulevikus, ei pruugi muutused ilma tahtliku ümberkorralduseta tingimata kaasa tuua suuremat soolist võrdõiguslikkust.²⁹

1.2.3.2. Institutsiooniline perspektiiv: soolistatud sotsiaalsed institutsioonid

Sotsiaalne institutsioon on mehhanism, mis kehtestab struktuuri ja juhised inimeste käitumiseks ning vormib inimestevahelisi interaktsioone. Näiteks perekond on ühiskonna mõttes sotsiaalne institutsioon. Samuti iseloomustavad institutsioone korduvad sotsiaalsed praktikad, mida korratakse aja jooksul teatud grupi liikmete poolt³⁰ – kui midagi tehakse üks kord või juhuslikult, ei saa rääkida institutsionaliseeritud praktikast. Lisaks sellele, et sugu on osa meie isiklikust enesemääratlusest ning me loome sugu igapäevaste interaktsioonide käigus, on sugu ühtlasi ka institutsioonide tunnus ja tööriist. Institutsioonid ei ole neutraalsed, vaid soolistatud. Institutsioonid loovad soolisi normatiivseid standardeid, väljendavad soolist institutsionaalset loogikat ning taastoodavad soolist ebavõrdsust. Institutsioonid on nagu vabrikud, mis toodavad soolisi erinevusi ning selle reproduktsiooni tulemusena toodetakse soosüsteemi tervikuna³¹: institutsioonid toodavad erinevusi, mida me peame üksikisikute omadusteks.

Institutsionaalne ehk makrotasand on tihedalt seotud eelkirjeldatud mikrotasandiga. Lorber rõhutab indiviidide aktiivset panust soolistatud institutsioonide taastootjate ja alalhoidjatena ning soolistatud mikro- ja makrostruktuuride omavahelist seost. Ilma inimeste vabatahtlike või sunnitud tegevusteta ei oleks sotsiaalseid institutsioone. Institutsioone, näiteks nagu sotsiaalne sugu, taastoodetakse igapäevaselt, selleks et kindlustada nende järjepidevus ning selle käigus institutsioonid tugevnevad või nõrgenevad, neid hoitakse alal või nendele osutatakse vastupanu. Sotsiaalsed institutsioonid eksisteerivad enne iga indiviidi sündi, haridusteed ja sotsiaalset kujunemist. Omavahel läbipõimunud töö-, pere-, kultuuri-, hariduse-, usu- ja seadusstruktuurid põhinevad sool ning vormivad sügavalt ja järjepidevalt inimeste elusid, alates sünnihetkest (või isegi varasemast ajast, kui selgub loote sugu). Soolistatud mikro- ja makrostruktuurid taastoodavad ja kinnistavad üksteist. Soo sotsiaalne taastootmine indi-

viidi tasandil tekitab omakorda soolistatud sotsiaalseid struktuure. Luues ja esitades igapäevastes suhtlusolukordades just üht või teist laadi soonorme ja ootusi meestele ja naistele lubatud käitumiste suhtes, aitab igaüks kaasa soolistatud domineerimis- ja võimustusüsteemide loomisele. Nii on meie sooidentiteet ühtlasi nii vabatahtlik kui ka sunnitud³²: me ei koosta reegleid käigu pealt ise ega ei sobitu lihtsalt ilma vastupanuta ettekirjutatud rollidesse.

1.2.4. Sümbolilised representatsioonid ja ideoloogiad

Sotsiaalsed agendid – kõik ühiskonnas tegutsejad – kasutavad kultuuris kujunenud sümboleid kui ressursse, et soolist erinevust ja võimusuhteid kas taastoota või vaidlustada. Peale selle mõtleme siinkohal aga ka eri norme ja laiemaid ideoloogiaid, mis toetavad väljakujunenud võimusuhteid. Seega on individuaalse „mina“ loomise aluseks nii kultuurilised sümbolid kui ka laiemad ideoloogiad ja normid.³³ Sooideoloogia on laiema ühiskondliku ideoloogia osa. Sooideoloogia omakorda viitab niisiis hoiakutele, väärtustele ja arusaamadele selle kohta, millised peaksid olema naiste ja meeste õigused, kohustused ja sobivad rollid ühiskonnas.

Kitsamalt võttes peegeldavad soohoiakud inimeste arusaamu ja uskumusi naistele ja meestele sobivateks peetavate rollide ja ülesannete kohta ühiskonnas mingil ajahetkel ning laiemalt inimeste suhtumist soolisesse võrdõiguslikkusesse ühiskonnas. Soohoiakud, nagu hoiakud üldse, on mõjutatud mitmetest omavahel seotud sotsiaalsetest ja kultuurilistest teguritest. Soohoiakute kujunemine saab alguse juba lapseas sotsialiseerimisprotsessi käigus, milles on kandev roll näiteks sellistel sotsiaalsetel institutsioonidel ja toimijatel nagu perekond, haridussüsteem, meedia ning tutvusringkond. Soohoiakute aluseks on sotsiaalselt konstrueeritud binaarne soosüsteem, mis kehtestab naistele ja meestele erinevad rollid, ülesanded ja kohustused. Nagu ka sookategoriat, taastatakse ja kinnitatakse soohoiakuid ja -stereotüüpe pidevalt sotsiaalsete interaktsioonide käigus.

1.2.5. Interseksionaalsus: soolise ebavõrdsuse mõistmisel olulised teised sotsiaalsed kategooriad

Lähtume käesolevas kogumikus arusaamast, et sugu ei ole ainus sotsiaalne kategooria, mille kaudu sotsiaalset ebavõrdsust alal hoitakse ja taastoodetakse. Olulised on ka teised sotsiaalselt konstrueeritud identiteedi- või eristuskategooriad, näiteks nagu vanus, etniline kuuluvus, seksuaalne orientatsioon jne. Eri sotsiaalsetes kontekstides põimuvad need sookategooriaga ning vastavalt sellele omistatud staatusele või prestiižile kas võimendavad seda või vähendavad või muudavad selle tähtsust. Praegusaegses soouurimuses ja sotsioloogias nimetatakse seda lähenemist interseksionaalsuseks ning selle järgi saab üks identiteedikategooria, näiteks sugu, oma tähenduse just suhestudes teiste kategooriatega.³⁴ Seda perspektiivi kasutatakse järjest enam sotsiaalse ebavõrdsuse analüüsimisel. Meie analüüsi seisukohast tähendab interseksionaalse perspektiiviga arvestamine seda, et pöörame tähelepanu soogruppide sisesele mitmekesisusele ning võimalusel toome tulemuste tõlgendamisel välja, kuidas võib eri sotsiaalsete gruppide hoiakute kujunemisel üks sotsiaalne kategooria, näiteks rahvus/etniline päritolu või vanus, mõjutada teist, näiteks sugu.

Soogruppide sisest paljusust illustreerib hästi *hegemoonilise maskuliinsuse* mõiste, mille kohaselt esineb soosüsteemis maskuliinsuste paljusus ning omavaheline hierarhia ehk osad maskuliinsused on väärtuslikumad kui teised. Hegemooniline maskuliinsus ehk teatud ühiskonnas ideaalseks ning väärtuslikumaks peetav maskuliinsus on Connelli³⁵ käsitluses justkui kõikvõimas tegelane fantaasiafilmist, kes ühelt poolt ahvatleb oma „täiuslikkuses“, teisalt jäävad teda iseloomustavad, sageli üliinimlikud omadused reaalses elus kättesaamatuks. Selle maskuliinsuse ideaali täpne sisu võib eri ühiskondades varieeruda. Selle käsitluse järgi ei ole olemas ka üht feminiinsust vaid on feminiinsused. Naiselikkuse kultuuriliseks ideaaliks on rõhutatud feminiinsus.³⁶ Lihtsustatult tähendab see, et naistelt oodatakse hegemoonilisest maskuliinsusest erinevust.

Osad uurimused on näidanud, et võrreldes naistega on meeste sooideoloogiad viimastel aastakümnetel aeglasemalt muutunud.³⁷ See tähendab, et meeste hoiakud soolise võrdõiguslikkuse suhtes on jätkuvalt konservatiivsemad ning nagu järgnevat kogumiku artiklites selgub, ilmneb see muster ka käesoleva monitooringu tulemustes. Ühtlasi on ühiskondlikke muutusi soospektist uurivad teadlased täheldanud, et kui naised on liikunud üha enam traditsiooniliselt maskuliinsetesse töövaldkondadesse ning võtnud üle mitmeid varasemalt meestele sobilikuks peetud rolle ja kohustusi, on vastupidine liikumine toimunud aeglasemalt: mehed sotsiaalse grupina ei ole samavõrra sisenenud nn traditsioonilistesse naiste elualadesse. See ebaproportsionaalselt toimunud protsess võib olla üheks põhjuseks, miks mehed grupina näitavad naistega võrreldes üles konservatiivsemat sooideoloogiat. Samuti võib nähtust selgitada sellega, et kuigi meestel (eriti hegemoonilise maskuliinsuse ideaaliga samastuvatel gruppidel) on võrreldes naistega enamikes ühiskonnaelu valdkondades parem positsioon, ei pruugi mehed tahta või osata oma privileege märgata. See on sageli seotud nende teadvustatud või teadvustamata kartusega oma privilegeeritud positsiooni kaotada. Privilegeeritud grupid leiavad sageli, et nende igapäevaelu tingimused ning olud on kõigile universaalselt kättesaadavad.³⁸ Näiteks on rassiteoreetikud toonud välja, et üks valgenahaliste inimeste oluline, kuid nende jaoks enamasti nähtamatu privileeg on see, et nad ei taju enda puhul rassikuuluvust, vaid see omistatakse teistele, mittevalgenahalistele inimestele, samas eri sotsiaalsetes kontekstides enese *valgesust* kui normi taasluues.³⁹ Samas on feministlikud *standpoint*-teoreetikud leidnud⁴⁰, et vaatepunkt, mis lähtub marginaliseeritud või allasurutud sotsiaalsest asukohast, võimaldab võrreldes domineerivatest sotsiaalsetest positsioonidest lähtuva vaatepunktiga paremini tajuda ja märgata sotsiaalset ebavõrdsust.

Interseksionaalne lähenemine kinnitab, et soolise ebavõrdsuse käsitlemine põimunult ebavõrdsusega teistel alustel, näiteks rahvuse/etnilise päritolu ja vanuse alusel, on oluline selleks, et tuvastada ja mõista nüansseeritumalt eri sotsiaalsete gruppide vahelisi võimusuhteid ühiskonnas. Selle lähenemise alusel on võimalik selgitada ka seda, miks enamikes Eestis läbi viidud soolise võrdõiguslikkuse ning LGBT teemalistes küsitlustes näitavad teiste gruppidega võrreldes kõige konservatiivsemaid hoiakuid üles venekeelsed mehed, nagu selgus ka käesolevast uuringust. Üks selgitus sellele tendentsile lähtub struktuursetest teguritest ehk eespool väljatoodud maskuliinsuste hierarhia kontseptsioonist ning interseksionaalsest perspektiivist. Hegemoonilist maskuliinsust Eesti kontekstis käsitlenud soouurijad⁴¹ on leidnud, et siinse hegemoonilise maskuliinsuse olulisteks elementideks on lääneliku ärimehelikkuse ideaal ning rahvuskonservatiivsus. On selge, et võrreldes etnilisse

enamusse kuuluvate eestlastest meestega on paljudel venekeelsetel meestel keerulisem end selle hegmoonilise maskuliinsuse ideaalidega samastada tulenevalt juba oma asukohast maskuliinsuste hierarhias ning sotsiaalsest positsioonist laiemalt. Seega tuleb neil kui nn allutatud või marginaliseeritud maskuliinsuste esindajatel leida muid viise mehelikkuse konstrueerimiseks ja eneseteostuseks ning üks neist on hoida kinni traditsioonilistest soorollidest, milles nähakse võimalust püüelda hegmoonilise maskuliinsuse ideaali poole, mis võib tunda muudel viisidel kättesaamatu. Samas, grupid, kelle käsutuses on suur osa materiaalsetest ja ka diskursiivsetest võimuresurssidest, näiteks eestlastest ärimehed või tipp-poliitikud, saavad endale hõlpsamini lubada egalitaarsetemate hoiakute väljendamist, ilma et see nende maskuliinset identiteeti ähvardaks.⁴²

Sotsiaalse maailma käsitlemine interseksionaalsest perspektiivist lähtuvalt soosib nn ebatavaliste koalitsioonide⁴³ moodustamist. See tähendab, et näiliselt erinevate sotsiaalsete gruppide siseselt võib leida hoiakute, väärtuste ja eesmärkide poolest sarnaseid alamgrupe, mis suurte sotsiaalsete gruppide homogeense käsitluse korral ei pruugi välja joonistuda. Sarnasuste leidmine näiliselt erinevate gruppide lõikes võimaldab sotsiaalseid kategooriaid mõista läbi selle, mida indiviidid, institutsioonid ja kultuurid teevad, mitte vaadelda neid staatiliste karakteristikutena.⁴⁴ See arusaam mõjutab ka igapäevaelu tasandit ning eelkõige identiteedipoliitikat, mis on traditsiooniliselt lähtunud vaid ühest identiteedikategooriast korraga ning adresseerib seeläbi vaid piiratud grupe. Kuna interseksionaalse lähenemise järgi toimib marginaliseerimine ja rõhumine läbi mitmete sotsiaalsete kategooriate omavahelise põimumise, siis on praktilisel igapäevaelutasandil mingist konkreetsest ühiskondlikust probleemist rääkimisel oluline moodustada koalitsioone ehk liite, mis koosnevad mitmekesisest gruppidest. Nii näiteks võiksid Eestis perekondade püsimise eest koos seista legaalset partnerlust ja adopteerimisõigust soovivad LGBT inimesed ning heteroseksuaalsed perekonnaväärtuste eest seisjad.⁴⁵

1.3. Kogumiku ülesehitus

Tulenevalt meie käsitluse aluseks olnud teooriast, mis tõlgendab *sotsiaalset sugu paindlikuna*, seame oma analüüsile kaks eesmärki. Esiteks analüüsime, kas ja kuidas on aja jooksul muutunud Eesti elanikkonna üldised hoiakud meeste ja naiste võrdsete võimaluste osas eri eluvaldkondades. Arvestades *interseksionaalse* lähenemise olulisust, käsitleme võimalust mööda võrdlevalt eri elanikkonnarühmade (nt vanuse, rahvuse jne lõikes) seisukohti, võttes nii arvesse inimeste kogemuste mitmekesisust. Meie teiseks eesmärgiks on ületada selgeid binaarsusi ja vastandusi, luues käesoleva kogumiku viimases peatükis soolise võrdõiguslikkuse *hoiakutepõhise tüpologia*. See tüpologia lähtub samuti eeldusest, et elanikkonna hoiakuid nii soolise võrdõiguslikkuse küsimuste kui ka LGBT inimeste suhtes tuleks analüüsida mitte ainult soopõhiste rühmade lõikes, võrreldes mehi ja naisi, vaid et grupid moodustuvad hoiakutepõhiselt. Seega võib iga grupp sisaldada eri sotsiaaldemograafiliste karakteristikutega inimesi ning hoiakute põhiselt võivad moodustuda just esmapilgul *ebatavalised koalitsioonid*.

Oleme kogumiku temaatilised artiklid jaotanud kaheks: ühelt poolt sooline võrdväarsus *erasfääris*, teiselt poolt *avalikus sfääris*. Sellele eristamisele vaatamata tahame oma lähenemisega rõhutada nende kahe sfääri omavahelist läbipõimumist soolise võrdõigusslikkuse üldisemate hoiakute kujunemisel ning häägustada/vaidlustada nende vahelisi piire ning vastandamist.

Feministlikud teoreetikud on veenvalt näidanud, et era- ja avaliku sfääri eristamine on mitmes mõttes problemaatiline.⁴⁶ Nad toovad välja, et nende valdkondade kohta, mida kokkuvõtlikult tuntakse „erasfääri“ nime all ning mis hõlmab näiteks perekonda, seksuaalsust ning intiimsuhteid, tehakse „avalikku sfääri“ kuuluvates institutsioonides vaikimisi olulisi eeldusi. Näiteks riik ja tööturg kui institutsioonid eeldavad vaikimisi, et erasfääris toimub kodanike ja töötajate reproduktsioon – sünnivad ja kasvavad lapsed – ning selle eelduseks omakorda on heteroseksuaalsed suhted, mida need institutsioonid siis nii avalikult kui ka vaikimisi eelistavad ning legitimeerivad. Üks olulisi ideoloogilisi komponente selle jaotuse puhul on eeldus, et teatud ühiskonna toimimise aluseks olevad ülesanded, näiteks reprodutiiv- ning hoolitsustöö, tehakse erasfääris heteroseksuaalses perekonnas. Kuna aga ajalooliselt on erasfääri seostatud just naisi, siis on vaikimisi eelduseks ka see, et neid kohustusi täidavad naised tasustamata tööna.⁴⁷ Nendest ideoloogilistest alustest lähtub ka töö- ja perepoliitika kujundamine, mis taastoodab era- ja avaliku sfääri eraldatust ning naiste suurt tasustamata tööde koormat.

Pilt on tegelikult komplekssem ja arvestada tuleb ka muid tegureid. Esiteks on erasfääri tegevustel väga mitmeid muid funktsioone peale ühiskonnaliikmete taastootmise või puhkeaja kaudu nende tööjõu taastamise. Erasfääri selline kitsas käsitlemine viitab majanduselu üliluslikkuse eeldamisele teiste elusfääride üle, samas kui just erasfääris, st kodus, kogukondlikes võrgustikes või vabatahtlikes ja hobilistes ettevõtmistes toimub nii inimese identiteediloo kui ka laiemalt ühiskonna ja kultuuri jätkusuutlikkuse jaoks võtmetähtsusega tegevused. Hoides sfäärid näiliselt lahus, võib aga juhtuda, et avalikus sfääris toimuvast, näiteks riigivalitsemise või majanduseluga seonduvast, saab justkui omaette eesmärk. Seetõttu oleks otstarbekas just avalikus sfääris toimuvaid tegevusi pidada pigem muu ühiskonnaelu ning kultuuri kestvuse võimaldajaks ja vahendiks. Ühtlasi tasub silmas pidada, et eraelusfääris toimuv avaldab olulist mõju ühiskonnale kui tervikule ja selle korraldusele ning seda mitte ainult rahvastiku tööjõu osas.

Teiseks ei saa mööda minna sellest, et eri asjaoludel on mitmed eraelusfääri funktsioonid liikunudki nn kodust välja ja muutunud kaubastatavateks, st neid saab osutada ja osta raha eest. See puudutab nii seksuaalsuhteid, sündimuskäitumist kui ka laste kasvatamist. Seksuaalsuhete osas on võimalik eri teenuste ja vahenditega sekkuda või siis osta intiimsust prostituudilt. Viljatusravi, kehaväline viljastamine ja viimaks surrogaatemadus on teenused, mille abil materiaalselt hästi kindlustatud saavad end kindlustada isikliku järeltulijaga. Sündimuse tõstmise ühe meetmena muudetakse kättesaadavamaks viljakust taastavad teenused – ja tõstetakse samas sünnitoetusi. Ka sünnitamiskogemus ise tähendab nõustamiskeskuste, kliinike ja haiglate võrku, professionaalseid abilisid ning mitmekülgsete sünnitusega seonduvate teenuste ostmist-pakkumist. Lapski ei pea kasvama oma ema-isa

pilgu all, vaid palgalise lapsehoidja, koduabilise või lasteaiaõpetaja hoole all, mis eeldab lasteaegade, aga ka huviringide süsteemi väljaarendamist ning õpetajate-hoidjate koolitamise ja litsentseerimise süsteemi ülalpidamist. Kui aga siiski ema või isa on ise lapsega kodus, hüvitatakse talle töölt eemalolemisega tekkiv majanduslik kahju – mis viitab teatud ostumüügi suhtele riigi ja kodaniku vahel. Muidugi on järeltuleva põlve kasvatamises alati osalenud ka lähemast perekonnast väljapoole jäävad inimesed ja teised institutsioonid. Selle eesmärgiks on olnud ühelt poolt nii lapsevanemate tööjõu parem ärakasutamine (st majanduslikud eesmärgid) kui teiselt poolt ka vajadus tagada laste sotsialiseerimine laiemas ühiskonnas aktsepteeritud normide suhtes (st ideoloogilised eesmärgid). Era- ja avaliku sfääri eristades on sama raske rääkida ka teistest tegevusvaldkondadest, kus sugu on olulisel kohal, näiteks nagu töö- ja pereelu ühitamine või vägivald.

Niisiis ei saa eirata, et erasfääris ja avalikus sfääris toimuv on omavahel läbipõimunud rohkem kui ühel moel, ja just sellele juhivad tähelepanu need käsitlused, mis rõhutavad, et ka isiklik, eraellu kuuluv on tegelikult poliitiline⁴⁸ isegi siis, kui sellest nii ei mõelda. Lisaks sellele, et erasfääri jääb palju varem avalikku sfääri kuulunud funktsioonidest (sh kultuur ja identiteediloomed), korraldavad avaliku sfääri institutsioonid vaikimisi erasfääri kuuluvaks peetud ülesandeid (sh lastekasvatamine ja tervishoid). Teisalt on avalikul sfääril, sh nii haridusinstitutsioonidel, õigusloomel kui ka meedial, rääkimata töövaldkonnast, oluline mõju erasfääri toimeprintsipiidele, kuivõrd avalikus sfääris – teenuste-toodete pakkumisel, seadusloomes ja poliitiliste eesmärkide seadmisel – osalejad sõnastavad kehtivad normid ja reeglid, mis juhivad ja ka piiravad indiviidide eraelulisi valikuid ja võimalusi. Samas mõjutavad erasfääris tehtavad otsused ja valikud oluliselt avaliku sfääri toimimist, näiteks määrab just perekonna otsus laste saamiseks või eluaseme soetamiseks selle, kus ja millal tekib vajadus lasteaia- või töökohtade järele ning kui palju jõupingutusi tuleb ühiskonnal suunata sotsiaalse sidususe tugevdamiseks ja kultuuri edasikandmiseks.

Seda isikliku ja ühiskondliku tasandi läbipõimumist, samuti ka kõigi käsitletavate valdkondade omavahelist põhimõtetist seotust tuleb soolise võrdõiguslikkuse hindamisel kahtlemata arvestada. Meie otsus esitada analüüsi tulemused kahe alajaotusena, eristades pigem erasfääri kuuluvaid ja pigem avalikus sfääris asuvaid valdkondi, ei sea seda põhimõtetist läbipõimumist kahtluse alla. Pigem lähtume me taotlusest esitada selgelt need valdkonnad, kus riigil lasub seadusandlikult juba täna kohustus tagada sooline võrdõiguslikkus ning on paigas ka indikaatorid selle mõõtmiseks – nn avalik sfäär –, ja need valdkonnad, kus ühiskond on võtnud küll kohustuse nõrgemaid kaitsta, kuid ei ole seni enamasti seadnud mõõdetavaid eesmäärke ega kaugeleulatuvaid sihte.

Kogumiku artiklid avavad lähemalt järgmiseid teemasid:

A. Erasfääri valdkonnad, sh:

1. Arvamused lastele soorollide õpetamise kohta (art 2)
2. Arvamused soolise tööjaotuse ja võimuhete kohta perekonnas (art 3)
3. Arvamused perevägivaldalla ja seksi ostmise kohta (art 4)

B. Avaliku sfääri valdkonnad, sh:

4. Arvamused meeste ja naiste võrdsetest võimalustest tööturul (art 5)
5. Arvamused meeste ja naiste võimalustest töö ja pereelu ühendamise osas (art 6)
6. Arvamused naiste esindatuse kohta poliitilises otsustusprotsessis (art 7)

C. Tulemuste põhjal loodud üldistused, mis käsitlevad väärtushinnanguid tervikuna, sh:

7. Soolise võrdväärsuse domineeriv ideoloogia elanikkonna väärtuste põhjal (art 8)
8. Soolise võrdväärsuse hoiakud Eesti moodi: maailmavaateline tüpologia (art 9)

Kogumik koosneb seega kolmest sisulisest osast. Teoreetilisele sissejuhatusale järgnevas temaatilises plokis analüüsime esmalt hoiakuid sugude võrdse esindatuse kohta avalikus sfääris. Seejärel, kogumiku teises osas käsitleme soolise tasakaalu vaatenurgast hoiakuid otseselt pereeluga seonduvas. Kolmandas osas selgitame välja Eesti ühiskonnas esinevad maailmavaatelised tüüpseisukohad, mille najal Eesti moodi sooline võrdõiguslikkus ja eba-võrdsus igapäevaelus sünnib.

Niisiis on kogumiku ülesanne kahetine. Ühelt poolt kirjeldame Eestis valitsevaid arvamusi ja hoiakuid meeste ja naiste võrdväärsuse kohta eri eluvaldkondades, tuues, kus võimalik, ka võrdluse varasemate perioodide andmetega. Teisalt aga sünteesime eri eluvaldkondade kohta esitatud hoiakud terviklikumaks maailmavaateliseks süsteemiks, mille sees kirjeldame kõigepealt üldist valitsevat ideoloogiat ning seejärel näitame, millised erinevad maailmavaatelised rühmad tegelikult Eestis esinevad.

Loodame, et selline uus käsitlusviis, mis avab soolise võrdõiguslikkuse senisega võrreldes mõnevõrra erinevast vaatenurgast, pakub lugejale hulgaliselt kaasamõtlemise võimalusi ja inspireerib küsima, milles siis seisneb sooline võrdväärsus Eesti moodi.

Sugu ja sooline võrdõiguslikkus eraelus

2. Laste sotsialiseerimine Kadri Aavik, Hannaliisa Uusma

Lühikokkuvõte

Sotsialiseerimine tähendab elukestvat interaktiivset protsessi, mille käigus kujunevad inimese minapilt, väärtused ja hoiakud. Käesolevas peatükis keskendume laste soopõhisele sotsialiseerimisele ning analüüsime, milliseid omadusi ja oskusi Eesti inimesed tüdrukute ja poiste kasvatamisel tähtsaks peavad.

2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringust selgus, et omadused ja oskused, mida tüdrukute ja poiste kasvatamisel ja arendamisel oluliseks peeti, on soolises lõikes üsna erinevad ning stereotüüpe taasloovad. Ehk teisisõnu – viimase nelja aastaga on olukord jäänud samaks ning võrreldes 2009. aasta monitooringuga pole toimunud märkimisväärseid muudatusi hinnangutes poistele ja tüdrukutele sobivateks peetavate omaduste ja oskuste osas.

2.1. Sissejuhatus

Sotsialiseerimine on soolistatud protsess, mille käigus saavad lastest ühiskondlikele ootustele vastavad naised ja mehed. Sotsialiseerimise käigus õpivad poisid ja tüdrukud rohkem või vähem märkamatuult oma sugupoolele sobivaks peetavaid oskusi, võimeid ja käitumismalle. Need traditsioonilistest soohoiakutest lähtuvad ootused võivad aga piirata oluliselt laste arengut, nende edasisi valikuid ning hilisemat positsiooni ühiskonnas ja perekonnas, mõjudes seeläbi ebasoodsalt mõlemale soole.

Oma sugupoolele sobivaks peetavaid oskusi ja omadusi omandavad lapsed korraga mitmesugustes keskkondades otseselt, kuid enamasti märkamatuult viisidel. Esmaseks kujunemiskeskkonnaks ehk sotsialiseerimisagendiks on perekond, kuid samaaegselt toimivad teiste oluliste mõjutajatena ka näiteks haridussüsteem, meedia ning teised inimesed, kellega lapsed kokku puutuvad.

Järgnevalt kirjeldame, millised on eestimaalaste hoiakud tüdrukutele ja poistele sobivateks peetavate oskuste ja omaduste arendamise osas kodus ja koolis. Tõstatame küsimuse, kas ja kuidas on need hoiakud nelja aasta jooksul muutunud.

2.2. Sotsialiseerimise mõiste ja sooline sotsialiseerimine

Sotsialiseerimise mõiste on kasutusel mitmetes eri teadusvaldkondades (sotsioloogia, psühholoogia, kasvatusteadused jne), kuna võimaldab seletada inimeste minapildi kujundamist ja kujunemist ühiskonnas. Sotsialiseerimine on elukestev protsess, mis algab varases lapsepõlves. Ühelt poolt omandatakse selles protsessis ühiskondlik elulaad, st kultuur ja üldised väärtused, teisalt kujunevad sellest lähtuvalt välja oma identiteet ja ootused iseenda ning ümbrit-

sevate suhtes. Kuigi sotsialiseerimisprotsess kestab terve elu vältel, keskendume käesolevas peatükis laste sotsialiseerimisele.

Sotsialiseerimine on oma olemuselt interaktiivne ehk leiab aset inimestevahelises suhtluses. Sotsialiseerumine toimub suurel määral läbi teistelt inimestelt tulevate otseselt või varjatult kujul edastatud positiivsete ja negatiivse hinnangute ning nende järgi orientiiride võtmise ehk läbi enesevalideerimise. Omakorda rõhutab inimestevahelist interaktsiooni ning identiteediloomet sotsioloogilistest perspektiivist uurinud Eva Illouz⁴⁹, et hilismodernsetes ühiskondades luuakse ja taaskinnitatakse eneseväärtust eeskätt inimestevaheliste suhete käigus ning see mõjutab enesehinnangu kujunemist. Seega on tänapäevases ühiskonnas inimeste jaoks nn enesevalideerimine läbi kaaslaste hinnangute määrava tähtsusega, kuna seeläbi toimub identiteediloomed.

Sotsialiseerimisprotsessi (sh identiteediloomet), seletatakse tänapäevases sotsiaal- ja kasvatusteadustes soolistatuna.⁵⁰ Soopõhises sotsialiseerimisprotsessis õpivad lapsed juba esimestel eluaastatel, mida tähendab nende ühiskonnas sobilikuks meheks ja naiseks olemine, omandades vähem või rohkem edukalt reeglid, uskumused ja hoiakud selle kohta, mida peetakse nende sookategoriale sobivaks. Näiteks kuidas tuleks rääkida, riietuda ja käituda, et olla „tubli“ ja „õige“ poiss või tüdruk. Positiivne tagasiside eneseväljendusele (sh igapäevase soolooime edukusele), tekitab inimestes omakorda õnnestumise ja enesega rahulolu tunde ning seetõttu suunatakse enda käitumist üldjuhul just selles suunas. Nii võimaldab sotsialiseerimisprotsessis omandatud arusaam sobilikust ja mitesobilikust ühtekuuluvustunde teket ja teistega samastumist ning seda nii perekondlikus, sõpruskondlikus kui ka laiemas ühiskondlikus plaanis.

2.2.1. Sotsialiseerimisagendid

Sotsialiseerimisagentideks peetakse isikuid, sotsiaalseid gruppe ja institutsioone, kes mõjutavad ja suunavad sotsialiseerimisprotsessis isiksuse arengut sotsiaalsetest ja kultuurilistest normidest ja väärtustest lähtuvalt. Sotsialiseerimisagendid paiknevad erinevatel, kuid omavahel seotud ühiskondlikel tasanditel. Kuigi laste sotsialiseerimine toimub peamiselt mikrotasandil (nt kodus), on see ometigi oluliselt mõjutatud teistel tasanditel paiknevatest faktoritest, kuna need tasandid on omavahel tihedalt põimunud – näiteks vanemate soohoiakuid, millest lähtuvalt nad lapsi kasvatavad, vormib ümbritsev institutsionaalne ja kultuuriline kontekst (makrotasand). Sotsialiseerimisagendid, näiteks täiskasvanud, ent ka teised lapsed, annavad otseselt, kuid enamasti märkamatuks jäävatel viisidel pidevalt tagasisidet laste soolooime edukuse kohta. Kõrvalekaldeid normist üritatakse omakorda korrale kutsuda läbi ebamugavustunnet tekitava stigmatiseerimise või negatiivsete hinnangute.⁵¹

Laste jaoks esmasteks ning kõige olulisemateks sotsialiseerimisagentideks on vanemad, perekond ning meedia. Kuigi viimase 60 aasta jooksul läbiviidud uurimuste tulemused näitavad, et erinevused selles, kuidas vanemad tüdrukuid ja poisse kohtlevad, on jäänud lääne ühiskondades tunduvalt väiksemaks, kinnitavad uurimused siiski, et vanemad lähtuvad kasvatamisel

sageli lapse sookategooriast. Näiteks kiputakse tegema soostereotüüpseid mänguasjade, lasteraamatute ja filmide valikuid.⁵²

Tänapäeval võib esmaseks sotsialiseerimisagendiks pidada ka meediat. See pakub lapsele juba varases eas ahvatlevaid samastumisobjekte ja käitumismudeleid. Samas elavad ja toimetavad praegused lapsed maailmas, mille loomulik ja igapäevane osa on digitaaltehnoloogia (ka info- ja kommunikatsioonitehnoloogia).⁵³ Mängutuba ja -vahendid on üha enam kolinud virtuaalmaailma ning (tahvel)arvuti ja *iPhone* asendavad üha segadamini lapsehoidjat.⁵⁴ Seetõttu täheldatakse tänapäeval virtuaalkeskkondade (sh arvutimängude) olulist mõju lapse soolise minapildi kujunemisele.⁵⁵ Näiteks on kasvatusteadlased täheldanud, et arvutimängudes on tüdrukud ja poisid, naised ja mehed sageli kujutatud üsna stereotüüpsetes rollides (Vinter 2013; Hamlen 2011). Oma lemmiktegelaseks kehastuda soovivad lapsed võtavad tuttavad (stereotüüpsed) rollid ja suhtumised kaasa ka teistesse mängudesse lasteaias, õues jne (nt vapper meessõdalane, ilus printsess jms).⁵⁶

Mikrotasandil on olulisteks sotsialiseerimisagentideks ka eakaaslased. Eakaaslaste ja sõprade rolli sotsialiseerimisprotsessis uurinud teadlased on välja toonud, et sotsialiseerimisprotsessi seletamisel on liigselt rõhutatud selle hierarhilist ning ülalt-alla (vanematelt lapsele) toimimist. Protsessi mõistmiseks tuleks rohkem tähelepanu pöörata aga laste omavahelisele interaktsioonile.⁵⁷

Mida vanemaks lapsed saavad, seda enam puutuvad nad kokku makrotasandi sotsialiseerimisagentidega, millest mõjukaimaks võib pidada haridussüsteemi. Ka makrotasandil mängivad laste ja noorte minapildi kujundamisel jätkuvalt olulist rolli nii meedia kui virtuaalmaailm ja digitehnoloogia (Vinter 2013). Samas räägitakse teismeliste puhul üha sagedamini identiteedikriisidest, mida meediarepresentatsioonid kultiveerida võivad. Meedias esitletud stereotüüpsed ja ülivõimekad kangelased ja eeskujud (sh nende naislikeks või mehlikeks peetavad isikuomadused ja kehad) ahvatlevad samastuma. Hoolimata püüetest pole selliste konstrueeritud eeskujudega (nt filmi- ja seriaaliekangelased, superstaarid) samastumine päris elus siiski kuigi reaalne. Reaalne võib olla aga pidevast eneskõrvutamist tulenev alaväärsustunne. Omaette küsimuseks on veel ka sotsiaalmeedia, kus selleks, et profiilist võimalikult „täisväärtuslik“ mulje jääks, töödeldakse ja konstrueeritakse *online*-identiteete (sh fotosid, tegevusi ja omadusi). Seega toimub sotsiaalmeedias sotsialiseerumine (sh negatiivse ja positiivse tagasiside andmine teineteisele) „sobilikuks“ lihvitud *online*-identiteetide, mitte nende taga peituvate päris inimeste vahel. Omakorda võivad kaaslaste hinnangud idealiseeritud *on-* ja *offline* identiteetidele vastuollu minna ning seeläbi üsna suurt segadust tekitada. Kuigi tendents on palju laiem, on sooliste stereotüüpide utreerimist eriti täheldatud just teismeliste sotsiaalmeedias loodud profiilide puhul.

2.2.2. Tüdrukute ja poiste kasvatamine

Küsimusele, kas poisse ja tüdrukuid tuleks kasvatada sarnaselt või erinevalt, ei ole ühest vastust, ka mitte feministlikest perspektiividest lähtuvalt. Kuigi erinevad feministlikud mõttevoolud jagavad üldist arusaama, et naiste ühiskondlik positsioon on meeste omast

nõrgem ning selle ebavõrdse olukorra osas tuleks midagi ette võtta, erinevad nende suundade nägemused soolisest võrdõiguslikkusest ühiskonnas ning seega ka teedest, kuidas selle ideaalini jõuda. Poistes ja tüdrukutes sarnasete oskuste ja omaduste arendamine lähtub liberaalfeministlikust perspektiivist, mille kohaselt peaksid ühiskonna jätkusuutlikkuseks naised ja mehed võrdselt osalema kõigis ühiskonnaelu valdkondades (vt lähemalt teoreetilisest sissejuhatast). See võib praktilises elus aga olla keeruline, kuna tähendab sageli maskuliinse normi aluseks võtmist ning idealiseerimist, milleni naistel on erinevatel põhjustel keerulisem püüelda. Näiteks on enamik töökohti organiseeritud lähtuvalt maskuliinsest normist, kuna eeldavad, et töötajal pole „tööd segavaid kohustusi“, näiteks pere ja kodu eest hoolitsemine, ehk siis mehed sobivad paremini nn ideaalse töötaja kuvandiga (Acker 1990). Radikaalfeministlikust⁵⁸ perspektiivist lähtudes, mille kohaselt tuleks tunnustada naiste ja meeste tegutsemist erinevates ühiskondlikes sfäärides, kuid neid võrdselt väärtustades, ei ole sugupoolte erinev kasvatus problemaatiline, vaid pigem isegi soositud.

2.3. Ülevaade eelnevalt läbitud uuringutest Eestis

Eestis on laste soopõhist sotsialiseerimist uuritud, keskendudes eri sotsialiseerimisagentidele ja -keskkondadele. Peamiselt on soolisust ja soolise ebavõrdsuse ilmnemist uuritud haridussüsteemis, sh koolieelsete lasteasutuste, kuid ka üldhariduskoolide kontekstis. Seejuures on keskendutud õpetajate ja haridustöötajate hoiakutele⁵⁹, õppekirjandusele⁶⁰ ning samuti on tähelepanu pööratud laste endi rollile sotsialiseerimisprotsessis.⁶¹ Analüüsitud on ka seda, kuidas haridussüsteem tervikuna kui soolistatud institutsioon taasloob soolist ebavõrdsust ühiskonnas.⁶² Laste sotsialiseerimisel on keskendutud ka meedia mõjule.⁶³ Samuti on uuritud elanikkonna hoiakuid laste kasvatamise ning vanemluse kohta⁶⁴, kuid fookus pole olnud sooaspektil.

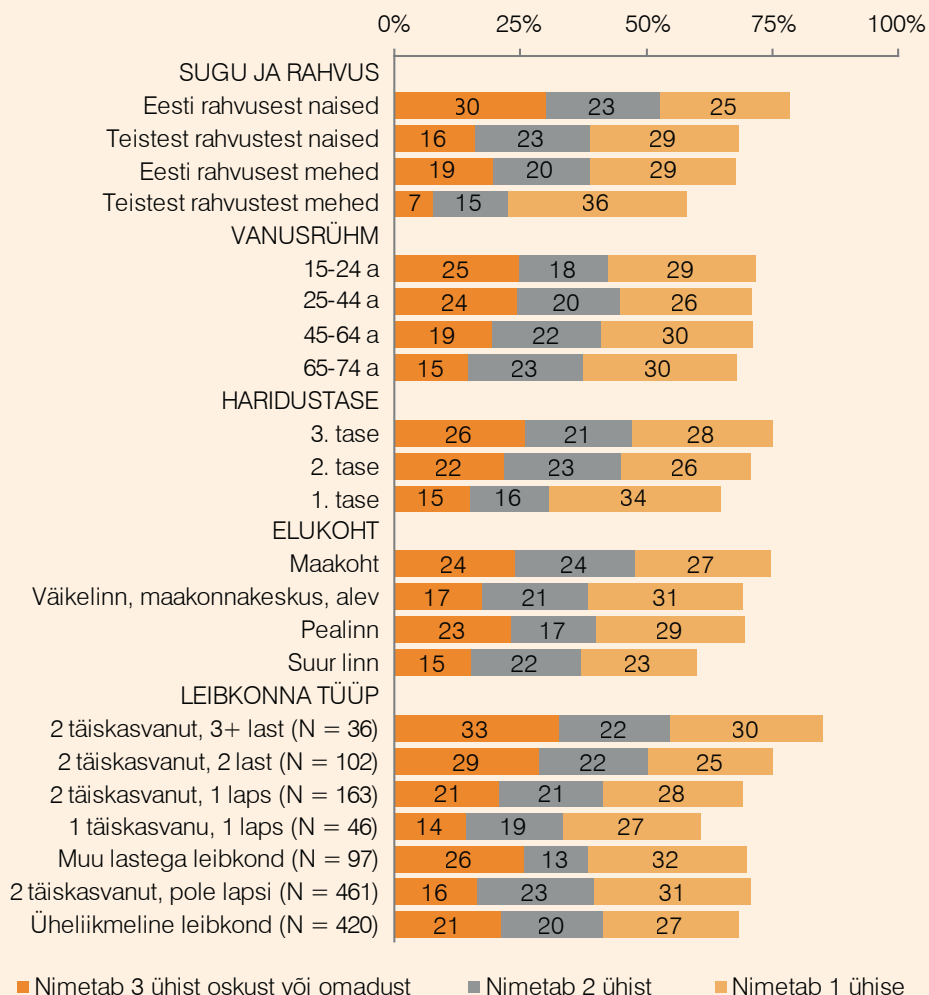
Käesolevas laste sotsialiseerimist käsitlevas peatükis analüüsimise Eesti elanikkonna hoiakuid poiste ja tüdrukute kasvatamise osas. Täpsemalt vaatleme inimeste arvamusi selle kohta, milliste oskuste ja omaduste arendamisele peaks tüdrukute ja poiste kasvatamisel erilist tähelepanu pöörama. Küsitlusele vastajatel paluti valida tüdrukute ja poiste puhul 13 oskuse hulgast kolm kõige olulisemat või pakkuda välja mõni muu oskus või omadus, mida nad laste kasvatamisel oluliseks peavad. Selleks et analüüsida, kuivõrd oluliseks peavad vastajad tüdrukute ja poiste puhul erinevate või samade oskuste ja omaduste arendamist, lõime uue tunnuse, millega mõõtsime ühisosa valitud oskuste ja omaduste puhul. Peatume lühidalt ka sellel, millised ootused on inimestel haridussüsteemile sooaspektist lähtuvalt. Samuti vaatleme, millised on vastajate eelistatavad kodused eeskujud laste jaoks.

2.4. Tulemused

2.4.1. Poiste ja tüdrukute kasvatamine: sarnane või erinev?

Alustame laste soolist sotsialiseerimist analüüsidest sellest, millised on elanikkonna, sealhulgas lapsevanemate, üldised soohoiakud poiste ja tüdrukute kasvatamise suhtes.

Joonis 1. Kas poiste ja tüdrukute kasvatamisel tuleks tähelepanu alla võtta samu või erinevaid oskuseid, vastajarühmade lõikes (%).

21% Eesti elanikkonnast arvab, et tüdrukutes ja poistes tuleks arendada samu oskusi ja omadusi ning samuti 21% on valikut tehes märkinud kolmest oskusest kahe puhul, et neid tuleks arendada nii tüdrukute kui ka poiste puhul. Analüüsidest vastajate sotsiaaldemograafilist tausta, selgub, et meeste soohoiakud on selles küsimuses konservatiivsemad: arvamust, et tüdrukute ja poiste kasvatamisel tuleks neis arendada samu oskusi ja omadusi, jagab üle veerandi (26%) naistest ning 16% meestest. Kõige egalitaarsemaid hoiakuid näitavad üles eesti naised (30% arvab, et lastes tuleks arendada samu oskusi ja omadusi), samas kui kõige konservatiivsemad on küsimuses mitte-eesti mehed (7%). Hoiakutel sellesse küsimusse on seos ka vastajate haridustasemega – üle veerandi (26%) kõrgharidusega vastajatest arvab, et tüdrukute ja poiste kasvatamisel tuleks tähelepanu pöörata täpselt samadele oskustele ja omadustele (vt joonis 1).

Samas leiab 29% kõigist vastajatest, et tüdrukute ja poiste kasvatamisel tuleks tähelepanu pöörata täiesti erinevatele omadustele ja oskustele, ning 26% on vastusevariantides märkinud poiste ja tüdrukute puhul ühe ühise oskuse või omaduse. Seega on enam inimesi, kes leiavad, et tüdrukuid ja poisse tuleks kasvatada erinevalt.

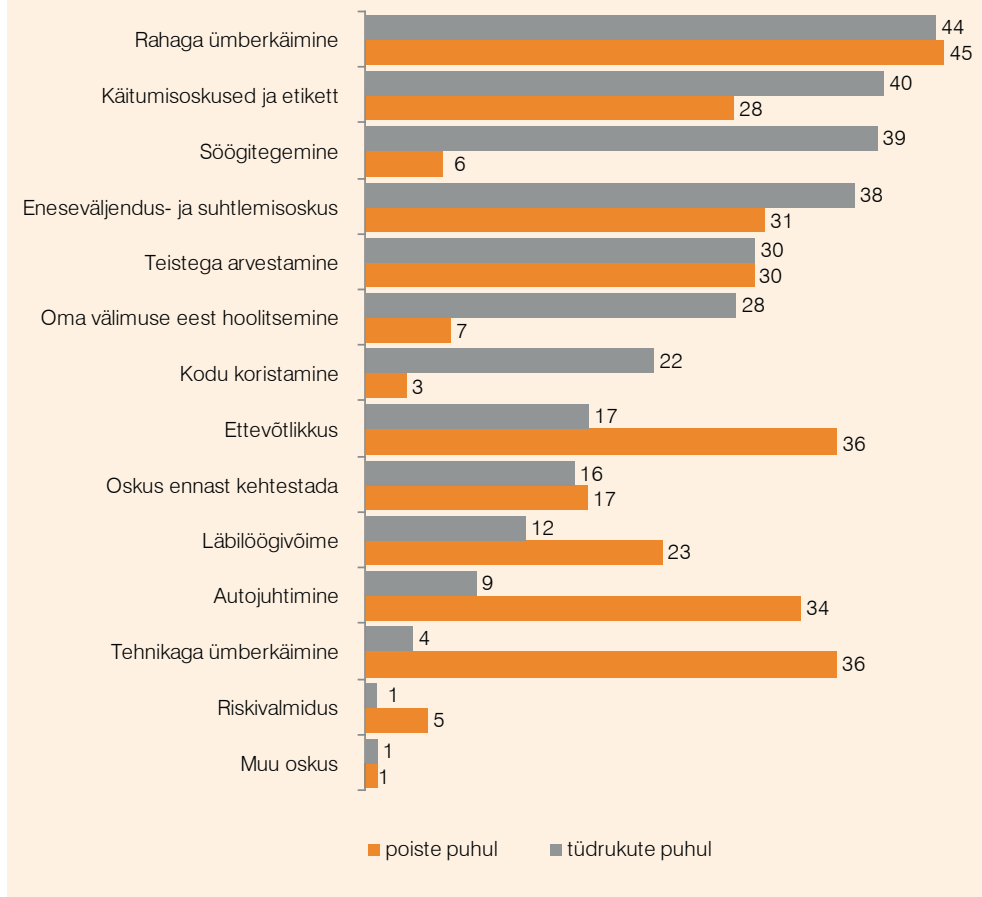
2.4.2. Konkreetsed oskused ja omadused

Monitooringu tulemustest selgub, et kõige olulisemaks peavad Eesti elanikud nii poiste (45%) kui ka tüdrukute (44%) kasvatamisel rahaga ümberkäimise oskuse arendamist. Poiste puhul toodi teiste oluliste oskustena välja tehnikaga ümberkäimine ja ettevõtlikkus (mõlemad 36%), samas kui tüdrukute puhul peetakse väga oluliseks käitumisoskust, etiketti (40%) ning söögitegemist (39%). Samas peeti tüdrukute ja poiste puhul võrdselt oluliseks oskust teistega arvestada ning oskust ennast kehtestada.

Kõige suuremad lõhed soohoiakutes esinesid tehnikaga ümberkäimise oskuses (36% vastajatest leidis, et seda oskust peaks arendama poistes, kuid vaid 4% leidis, et oskus on vajalik ka tüdrukutele), autojuhtimises (34% arvas, et autojuhtimist on vaja õpetada poistele, 9%, et tüdrukutele), oma välimuse eest hoolitsemises (7% arvab, et see on oluline poiste puhul, 28%, et tüdrukute puhul) ning söögitegemises (vaid 6% inimestest arvab, et oskust on oluline arendada poistes, samas kui 39% leiab, et seda tuleks õpetada tüdrukutele) ja kodu koristamises (3% poiste ja 22% tüdrukute puhul).

Järgnevalt toome välja mõningad erinevused selles osas, milliseid oskusi ja omadusi naised ja mehed poiste ja tüdrukute kasvatamisel oluliseks peavad. Näiteks pidasid naissoost vastajad poiste puhul peale rahaga ümber käimise oskuse olulisteks eneseväljendus- ja suhtlemisoskust (35%) ning ettevõtlikkust (34%), samas kui meessoost vastajatele olid poiste puhul peale rahaga ümber käimise oskust kõige olulisemad autojuhtimine ja tehnikaga ümberkäimine (mõlemad 40%). Samas tüdrukute puhul pidasid just meessoost vastajad naistega võrreldes olusemaks soostereotüüpsete oskuste arendamist: 26% mehi ning 19% naisi arvas, et tüdrukutele tuleks õpetada kodu koristamist ning 43% mehi leidis, et neis tuleks arendada söögitegemise oskust, kui samal arvamusel oli 36% naisi.

Joonis 2. Oskused ja omadused, mille arendamisel peaks poiste ja tüdrukute kasvatamisel erilist tähelepanu pöörama, vastajatelt paluti valida kolm peamist oskust ja omadust (% , kõik vastajad, n = 1500).

Vanusegruppide võrdlusest selgub, et mõnevõrra suuremat soostereotüüpsust näitavad teistega võrreldes üles noorimad vastajad. Näiteks arvab 50% 15–19aastastest vastajatest, et tüdrukute puhul tuleks kõige olulisema oskuseks arendada söögitegemist. Sama vanusegrupp peab poiste puhul kõige olulisemaks autojuhtimisoskuse õpetamist (48%).

Hoiakutes esinesid mõningad erinevused ka etniliste gruppide lõikes. Mõnevõrra soostereotüüpsemat lähenemist esines venekeelse elanikkonna hoiakutes, kuid vene rahvusest vastajad väärtustasid eestlastest tunduvalt enam läbilöögivõime arendamist nii poistes kui tüdrukutes.

Eelnevat kokku võttes võib öelda, et tüdrukute ja poiste kasvatamisega seonduvad üldised hoiakud ei ole 2009. aastaga võrreldes oluliselt egalitaarsemaks muutunud.

2.4.3. Ootused haridussüsteemile

Eesti avalikus diskursuses on viimastel aastatel järjest enam kajastatud poiste koolist väljalangemise teemat, käsitledes seda sageli näitena soolisest ebavõrdsusest poiste ja meeste kahjuks. Sageli tuuakse poiste ebaedu põhjustena välja poistele vähe huvi pakkuvat õppe sisu ja formaati ning feminiseerunud haridustöötajaskonda.⁶⁵ Seda muret poiste heaolu suhtes koolis silmas pidades võib oletada, et ehk pooldab Eesti elanikkond sugude võrdse osalusprotsendi saavutamiseks haridussüsteemis poistele eelisseisundi andmist. Siiski, enamik vastajaid seda arvamust ei jaga: 82% Eesti elanikest ei ole nõus väitega, et poistele peaks esimesse klassi astumisel kehtima leebemad nõuded kui tüdrukutele. Soo, vanuse, haridustaseme ja rahvuse lõikes vastajate hulgas märkimisväärseid erinevusi ei esine. Sama arvab kõrgkooli astumise kohta 89% elanikkonnast, kuid siin torkavad silma mõnevõrra suuremad lõhed naiste ja meeste arvamustes – väitega ei ole üldse nõus 55% mehi ning 67% naisi.

Lisaks küsimusele ligipääsust haridussüsteemi erinevatele tasanditele on soospektist olulised ka inimeste hoiakud õppe sisu suhtes. Väitega, et poistele ja tüdrukutele peaks koolis õpetama samu õppeaineid ühesugusel viisil nõustub vaid 39% vastajatest ning koguni 59% ei ole sellega nõus, ehk pooldab tüdrukutele ja poistele sisuliselt erineva hariduse andmist. Vastajate hoiakud ei erine soo ega vanuse lõikes. Võib oletada, et paljud vastajad lähtusid hinnangu andmisel küsimuses mainitud tööõpetuse ja kehalise kasvatuse näidetest, mis kallutasid neid arvama, et pigem võiks õppeained õpetada erinevalt, lähtudes oma koolikogemusest, kus kehtis selline jaotus, mis tundus kahtlemata paljude jaoks tavapärane ja mitteproblemaatiline. Võib arvata, et kui nimetatud näiteid poleks küsimuses mainitud, oleks enamik vastajatest leidnud, et samu õppeaineid tuleks tüdrukutele ja poistele ühesugusel viisil õpetada. Seega kehtivad need vastused eelkõige traditsiooniliselt sugupooltele erineval viisil õpetatud tööõpetuse/käsitöö ning kehalise kasvatuse kohta, milles õpetatavaid oskusi liigitatakse soopõhiselt, sarnaselt joonisel nähtud üsna konservatiivsete hoiakutega poistele ja tüdrukutele vajalikuks peetavate oskustega.

2.5. Kokkuvõte

Monitooringu tulemused näitavad, et eestimaalaste ootused järeltuleva põlve suhtes on jätkuvalt⁶⁶ üsna konservatiivsed. Endiselt on üldlevinud aramus, et tüdrukuid tuleks ette valmistada iseseisvaks eluks nii, et nad saaksid hästi hakkama koduses elus ning oleksid osavad sotsiaalsetes suhetes. Näiteks peetakse tüdrukute puhul oluliseks käitumisoskust ja etiketti ning söögitegemist; ja iga viies vastanu eeldab, et tüdrukutes peaks arendama koristamisoskust. Mõneti üllatav on asjaolu, et vaid 3% leiab, et sellise oskuse arendamine võiks kasuks tulla ka poistele. Sama äärmuslikud on näitajad autojuhtimisoskuse küsimuses. Traditsiooniliselt hinnatakse poiste puhul tunduvalt olulisemaks ka tunnuseid ja omadusi, mida saab seostada ametialast edukust soosivatena, nt ettevõtlikkus, läbilöögivõime, ent ka riskivalmidus.

Antud küsimuses peegelduvad siiski vastustest ka manööverdamisvõimalused kehtiva normi suhtes, st alternatiivsemate kasvatuspraktikate ja ootuste pooldamine ja kultiveerimine. Üldist ühiskondlike väärtushinnangute iseloomu silmas pidades võib siiski oletada, et ka

nendes peredes, kus kodus traditsioonilisi soostereotüüpe vähem rõhutatakse, tolereeritakse lapsele „lihtsamat“ tulevikku ja läbilöögivõimalusi soovides laias laastus lõpuks ikkagi n-ö praktilist laadi hegemoonilisi ideaale. Tõenäoliselt ei soovita ka iseenese alternatiivsemaid valikuid elus lapsele n-ö peale suruda. Kardetakse, et ühiskonnas, kus endiselt kehtivad üsna jäigad soonormid ja -ootused, võib eristumine olla märgistav ja seda lapsele ei soovita. Seega võib eeldada, et liberaalsemaid naiselikkuse ja mehelikkuse tüüpe võidakse praktilises Eesti elus küll varasemast veidi rohkem tolereerida, samas neid oma laste, st tulevaste naiste ja meeste ühiskondliku ja sotsiaalse toimetuleku, veel vähem edukuse eeskujudeks veel pidada ei julgeta. Sarnane nn peidetud tolereerimise muster ilmneb ka hoiakutes LGBT teemasse laste kasvatamise kontekstis. Uuringu tulemused näitavad, et enamik vastanuist aktsepteeriks oma lapse homoseksuaalset identiteeti või transsoolisust. Samas kinnitab üldist konservatiivsust LGBT küsimuses asjaolu, et üle poole vastajatest (55%) ei soovi siiski oma lapsele sõpra, kes pole heteroseksuaalne või on transsooline (58%). Seega võidakse olla küll valmis liberaalsemale suhtumisele perekondliku sisekliima huvides, laiemas ühiskondlikus plaanis aga avatumad ei olda või ei soovita avatust kogukonnas hea maine hoidmise eesmärgil lihtsalt avalikult eksponeerida. Taolist peidetud tolereerimist võib omakorda pidada reaktiivseks erinevusi võrastavate ja homofoobsete mallide üldisele õitsengule ühiskonnas.

Mõnevõrra suuremat soostereotüüpsust näitavad teistega võrreldes üles meessoost vastajad, eriti tüdrukutele vajalike omadustele ja oskustele hinnanguid andes. Taolisi hinnanguid saab ehk ühelt poolt seostada ennastkehtestavama naiselikkuse tüübi teatava tugevnemisega ühiskonnas ja sellest tulenevalt omakorda meeste kartusega arhetüüpse, ent tuttavliku naiselikkuse ja emalikkuse ideaali hägunemise ees (vt täpsemalt erinevate sotsiaalsete gruppide hoiakutest Sissejuhatusest). Vanuse lõikes paistavad stereotüüpsemate suhtumistega silma ka noorimad vastajad. Näiteks arvab 50% 15–19aastastest vastajatest, et tüdrukute puhul tuleks kõige olulisema oskuseks arendada söögitegemist. Sama vanusegrupp peab poiste puhul kõige olulisemaks autojuhtimisoskuse õpetamist (48%). Kõige selgemalt saab antud vanuserühma hinnanguid tõenäoliselt seostada iseseisva elu kogemuse puudumise või vähesusega. Soolistatud sotsialiseerimisprotsessi erinevatel tasanditel omandatud stereotüüpsed väärtushinnangud on veel praktilise elu poolt paika loksutamata. Kuna enamik 15–19aastastest vastajatest on õpilased (üldharidus- ja kutseõppeasutused), mille näol on tegu olulise sotsialiseerimisagendina, siis võib ka oletada, et haridussüsteem aitab konservatiivsete alalhoidmisele ja taasloomisele kaasa või vähemalt ei vaidlusta neid. Selles vanuses noorte stereotüüpseid hoiakuid võivad olulisel määral mõjutada ka meedia ja digitehnoloogia (Vinter 2013).

Kui tüdrukute ja poiste maailmu kiputakse üldiselt eristama kui kahte eri reaalsust, kus kehtivad eri normid ja reeglid, joonistusid analüüsil siiski välja ka teatud omadused ja tunnused, mille arendamist väga oluliseks peeti, ent lapse sooga ei seostatud. Näiteks hindavad Eesti elanikud nii poiste (45%) kui ka tüdrukute (44%) kasvatamisel kõige kõrgemalt rahaga ümberkäimise oskuse arendamist. Samuti peetakse nii poiste kui ka tüdrukute puhul oluliseks oskust end kehtestada ja teistega arvestada. See võib viidata ka teatavatele muutustele soolistatud rolliootuses. Kui postsovetliku Eesti üleminekuühiskonna väärtustesüsteemis on rahaküsimused ning majanduslikule edule orienteeritus ehk materiaalsed väärtused siiani kuulunud eelkõige mehelikuks peetavate tunnuste alla, siis järeltuleva põlvkonna puhul

võidakse rahaga ümberkäimise oskust tajuda täna sooneutraalsema tunnusena kui varem. Samas ei saa välistada, et rahaga ümberkäimist võidakse sugupoolte puhul tajuda ka erinevalt ning soostereotüüpselt – naiste puhul võidakse selle all mõelda näiteks liigse raiskamise vältimist või oskust majapidamise eelarvet planeerida, meeste puhul aga näiteks oskust raha kasumlikult investeerida.

3. Tööjaotus ja võimusuhted perekonnas

Leeni Hansson

Lühikokkuvõte

Käesolevas artiklis lahkame suhtumist peresisesse tööjaotusesse ja pere jaoks oluliste otsuste tegemisse. Perekonnas vajalike kodutööde hulk erineb suuresti tulenevalt sellest, kas peres kasvab laps(i) või mitte, mistõttu esitame oma analüüsi nii soo kui ka peretüüpide lõikes. Olulise kategooriana käsitletakse ka vastaja perekonnaseisu, et selgitada, kuidas erinevad rollid ja võimusuhted abielus ja vabas kooselus paarides. Üldiselt eeldatakse, et vaba kooselu eelistamine osundab pigem liberaalsetele vaadetele. Meie andmed kinnitavad varasemate uurimuste tulemusi, et Eestis on vabas kooselus paarid mitte ainult sama traditsiooniliste hoiakutega (nt tööjaotuse osas) kui abielupaarid, vaid järgivad traditsiooniliselt naise õlule jäävat tööjaotust viimastest isegi enam. See avab uue tahu mitte ainult võimusuhte mõtestamisel Eesti kodudes, vaid ka vabade kooselude kui valiku teadvustamisel. Kuna laste esmane sotsialiseerumine toimub kodus ja perekonnas, siis tänane traditsiooniline peresisene rollijaotus loob olukorra, kus stereotüüpseid rollihoiakuid ja soolise ebavõrdsuse aktsepteerimist taastoodetakse, seda nii traditsioonilisel abielul kui ka vabal kooselul põhinevas perekonnas.

3.1. Sissejuhatus

Sooline ebavõrdsus nii tööturul kui ka erasfääris, sh kodune tööjaotus ja otsustusõigus perekonda puudutavates küsimustes, on uurijate huviorbiidis olnud alates 20. sajandi keskpaigast. Enamikus lääneriikides hakkas traditsiooniline perekonnamudel, mille kohaselt mees oli perekonnapea ja perekonna ainus toitja, tollal asenduma poolteise või kahe leivateenijaga perekonnamudeliga, st perekonnaga, kus üks partneritest töötab täistööajaga ja teine osalise koormusega või siis mõlemad partnerid töötavad täistööajaga. Arvukad uurimused^{67, 68} on aga näidanud, et vaatamata naiste suhteliselt heale haridusele ja nende kasvavale osalusele tööturul on erasfääri puudutavad arvamused, hoiakud ja normid jäänud küllaltki konservatiivseks, mis tähendab, et pereeluga ja koduga seonduvaid töid ja tegevusi peetakse jätkuvalt naiste pärusmaaks.

Alates eelmise sajandi teisest poolest on perekond kui institutsioon läbi teinud suured muutused ning traditsioonilise abielul põhineva perekonnamudeli kõrvale on tekkinud erinevad alternatiivsed mudelid, mis jätavad inimesele oma elu korraldamisel enam valikuvabadusi. Ka perekonna definitsioon on ajaloo jooksul paljuski muutunud.⁶⁹ Formaali-juriidilise definitsiooni asemel defineeritakse täna perekonda enamasti üksikisikute isikute kooslusena, kes jagavad teatud väärtusi, ühiseid eesmärke ja ressursse, aga ka vastutust ja kohustusi üksteise suhtes. Seega pole perekonna määramisel oluline juriidiline alusdokument või perekonna koosseis – ühe või kahe vanemaga, lastega või lasteta, abielus või vabas kooselus –, vaid rõhutatakse eeskätt inimeste emotsionaalset seotust, vastastikkust sõltuvust ja ühist vastutust. Ühine vastutus peaks aga tähendama seda, et perekonna majandamisse ja perekonda puudutavate otsuste tegemisse, olgu otsused siis pere funktsioneerimisega, majandamisega

või laste kasvatamisega seonduvad, peaks olema kaasatud mõlemad abikaasad/elukaaslased ning kodutöödega seonduvad kohustused peaksid samuti olema pereliikmete vahel võimalikult võrdselt jaotatud. Paraku on uurimused näidanud, et kuigi institutsioonina on perekond muutunud ja mitmed tema ajaloolised funktsioonid on teisenenud, siis perekonna toimimise osas valitsevad meeste ja naiste suhtes endiselt kõigjal küllaltki stereotüüpsed ootused.

Koduga ja perega seonduvaid hoiakuid ja rollijaotust käsitlevas kirjanduses kasutatakse erinevaid teoreetilisi lähenemisi. Perekonna majandusteooria⁷⁰ käsitlustes viidatakse enamasti koduse tööjaotuse ning abikaasade/partnerite poolt abiellu või koosellu kaasa toodud ressurside (nt sissetulek, tööalane või ühiskondlik positsioon jne) seosele. Antud teooria kohaselt toimib paarisuhe kõige edukamalt siis, kui abikaasade või elukaaslaste vahel toimub teatud spetsialiseerumine ja tehakse ratsionaalne valik, kus üks partneritest keskendub sissetulekute maksimaliseerimisele, teine aga koduse majapidamise toimimisele. Teine levinum teoreetiline lähenemine⁷¹ puudutab sooidentiteedi konstrueerimist, st läbi spetsialiseerumise teatud laadi töödele või tegevustele püütakse end „õige“ naisena/emana või mehena/isana identifitseerida. Perekonna tasandil rõhutatakse ka sotsialiseerimisprotsessi olulisust ja vanemate eeskuju lapsepõlvkodus, kus kujundatakse teatud tööle või tegevusele soosümboolne (ingl *gender-symbolic*)⁷² tähendus. Seega loob konservatiivsete hoiakute ja kindla soolise tööjaotusega perekond võimaluse sarnaste põhimõtete ja käitumismudelitega uue põlvkonna taastootmiseks ja selliste jäikade soorollide kaudu kinnistab ühiskonnas valitsevat soolist ebarõrdsust. Vanemate käitumismudelid on laste hoiakute kujundajana olulised, ent kuna lapsed suhtuvad sageli oma vanemate hoiakutesse kriitiliselt, siis noorem põlvkond on enamasti liberaalsemate hoiakute ja vaadetega kui nende vanemate põlvkond.

Mitmete rahvusvaheliste võrdlusuurimuste⁷³ põhjal saab väita, et lisaks mikrotasandi teguritele mõjutavad peresfääri rollihoiakuid ja tööjaotust ka mitmed makrotasandi tegurid, nagu üldine naiste haridustase ja tööhõive, naiste kaasatus ühiskonna oluliste probleemide lahendamisesse – seda nii seadusandlikul kui ka täidesaatval tasandil, erinevad perepoliitika meetmed, üldised perekonnakäitumisega seonduvad kultuurinormid (nt vabade kooselude, abieluväliste sündide või lahutuste aktsepteerimine jne). Riikide soolise võrdõiguslikkuse taseme võrdlemiseks on erinevate näitajate põhjal välja töötatud soolise kaasatuse mõõdik (GEM – *Gender Empowerment Measure*). Mitmed uurimused on näidanud, et kõrgema GEM-tasemega maades on hoiakud ka erasfääri puudutava soolise võrdõiguslikkuse osas üldjuhul positiivsemad.⁷⁴ Samas on ka uurimusi, mille tulemused viitavad vastuolule inimeste hoiakute ja tegeliku käitumise vahel. Näitena võib tuua Rootsi, mida üldiselt peetakse soolise võrdõiguslikkuse edendamise osas mustermaaks ja kus hoiakute tasandil 80% elanikkonnast leiab, et kodutööde eest peaksid vastutama mõlemad abikaasad/elukaaslased, ent igapäevaelus on ka Rootsi kodudes üsnagi laialt levinud traditsiooniline soopõhine tööjaotus.

Käesolev artikkel annab ülevaate kodutöödega ja peresiseste oluliste otsustuste tegemisega seonduvatest hoiakutest ning praktikatest Eesti eri tüüpi peredes.

3.2. Tulemused

Analüüsi empiirilise materjalina on kasutatud 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu andmestikku. Monitooringu küsitluses osalenutest 28% elas üksinda, st üheliikmelises leibkonnas, kus kõik majapidamises ettetulevad tööd tuleb teha ise, kasutada oma sugulaste ja sõprade abi või osta vajalikke teenuseid sisse turult. Võimalik, et ka selle üsna suure grupi osas esineb teatud soolist erinevust või isegi ebavõrdsust nt seoses nende vanusega või sissetulekuga, nt saavad osad osta teenuseid sisse või süüa sagedamini väljas või kasutavad vanemad üksielavad inimesed rohkem teiste abi (ja osutavad seda ka ise), kuid selle kohta uuringus küsimusi seekord ei olnud. Monitooringus osalenutest 51% (meestest 53% ja naistest 48%) elasid paarisuhtes, st abielus või vabas kooselus ja on seega kodutööde jaotumise osas põhiliseks huviobjektiks. 17% vastanutest elas muudes kooslustes, st ühes leibkonnas koos oma vanematega või teiste sugulastega, näiteks üksinda lapsi kasvatavad mehed-naised moodustasid valimist 4%.

Kuna käesolevas artiklis on põhirõhk abikaasade/partneritevahelisel kodusel tööjaotusel, siis on edasisse analüüsi kaasatud eeskätt paarisuhtes elavad respondendid. Paarisuhtes inimestest 62% oli abielus ja 38% vabas kooselus. Kus andmestik seda võimaldab, leiab käsitlemist ka kodutöödega toimetulek teistes peretüüpides. Kodutööde jaotumisega seonduvaid eelistusi ja hoiakuid puudutavatele küsimustele vastasid kõik monitooringus osalenud.

3.2.1. Kodutööde jaotumine

Kodutööde jaotumise ideaalide analüüsimisel tasub eristada ühelt poolt üldiseid eelistusi ja hoiakuid ning teisalt tegelikule olukorrale antavaid hinnanguid. Üldistest eelistustest ja hoiakutest rääkides selgub, et ligemale kolmandik kõikidest monitooringus osalejatest toetas täielikult traditsioonilist seisukohta, et perekonna toitja rollis peaks olema mees ja pere majandusliku toimetuleku kindlustamine on eeskätt tema ülesanne, samas 15% osalenutest nägi kodutööde eest vastutajana eeskätt naist.

Millised on aga hoiakud meeste ja naiste vahelise kodutööde jaotumise suhtes? Käesolevas monitooringus küsiti kõikide vastajate arvamust selle kohta, kas mehed tulevad kodutööde tegemisega sama hästi toime kui naised. Monitooringu tulemused näitavad, et pooled meestest ja 40% naistest on veendunud, et mehed saavad kodutöödega sama hästi hakkama kui naised. Lisaks eelnimetatutele ei olnud kolmandik monitooringus osalenud meestest-naistest meeste kodutöödega toime tulemises päris kindlad, ent pigem siiski nõustusid väitega, et naised ja mehed on kodutööde tegemisel ühtviisi pädevad. Seevastu 16% monitooringus osalenud meestest ja 24% naistest leidsid, et mehed kindlasti ei saa kodutöödega sama hästi hakkama kui naised. Seega, naised on meeste oskuste ja kodutöödega toimetuleku osas kahtlevamad kui mehed ise. Tulemust võib tõlgendada mitmeti. Võimalik, et naised kardavad osa oma põlisest valdkonnast loovutada või peavad mehed ja naised kodutööde all silmas hoopiski erinevaid tegevusi või on hoopis meestel ja naistel samadele kodutöödele erinevad standardid – õhtusöögi pakkumisega toimetulekut hinnates võib üks silmas pidada pelmeenide praadimist ja teine ahjuprae vaaritamist. Mis aga meestesse puutub, siis keskmisest mõnevõrra vähem oli

oma kodutöid puudutavas võimekuses kahtlejad üksinda elavate meeste rühmas (10%), keskmisest rohkem (22%) paarisuhtes elavate meeste hulgas ja seda eriti ilma lasteta peredes. Kuigi naiste hulgas oli meeste kodutöödega hakkama saamises kahtlejad mõnevõrra rohkem kui meeste endi hulgas, võiks üldiste hoiakute põhjal siiski eeldada, et meie peredes peaks olema võimalik olukord, kus kodutööde eest vastutavad nii mehed kui ka naised.

Milline on aga olukord tegelikkuses, kui võrd see vastab hoiakutele ja kui paljudes peredes mehed tegelikult ka kodutöödesse kaasatud on? Käesoleva monitooringu küsimustikus oli loetletud 18 koduga ja pereeluga seonduvat tööd/tegevust, mille kohta oli suuremas kui üheliikmelises leibkonnas elavatelt vastajatelt küsitud, kes peres vastutab või muretseb selle eest, et nimetatud kodutööd ja toimetused saaksid tehtud. Loetletud tööd võib omakorda jagada kolmeks suuremaks tegevuste valdkonnaks: (1) igapäevased rutiinsed majapidamistööd, mis puudutavad valdavat osa peredest (nt söögitegemine, nõude pesemine, koristamine, pesupesemine jne); (2) tegevused, mis puudutavad üksnes lastega peresid (nt laste koolitöodes abistamine, lastega mängimine või neile lugemine, asjaajamine kooli või lasteaiaga jne); (3) mitmesugused erinevad hooajalise iseloomuga tööd või siis üksnes teatud peresid puudutavad tegevused, nt auto sõidukorras hoidmine, kodused remonditööd, aia- ja põllutööd, kodu- või lemmikloomade eest hoolitsemine jms. Lisaks olid küsimused, mis puudutasid psühholoogilist laadi olukordade lahendamist, ja tegevused, mida ei saa otseselt kodutöödena käsitleda, nt pingete maandamine ja peres hea tuju ülalhoidmine või siis suguvõsa tähtpäevade meelepidamine, ent millega tuleb enamikus peredes aeg-ajalt kokku puutuda ja mille peab mõni pereliikmetest enda peale võtma.

Varasemad uurimused⁷⁵ ja ka 2005. ja 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringud on näidanud, et Eesti kodudes on tööd jagunenud traditsiooniliselt nn meeste- ja naistetöödeks. Ka käesolev monitooring näitas, et vastutus igapäevaselt aega nõudvate rutiinsete kodutööde eest, nagu seda on igapäevane söögitegemine, nõude pesemine, pesu ja riiete korrashoid ja tubade koristamine, jääb suures osas peredest endiselt naiste õlule. Kuigi kolm neljandikku kõigist monitooringus osalenud naistest oli põhiliselt seda meelt, et mehed saavad kodutöödega sama hästi hakkama kui naised, siis hoiakute tasandil meeste võrdväärseks kodutööde tegijateks pidamine enamasti ei muutnud tegelikku traditsioonilist tööde jaotust. Monitooringu kohaselt vastutas naistest, kes meeste kodutööde tegemise oskustes ei kahelnud, igapäevase söögitegemise eest 66%, kahtlejatest 69%. Selle eest, et nõud saaksid pestud, vastutasid vastavalt 67% ja 75% naistest, sisseostude tegemise eest 52% ja 54% naistest. Tõsi, nende naiste hulgas, kes meeste kodutööde tegemise oskuse osas olid positiivsemalt meelestatud, mainiti sagedamini kodutööde tegemise eest abikaasa või elukaaslasega enam-vähem võrdset vastutamist kui nende naiste hulgas, kes meeste kodutöödega hakkama saamise võimekuses kahtlesid.

Mis puutub vastutusse pere rahaasjade (maksude maksmine, laenude tagastamise jälgimine, kindlustuslepingute sõlmimine jne) korraldamise eest, siis enam kui kolmandikus peredest vastutavad elukaaslased/abikaasad rahaasjade korraldamise eest ühiselt, kusjuures lastega peredes on rahaasjade üle üheskoos otsustamine mõnevõrra sagedasem kui lasteta paaride puhul. Nendel juhtudel, kus rahaasju ühiselt ei otsustatud, lahkesid meeste ja naiste hinnangud otsustaja osas olulisel määral. Vastajatest nii naised kui ka mehed pidasid sageda-

mini peavastutajaks just ennast, mitte oma abikaasat/elukaaslast. Näiteks meestest pidas 32% ennast ja 22% oma kaasat rahaasjade eest vastutavaks, naistest pidas ennast vastutavaks 44% ja oma meest 16%. Kuna tegemist oli küsimusega, kus ei hinnatud raha kulutamisega seonduvat vastutust, vaid pigem korrektset asjaajamist ja tähtaegade jälgimist, siis ilmselt hindavad naised enda juures neid omadusi kõrgemalt kui meeste juures.

Tabel 1. Abikaasade/partnerite poolt enam-vähem võrdselt tehtavate rutiinsete kodutööde osakaal abielus ja vabas kooselus elavate lasteta ja lastega paaride meeste ning naiste seas, %

Vastutusvaldkonnad (abikaasad/elukaaslased vastutavad enam-vähem võrdselt)	Lasteta paar				Lastega pere			
	Mehed		Naised		Mehed		Naised	
	Abi- elus	Vabas koos- elus	Abi- elus	Vabas koos- elus	Abi- elus	Vabas koos- elus	Abi- elus	Vabas koos- elus
Igapäevane poeskäimine	40	46	25	44	52	55	36	34
Tubade koristamine	32	31	25	36	40	45	23	16
Pere rahaasjade korraldamine	38	38	34	37	39	41	36	41
Nõude pesemine	26	27	23	25	24	20	24	15
Igapäevane söögitegemine	20	28	15	37	22	25	15	18
Pesu ja riiete korrashoid	5	11	11	20	14	15	3	4

Lapsevanemaks olemine tähendab tervet rida laste hooldamisega, juhendamisega ja kasvatusmisega seonduvaid tegevusi. Lapsevanematele on ajalooliselt esitatud soost tulenevaid ootusi ning nähtud isa ja ema rolli erinevana. Isa rolli on konstrueeritud peaausjalikult läbi majandusliku toimetuleku kindlustamise ja turvatunde pakkumise; tema emotsionaalset osalust laste kasvatamisel on võrreldes emaga peetud teisejärguliseks. Alles viimastel aastakümnetel on hakatud rääkima nn uuest ehk aktiivsest isadusest ning isa olulisest rollist laste kasvatamisel.⁷⁶ Käesoleva monitooringu tulemused näitavad, et lastega seonduvasse nelja tegevusse – laste koolitöodes abistamine, lastega mängimine ja neile lugemine, laste kooli/lasteaeda või huviringidesse viimine ja sealt toomine ning asjaajamine kooli või lasteaia – panustavad enam naised või siis mõlemad abikaasad/elukaaslased enam-vähem võrdselt. Isa roll nende tegevuste eest peavastutajana on endiselt tagasihoidlik. Siinkohal tasub tähele panna, et mehed hindavad oma osalust lastega seotud tegevustes suuremana kui seda tunnistavad naised. Kui näiteks 15% meestest väitis, et nemad vastutavad asjaajamise eest kooli või lasteaia, siis sellega nõustus 5% abielus ja üksnes 2% vabas kooselus naistest.

Kolmanda kodutööde rühma moodustasid tööd, mis ei nõua igapäevast ajakulu, vaid pigem teatud perioodilist ettevõtmist, või puudutavad üksnes teatud osa peredest. Nagu varasemad uurimused, nii näitas ka käesolev monitooring, et auto sõidukorras hoidmine ja remonditööd on endiselt nn meestetööd. Mis aga puutub üksnes teatud tüüpi majapidamistes ette tulevatesse töödesse nagu aia- ja põllutööd, iluaia eest hoolitsemine, kodu- või lemmikloomade

Tabel 2. Abikaasade/partnerite poolt enam-vähem võrdselt tehtavate lastega seotud tegevuste osakaal eri vastajagruppides, %

Vastutusvaldkonnad (abikaasad/elukaaslased vastutavad enam-vähem võrdselt)	Lastega pere			
	Mehed		Naised	
	Abielus	Vabas kooselus	Abielus	Vabas kooselus
Lastega mängimine ja lugemine	63	52	48	43
Laste lasteaeda, kooli või huviringidesse viimine ja seal toomine	51	28	40	33
Laste abistamine koolitöodes	42	37	35	28
Asjaajamine kooliga või lasteaiaiga	42	23	31	16

est hoolitsemine, siis suuremas osas peredest, keda see teema puudutab, on tegemist kas abikaasade või elukaaslaste ühiste ettevõtmistega või on ka need tööd sagedamini naiste kui meeste õlul.

Argine koduste pingete maandamine ja hea tuju ülalhoidmine pereringis on ülesanne, mille eest peaksid vastutama kõik pereliikmed võrdselt, ent siiski kipub see ülesanne jääma naiste vastutusalasse. Sama võib öelda ka suguvõsa ja peretuttavate tähtpäevade meelespidamise ja kokkusaamiste korraldamise kohta. Ent ka siin on meeste ja naiste hinnangutes olulisi lahknevusi. Nii arvas näiteks 57% naistest, et tähtpäevade meelespidamine on eeskätt nende ülesanne, meestest oli naiste rolliga nõus aga 35%.

Pisut enam kui pooltele (55%) monitooringus osalenud meestest ja neljandikule naistest tundus nendel õlul olev kodutööde koormus vastuvõetav, vähemalt ei peetud seda ülemäära suureks. Seevastu kümnendik meestest ja neljandik naistest leidis, et nende kodutööde koormus on sageli liiga suur ja lisaks neile 13% meestest ja 27% naistest leidis, et nad on ülemäära kohustustekoormust tunnetanud vahetevahel. Ülemäära suurt koormust tunnetasid sagedamini just üksinda elavad mehed ja naised, kõige harvem aga abielus mehed ilma lasteta peredes.

Kodutööde koormusel ja rahulolul paarisuhtega näib olevat otsene seos. Kui keskmiselt ei olnud 9% naistest ja 5% meestest oma paarisuhtega rahul, siis nende hulgas, kelle meelest oli neil sageli liiga suur kodutööde koormus, oli paarisuhtega rahulolematuid naiste hulgas 22% ja meeste hulgas koguni 31%.

3.2.2. Perekonda puudutavad otsused

Otsustusõigus perekonda puudutavate küsimuste ja valikute üle peegeldab peresiseid võimusuhteid ja seda võib vaadelda kui protsessi, mis vältab ja muutub kogu elutsükli jooksul. Perekonnasotsioloogia klassikud⁷⁷ on väitnud, et peresised rollid, otsustamisõigus ja võimusuhted sõltuvad eeskätt abikaasade sotsiaalmajanduslikust staatusest ja perekonda panustatavatest ressurssidest, aga ka konkreetsest perekonnatsüklist. Kuidas aga toimivad tänased Eesti pered, kus enamasti mõlemad abikaasad/elukaaslased panustavad perekonna majanduslikku toimetulekusse – kuidas võetakse vastu peret ja pereliikmeid puudutavad otsused, kellele jääb oluliste otsuste tegemisel viimane sõna? Käesoleva monitooringu tulemused näitavad, et valdavas osas Eesti peredest otsustatakse pereelu puudutavaid olulisemaid küsimusi abikaasade või partnerite poolt ühiselt. Nii otsustatakse pea kaheksas peres kümnest abikaasade poolt ühiselt nii pere juurdekasvu küsimuste, laste kasvatamise, suuremate ostude tegemise kui ka vaba aja veetmise võimaluste ja viiside üle. Üksnes igapäevaste ostude tegemise üle otsustatakse koos vähem kui pooltes peredest (45%). Viimases küsimuses olid meeste ja naiste seisukohad üllatavalt erinevad. Nii arvas üksnes 35% naistest, et igapäevaste ostude üle otsustatakse koos ning 60% pidas peamiseks otsustajaks ennast. Meestest arvas aga 56%, et otsused tehakse koos ja üksnes 28% pidas otsustajaks oma naist. Jääb üle arvata, et igapäevaste ostude all peavad mehed ja naised silmas eri asju.

3.2.3. Peretüübist tulenevad erinevused kodutööde jaotumisel

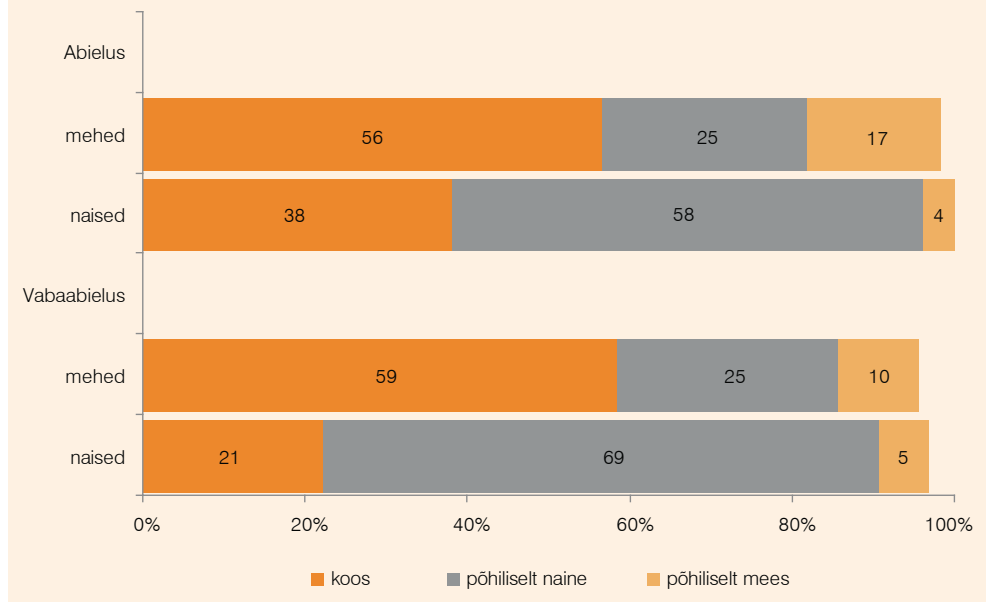
Võrreldes kodutööde jaotumist lasteta ja lastega peredes ilmnes, et lasteta paaride puhul oli mõnevõrra enam naisi, kelle õlule jäi igapäevaste rutiinsete kodutööde koormus, kui lastega peredes, kus kodutööd on ilmselt rohkem, ent kus abikaasad või elukaaslased mitmeid töid sagedamini omavahel jagavad.

Mõnevõrra üllatav oli peresise tööjaotuse erinevus eri suhtestaatusega partnerite puhul. Lasteta paaride puhul (siia kuuluvad nii noored kooselupaarid, kellel veel lapsi pole, kui ka vanemad paarid, kelle lapsed on juba kodust lahkunud) ilmnes, et vabal kooselul põhinevates peredes vastutatakse igapäevaste rutiinsete kodutööde eest sagedamini ühiselt kui abielus paaride puhul. Lastega perede puhul abielus ja vabas kooselus paaride koduses tööjaotuses sellist erinevust ei täheldatud. Kui aga võrrelda lastega seonduvaid tegevusi eri suhtestaatusega lastega peredes, siis oli tulemus eelnevaga vastupidine – abielus vanemad jagavad omavahel lastega seonduvaid tegevusi mõnevõrra sagedamini kui vabas kooselus vanemad, kus lastega seonduvate küsimuste lahendamisel jääb pearoll enamasti emale. Siinkohal avaldavad vaba kooselu puhul mõju ilmselt nn teise ringi kooselud, kus naine on eelmisest abielust/kooselust kaasa toonud lapse(d), kellega mees loeb end vähem seotuks. Võib ka küsida, kas abielluvad ja lapsi saavad mehed siiski ehk ongi vabaabiellu jäävate meestega võrreldes enam perele ja lastele orienteeritud. Iseküsimus, mida see tähendab vabaabiellu kasuks otsustavate naiste valikute seisukohalt.

Ka pere jaoks olulisemate otsuste tegemise suhtes võis abielus ja vabaabiellu vastajate puhul täheldada mõningaid erinevusi. Järgnevalt vaatame kahte eri tasemel otsustamist – igapäevaste sisseostude tegemise ja laste kasvatamise osas. Joonisel 3 on toodud abielus ja vabas

kooselus naiste ja meeste hinnangud igapäevaste ostude tegemise üle otsustamise osas. Nagu jooniselt näha, siis abielus ja vabas kooselus meeste hinnangud igapäevaste ostude üle otsustamise osas oluliselt ei erine, eri suhtestaatusega naiste hinnangud aga erinevad. Kui nii abielus kui ka vabas kooselus mehed näevad igapäevaste sisseostude üle otsustamisel põhiliselt koosotsustamise momente ja hindavad sarnaselt ka naiste rolli ostude üle otsustamisel, siis vabas kooselus naised hindavad oma osa otsustajana oluliselt kõrgemaks ja koosotsustamise osa oluliselt madalamaks kui abielus naised.

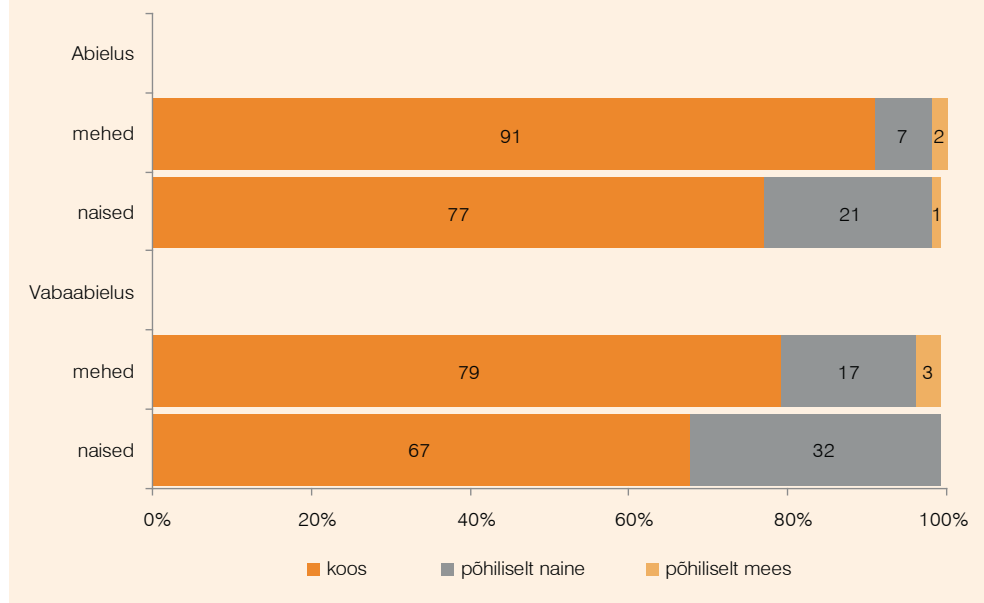
Joonis 3. Igapäevaseid oste puudutavad otsused abielus ja vabas kooselus meeste ja naiste hinnangul, % (ülejäanud juhtudel otsustab keegi teine).

Teise olulise küsimusena vaatlesime otsuste tegemist laste kasvatamist puudutavates küsimustes.

Kuigi laste kasvatamisega seonduvat on traditsiooniliselt peetud naiste otsustusalaaks, siis jooniselt 4 on näha, et suuremas osas peredes tehakse kasvatusküsimusi puudutavad otsused vanemate poolt ühiselt. Eriti rõhutasid lastega seonduvate küsimuste vanemate poolt üheskoos otsustamist abielus mehed, kõige harvemini vabas kooselus naised. Vabas kooselus paaride puhul näib naiste roll laste kasvatamisega seonduvate küsimuste üle otsustamisel olevat suurem kui abielus naiste puhul, kes, nagu öeldud, otsustavad kasvatusküsimusi sagedamini koos abikaasaga. Nagu juba öeldud, siis vabade kooselude puhul on sagedasti tegu korduskooseludega. Kuna Eestile on kombeks, et pärast lahutust/lahkuminekut jäävad lapsed ema kasvatada, siis peavad mehed ilmselt loomulikuks, et naine (oma) laste kasvatamise üle ka suuremat sõnaõigust omab.

Joonis 4. Meeste ja naiste vastused küsimusele „Kes otsustab teie peres, kuidas lapsi kasvatada?“, % (ülejäänud juhtudel otsustab keegi teine).

3.3. Kokkuvõtte

Hinnates meeste ja naiste võrdseid võimalusi, keskendutakse sageli tööturuga seonduvatele probleemidele. Erinevatele uurimustele ja küsitlustele toetudes võib öelda, et meil on erasfääris üsnagi levinud soostereotüüpsed hoiakud ja traditsioonilised rollimudelid, mis ühest küljest kitsendavad naiste võimalusi ka tööturul ja avalikus sfääris tervikuna, teisalt aga taastoodavad soolist ebavõrdsust. Käesolev analüüs kinnitab mitmete varasemate uurimuste tulemusi, et suures osas Eesti peredes on peresised rollid ja kodutööde jaotus endiselt üsna traditsioonilised.

Kuigi võiks arvata, et vaba kooselu kasuks otsustanud partnerid on oma valikutes vabameelsemad kui abielus inimesed ning nad ei toeta traditsioonilisi soorolle, siis käesoleva monitooringu tulemuste põhjal seda järeldada ei saa. Vabal kooselul põhinev perekond, eriti kui peres on lapsed, kordab paljuski abielul põhinevas perekonnas toimuvat, seega ka traditsioonilisi soorolle ja tööjaotust. Teisalt on abielul põhinevate peredega võrreldes vabas kooselus peredes laste kasvatamisega seonduvad tööd ja tegemised pigem traditsioonilisi soorolle kinnistavad kui neid murdvad. Võib ka olla, et just vabasse koosellu jäämise puhul ongi tegemist selgema inimkapitali erinevusega, mistõttu on naiste suurem kodutöödele pühendumine paari seisukohalt ratsionaalne valik. On siiski ootamatu, et just vabaabielus naised tajuvad enda rolli nii lastekasvatamisel kui ka igapäevaste ostude tegemisel abielunaistest suuremana ning partneriga ühist otsustamist harvemana. See võib viidata nii sellele, et vabaabielus naised tunnevad endal suuremat survet suhte kestmise nimel kodustesse töödesse panustada, kui ka reaalsusele, millekohaselt vabaabielus mehed võtavad abielumeestest vähem vastutust ka

igapäevastes kodutöodes. Nende praktiliste, igapäevaelus avalduvate erinevuste põhjal võib järeldada, et abielu sõlmimine või mittesõlmimine on Eestis pigem põhjalikult läbikaalutud otsus kui asjade juhuslik kulg. Vabade kooselude mõneti traditsioonilisem sooline kodutööde jaotus osundab, et Eestis ei pruugi abiellumisest loobumine tähendada mitte voolavamate suhete eelistamist või üldisemalt progressiivseid vaateid, vaid pigem võrd(väär)se partneri puudumist, kellega koos luua võrdsemal tööjaotusel põhinev kodu. Asjaolu, et just see on nii meeste kui ka naiste silmis eelistatum lahendus – 85% vastajaist ei ole üldisel tasandil nõus, et kodutööde eest peaks vastutama eelkõige naine, ning kaks kolmandikku ei arva, et just mehe roll peaks olema pere sissetuleku tagamine –, osundab, et inimestel ei ole võimalik oma eelistusi realiseerida.

Kairi Kasearu on leidnud⁷⁸, et vaba kooselu ulatuslik levik on Eestis seotud sellega, et erinevused abielu ja vaba kooselu vahel kahanevad ning nende vahelised piirid hägustuvad. Kasearu leidis, et ehkki abielu edestab vaba kooselu nii sümbolilise tähenduse poolest kui ka individuaalses eelistuste hierarhias, siis igapäevaelu käitumuslikul tasandil on vaba kooselu ja abielu samaväärsed. Siinne analüüs SVM 2013 ainetel aga viitab pigem hoopis sellele, et vaba kooselu elavad naised panustavad „suhte kooshoidmisse“ rohkem. Võib-olla on vaba kooselu Eesti moodi suhtest enam huvitatud naise algatusel peetav suhe, milles mehe panust ei oodata? Teise seletuse otsimisel tuleb kaaluda võimalust, et just vabaabielu puhul on võimsuhted peres väga mehe poole kaldu. Nii näiteks viitab Läti uurija⁷⁹, et Lätis on abielukõlblikke mehi märksa vähem kui abiellumishuvilisi naisi, kui kasutada abiellumiskõlblikkuse määramisel mitte ainult mehe vanust, vaid Lätis tema analüüsi põhjal oluliseks osutunud muid aspekte nagu mehe haridus, teenimisvõime (hea töö) ja alkoholisõltuvuse puudumine. Tõsi, neist haridus oli tema uuringu kohaselt kõige vähem oluline, sest hegemoonilist maskuliinsust aus pidavas Lätis näitab mehe teenimisvõime tema staatust oluliselt enam kui haridus. Selline sobivate kandidaatide nappus loob olukorra, kus naine on valmis võtma suhte kestmise eest vastutuse, panustades rohkem kodutöödega. Ent jääb ka võimalus, et osa Eesti naisi ei väärtusta just neid omadusi, mis Lätis; võimalik, et küsimus ei ole tingimata abielukõlblike partnerite nappuses, vaid just tõdemuses, et elukaaslasega asutakse koos elama sõltumata tema teenimisvõimest. Kui nii, siis pakub edaspidigi õigustatud huvi küsimus, milles Eesti sookultuur õige seisneb.

Eesti omapära on see, et suurte erinevuste tõttu naiste ja meeste keskmistes palkades nähakse kahe vanemaga peredes meest endiselt peamise leivateenija ja perekonna toitjana, mistõttu naised peavad sageli oma suuremat kodutööde koormust perekonna seisukohalt ratsionaalseks lahenduseks. Teatavasti toimub laste esmane sotsialiseerimine kodus ja perekonnas. Tänapäev traditsiooniline peresisene rollijaotus võib aga kinnistada olukorra, kus perekond on jätkuvalt institutsiooniks, kus nii stereotüüpseid rollihoiakuid kui ka soolist ebavõrdust taastoodetakse. See aga viib rahulolematusele perekonnaloomise kui eluvaliku suhtes. Ameerika teadlane Katleen Gerson⁸⁰ on näidanud, et nii meeste kui ka naiste esimene eelistus oma elu korralduseks on tasakaalustatud, võrdse tööjaotusega paarisuhe, ent oluline erinevus ilmneb siis, kui mingil põhjusel ei ole võimalik eelistatud olukorda saavutada. Sellisel juhul valivad naised pigem suhtest loobumise, sellal kui mehed on nõus ka traditsioonilise rollijaotusega suhte rajama, ehkki nad ei ole sellega sisimas tingimata rahul. Gerson tõdeb, et

meeste ja naiste eelistuste vahelised käärid selle nn paremuselt teise valiku osas on ühiskonna jätkusuutlikkuse seisukohalt ohtlikud, ning ta paneb ette, et nii riik kui ka tööandjad peaksid pingutama, tagamaks, et meestel ja naistel oleks võimalik rajada oma suhe tasakaalustatud kodutööde jaotusele. Eesti tingimustes tähendab see eelöeldust tulenevalt tungivat vajadust vähendada soolist palgalõhet, et kooselupaaride ratsionaalse tööjaotuse mudel ei peaks olema tingimata ühe soo poole kaldu.

4. Võim teise inimese keha üle: suhtumine pervägivalda ja seksiostu

Jako Salla

Lühikokkuvõte

Vägivalda kui võimu tööriista abil on võimalik tekitada ja alal hoida ebavõrdsust. Käesolevas peatükis on analüüsitud võimuhete ebavõrdsust ning nende seost vägivallaga esiteks perekonnas, elukaaslaste vahel ning vanemate ja laste vahel, teiseks aga avalikus sfääris seoses prostitutsiooniga. Monitooringu tulemusi on analüüsitud eelkõige feministlike käsitluste valguses, samas pole hinnatud ainult erinevusi meeste ja naiste vahel, vaid ka eri demograafiliste gruppide sees. Kui viimase osas ilmnevad erinevused eelkõige rahvuste vahel, siis kõige tähelepanuväärsemad on siiski ajas toimunud muutused. Analüüsist selgus, et Eesti inimeste tolerants laste kehalise karistamise küsimuses on oluliselt vähenenud ning ühiskonnas on tekkinud selge valmisolek pervägivallajuhtumeid käsitleda avalikku sfääri kuuluvatena. Kui nimetatud muudatusi on toetanud teemade käsitlemine meedias ning poliitiline toetus ilma märkimisväärse vastuseisuta, siis prostitutsiooni puhul on märgata vastupidine: vähene tähelepanu poliitikute poolt ning neutraalne hoiak elanike seas.

4.1. Sissejuhatus

Soolise võrdõiguslikkuse kontekstis on vägivald üks olulisi ebavõrdsuse näitajaid ühiskonnas. Vägivald pole midagi paratamatut ja loomulikku, samuti on vägivald harva eesmärk iseeneses. Vägivald ei ole ainult füüsiline akt, vaid hõlmab palju laiemat ringi tegevusi ja sümboleid. Võimu instrumendina on vägivalla abil võimalik ebavõrdsust tekitada ning alal hoida. Vägivalla vähendamine seevastu on ka vahend nii soolise kui ka muud liiki ebavõrdsuse vähendamiseks. Teistpidi on soolise ebavõrdsuse vähendamine meetodiks, kuidas vähendada vägivald ja sellest tulenevaid kahjusid.

Soolise ebavõrdsuse ja vägivalla seoseid heaoluühiskondades analüüsitakse sageli lähi- ja töösuhete ning prostitutsiooni näitel.

Kuigi prostitutsiooni ei peeta ka feministlikes teooriates alati otseseks vägivallaaktiks, ollakse siiski ühel nõul selles, et prostitutsiooniga käivad kaasas mitmed vägivallailmingud, nagu näiteks inimkaubandus ning seksuaalne ärakasutamine. Samuti väljendub prostitutsioonis sooline ebavõrdsus pakkuja ning tarbija sotsiaal-majandusliku positsiooni vahel.

Käesolev peatükk käsitleb järgmisi teemasid: vägivald perekonnas ning hoiakud prostitutsiooni ja seksi ostmisesse. Pervägivalla teemal käsitletakse Eesti elanike hoiakuid füüsilise jõu kasutamise osas nii laste kui ka elukaaslase suhtes ning uuritakse, kuidas peavad inimesed peres toimuvat vägivald mallekski, kuhu välistel osapooltel pole õigust sekkuda. Prostitutsiooni puhul uuritakse ühiskonna tolerantsi seksi ostmise osas ning seda, milliseid võimalusi näevad inimesed prostitutsiooni reguleerimisel. Peatükk on jagatud kolme ossa: lapse füüsiline karistamine, füüsilise „korralekutsumise“ lubatavus elukaaslaste vahel ning

suhtumine prostitutsiooni. Kuna teoreetilised perspektiivid antud nähtuste osas on erinevad, on ka igal osal eraldi teoreetiline raamistik.

4.2. Lapse füüsiline karistamine

4.2.1. Nähtuse taust

Eestis on keelatud lapse alavääristamine, hirmutamine või karistamine viisil, mis valmistab talle piina, tekitab talle kehalisi kahjustusi või ohustab kuidagi teisiti tema vaimset või kehalist tervist.⁸¹ Kehaline karistamine kui distsiplineerimisviis eeldab ebavõrdsete võimusuhte olemasolu, kus ühel osapoolel ehk vanemal on suurem voli valida meetodeid, mida kasvatus-eesmärkidel kasutada.

Laste õiguste ja vanemluse monitooringu⁸² järgi distsiplineeritakse tutistamise, vitsa, rihma või laksu andmise teel hinnanguliselt vähem kui kümnendikku lastest ehk tegu ei ole domineeriva meetodiga Eesti ühiskonnas. Samuti ilmneb nimetatud monitooringust, et enamik lapsevanemaid tõlgendab füüsilist karistamist vägivallana; vaid iga neljas lapsevanem ei pea füüsilist karistamist vägivallaks. Huvitav on ka fakt, et füüsilise jõu kasutamist täiskasvanu poolt teise täiskasvanu vastu peetakse ebanormaalsemaks kui lapse vastu. See väljendab vanema domineerivat positsiooni lapse üle ning võimusuhte ebavõrdsust lapse kahjuks Eesti ühiskonnas.

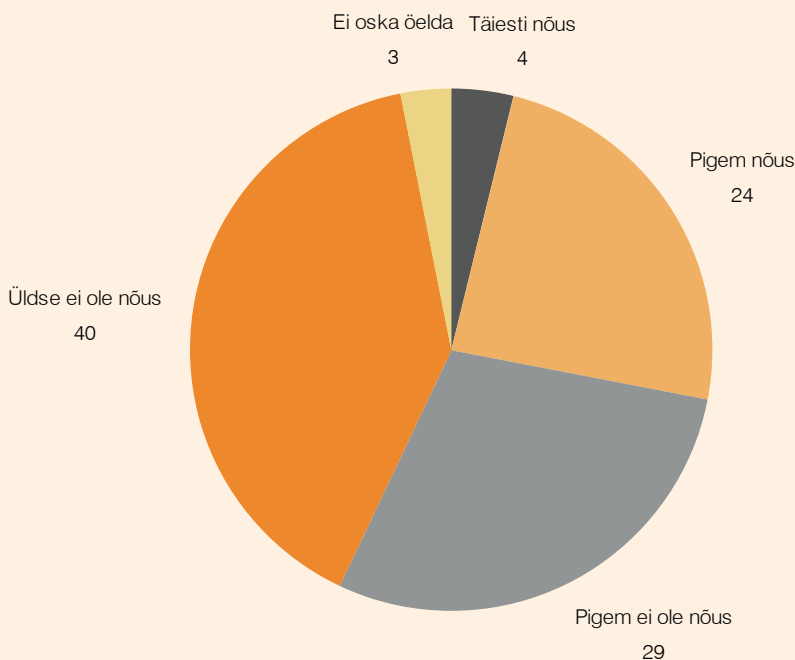
Lisaks füüsilise karistamise negatiivsetele emotsionaalsetele ning psühholoogilistele tagajärgedele taastoodab see kasvatusviis end läbi sotsialiseerumise üle põlvkondade. Uuringud on näidanud, et vanemad karistavad füüsiliselt sagedamini poisse⁸³ ning üheks selle tagajärjeks täiskasvanueas on suurem tõenäosus kontrollivaks käitumiseks ning vägivallaks.⁸⁴

4.2.2. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemused

Suhtumist lastevastase vägivalla lubatavusse uuriti soolise võrdõiguslikkuse monitooringus läbi hinnangu, mille vastajad andsid väitele „lapse füüsiline karistamine on mõnikord paratamatu“.⁸⁵ Seda, kas küsitlusele vastanud ka füüsilist karistamist vägivallana tõlgendavad, käesolevas monitooringus eraldi ei uuritud.

Analüüs näitab selgelt Eesti elanike taunivat suhtumist laste füüsilisse karistamisse: 28% elanikest arvas, et laste füüsiline karistamine on mõnikord paratamatu, vastupidisel seisukohal oli 69%, hinnangu jättis andmata 3% vastanutest. Tugevaid hinnanguid andnute puhul oli vahe eriti märkimisväärne: täiesti nõus oli füüsilise karistuse paratamatuse väitega 4% elanikest, samas ei nõustunud sellega üldse 40%. Seega on iga lapse füüsilist karistamist tuliselt toetava inimese kohta kümme inimest, kes on selle tulised vastased (vt joonis 5).

Joonis 5. Hinnangud väitele „Lapse füüsiline karistamine on mõnikord paratamatu“ (% , n = kõik vastajad).

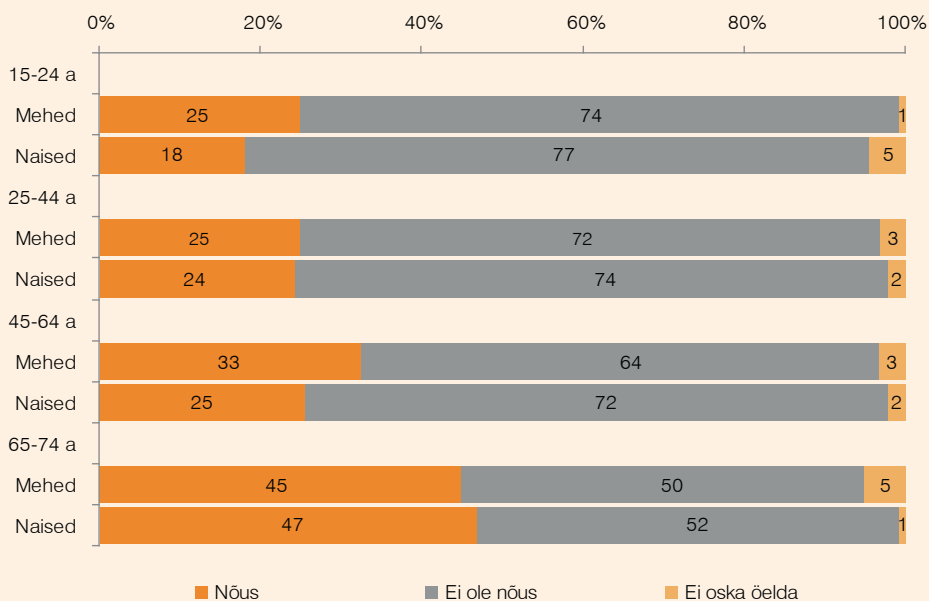

Üldise negatiivse kehalisse karistamise suhtumise foonil tuleb siiski rõhutada, et enam kui iga neljas inimene Eestis toetab või tolereerib teatud tingimustel laste füüsilist karistamist. Samas on võrreldes 2009. aastaga toetus sellele distsiplineerimisvormile vähenenud viien-diku võrra. 2009. aastal oli toetajate ja vastaste osakaal peaaegu võrdne, kehalist karistamist pidas normaalseks 47% elanikest. 2005. aastal oli laste füüsilise karistamise⁸⁶ pooldajaid 42–43%, kuid samas oli märksa enam neid, kes ei osanud vastuseks selget hinnangut anda.⁸⁷ Järelikult on olulised positiivsed muutused elanike hinnangutes antud küsimuses toimunud just viimase viie aasta jooksul.

Võib oletada, et negatiivne hoiak ühiskonnas füüsilise karistamise osas avaldub vähemalt mingis ulatuses inimeste käitumises, mis tähendab, et lapsed kogeavad tänu hoiakute muutumisele ka reaalselt vägivalda vähem. Samas vägivald kui õpitud käitumine on aeglaselt muutuv nähtus, kuna kodust, läbi isikliku kogemuse ja vanemate eeskuju kaasavõetavad arusaamad ning oskused kasvatuse osas mõjutavad inimesi läbi elu – seda nimetatakse vägivalda nõiarin-giks, mis kandub põlvkondade vahel edasi. Seega tuleks hoiakute muutust näha kui positiivset eeldust käitumise muutuseks. Olukorras, kus füüsilise karistamise vastaseid on juba märksa enam kui toetajaid, pole selle teguviisi puhul enam tegu normikohase käitumisega.

Sugudevahelised erinevused hinnangutes laste kehalisele karistamisele on väikesed, meestest toetab füüsilist karistamist 30%, naistest 27%. Võrreldes 2009. aasta monitooringuga on negatiivne suhtumine naiste ja meeste seas kasvanud samaväärselt, kuid erinevalt 2009. aastast oli 2013. aastal naiste seas enam neid, kelle vastuseis kehalisele karistamisele oli kategooriline (ei nõustu üldse kehalise karistamise paratamatusega). Füüsilise karistamise pooldajate osakaal on suurem kõrgema eaga vangusegruppides: kui vanusegrupis 15–24 aktsepteeris lapse füüsilist karistamist 22% elanikest ning 25–64aastaste hulgas 25–29%, siis vanimas grupis (65–74) kasvas pooldajate hulk 46%-ni (vt joonis 6). Sellest ei saa aga järeldada, et ka tänased nooremad põlvkonnad vananedes füüsilise karistamise osas sallivamaks muutuvad, pigem on lähikümnenditega välja suremas põlvkonnad, kus paljude jaoks on olnud tegu normkohase hoiaku või käitumisega.

Joonis 6. Hinnangud väitele „Lapse füüsiline karistamine on mõnikord paratamatu“ soo ja vanuserühma järgi (% , n = kõik vastajad).

2005. aasta monitooringu andmed andsid alust autoritel järeldada, et laste olemasolu peres suurendab toetust füüsilisele karistamisele.⁸⁸ 2013. aasta andmed aga enam sellist kinnitust ei paku: lastega leibkondades toetab füüsilist karistamist 27%, lasteta leibkondades 29% inimestest. Samuti on oluline märkida muutust võrreldes 2009. aasta monitooringus toodud järeldusega, et mehed, kes elavad lastega leibkondades, suhtuvad füüsilisse karistamisse sallivamalt kui naised: kui 2009. aastal pidas kehalist karistamist mõnikord paratamatuks 54% mehi ja 41% naisi, siis 2013. aastal olid osakaalud vastavalt 28% ja 25%, mis tähendab, et lastega leibkondades elavate meeste hulgas on tauniv suhtumine kehalisel karistamisel kasvanud enam kui naiste hulgas. Kokkuvõttes on võimalik väita, et tauniv suhtumine füüsilisse karistamisse ei tulene isikliku kogemuse puudumisest seoses laste kasvatamisega ehk tegu ei ole hoiakuga, mis muutub, kui puututakse kokku reaalse raskustega laste kasvatamisel.

Lisaks selgus uuringust, et kõrgema haridusega inimesed taunivad laste kehalist karistamist enam kui madalama haridusega inimesed ning leibkondades, kus kodune keel on eesti keel, on samuti taunivat suhtumist enam. Kui kesk- ja kõrgharidusega vastanute seas on vahed eesti- ja venekeelsete inimeste suhtumises kehalisse karistamisse olematud või väga väikesed, siis madalama haridusega inimeste seas pole see enam nii: põhiharidusega eestikeelsetest inimestest pidas füüsilist karistamist mõnikord paratamatuks 30%, venekeelsetest aga 43%.

Kokkuvõttes on Eesti elanike hinnangud laste füüsilisse karistamisse viimasel kahel kümnendil märkimisväärselt taunivamaks muutunud. Olukorras, kus veerand lapsevanematest ei näe füüsilises karistamises vägivalda⁸⁹, omab ligikaudu veerand elanikkonnast füüsilist karistamist soosivat hoiakut – need grupid võivad märkimisväärses osas kattuda, kuid muutused, mis on toimunud inimeste hinnangutes, võimaldavad oletada, et informeeritud teadlikkuse tõstmine läbi kampaaniate ja meediatöö ning kehalise karistamise tõlgendamine läbi vägivalda avalikus infoväljas on omanud reaalselt mõju sellele, milline on elanikkonna suhtumine. Kehalise karistamise suurem aktsepteerimine venekeelses ning madalamalt haritud elanikkonnagrupis aga näitab vajadust suunata erilist tähelepanu tööks nende gruppidega.

4.3. Elukaaslase füüsiline korralekutsumine, sekkumine peretülidesse

4.3.1. Nähtuse taust

Perevägivalda uuringud üle maailma kinnitavad, et tegu on varjatud nähtusega. On ühiskondi, kus peresisene vägivald, eelkõige mehe vägivald naise suhtes, on laiemalt aktsepteeritud kultuuriline norm. Samas on ühiskondi, kus vägivald üldiselt on tabu, mistap soovitakse enam varjata ka vägivalda, mis toimub kodus. Perevägivalda-alased diskussioonid Eestis on viimasel kümnendil suuresti keskendunud selle vägivaldavormi häbimärgistamisele, teema tabustaatusest vabastamisele ning juhtumite avalikustamise soodustamisele.

Vägivalda leviku ülduuringud näitavad, et meeste osakaal on suurem nii vägivalda toimepanijate kui ka ohvrite hulgas, perevägivalda puhul on aga meeste ja naiste osakaal võrdne. Samas kui hinnatakse vägivaldaga seotud kahjusid ja vigastusi, seda, kes vägivalda initsieerib ning kui lihtne on ohvril vägivalda eest pääseda, kannatavad naised selgelt vägivalda tõttu enam.⁹⁰

Teoreetilisi perspektiive, mida on kasutatud perevägivalda tõlgendamisel, on palju, kuid feministlikud teooriad on neist kõige levinumad⁹¹, need vastanduvad vägivalda kirjeldamisel traditsioonilisele suunale, mis kirjeldab vägivalda põhjuseid eelkõige läbi toimepanija individuaalsete motiivide. Feministlikes teooriates on laste- ja naistevastane vägivald eraldamatu patriarhaalse pere toimimisloogikast.⁹² Ühiskonna tasemel tähendab see, et oluline on kirjeldada vägivalda peresuhtes läbi ebavõrdsete võimupositsioonide mehe ja naise vahel. Vägivalda näol on tegu sotsiaalse struktuuri elemendiga, mis ähvardab patriarhaalses ühiskonnas paljusid naisi.

Perevägivalda probleem Eestis on terav, nagu ka vägivaldaprobleem üldiselt. Vägivallaga seotud surmade arv Eestis on Euroopa kõrgeimate seas. Enam kui iga neljas Eesti inimene tunneb naist, kes on olnud perevägivalda ohver. Samas 32% inimesi teab oma pere- või sõprade ringis kedagi, kes on oma naise suhtes kasutanud perevägivalda – Euroopa Liidu riikidest on see näitaja kõrgem vaid Leedus ja Soomes. Ka ei pea Eesti elanikud füüsilist perevägivalda sama tõsiseks kui teiste riikide elanikud.⁹³

4.3.2. Monitooringu tulemused elukaaslase füüsilise korralekutsumise osas

Soolise võrdõiguslikkuse monitooringus ei kasutatud hoiakute hindamisel vägivalda mõistet, vastajal tuli anda hinnang väitele „abikaasa (elukaaslase) füüsiline „korralekutsumine“ on mõnikord paratamatu“. Sõna „vägivald“ vältimise põhjus on olnud see, et neutraalsema tähendusega väljend võimaldab saada nähtust soovivaid vastuseid ka nendelt inimestelt, kes füüsilist korralekutsumist vägivallana ei tõlgenda – see aga omakorda võimaldab saada uuritavast nähtusest ja selle levikust paremat pilti. Siiski võib oletada, et enamik peab füüsilist korralekutsumist vägivallaks.

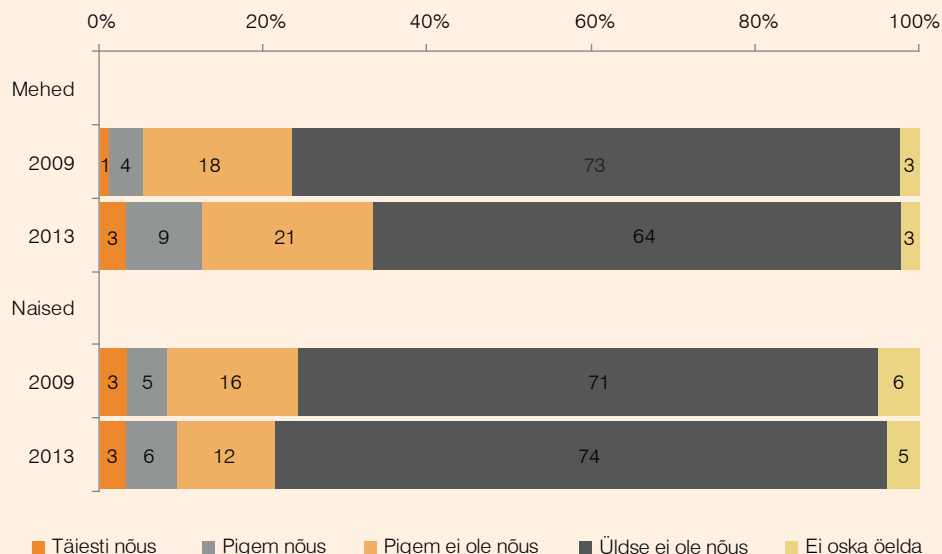
Kuigi antud küsimuse puhul on erinevalt eelkäsitatud laste teemast kasutatud karistamise asemel sõna „korralekutsumine“, ei muuda see oluliselt küsimuse mõtet. Füüsilise korralekutsumise all võidakse silmas pidada näiteks löömist, tõukamist, kinni hoidmist, pigistamist või muud jõu rakendamist, mis teeb haiget.

Monitooringu tulemused näitavad, et valdav enamik Eesti elanikke taunib füüsilist korralekutsumist abikaasade ja elukaaslaste vahel. 10% elanike hinnangul on elukaaslase füüsiline korralekutsumine mõnikord paratamatu, vastupidisel seisukohal oli 86% (sh 69% kategoorilisel seisukohal ehk üldse ei ole nõus ning 17% pigem ei ole nõus), selget vastust ei osanud anda 4%. Seega võrdluses laste karistamisega on tolerants elukaaslaste- ja abikaasadevahelise füüsilise korralekutsumise suhtes märksa madalam: elukaaslaste suhtes jõu kasutamist toleeris ligi kolm korda vähem inimesi kui laste suhtes. Kuigi häid võrdlusandmeid pole, võib siiski oletada, et laste füüsilist karistamist esineb peredes ka realsuses enam kui füüsilise jõu kasutamist täiskasvanute vahel.

Võrreldes eelmise uuringuga 2009. aastal ja võrreldes suhtumisega laste karistamisse ei näita aga analüüs muutust paremuse suunas: vastupidi, elukaaslase füüsilist korralekutsumist toetavate inimeste osakaal on nelja aastaga kasvanud 6%-lt 10%-ni. Kuigi tegu on valimi suurusarvestades statistilise vea piirides väikse muutusega, ei saa seda tähelepanuta jätta.

Meeste ja naiste vaated elukaaslase füüsilise korralekutsumise aktsepteeritavusele on sarnased: naistest pidas seda mõnikord paratamatuks 9%, meestest 12%. Naiste negatiivsemat suhtumist antud nähtusesse näitab see, et on kümnendiku võrra enam naisi, kes suhtuvad sellisesse vägivallavormi täiesti leppimatult: kui meestest ei olnud füüsilise korralekutsumise paratamatuse väitega üldse nõus 64%, siis naistest 74%.

Joonis 7. Hinnangud väitele „Abikaasa või elukaaslase füüsiline korralekutsumine on mõnikord paratamatu“ soo järgi aasta lõikes (% , n = kõik vastajad).

Võrreldes 2009. aasta uuringuga on antud küsimuses toimunud sugude lõikes huvitavad muutused. Kui naiste seisukohad on muutunud vähesel määral, siis meeste puhul on hinnangute muutus selgelt nähtav. 2009. aastal oli meeste suhtumine uuritud elukaaslaste ja abikaasade vahelisse vägivaldavormi negatiivsem kui naistel, 2013. aastaks on aga kasvanud füüsilist korralekutsumist aktsepteerivate meeste hulk naistest oluliselt suuremaks ning eriti tugevalt on vähenenud kategooriliselt negatiivse suhtumisega meeste osakaal („üldse ei ole nõus“ vastanud).

Võrreldes kahte aastat on pigem erakordsed ning seniste teadmistega meeste suhtumisest vägivalda vastuolus 2009. aasta tulemused, kus naiste seas oli füüsilise sekkumise aktsepteerijaid enam kui meeste seas. 2013. aasta tulemused võimaldavad aga tõlgendada meeste toetavat suhtumist füüsilisse korralekutsumisse kui patriarhaalse ühiskonna toimimisloogika väljendus.

2013. aasta andmed näitavad, et füüsilist korralekutsumist aktsepteeriv suhtumine on sarnane Eesti rahvusest meeste ja naiste seas; mõlemas rühmas on 9% neid, kes peavad seda mõnikord paratamatuks. Samuti ei ole erinevusi Eesti rahvusest naiste ja teistest rahvustest naiste vahel, kellest vastavalt 9% ja 10% peab seda aktsepteeritavaks. Nimetatud gruppidest erineb aga teistest rahvustest meeste grupp, kelle seas on võrreldes teistega kaks korda enam (21%) neid, kes füüsilist korralekutsumist mõnikord paratamatuks peavad.

Võrreldes eelmise monitooringuga 2009. aastal on rahvuste võrdluses näha ka seda, et tolerantsus uuritud vägivaldavormi osas on kasvanud eelkõige Eesti rahvusest inimeste seas: kui 2009. aastal pidas füüsilist korralekutsumist paratamatuks 4% eestlastest ja 12% teistest rahvustest, siis 2013. aastaks oli toetus eestlaste seas kasvanud 9%-ni ning muude rahvuste seas 14%-ni.

Kirjeldataud muutusi ei saa üheselt tõlgendada, kuna tingituna küsimuse sõnastusest ei nähtu andmetest, mida vastaja peab silmas, kui ta nõustub füüsilise korralekutsumise paratamatuks abikaasade või elukaaslaste vahel: kas peetakse silmas, et suhte mõlemad pooled võivad füüsilist sekkumist kasutada või võib seda tulenevalt soost või muust tunnusest kasutada ainult üks osapool ning kui jah, siis millisele grupile on suhtes teisega võrreldes enam lubatud? Vanuserühmade osas on suhtumine füüsilisse korralekutsumisse aktsepteerivam noorimas (15–24) ning vanimas (65–74) vanuserühmas, kus seda peab mõnikord paratamatuks vastavalt 13% ja 16% elanikest. Vanuserühmas 25–44 on pooldajate osakaal 9% ning rühmas 45–64 8%. Kui vanimas grupis iseloomustab arusaam ilmselt sageli inimeste endi kogemusi ning seda, et aastakümnete eest peeti kodust vägivalda praegusest enam pere siseasjaks ning sellest rääkimine oli erandlik, siis noorimate vastajate puhul on seletust raskem leida.

Kokkuvõttes näitavad monitooringu tulemused, et hoiakud füüsilise „korralekutsumise“ osas on Eestis negatiivsed ning ilmselt võib sama öelda ka hoiakute osas peresisesel vägivalda kohta. Erinevalt suhtumisest laste füüsilisse karistamisse võib paarisuhete puhul probleemina välja tuua füüsilise sekkumise suurema aktsepteerimise noorte hulgas.

4.3.3. Monitooringu tulemused peretülisse sekkumise osas

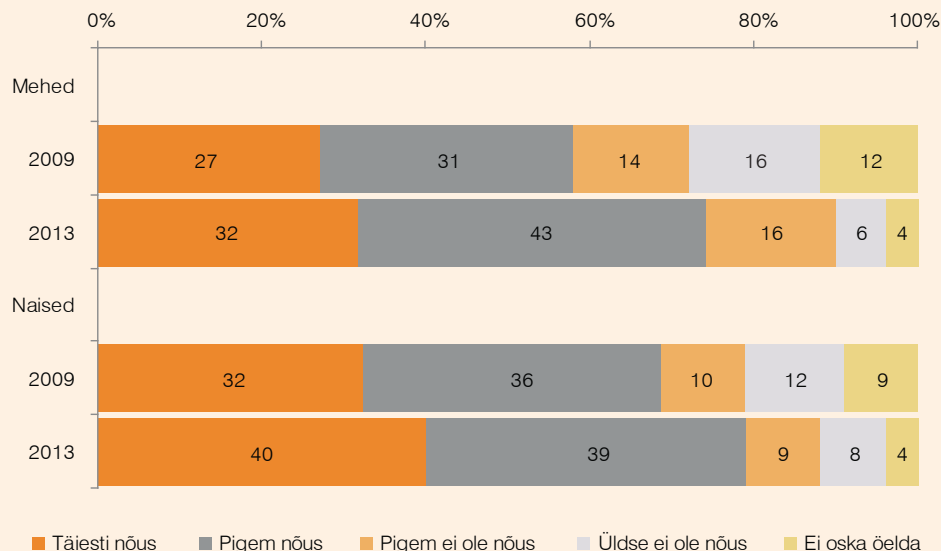
Abikaasade- ja elukaaslastevahelised vägivaldajuhtumid ei jää alati kahe inimese vahele, nende seas on ka sellised juhtumid, mida näevad pealt teised pereliikmed: peretülidest võidakse rääkida sõpradele ja sugulastele ning neid võivad kuulda naabrid. Monitooringus küsiti inimeste arvamust selle kohta, kas vägivaldse peretüli lõpetamiseks peaksid pealtnägijad või -kuuljad sekkuma.

Analüüsi kohaselt leiab enamik Eesti elanikke, et perevägivalda lõpetamiseks tuleb pealtnägijail ja -kuuljail sekkuda. 36% inimesi on selle väitega täiesti nõus ning 41% pigem nõus. Inimesi, kes sellist sekkumist pigem ei poolda, on 12%, täielikult on sekkumise vastu 7% elanikest, kindlat seisukohta ei olnud 4%-l.

Võrreldes 2009. aasta uuringuga näitab käesolev monitooring positiivset muutust: vägivald-
sesse peretülisse sekkumist pooldavate inimeste osakaal on kasvanud 63%-lt 77%-ni. Kasvu taga on eelkõige kindlat seisukohta mitteomanud ning selgelt sekkumisse negatiivselt suhtunud inimeste osakaalu vähenemine. Seega ei pea Eesti inimesed vägivalda pere siseasjaks, kuhu teised osapooled sekkuda ei või, ning inimesed, kes veel nii arvavad, jäävad aina enam vähemusse. Suhtumise muutumisele on kaasa aidanud ilmselt see, et vägivalda pere siseasjaks mittepidamine on saanud osaks poliitilisest retoorikast ning küllaltki üksmeelsest ühiskondlikust debatist, kus antud teemal on puudunud arvestatav vastasjõud.

Sugudevaheline võrdlus näitab, et toetus sekkumisele on kasvanud mõlemast soost elanike hulgas. Naiste seas on sekkumist toetavaid inimesi enam, kuid võrreldes eelmise uuringuga on naiste ja meeste arvamused ühtlustunud.

Joonis 8. Hinnangud väitele „Vägivaldse peretüli lõpetamiseks peaksid pealt-
nägijad või -kuuljad sekkuma“ soo järgi aasta lõikes (% , n = kõik vastajad).

Meeste ja naiste hinnanguid sekkumise kohta vägivaldse peretüli lõpetamiseks kirjeldab joonis 8. Peretüli lõpetamiseks sekkumise toetajate osakaal on eestlaste seas palju kõrgem kui teiste rahvuste seas, vastavalt 82% ja 64%. Eelkõige väljendub selles erinevuses ilmselt eesti- ja venekeelsete inimeste erinev informatsioon ning hegemoonilist maskuliinsust toetavam arusaam venekeelsete inimeste seas. Patriarhaalsete normide laiem levik ning aeglasem muutumine Eestis elavate teiste rahvuste seas võib samuti olla seletuseks, miks kolmandate inimeste sekkumist vähem soositakse. Väline sekkumine vägivalda on selles tähenduses tõlgendatav kui sekkumine ühe poole domineerimisse teise üle ning kui vägivalda kui võimuinstrumenti saab seetõttu vähem kasutada, ohustab see ka ühe poole võimupositsiooni teise üle.

4.4. Suhtumine prostitutsiooni

4.4.1. Nähtuse taust

Prostitutsiooni defineerimiseks on mitmeid võimalusi, mis enamasti mahuvad skaalale, kus ühes otsas on arusaam patriarhaalsest ühiskonnast, kus prostitutsiooni teel muudab vahendaja (mees või naine) või ostja (enamasti mees) müüja (enamasti naise) kaubaks, ning teises on liberaalne arusaam, kus igal inimesel on õigus keha raha eest osta või müüa.

Prostitutsiooni kui nähtuse seletamisel kasutatakse nii ostja kui ka pakkuja perspektiive. Tavaarusaamades on prostitutsioon hälbiv käitumine nii moraalses kui ka sotsiaalses mõttes. Inimesed, kes prostitutsiooni pakkujana tegelevad, ei väärtusta ennast ning saavad häbimärgistatud – see nägemus prostitutsioonist jätab kõrvale ostja osaluse ja vastutuse positsiooni.

Kirjeldataud arusaama on tugevalt kõigutanud feministlikud nägemused prostitutsioonist. Radikaalne feminism kirjeldab prostitutsiooni kui naistevastast vägivalda, mis rikub inimõigusi. Hoolimata sellest, kas prostitutsiooniga tegeletakse sunnilt või vabatahtlikult, on tegu traumeeriva tegevusega prostituudi jaoks. Lisaks on prostituudid sageli haavatav rühm oma majandusliku ja sotsiaalse tausta, kodakondsuse, keeleoskuse jne tõttu. Seega on nende valikud ja vaba tahe piiratud. Radikaalsed feministid leiavad, et prostituudid on alati ohvrid kas individuaalsete või sotsiaalsete tegurite tõttu ning neid tuleks aidata.⁹⁴

Radikaalses feminismis pööratakse vähem tähelepanu ostja perspektiivile, kuid on alust oletada, et seksi ost eeldab või toob selle vaate järgi kaasa ostja võõrandumise ja soosib hegemoonilist maskuliinsust toetava või säilitava kuvandi kinnistumist. Nähakse ka ohtu, et prostitutsiooni kui nähtuse esinemine ühiskonnas koos selle kujutamise meedias ja kultuuriruumis mõjutab läbi hälbivate rollimudelite negatiivselt noori ja teisi ühiskonna liikmeid, mistõttu tuleb prostitutsiooni negatiivseid mõjusid märgata ka ostja, müüja ja vahendaja suhetest väljaspool.

Radikaalse vaate järgi normaliseerib sunnitud ja vabatahtliku prostitutsiooni eristamine selle nähtuse ühiskonnas – et sellele vastu seista, toetab see lähenemine prostitutsiooni keelamist ning ostmise kriminaliseerimist. Liberaalfeministlik vaade prostitutsioonile püüab aga näidata prostitutsiooni kui ametit või legitiimset tegevusala ning nimetab prostituute seksitöötajateks. Vabatahtlikkus on antud vaate puhul oluline eeltingimus nähtuse sel viisil seletamiseks. Läbi *seksitöötajate* nimetuse püütakse liberaalfeministlikus traditsioonis vähendada nende inimeste häbimärgistamist negatiivse tähendusega terminitega. Vabatahtlik seksitöö on selle vaate kohaselt inimese eneseväljendusvabaduse üks vorme, mille osas leitakse, et see peab olema dekriminaliseeritud ning legaalne.⁹⁵

Hoolimata sellest, kas prostitutsiooni legaliseerida või kriminaliseerida, on prostitutsiooniga seotud kahjude vähendamine mõlema suuna olulisi põhimõtteid. Sooliselt võrdõiguslikum ühiskond on mõlema vaate kohaselt peamisi meetodeid selle saavutamiseks.⁹⁶

Sõltumata sellest, kas käsitleda prostitutsiooni kui vabatahtlikku või sunnitud tegevust, ollakse uurijate seas konsensusel selles, et inimkaubanduse ning alaealiste prostitutsiooni puhul on tegu nähtustega, mis on seotud sunni ning vägivallega. Prostitutsioonialal on olemas ohvrid, kelle ekspluateerimisest saavad kolmandad inimesed tulu. Samuti on tegu nähtusega, kus ohvrite hulgas on selges ülekaalus naised ning nende seas, kes prostitutsioonist läbi selle vahendamise tulu teenivad, on ülekaalus mehed.

4.4.2. Monitooringu tulemused suhtumises seksi ostmisse

Järgnev analüüs näitab inimeste hoiakuid seoses prostitutsiooniga: uuritud on suhtumist seksi ostmisse ning sellesse, kuidas riik peaks prostitutsiooni reguleerima. Uuringus ei defineeritud vastanute jaoks prostitutsiooni mõistet ega esitletud seda positiivses või negatiivses tähenduses.

Monitooringu tulemuste kohaselt on enamik Eesti elanikke oma suhtumiselt seksi ostmisse neutraalsed, kuid siiski on antud küsimuses enam taunijaid kui toetajaid. Seksi ostmisse suhtus hästi 3%, neutraalse suhtumisega („igäühe oma asi“) oli 50% ning vaid erandjuhtudel seksi ostmist pidas õigustatuks 19% elanikest. Seksi ostu pidas taunitavaks iga neljas inimene (25%), hinnangut ei osanud anda 3%.

Võrreldes 2009. aasta monitooringuga pole Eesti inimeste arvamused antud küsimuses oluliselt muutunud. Kui sellises küsimuses võiks neli aastat ehk olla liiga lühike aeg oluliseks muutuseks, siis on huvitav siinkohal tõdeda, et ka võrreldes 2005. aasta uuringuga⁹⁷ on aset leidnud ainult väikesed muutused. Tõsi, otsest võrdlust takistab ehk asjaolu, et küsimus oli esitatud veidi teisiti, pakkudes vastajale eri vastusevariante, ent võimalikest muutustest võib siiski pakkuada teatud ülevaate (vt tabel 3). Esiteks jääb silma, et suurim osa inimestest (60% meestest, 40% naistest) suhtus seksi ostmisse neutraalselt nii 2005. kui ka 2013. aastal. Samas nii naiste kui ka meeste seas on 2013. aastal vähem neid, kel puudub selles küsimuses seisukoht.

Tabel 3. Vastused küsimustele prostitutsiooni suhtumisest 2005 ja 2013, %

		Suhtun hästi ¹	Suhtun neutraalselt, igäühe oma asi	Üldiselt ei pea seda õigeaks, kuid erandjuhtudel on see õigustatud	Pean seda taunitavaks ²	Ei oska öelda
Mees	2005	10	59	11	13	7
	2013	5	60	17	16	3
Naine	2005	5	45	13	32	5
	2013	2	41	22	33	3

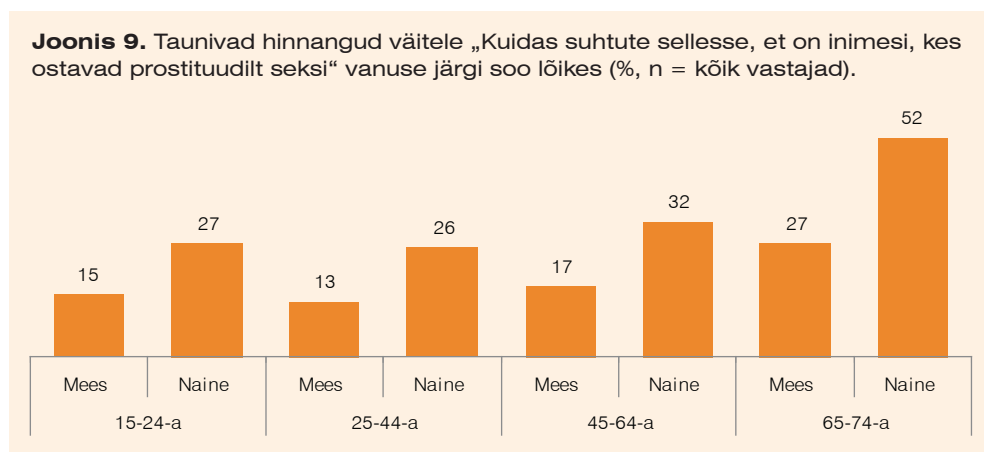
¹ 2005. aasta ankeedis on eri vastusevariandid. Siinse analüüsi tarbeks on siinkohal summeeritud vastusevariandid „Leian, et see on lubatud ainult meestele“, „Leian, et see on lubatud võrdset naistele ja meestele“, („lubatud ainult naistele“ = 0).

² 2005. aasta ankeedis on eri vastusevariandid. Siinse analüüsi tarbeks on summeeritud vastusevariandid „Peaaegu taunitavaks“ ja „Minu arvates tuleks see seadusega keelustada“.

See viitab, et teema ei ole põhimõtteliselt väärtusneutraalne ja inimesed tunnevad survet kujundada välja oma selge seisukoht. Seejuures on aastaks 2013 nii naiste kui ka meeste seas poole võrra vähenenud ka nende osakaal, kes suhtuvad seksi ostmisse pigem hästi. Samas ei ole siiski oluliselt kasvanud nende hulk, kes peavad seda igati taunitavaks, ja pigem on suurenenud nende osakaal, kes leiavad, et see pole küll üldiselt õige, kuid võib olla erandjuhtudel õigustatud.

Prostitutsioon on teema, mis enamikke inimesi igapäevaelus ei puuduta, mistõttu mõjutavad inimeste hoiakuid eelkõige kas sügavad moraalsed arusaamad või ühiskondlik debatt. Kui 1990ndatel oli prostitutsioon Eestis sageli meedia tähelepanu all, siis poliitiliselt oli tegu marginaalse teemaga, mille puhul põhimõttelisi küsimusi arutati vähe ning tähelepanu oli pigem prostitutsiooni reguleerimise praktilistel küsimustel.⁹⁸ 2000ndatel on Eestis vähenenud prostituutide arv ning samal ajal on prostitutsiooni ostjate puhul oluliselt suurenenud lähiriikidest saabunud reisijate osakaal.⁹⁹ Prostitutsiooniteemaline debatt avalikus ruumis on vaibunud ning poliitiliselt on teema endiselt marginaalne. Valdkondlikus poliitikas kuulub prostitutsioon inimkaubanduse valdkonda. Avalikku ja põhimõttelisi küsimusi käsitleva debati puudumine prostitutsiooni osas on ilmselt peamine põhjus, miks Eesti inimeste arusaamad antud valdkonnas on kahe kümnendiga vähe muutunud ning miks enamikes inimestes pole selget hinnangut kujunenud. Seetõttu soosib avalik arvamus ka poliitiliste valikute mõttes *status quo* säilimist.

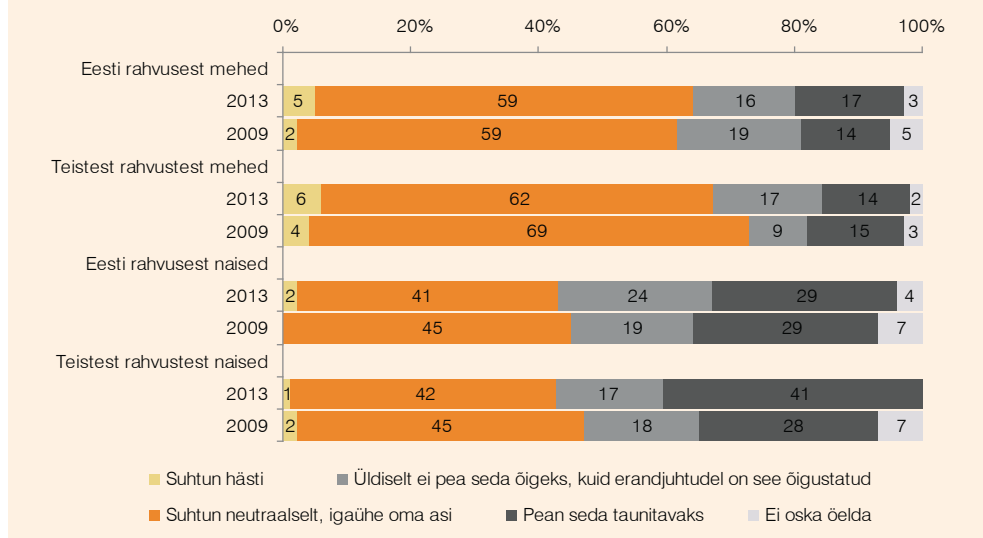
Kõige suuremad gruppidevahelised erinevused hinnangutes antud küsimusele esinevad vastavalt soole ja vanusele (joonis 9).

Naiste seas on võrreldes meestega märksa enam neid, kes seksi ostmist ei toeta: kui meestest taunib prostitutsiooni 16%, siis naistest 33%. Meeste väiksem osakaal prostitutsiooni taunitajate hulgas on ilmselt seotud sellega, et prostitutsiooni ostjate seas domineerivad mehed ning prostitutsiooni ostmist meeste poolt toetavad ühiskondlikud normid.

Vanusegruppide lõikes on suhtumine prostitutsiooni kõige negatiivsem vanimas eagrupid naiste hulgas, kellest enam kui pooled taunivad seksi ostmist. Samuti on meeste seas suhtumine seksi ostmisse taunivam kõige vanemas vanusegrupis, jäädes siiski naistega võrreldes poole väiksemaks. Võimalik, et see elanikkonnagrupp hindab seksi ostmist kõige enam traditsiooniliste moraalsete hinnangute võtmes.

Joonis 10. Hinnangud väitele „Kuidas suhtute sellesse, et on inimesi, kes ostavad prostituudilt seksi“ soo ja rahvuse järgi aasta lõikes (% , n = kõik vastajad).

Eestlaste ja teiste rahvuste hinnangud suhtumises prostitutsiooni on sarnased, vaid teistest rahvustest naiste puhul on märgata võrreldes eesti naistega taunivat suhtumist seksi ostmisse (vt joonis 10). Kui võrreldes 2009. aastaga jäi 2013. aastal eestlastest naiste seas prostitutsiooni taunijate osakaal samale tasemel (29%), siis teistest rahvustest naiste seas kasvas taunijate osakaal 28%-lt 41%-ni. Kui teistest rahvustest naiste puhul võiks prostitutsiooni taunimine olla seotud faktiga, et prostitutsioonis osaleb võrreldes eestlastega suhteliselt enam teistest rahvustest naisi, siis ei seleta see ikkagi muutust võrreldes 2009. aastaga.

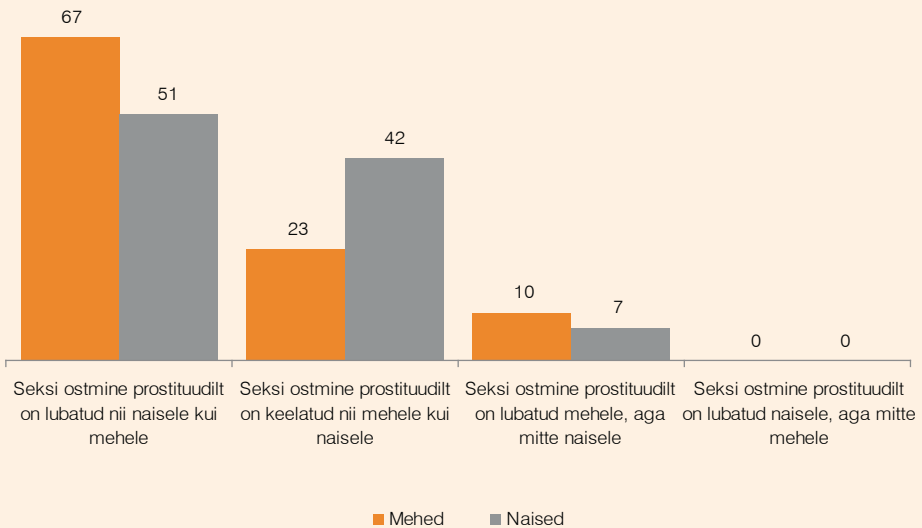
4.4.3. Seksi ostmise lubatavus naistele ja meestele

Erinevalt eelmisest monitooringust uuriti käesoleva uuringu raames ka seda, kas Eesti elanike hinnangul on seksi ost naistele samavõrd lubatud kui meestele. Küsimus „Kas naine/mees võib osta prostituudilt seksi?“ aitab veidi mõtestada ka eelmisele küsimusele neutraalse vastuse andnutel arvamus. Nimelt leiab enamik inimesi, et nii naistel kui ka meestel on õigus prostituudilt seksi osta – see võib viidata asjaolule, et pigem väljendab eelmises küsimuses antud neutraalne hoiak lubavat kui taunivat suhtumist prostitutsiooni.

Eesti elanikest 67% arvas, et seksi ostmine on lubatud meestele, ning 59% arvas, et see on lubatud naistele. See, et meeste poolt seksi ostmist enam lubatavaks peetakse, on ootuspärane, kuna on teada, et enamik seksi ostjaid on mehed. Samas on sedavõrd väike erinevus üllatav – vähemalt hinnangutes nähakse naiste ja meeste õigusi antud aspektis lähedasena, hoolimata sellest, kas seksi ostu toetavat suhtumist pidada positiivseks või negatiivseks. Huvi pakuks ka küsimus, kuid võrd erineksid elanike vaated prostitutsiooni pakkumisele naiste ja meeste poolt. Kokkuvõttes väljendub nendes vastustes liberaalne hoiak prostitutsiooni kui nähtusesse.

Sugude lõikes on hinnangud antud küsimuses kooskõlas prostitutsiooni suhtumise küsimusega. Naiste taunivam suhtumine seksi ostmisse võrreldes meestega avaldus nii mees- kui ka naisostja variandi puhul selles, et naiste seas oli ligi kaks korda enam neid, kes keelaks seksi ostmise nii mehele kui ka naisele. Samas lubaks 67% meestest ja 51% naistest seksi osta nii meestel kui ka naistel. Naiste seas oli 1 ning meeste seas oli 2 vastanut 1500 küsitletu hulgas, kes oleks lubanud seksi ostmist naisel, kuid mitte mehel; vastupidist varianti, et seksi ost on lubatud vaid meestele, toetas 10% mehi ning 7% naisi (vt joonis 11).

Joonis 11. Koondandmed vastustest küsimustele „Kas naine/mees võib osta prostituudilt seksi“ soo järgi (% , n = kõik vastajad).

Soolise võrdõiguslikkuse mõttes avaldub analüüsitud hinnangutes naiste üldiselt taunivam suhtumine seksi ostmisse, kuid samas nende inimeste seas, kes ostmist taunimisväärseks ei pea, on naised valmis seda peaaegu samaväärselt lubama nii meestele kui ka naistele. Samuti võib eelnevast tulenevalt järeldada, et Eesti inimesed ei taju prostitutsiooni kui vägivalda ja soolise ebavõrdsuse küsimust.

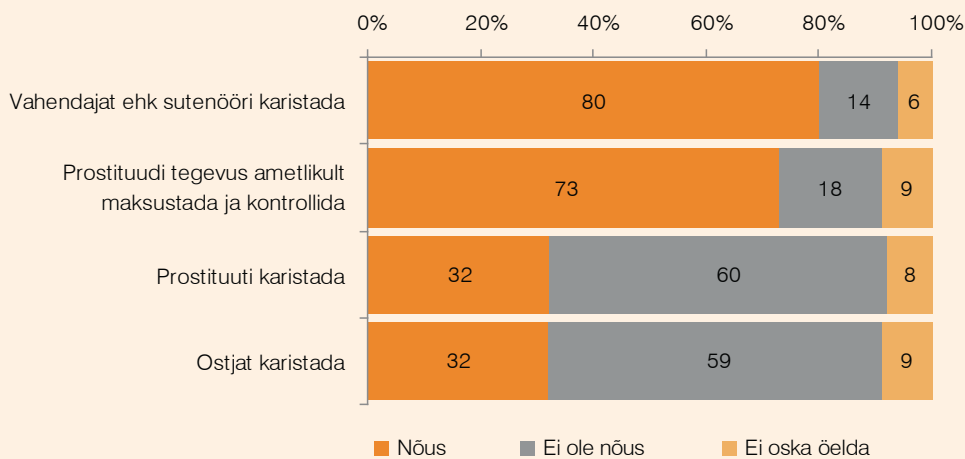
4.4.4. Suhtumine prostitutsiooni reguleerimisse

Prostitutsiooni reguleerimine võib toimuda mitmel viisil, alates reguleerimatusest ning legaliseerimisest kuni antud tegevuse täieliku kriminaliseerimiseni nii seksi ostja, müüja kui ka vahendaja mõttes. Eesti seadustega on keelatud ning karistatavad prostitutsiooni vahendamine, inimkaubandusega seotud tegevused ning alaealiselt seksi ostmine. Monitooringu raames pakuti vastajatele neli reguleerimisvarianti: ostja, müüja (prostituudi) või vahendaja ehk sutenööri karistamine ning prostituudi tegevuse ametlik maksustamine ja kontroll. Tuleb tähele panna, et variandid ei ole sisult omavahel alternatiivsed, kuna nii ostja kui ka müüja karistamise keeld tähendaks sisuliselt prostitutsiooni keelustamist ning on seega ka märksa radikaalsemad võrreldes teiste variantidega. Nii vahendajate karistamine kui ka seksimüügi ametlikustamine on pigem regulatiivsed ning suunatud kahjude vähendamisele kui prostitutsiooni kui nähtuse esinemise olulisele piiramisele.

Monitooringu andmete analüüs näitab, et prostitutsiooni reguleerimisel on suurema toetusega leebema mõjuga meetmed (vt joonis 12). Kuna enamik inimesi oli varasemates küsimustes suhtumiselt prostitutsiooni neutraalne või pidas seksi ostu õiguseks, mida ei tohi naistele ega meestele piirata, siis pole ka üllatav, et prostitutsiooni keelustavat regulatsiooni enamik ei toetanud. Seksi ostja karistamist toetas 32% Eesti elanikest, sama oli toetusmäär prostituudi karistamise variandi puhul – seega võib öelda, et nii seksi ostja kui ka müüja hälbivus on Eesti ühiskonna liikmete seas samaväärne.

Kehtiv õigus ei piira kuidagi keha müümist inimese enda poolt, küll aga prostitutsiooni ostmist haavatava sihtrühma liikme, alaealise käest. Vahendaja ehk sutenööri karistamise variant prostitutsiooni reguleerimisel on kõrgeima toetusega, sellega oli nõus 80% elanikest ning see on ka kooskõlas Eesti prostitutsiooni puudutava karistusõiguse osaga. Prostituudi tegevuse maksustamine ja kontroll leidis 73% elanike toetuse.

Joonis 12. Suhtumine prostitutsiooni reguleerimisse, vastusevariandid küsimusele „Mida Te arvate järgmistest väidetest? Prostituudilt seksi ostmisel tuleks...“ (% , n = kõik vastajad).

Võrreldes 2009. aasta monitooringu tulemustega on Eesti inimeste toetumäärad kõikide reguleerimisvariantide puhul kasvanud – selleks andis võimaluse „ei oska öelda“ vastuste arvu ligi kahekordne vähenemine. Kõige enam on nelja aastaga kasvanud toetus prostituudi tegevuse ametlikule maksustamisele ja kontrollile; 2009. aastal toetas seda 63% elanikest. Nii ostja kui ka müüja karistamise variantide puhul on toetuse kasv tulnud naiste arvelt, meeste hinnangud on mõlema meetodi puhul jäänud peaaegu samaks (2013. aastal oli meeste seas ostja karistamise toetajaid 23% ning müüja karistamise toetajaid 24%). Kui 2009. aastal toetas ostja karistamist 33% naisi, siis 2013. aastal 40% ning pakkuja karistamise puhul vastavalt 32% ja 39%. Seega on võrreldes eelmise uuringuga naiste ja meeste vahe antud küsimuses suurenenud: naiste seas on keelavate reguleerimisviiside toetajaid enam kui meeste seas. Üldistades näitab see, et Eesti naised, kes ostja ja müüja karistamist soovivad, ei identifitseeru prostitutsiooni puhul soo järgi naistega, kes seksi pakuvad, ning ei vastandu meestele, kes seksi ostavad, vaid nende vastuseis on tõlgendatav prostitutsioonile kui sellisele.

Soolise võrdõiguslikkuse mõttes avaldub analüüsitud hinnangutes naiste üldiselt taunivam suhtumine seksi ostmisse, kuid samas nende inimeste seas, kes ostmist taunimiväärseks ei pea, on naised valmis seda peaaegu samaväärselt lubama nii meestele kui ka naistele. Andmed annavad tunnistust ka sellest, et Eesti inimesed ei taju prostitutsiooni kui vägivalla ja soolise ebavõrdsuse küsimust, pigem ollakse selle nähtuse osas neutraalsel arvamusel. Debatid prostitutsiooni reguleerimise ning tähenduse osas on viimase kümnendi jooksul harva laia ühiskondlikku kõlapinda leidnud ning ühiskondlik arvamus on soosinud pigem *status quo* säilimist. See on ka ilmselt oluline põhjus, miks on poliitilistel jõududel olnud vähe taht teemaga tegeleda ning poliitikat kas prostitutsiooni suurema reguleerimise või täiendava kriminaliseerimise suunas muuta.

4.5. Kokkuvõte

Käesolev peatükk analüüsis laste füüsilise karistamise, elukaaslaste füüsilise korralekutsutamise, vägivaldses peretülidesse sekkumise ning seksi müümise ja ostmise lubatavuse teemasid.

Laste füüsilise karistamise osas on inimeste hinnangud muutunud sallimatumaks ning võib loota, et see avaldab mõju ka nähtuse reaalsele vähenemisele Eestis. 2013. aastal võib juba rääkida sellest, et Eesti inimesed ei pea kehalist karistamist enam normikohaseks käitumiseks ning taunivad seda. Oluliseks teguriks, miks inimeste suhtumine on antud küsimuses muutunud, on ilmselt olnud see, et avalikkus on aktsepteerinud laste füüsilise karistamise sildistamist vägivallana, mis omakorda tähendab, et karistajat nähakse vägivallatsejana ning selle distsiplineerimisevormi toetajaid vägivalla õigustajatena. Kui hoiakute muutumine väljendub ka reaalses füüsilise karistamise vähenemises, mille kohta antud monitooringuga andmeid ei kogutud, on kahtlemata tegu antud poliitikavaldkonna edulooga, kuna muutused hoiakutes on olnud kiiremad põlvkondade vahetumisel.

Soolise võrdõiguslikkuse aspektist hinnatuna on siiski probleemiks see, et füüsilise karistamise pooldajate seas on enam mehi, mis näitab, et vägivald kui võimuinstrument on normikohasem meeste hulgas ning see hoiab alal ebavõrdseid võimusuhteid perekonnas. Andmed näitavad ka vajadust tegeleda normide kujundamisega eelkõige venekeelses ning madalamalt haritud elanikkonnagrupis.

Elukaaslaste- ja abikaasadevahelist füüsilist korralekutsumist taunib enamik Eesti elanikke, veel iga kümnes inimene peab seda „mõnikord paratamatuks“. Seega on täiskasvanud inimesed vähemalt hoiakute tasemel Eesti peredes paremini kaitstud füüsiliste rünnete ja sekumiste eest kui lapsed.

Mehed aktsepteerivad füüsilist korralekutsumist mõnevõrra enam kui naised, samas ei võimaldanud uuring väita, kas selles hinnangus väljendus meeste suurem tolerantne vägivalda vastu või eelkõige õigustati sellega meeste võimu naise üle. Käesolev uuring näitas vajadust suuremaks ennetustegevuseks noorte vanuserühmas ning teistest rahvustest meeste seas, kelle seas oli neid, kes füüsilist korralekutsumist õigustatuks pidasid, rohkem.

Positiivsem pilt ilmnes kõrvalseisjate valmisolekus vägivaldsetesse peretülidesse sekkuda. Enam kui kolmveerand inimestest arvab nüüdseks, et peretülidesse, kus kasutatakse vägivalda, tuleb kõrvalseisjail sekkuda ning sel arvamusel olevate inimeste arv on nelja aastaga ka kasvanud, mis näitab hoiakute positiivset muutust perevägivalda hälbivaks pidamise osas ning privaatsfääri sekkumise õigustatuse osas antud olukorras. Positiivne on ka see, et meeste ja naiste hinnangud antud küsimuses on ühtlustunud. Perevägivalda juhtumisse sekkumise lubatavus ning õigustatus on Eestis saanud osaks poliitilisest retoorikast ning sellele on tekkinud lai kandepind ilma suurema ühiskondliku vastuseisuta. Selline muutus hoiakutes näitab, et ühiskond on valmis varasemaid tavasid murdma ning sellega seoses tekivad ka eeldused sooliselt tasakaalustatuma ühiskonna tekkeks.

Kui inimestes on kujunenud valmisolek sekkuda, siis tuleks edaspidi mõelda ka sellele, milliseid juhiseid inimestele selleks anda, et sekkumine ei tekitaks täiendavaid riske ning sekujad oskaksid neis pingelistes olukordades käituda. Samuti tuleb jätkuvalt tegeleda normide ning väärtushinnangute kujundamisega eestlaste kõrval teiste rahvuste seas.

Seksi ostmise puhul Eesti elanike hinnangutes nelja aastaga märkimisväärseid muutusi pole toimunud – see väljendab ilmselt eelkõige avaliku debati nõrkust viimasel kümnendil ning avalikkuse ja seetõttu ka poliitilise huvi puudust antud teema vastu. Soolise võrdõiguslikkuse seisukohalt on aga tegemist keerulise probleemiga: seksi ostmine ja sellega kaasnev asjastav hoiak kehadesse ja laiemalt emotsioonide kaubastamine puudutab nii naisi kui ka mehi.

Seksi ostu taunib selgelt iga neljas inimene, pooled inimesed on selles küsimuses neutraalsed. Samas ilmneb seksi ostmise küsimuses erisus sugude vahel: naiste seas on kaks korda enam neid, kes taunivad seksi ostmist, kusjuures eriti tauniv on suhtumine vanemas eas naiste seas. Kui monitooringu küsitlusele vastanutelt küsiti otse, kas nad arvavad, et seksi ostmine peaks olema lubatud naistele ja meestele, siis ilmnes, et kaks kolmanikku meestest ning pooled

naistest lubaks seksi osta nii meestel kui ka naistel. Kuigi antud küsimuses ilmnesis erinevused nii meeste ja naiste suhtumises kui ka selles, mida eri soost vastajad lubatavaks pidasid, olid hinnangud sarnasemad, kui oleks võinud eeldada. Seega kui jutt on seksi ostmisest kui privileegist, siis seda sooviksid enam kui pooled inimestest jagada meestele ja naistele võrdlemisi võrdväärselt.

Prostitutsiooni teemal uuriti inimeste hinnanguid ka seoses sellega, kuidas riik peaks prostitutsiooni reguleerima. Eesti elanikud soovivad selles osas leebemaid, regulatiivseid meetmeid prostitutsiooni keelustamisele. Naiste seas on seksi ostmise ja müügi keelustamist soovijate osakaal suurem kui meeste seas, samas ei erine naiste suhtumine seksi müüki ja ostmisse: toetus mõlema keelustamisele on sama suur, mis viitab piiratud arusaamadele prostitutsioonist kui sugude mõttes ebavõrdsest nähtusest. Samas ka karistuste osas näib, et müüja ja ostja vastutust peetakse samaväärseks, ehkki põhivastutajana soovitakse näha siiski vahendaja karistamist.

Kuigi antud peatükk käsitles kolme erinevat nähtust, saab nende põhjal öelda, et perevägivalda ja prostitutsiooni ühiskondlikul käsitlemisel on võimalik inimeste hoiakuid muuta. Hoiakute muutumine võib omakorda mõjutada inimeste käitumist ning igapäevapraktikaid. Kui laste füüsilise karistamise ning perevägivallast teatamise osas on Eestis olnud hoiakutes olulised edasimineked ning nende teemadega on kaasnenud ka poliitiline huvi ning avalikkuse veenmine, siis prostitutsiooni teemal on muutused väiksemad.

Naised ja mehed avalikus sfääris

5. Naiste ja meeste võimalused tööturul

Kadri Aavik, Triin Roosalu

Lühikokkuvõte

Naiste ja meeste tööalase positsiooni uurimise taustaks on asjaolu, et Eestis on Euroopa suuri-maid soolisi palgalõhesid. Käesolevas artiklis analüüsime hoiakuid naiste ja meeste sissetulekute ebavõrdsuse suhtes ning käsitleme Eesti elanikkonna hinnanguid naiste ja meeste võimalustele tööturul. Samuti anname ülevaate küsitlusele vastanute endi sooga seotud kogemustest tööturul. Seejärel toome välja, millised peaksid Eesti inimeste arvates olema naiste ja meeste võimalused tööelus. Analüüsist selgub, et võrreldes 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringuga tajutakse enam naiste ja meeste võimaluste ebavõrdsust tööelus, mida võib selgitada selle temaatika (nt palgalõhe statistika) suurema kajastusega meedias viimastel aastatel. Suurenenud on aga nende naiste hulk, kes sõltuvad majanduslikult mõnest oma pere-liikmest.

5.1. Sissejuhatus

Võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega esinevad Eesti tööturul kõige suuremad soolised lõhed. Eesti tööturgu iseloomustab tugev sooline segregatsioon, mis on omakorda üheks peamiseks soolise palgalõhe põhjuseks. Sooline ebavõrdsus tööturul aga avaldab mõju soolisele ebavõrdsusele leibkonnas. Neil leibkonnaliikmetel, kelle käsutuses on suuremad palgatöö kaudu saadavad sissetulekud, on paremad võimalused teha perekonnas otsuseid rahaliste ressursside kasutamise osas leibkonnasiseselt ning nende võimupositsioon on tõenäolisemalt suurem ka muude perekonda puudutavate otsuste tegemisel. Samas aga leibkonnaliikmed, kelle sissetulekud on väiksemad, võivad sõltuda teistest pereliikmetest ning nende positsioon peresiseste otsuste tegemisel kaasa rääkida võib olla nõrgem.

Peatükis käsitleme Eesti elanikkonna hinnanguid naiste ja meeste võrdsetele võimalustele tööturul ning anname ülevaate küsitlusele vastajate endi sooga seotud kogemustest tööturul. Seejärel toome välja, millised peaksid Eesti inimeste arvates olema naiste ja meeste võimalused tööelus.

5.2. Ebavõrdsus Eesti tööturul

5.2.1. Sooline segregatsioon ja palgalõhe

Üheks silmapaistvamaks ja olulisemate tagajärgedega lõheks Eesti tööturul on sooline segregatsioon, seda nii horisontaalses kui ka vertikaalses plaanis. Horisontaalne segregatsioon tähendab seda, et naised ja mehed on jaotunud erinevatesse ametivaldkondadesse. Näiteks tervishoiu- ja sotsiaalteenuste valdkonnas töötavad ülekaalukalt naised, samas aga ehitus-

sektoris domineerivad arvuliselt mehed. Tööturu vertikaalne segregatsioon aga tähendab, et juhtivatel ametikohtadel töötab ebaproportsionaalselt palju mehi.

Selleks et mõista paremini, milliseid naisi ja mehi tööturu sooline segregatsioon kõige enam mõjutab, tuleb lisaks soole vaadelda samaaegselt ka teiste kategooriate mõju inimeste heolule ning kogemustele tööturul. See tähendab, et analüüs peaks lähtuma interseksionaalsuse põhimõttest. Eesti kontekstis on üheks oluliseks sooga põimuvaks kategooriaks kahtlemata rahvus/etniline päritolu. Eelnevad uuringud on leidnud, et soo ja rahvuse lõikes on kõige edukam grupp Eesti tööturul sissetulekute, tööga rahulolu ja töö turvalisuse mõttes eesti rahvusest mehed ning kõige ebasoodsamas positsioonis paiknevad vene keelt kõnelevad naised.¹⁰⁰ Seega saame rääkida samaaegselt nii soolistest kui ka etnilistest lõhedest Eesti tööturul. Samas on varasemad uuringud viidanud ka sellele, et ehkki tööandjatel on kohustus võrdse kohtlemise edendamiseks töökohal, siis tegelikult ei olda selle valdkonnaga kursis ning ei osata värbamis- ja edutamispraktikaid või igapäevast tööd nii korraldada, et see eri gruppide võrdset kohtlemist toetaks.

Tööturu segregatsioon on üheks peamiseks soolise palgalõhe põhjuseks, mis Eestis on Euroopa Liidu kõrgeim – naised teenivad 30%¹⁰¹ vähem kui mehed ning suur osa sellest palgalõhest on selgitamata, st seda ei ole võimalik seletada palka mõjutavate teguritega.¹⁰² Tegevus- ja ametialad, kuhu on koondunud mehed, on kõrgemini tasustatud kui need, kus töötavad valdavalt naised. Sooline palgalõhe on kompleksne nähtus, mis peegeldab mitte ainult sugude majanduslikku ebavõrdsust naiste kahjuks, vaid ka soolisi lõhesid mitmetes teistes omavahel seotud ühiskonnaelu valdkondades.

5.2.2. Soolise ebavõrdsuse alalhoidmine ja taastootmine tööturul: mõningad institutsionaalsed tegurid

Soolise ebavõrdsuse selgitamiseks tööturul on mitmeid vaatenurki ja teooriaid. Tööjõu pakumise perspektiivist lähtuvad lähenemised, nagu inimkapitaliteooria ning ratsionaalse valiku teooria, selgitavad soolisi lõhesid tööturul naiste väiksemate investeeringutega oma inimkapitali. Seega võidakse soolisi lõhesid tööturul põhjendada naiste vähese ambitsioonikuse ning initsiatiiviga („naised võiksid ise suuremat palka küsida“ jne). Sellised selgitused on sageli populaarsed ka tavaarusaamades. Kuid seejuures jäävad tagaplaanile mõningad olulised institutsioonide ja organisatsioonide tasandil toimivad omavahel seotud mehhanismid ja protsessid, mis hoiavad alal ja taastoodavad naiste ebasoodsamat olukorda tööturul võrreldes meestega ning seega aitavad kaasa sugude majandusliku ebavõrdsuse püsimisele. Need tööjõu nõudluse perspektiivist alguse saavad selgitused keskenduvad tööturule kui soolistatud institutsioonile. Järgnevates lõikudes selgitamegi lähemalt viise, kuidas tööturg, seal kehtivad normid ning seal tegutsevad organisatsioonid on soolistatud.

Mitmed soouurijad on veenvalt demonstreerinud, kuidas sooneutraalsetena paistvad töökohtad on ka tänapäeval tegelikult vaikimisi soolistatud.¹⁰³ „Ideaalne töötaja“ paljudel töökohtadel on abstraktne indiviid, kes töötab efektiivselt kellast kellani (vajadusel teeb ka ületunde ja töötab nädalavahetustel) ning kellel pole tööväliseid kohustusi, mis võiksid töötamist segada.

Abstraktse töötaja kohal reaalseid inimesi ette kujutades aga mõistame, et paljud töökohad sobivad nende eelduste tõttu rohkem meestele kui naistele, kuna endiselt on naised võrreldes meestega tunduvalt enam hõivatud reproduktiivtööga¹⁰⁴ ehk just naistelt eeldatakse töö- ja pereelu ühitamist. Sotsioloogid nimetavad neid nähtusi „emaduse seinaks“ (*maternal wall*) ning naiste „topeltkoormuseks“ (*double shift*), mis kujutavad endast olulisi takistusi naiste osalemisele tööturul võrdselt meestega.

Vaikimisi kehtiv maskuliinne norm, millele naistöötajatel on sageli keeruline vastata, suunab soolise hierarhia ehk vertikaalse soolise segregatsiooni teket organisatsioonide siseselt – neil, kes suudavad organisatsiooni panustada rohkem tööaega, vastutust ja pühendumust, on eelis juhtivatele kohtadele tõusmisel (enamasti mehed). Tegu on ühtlasi reaalse olukorra peegeldusega, kuid samas ka stereotüüpse eeldusega – nende naiste puhul, kellel pole „tööd segavaid“ perekondlikke kohustusi, eeldatakse sageli tööle värbamisel ning edutamisel nende kohustuste olemasolu või peatset teket, mistõttu võidakse neid soostereotüüpsete eelduste tõttu näiteks juhtivatelt positsioonidelt kõrvale jätta või neid madalamalt tasustada.

Tõusu karjääriredelil teeb naiste jaoks sageli keerulisemaks nähtamatu barjäär ehk klaaslagi¹⁰⁵, mis takistab naiste jõudmist organisatsiooni hierarhia tippu nii juhtimis- kui ka administratiivtasandil. Klaaslagi ei ole üksikisiku oskuste või isikuomaduste puudumisest põhjustatud konkreetne takistus, vaid miski, mis on organisatsiooni hierarhias takistuseks naistele kui grupile tervikuna. Töökohtadel ja organisatsioonides toimub lisaks soole välistamine/kõrvale jätmise ka teiste tunnuste alusel. Joan Acker nimetab neid omavahel põiminud praktikaid, mis hoiavad alal soolist, etnilist ja muudel alustel toimivat ebavõrdsust organisatsioonides „ebavõrdsuse režiimideks“. Seega võiks klaaslae asemel rääkida ebavõrdsuse režiimidest, mis tähistab soolisi, etnilisi, vanuselisi ning muid barjääre, mis takistavad naiste edasipürgimist organisatsioonide hierarhias.¹⁰⁶

Üheks oluliseks ebavõrdse kohtlemise aluseks tööturul on seksuaalne sättumus ning transsoolisus, mida tuleks käsitleda tihedalt seotuna sookategooriaga. Enamikes Euroopa Liidu liikmesriikides mõjutavad negatiivsed hoiakud LGBT inimeste suhtes nende osalust tööturul, eriti keeruline on transsoolistel inimestel olukord.¹⁰⁷ Mitmetes EL-i riikides, sealhulgas Eestis, tajuvad LGBT inimesed, et peavad oma seksuaalset orientatsiooni või transsoolisust tööelus varjama (*ibid.*). Samas näitavad uuringud, et LGBT inimeste heaolu tööturul sõltub suuresti laiematest ühiskondlikest hoiakutest LGBT inimeste suhtes (*ibid.*).

Eelnevates lõikudes kirjeldatud struktuursed mehhanismid ning hoiakud mõjutavad omakorda üksikisiku tasandil toimuvat, sealhulgas naiste (ning teiste hegemoonilise maskuliinsuse ideaalist erinevate inimeste) enesetaju töötajatena: kuna naistel on sageli end keeruline samastada maskuliinse elumustri ning maskuliinsena tajutud omadustega, mida heale juhile stereotüüpselt omistatakse, ei pruugi paljud naised end seetõttu näha juhtivale positsioonile sobivana.

Lisaks eespool väljatoodud teguritele on kahtlemata üheks oluliseks tööturu soolise segregeerituse kujundajaks ja mõjutaks juba varasest lapsepõlvest alguse saanud sotsialiseerimisprot-

sess ja selle osana ka haridussüsteem, kus sageli poistele ja tüdrukutele soostereotüüpidest lähtuvalt erinevaid võimeid, omadusi, ootusi ning eesmärke omistatakse, mõjutades seeläbi nende hilisemaid valikuid nii tööturul kui ka muudes elusfäärides ja hariduses. Seega sise-nevad naised ja mehed tööturule juba oluliselt erinevate teadmiste, oskuste ja hoiakutega, mis koosmõjus eri struktuursete mehhanismidega aitavad taasluua soolisi lõhesid naiste ja meeste tegutsemises ning tööelu võimalustes.

Sooline ebavõrdsus tööturul avaldab mõju soolisele ebavõrdsusele leibkonnas. Neil leibkonnaliikmetel, kelle käsutuses on suuremad palgatöö kaudu saadavad sissetulekud, on paremad võimalused teha perekonnas otsuseid rahaliste ressursside kasutamise osas leibkonnasiseselt ning nende võimupositsioon on tõenäoliselt suurem ka muude perekonda puudutavate otsuste tegemisel. Samas aga leibkonnaliikmed, kelle sissetulekud on väiksemad, võivad sõltuda teistest pereliikmetest ning nende positsioon peresiseste otsuste tegemisel kaasa rääkida võib olla nõrgem. Näiteks võib naistel, kes sõltuvad rahaliselt elukaaslasest, olla majanduslikel põhjustel raske lahkuda vägivaldse elukaaslase juurest. Seega kuigi perekond on institutsioon, mida nähakse sageli pigem erasfääri kuuluvana, on see siiski lahutamatu seotud avaliku sfääri institutsioonidega, milles pereliikmed osalevad (nt tööturg).

Soolisus ja sooline ebavõrdsus tööelus on ilmselt üks enim ning eri nurkade alt uuritud sootemasid Eestis, nii akadeemiliste kui ka rakendusuuringute näol. Keskendatud on enamjaolt kvantitatiivsetele makrotasandi analüüsidele, kuid läbi on viidud ka kvalitatiivseid uurin-
guid. Teemadest on suurt tähelepanu saanud sooline palgalõhe¹⁰⁸ ning töö- ja pereelu ühi-
tamine.¹⁰⁹ Tänapäevases feministlikus mõttes järjest olulisemaks saanud interseksionaalse lähenemisega kooskõlas on ka Eesti soouuringutes ja soosotsioloogias järjest enam hakatud tähelepanu pöörama eri sotsiaalsete kategooriate inimeste kogemuste vormimisel, näiteks soo ja rahvuse/etnilise päritolu koosmõjule Eesti tööturul.¹¹⁰ Lisaks ülaltoodud uuringutele on koostatud ülevaatlikke tekste naiste ja meeste olukorrast Eesti tööturul ning töösotsioloogia-
st soolises võtmes.¹¹¹

Käesolevas peatükis analüüsime esmalt vastuseid nendele küsimustele, mis käsitlevad vasta-
jate hinnanguid naiste ja meeste võrdsetele võimalustele tööturul. Seejärel peatume vastajate
endi poolt küsitluses märgitud sooga seotud kogemustel tööturul. Toome ka välja, millised
peaksid vastajate arvates olema naiste ja meeste võimalused tööelus. Samuti käsitleme lühi-
dalt majandusliku ebavõrdsuse seost ebavõrdsusega perekonnas.

5.3. Tulemused

5.3.1. Elanikkonna hinnangud naiste ja meeste võimalustele tööelus

Üldise hinnanguna naiste ja meeste võimalustele tööelus leiab 67% Eesti elanikest, et mees-
tel on võrreldes naistega tööelus natuke või märgatavalt paremad võimalused. Seisukohta
jagab rohkem naisi kui mehi (77% vs. 56%). Soo ja rahvuse lõikes leiavad eelkõige mitte-est-
i naised, et meestel on tööelus natuke või märgatavalt paremad võimalused; seda seisukohta

jagab koguni 82% mitte-eesti naisi. Arvamusel, et võimalused tööelus on meestel ja naistel võrdsed, on 32% meestest ja 17% naistest. Seega on mehed naiste võimalustest tööelus paremal arvamusel kui naised. Võrreldes 2009. aastal läbi viidud monitooringuga on hinnangud naiste ja meeste võrdsete võimaluste olemasolule tööelus langenud, mis tähendab, et 2013. aastal peetakse naiste ja meeste võimalusi tööelus ebavõrdsemaks kui varem.

Järgnevalt keskendume vastajate hinnangutele konkreetsete aspektide kohta naiste ja meeste võimaluste suhtes tööelus. Enamus vastajatest (85%) on pigem nõus või täiesti nõus väitega, et mehed töötavad enamasti ametikohtadel, kus on kõrgemad palgad. Samuti leiab enamik Eesti elanikest (87%), et mehed ei nõustu tavaliselt töötama nii madala palga eest kui naised. Mõlemad arvamused ei erine oluliselt 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemustest. Nelja aastaga on aga suurenenud nende inimeste arv, kes arvavad, et tööandjad tasustavad meestöötajaid võrreldes naistöötajatega kõrgemalt, kuna peavad mehi peretoitjateks – kui 2009. aastal arvas nii 59%, siis 2013. aastal juba 64% vastajatest. Kõigi kolme väite puhul selgub, et nendega nõustuvad enam naised ja mitte-eestlased ning kõige vähem mehed ja eestlased. Näiteks on viimase väitega täiesti nõus ja pigem nõus 76% vene naistest ning 57% eesti meestest ja see võib viidata erinevale teadlikkusele, kuna kahes keeleruumis levib erinev info. 60% Eesti elanikest leiab, et naiste tööd väärtustatakse tavaliselt vähem kui meeste tööd, seda arvamust jagab rohkem naisi (68%) kui mehi (51%).

5.3.2. Vastajate isiklikud kogemused soolise segregeerituse ning ebavõrdse kohtlemisega soo tõttu tööelus

Enamik vastajatest on märkinud, et nad töötavad pigem sooliselt segregeeritud töökollektiivides, nii horisontaalses kui ka vertikaalses lõikes. See olukord ühtib Eesti Statistikaameti statistiliste andmetega Eesti tööturu soolisest segregeeritusest. Vaid 13% inimestest töötab töökollektiivides, kus on mehi ja naisi umbes võrdselt. Tervelt 64% meestest töötab töökollektiivides, mis koosnevad täielikult või suures osas meestest ning koguni 73% naiste töökaaslaste hulgas on enamjaolt või ainult naised. Samuti selgub 53% küsitluses osalejate vastustest, et nende töökohtade juhtkonnad koosnevad ainult või peamiselt meestest, samas kui 26% inimestest ütleb, et nende asutuste juhtkonnas on valdavalt või kõik naised. Tervelt 40% meestest ning 10% naistest töötab asutustes, mille juhtkond koosneb ainult meestest. Näiteks enamik meessoost vastajaid (75%) märgib, et nad töötavad meessoost ülemuse alluvuses. Samas on naisvastajatest 33% märkinud, et nende otsene ülemus on meessoost ning 63% on töötanud või töötab naissoost ülemuse alluvuses. Seega on naistel tunduvalt enam kokkupuuteid naissoost ülemusega kui meestel.

Töötamine sooliselt tugevalt segregeeritud töökollektiivides võib suurendada soostereotüüpseid hoiakuid naiste ja meeste oskuste ning võimete kohta ametialadel ja töökohtadel, mida peetakse nende soo jaoks ebatüüpiliseks. Monitooringu tulemustest selgub, et 44% inimesi on pigem või täiesti nõus sellega, et naised saavad tehnilisi oskusi nõudvatel töökohtadel sama hästi hakkama kui mehed. Samas ei nõustu 26% inimesi selle väitega. Üle poole (54%) vastajatest leiab, et mehed saavad hooldamisega seotud töökohtadel sama hästi hakkama kui naised. Võrreldes 2009. aastaga on suurenenud nende naiste ja meeste osakaal, kes leiavad,

et mõlemad sugupooled saavad nende jaoks ebatüüpilisteks peetavatel ametikohtadel hästi hakkama. Seega on viimase nelja aasta jooksul soostereotüüpsed hoiakud selles küsimuses pigem vähenenud.

31% vastajatest on viimase nelja aasta jooksul küsinud palgakõrgendust, seejuures on seda enam teinud mehed (36%) ning mõnevõrra vähem naised (27%). Soo ja rahvuse lõikes vastuseid analüüsidest paistab, et kõige vähem oli palgakõrgenduse küsijaid vene naiste hulgas (16%). Palk on tõusnud 62%-l küsijaist, seejuures 52%-l naistest ja 67%-l meestest, kes palgakõrgendust on küsinud.

Enamike vastajate (82%) sõnul ei ole nad viimase nelja aasta jooksul oma soo tõttu kogunud töökohal ebavõrdset kohtlemist, kusjuures nais- ja meesvastajate vahel ei ole märgata suuri erinevusi. Ebavõrdset kohtlemist on enda sõnul kogunud 14% naistest ning 10% meestest. Tulemus ei erine 2009. aasta monitooringu tulemustest. Sarnane muster ilmneb hinnangu-test ebavõrdse kohtlemise kohta erinevates töö ja karjääriga seotud olukordades (töölaste soodustuste saamine, edutamine jne). Oluliselt enam jaatavaid vastuseid ning ka mõnevõrra suuremaid soolisi erinevusi vastajate lõikes on aga märgata vastustes küsimusele, kas tööle kandideerimisel on vastaja käest küsitud nende perekonnaseisu, laste või lapsesaamise kavatsuste kohta. Siit võib järeldada, et suur osa vastajaid ei pruugi täpselt teada, mida tähendab ebavõrdne kohtlemine töö kontekstis või ei oska seda tuvastada. 58% vastajate (52% mehed ja 64% naised) sõnul on nende käest tööle kandideerimisel küsitud nende perekonnaseisu. Koguni 65% naisi (vs. 48% mehi) ütleb, et neilt on töövestlusel päritud laste olemasolu või nende vanuse kohta ning ligi veerandilt naistest (21% vs. vaid 6% meestest) on küsitud nende kavatsuse kohta lähiajal lapsi saada, vaatamata sellele, et Eesti seaduste järgi ei tohi tööandja töövestlusel pärida kandidaadi perekonnaseisu ega laste kohta.

5.3.3. Millised peaksid vastajate hinnangul olema naiste ja meeste võimalused tööelus?

Eesti elanike hoiakud sama töö eest võrdse tasu saamise osas on egalitaarsed: 2013. aastal arvas 92% eesti elanikkonnast, et naised ja mehed peaksid sama töö eest (mõeldud on sama ametikohta) saama võrdset töötasu. Sellel arvamusel on veidi enam naisi (95%) kui mehi (88%), vastajate vanuse ja haridustaseme lõikes märkimisväärseid erinevusi ei esine. Samas esinevad mõningad erinevused soo ja rahvuse lõikes: 96% eesti naistest arvab, et naised ja mehed peaksid saama sama töö eest võrdset tasu, sama arvab 81% vene mehi. SVM 2013 küsiti inimestelt vaid nende hoiakuid sama töö eest saadava töötasu võrdsuse kohta, kuid ei uurinud hoiakuid samaväärse (ehk eri ametikohad, kuid samaväärne vastutus, keerukus, töö intensiivsus jne) töö tasustamise kohta.

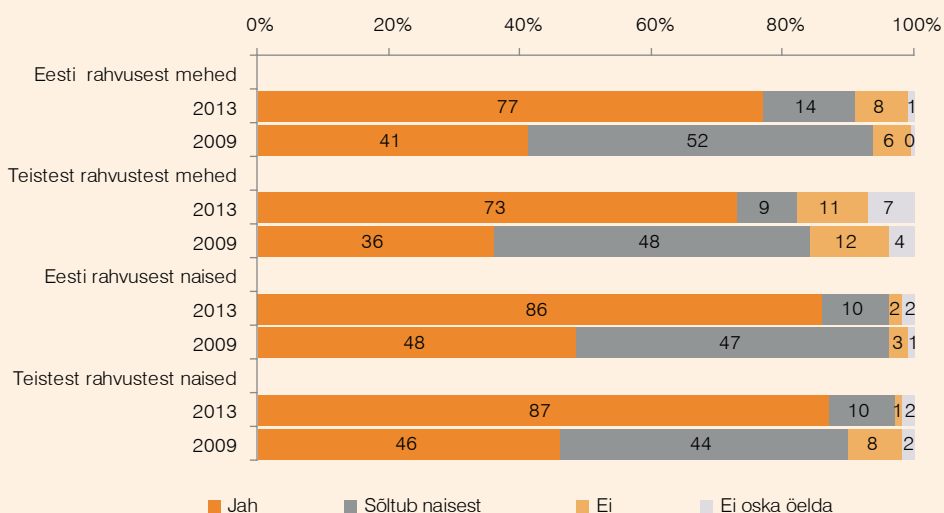
Väitega, et olukorras, kus töökohti on vähe, on meestel suurem õigus tööle kui naistel, ei nõustu 56% inimestest, märkimisväärseid soolisi erinevusi vastajate vahel ei esinenud. Tervelt veerand elanikkonnast (25%) on väitega pigem nõus. Samas ei ole tulenevalt küsimuse sõnastusest võimalik täpselt väita, kas nad hindavad sellega praegust olukorda – neile

tundub, et töökohtade nappuse puhul on alati meestel lihtsam tööd leida – või on see nende isiklik arvamus, et nii peaks olema.

Nelja aastaga on peaaegu kahekordselt kasvanud nende inimeste osakaal, kes arvavad, et naised sobivad tippjuhiks. Kui eelmises monitooringus osalejatest arvas 44%, et naine sobib tippjuhiks, siis 2013. aastal on neid inimesi koguni 81%. Vaid 5% arvab, et naine ei sobiks tippjuhiks, 11% arvas, et see sõltub eelkõige naisest, ja 2% ei omanud kindlat arvamust (vt joonis 13). Seejuures on muutus toimunud kõigis peamistes vastajarühmades. See tekitab õigustatud küsimuse: mis on juhtunud, et andmetes paistab selline ulatuslik muutus? Kas tõesti on viimaste aastate diskussioon palgalõhe ulatusest avaldanud oma mõju avalikule arvamusele? Kas ehk on meesjuhtidele osaks saanud negatiivne meediatähelepanu, samuti globaalse majanduskriisi põhjuste seostamine pigem meessoost juhtidele omase liigse riskikäitumisega sillutanud teed avaliku arvamuse veel suuremale valmisolekule naisjuhtide aktsepteerimiseks? Samas on võimalik, et rolli mängib hoopis küsimuse formaadi muutus ja ankeedi seekordse täitmise tehniline iseärasus. Nimelt esitati vastajale küsimus („Kas Teie arvates sobib naine tippjuhiks?“) ja kaart vastusevariantidega 1 – „jah“, 2 – „ei“, 3 – „sõltub naisest“, kusjuures ainult viimasel variandil oli juures palve „palun selgitage, miks“. Võib ju olla, et vastaja otsustas kindla vastuse kasuks, nähes, et selle vastuse valimine on hõlpsam tee ega nõua lisaks selgitamist.

Kuna 2009. aasta ankeedis oli see küsimus lahendatud teisiti, siis ei ole andmed päris otse võrreldavad. Küll aga lubab sellise tehnilise põhjenduse aktsepteerimine põnevat täiendavat tõlgendust. Ühelt poolt valis kindla vastusevariandi kasuks otsustamisel „ei“ 2009. aastaga võrreldes enam-vähem sama suur hulk inimesi nii eesti rahvusest meeste (enne 6%, nüüd 8%) kui ka teistest rahvustest meeste seas (enne 12%, nüüd 11%). Seega ilmneb, et küsimuse selline

Joonis 13. Kas naine sobib tippjuhiks? (% , kõik vastajad, n = 1500).

kategorilise hoiaku peale suruv püstitus – ja võib-olla ka ühiskondlik muutus – näitab meeste hoiakute suuremat sarnasust: varasem kahekordne vahe (6% vs. 12%) on oluliselt vähenenud (8% vs. 11%) ning pigem kujuneb eitavas suunas isegi senisest suurem ühisosa. Sarnast väga olulist lähenemist võib täheldada ka naiste seas: eesti rahvusest naiste seas on kindlalt naiste kui juhtide vastu 2% (enne 3%), teistest rahvustest naiste seas 1% (enne 8%). Niisiis tuleks järeldada, et kui ebamäärase vastuse andmine muutub ebamugavamaks, ei ole paljudel inimestel oma vaikimisi ambivalentsema seisukoha („üldiselt naised juhiks ei sobi, aga sõltub naisest“) toetuseks head valmis vastust. Samas on see ambivalentsus pigem kallutatav naisjuhte aktsepteerivas kui taunivas suunas. See on oluline viide Eesti soolise võrdõiguslikkuse väärtuste debati kohta laiemalt: võib olla, et selge valiku korral kaldutakse pigem progressiivsete väärtuste suunas, kas siis sisemisest veendumusest või ka sotsiaalse soovitatavuse efektist ehk poliitilise korrektsuse survest. Tegemist võib ka olla olukorraga, kus toetatakse laiemat väärtust üldiselt, ent võidakse jääda kahtlevaks konkreetsele juhtumile hinnangu andmisel.

5.4. Kokkuvõtte ja järeldused

Enamik Eesti inimesi tajub, et meestel on tööelus natuke või märgatavalt paremad võimalused, samuti arvab suurem osa inimestest, et mehed ei oleks nõus töötama nii madala palga eest kui naised. Võrreldes nelja aasta taguse ajaga tajutakse naiste ja meeste olukorda tööturul ebavõrdsemana. Teadlikkuse kasvu võib selgitada viimastel aastatel Eesti avalikus diskussioonis, eelkõige meedias, varasemast suurema tähelepanu pööramisega soolisele ebavõrdsusele tööturul. Näiteks on saanud kajastust palgalõhe statistika esitamine ning on toimunud avalikud arutelud selle küsimuse üle. Samuti on viimastel aastatel järjest enam tähelepanu pälvinud võrdõigusvoliniku tegevus, mille meediakajastus on võimaldanud inimestel tutvuda võrdse kohtlemise temaatikaga tööelus ning sellest lähtuvalt hinnata oma võimalusi ja olukorda tööelus.

Siiski võib Eesti tööturu tugev sooline segregatsioon nii horisontaalses kui ka vertikaalses plaanis taastoota olukorda, kus soolise ebavõrdsusega ollakse harjunud ning peetakse seda normaalseks. Enamik tööturul osalevatest inimestest Eestis töötab töökollektiivides, mis on sooliselt segregeeritud. See tähendab, et oma ametialal või positsioonil on inimestel vähe vastassoost inimesi, ka eeskujudena. Selline olukord mõjutab ka noorte erialavalikuid – näiteks see, et alushariduse õpetajate hulgas on väga vähe mehi, võib olla üheks põhjuseks, miks noored mehed ei kipu seda eriala valima. Lisaks on takistuseks alushariduse õpetajate madal töötasu, mida ei peeta sobivaks meestele, keda nähakse sageli endiselt peamise perekonna leivateenijana. Samuti on tehnilistel erialadel noortele naistele vähe eeskujusid, mis võib viia arusaamani, et teatud valdkondades või ametikohtadel ei saagi teisest soost inimesed hästi hakkama, mis suurendab omakorda soolisi stereotüüpe ja võimendab tööturu soolist segregeeritust veelgi.

Teisalt on nelja aasta jooksul oluliselt suurenenud nende inimeste arv, kes leiavad, et naised sobivad tippjuhiks, mis võib viidata soostereotüüpsete arusaamade vähenemisele naistele ja

meestele sobivateks peetavate ametikohtade osas. Võib oletada, et majanduskriisi ajal võis väheneda usaldus mitmete liigselt riskse võtvate meesjuhtide suhtes ning arvati, et naistele tuleks juhtimises võimalus anda. Sellegipoolest võivad aga naised tippjuhiks sobivatena nägevate inimeste hoiakute taga peituda soostereotüüpsed eeldused, mille kohaselt võidakse naistele omistada teistsugust, pehmemat, ettevaatlikumat ning empaatilisemat juhtimisstiili.

Struktuurne ebavõrdsus ning eri sotsiaalsete gruppide positsioon tööturul mõjutab oluliselt inimeste võimet töö kontekstis enda õiguste eest seista ning oma staatust tööturul parandada, näiteks läbi palgakõrgenduse küsimise. Seega on osadel gruppidel palga juurde küsimiseks parem positsioon ning see mõjutab ka nende enesekindlust ning initsiatiivi seda teha. Käesoleva monitooringu tulemusel selguski, et mehed on võrreldes naistega mõnevõrra enam palgakõrgendust küsinud ning nende seas on ka proportsionaalselt rohkem neid, kellel on palk tõusnud. Soo ja rahvuse lõikes oli kõige vähem palgakõrgendust küsijate hulgas venekeelseid naisi. Hansson ja Aavik (2012) on leidnud, et soo ja rahvuse lõikes on just venekeelsed naised see grupp, kes tunneb tööga seoses kõige enam ebakindlust. Seega olles positsioonis, kus töö kaotust tajutakse liigselt suure riskina, võidakse kergemini leppida olukorraga, kus palk ei vasta ootustele.

Sooline ebavõrdsus tööturul ehk avalikus sfääris on tihedalt seotud võimusuhetega perekonnas ehk erasfääris ning palgatöö kaudu enam teeniv partner, kelleks on heteroseksuaalsetes suhetes enamasti mees, on paremal positsioonil läbirääkimistes koduse tööjaotuse üle. Monitooringust selgub, et enamik Eesti elanikke peab õiglaseks seda, et vähem teeniv elukaaslane ei peaks enda peale võtma suuremat osa kodutööde koormast, ehk leitakse, et palgatöö kaudu teenitud suuremad sissetulekud ei tohiks võimaldada rohkem teenival elukaaslasel ennast kodutööde tegemisest nn välja osta. See valdav hoiak aga ei lähe kokku reaalse olukorraga, mille järgi vastutavad Eestis enamasti naised rutiinsete kodutööde eest, nagu näiteks tubade koristamine ja nõude pesemine (vt lähemalt artikkel 3). Võib oletada, et vaatamata elanikkonna hoiakute egalitaarsusele selles küsimuses aitab suur sooline palgalõhe kaasa olukorrale, kus argisituatsioonides jääb kodutööde koorem siiski naistele ning neil ei ole tulenevalt oma tööturustaatusest piisavalt võimu, et olukorda vaidlustada. Eelnevad uuringud on näidanud, et kodutööde küsimuses näitavad mehed sageli üles egalitaarset ideoloogiat, kuid praktikas ei suurenda kodutöödele kulutatavat aega.

6. Töö- ja pereelu ühildamisega seonduvad hoiakud

Leeni Hansson, Triin Roosalu

Lühikokkuvõte

Käesolev artikkel keskendub töö- ja pereeluga seonduvatele hoiakutele ja nende kahe valdkonna ühitamise seonduvatele praktikatele tööandjate tasandil. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu andmete analüüs näitas, et kuigi Eesti inimesed väärtustavad kõrgelt nii tööd kui ka perekonda, siis töö ja pereelu kui kahe eraldiseisva sfääri ideoloogia koos soostereotüüpsete hoiakute ja traditsiooniliste rollimudelitega on endiselt üsna levinud. Eesti töö- ja pereelu puudutav seadusandlus on põhiliselt sooneutraalne. Isadel peaks olema emadega võrdsed võimalused oma tööd pereelu vajaduste järgi kohandada ning tööandjatel kohustus isade sellekohastele soovidele vastu tulla, kuid praktikas kasutatavad isad neile pakutavaid võimalusi harva. Põhjuseks on ühelt poolt tööandjate harjumatus näha isas emaga võrdset lapsevanemat, teiselt poolt aga ka isade endi traditsioonilisi soorolle soosiv hoiak.

6.1. Sissejuhatus

Juba aastakümneid on Euroopat iseloomustanud naiste suhteliselt kõrge tööhõive, kuid vaatamata naiste massilisele tööleasumisele ja sellega nende traditsiooniliste soorollide teisene-misele jäid meeste soorollid endiselt töökeskseks.¹¹² Paljude autorite¹¹³ arvates on perekonna ja töö kui eraldiseisvate sfääride ideoloogia inimeste mõttemaailmas endiselt juurdunud. Orienteerituse tööle ja/või perekonnale määravad ära mitmed aspektid, millest enamasti rõhutatakse materiaalse heaolu, eneseteostuse ja suhetega seonduvaid aspekte. Viimastel aastakümnetel on nii tööturu olukord ja töö iseloom tervikuna kui ka perekond kui institutsioon ning mitmed selle funktsioonid oluliselt muutunud. Perekonna muutumine on kaasa toonud olukorra, kus on kasvanud nende inimeste osakaal, kellel on võrdväärseid kohustusi nii töö- kui ka peresfääris, näiteks üksikvanemad, oma tööalase karjääri edendamist oluliseks pidavad emad, vanemkohustustesse tõsiselt suhtuvad isad või töötavad vanavanemad, kes mängivad olulist rolli oma laste karjääri toetamisel ja ebakvaliteetse või puuduliku lastehoiu mõju tasandamisel jne. Inimesed mõtestavad enda jaoks neid kahte olulist institutsiooni – tööd ja perekonda – vastavalt teatud sümbolsetele eelistustele.¹¹⁴ Kui töö- ja pereelu käsitletakse kui elu iseenesestmõistetavaid koostisosi, siis on nende ühitamine kergem kui näiteks olukorras, kus nende kahe sfääri vahele on tõmmatud selged piirid.

Ajal, kui naiste tööhõive enamikus Euroopa riikides jõudsalt kasvas, hakati soolise võrdõiguslikkuse ning töö- ja pereelu ühitamise problemaatikale Euroopa Liidus suuremat tähelepanu pöörama. Sellekohastes aruteludes ja projektides seati enamasti esikohale töökohtade „peresõbralikkus“, st eri meetmed, mille rakendamise kaudu loodeti eeskätt naiste tööturupositsiooni ja karjäärivõimalusi parandada.¹¹⁵ Täna töö ja pereelu ühitamiseks välja pakutud peresõbralikud meetmed ongi seotud eeskätt töö paindlikuma organiseerimise ja paindliku tööajaga, võimalike lisapuhkustega väikeste laste vanematele, laste päevahoiu võimaluste parandamisega jne. Seega on suur osa töökohta peresõbralikkust edendavaid meet-

meid täna suunatud eeskätt väikelaste emadele, et viimased saaksid väikeste laste kõrvalt oma töötururolli võimalikult edukalt täita. Samas isegi soolise võrdõiguslikkuse edendamise silma paistnud Põhjamaad, ülejäänud Euroopast rääkimata, muretsevad endiselt tööturu vertikaalse ja horisontaalse soolise jaotumuse, soolise palgalõhe ja üldiselt naiste tööalase ebasoodsama positsiooni üle.¹¹⁶ Selle nähtuse levinud põhjenduseks on see, et mida enam naisi on tööturul, seda enam tekib nn naiste töökohti ehk töökohti, mis võtavad üle varem pere vastutuses olnud ülesandeid (lastehoid, puuetega ja eakate inimeste eest hoolitsemine, haridus, tervishoid jm teenindus), ning tekib juurde töökohti, mida omakorda asuvad täitma naised. Nende ametite töökorraldus on ka jälle sobilik naistele. Teatavasti on väiksem tööturu segregatsioon riikides, kus naiste arvukus tööturul on madalam (nt Malta jt Vahemere riigid). Mis aga puutub ebavõrdsesse kodusesse töökoormusesse, siis seda peetakse endiselt privaatsfääri kuuluvaks küsimuseks, mille lahendused arvatakse olevat abikaasade/elukaaslaste pädevuses ja milles sageli ei taheta näha otsest seost töö- ja pereelu ühitamisega.¹¹⁷

Mitmed Eestit käsitlevad uurimused¹¹⁸ on näidanud, et meile on taasiseseisvumisele järgnenud perioodil olnud iseloomulik pendeldamine eri väärtussüsteemide vahel. Omariikluse algaastatel – 1990ndate esimeses pooles – rõhutati peamiselt traditsioonilisi perekeskseid väärtusi ja stereotüüpseid soorolle, mis seostasid mehe eeskätt töösfääriga ja naise peresfääriga. Järgnes periood, kus koos üleminekuga üliliberaalsele turumajandusele hakati tähtsustama individualistlikke saavutusväärtusi, mis seostasid eeskätt töö, karjääri ja majandusliku heaoluga. Samas näitasid ülalnimetatud uurimused ka seda, et läbi kiirete sotsiaalsete muutuste perioodi on nii perekond kui ka töö püsinud Eesti inimeste väärtusskaalal üliloolisel kohal, eriti elukaare etapil, kus oma perekond on juba loodud ja kindel tööalane positsioon on saavutatud.

Kuigi üldiselt peetakse raskusi töö ja pereelu ühitamisel peamiselt naisi ja eeskätt väikeste laste emasid puudutavaks probleemiks, on mitmed uurijad seisukohal, et ka tänased mehed/isad tunnevad, et nad sooviksid perele ja lastele enam aega pühendada.¹¹⁹ Samas nähakse traditsioonilisi soorolle toetavas ühiskonnas mehe rolli töö/perekonna kontekstis endiselt esmajärjekorras pere majandusliku toimetuleku kindlustajana. Mehe muud rollid abikaasana/partnerina ja lapsevanemana jäetakse sageli tagaplaanile.

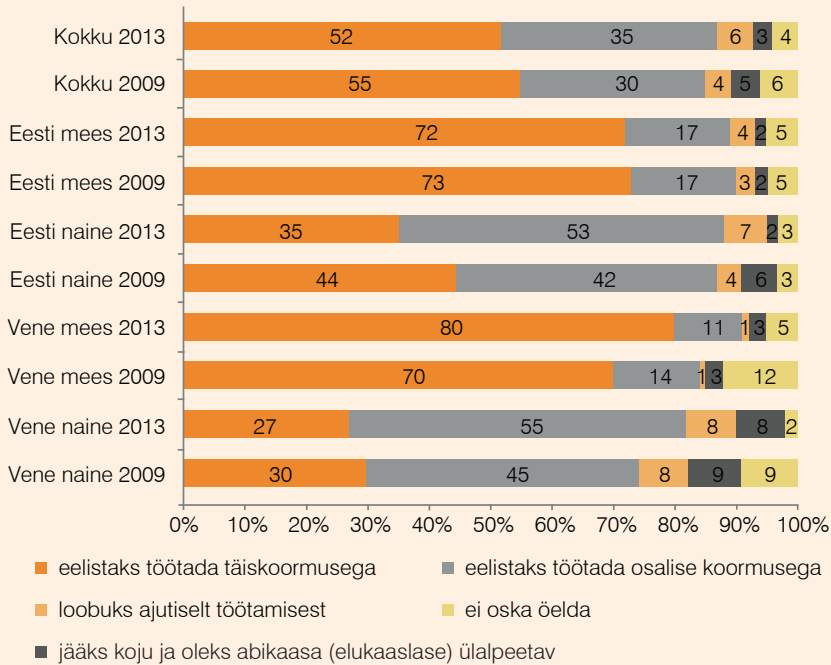
Käesoleva artikli peamiseks eesmärgiks on anda ülevaade töö ning pereelu ühitamist puudutavatest hoiakutest ja probleemidest meeste ja naiste silmade läbi.

6.2. Tulemused

6.2.1. Hoiakud töökoormuse suhtes

Tegelik töökoormus ning tööle ja perele panustatav aeg sõltub paljuski sellest, kuivõrd hoiakute tasandil nähakse tööd ja pereelu eraldiseisvate sfääridena või siis otsitakse ja leitakse võimalusi nende ühitamiseks. Viimastel aastakümnetel Eestis läbi viidud uurimused ja eri elanikkonnaküsitlused¹²⁰ on näidanud, et olukorras, kus majanduslikud olud võimaldaksid inimestel teha valikuid töötamise ja kojujäämise vahel, jätkaks iga neljas vastaja töötamist

Joonis 14. Vastused küsimusele „Juhul kui abikaasa (elukaaslane) teeniks normaalseks äraelamiseks piisavalt ning teil poleks otsest vajadust töötada või tööle minna, siis kas te ...?“ (2009 ja 2013, %, n = kõik vastajad).

täiskoormusega, samas iga teine otsustaks osalise tööaja kasuks. Käesoleva monitooringu küsimuse „Mida Te teeksite, kui Teie abikaasa (elukaaslane) teeniks normaalseks äraelamiseks piisavalt ja Teil ei oleks otsest vajadust töötada või tööle minna?“ kohaselt 74% meestest ja 32% naistest jätkaks täisajaga töötamist, osalise ajaga eelistaks töötamist jätkata 16% meestest ja 52% naistest. Ajutiselt loobuks töötamisest 3% mehi ja 9% naisi ning ülejäänud väike osa meestest-naistest sooviks töötamisest hoopiski loobuda. Seega kinnitavad käesoleva monitooringu tulemused mitmete varasemate uurimuste (*ibid.*) tulemusi, et valdav osa Eesti meestest ja naistest jätkaks ka piisavate materiaalsete vahendite olemasolu korral ikkagi töötamist, teisisõnu ei väärtustata tööd üksnes materiaalse kindlustunde loomise aspektist, vaid selles nähakse ka eneseteostuslikke ja oluliste sotsiaalsete suhete loomise võimalusi. Võrreldes 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringuga on siiski märgata mõningast kasvu nende naiste osakaalus, kes täiskohaga töötamise asemel eelistaksid võimaluse korral töötada osalise tööajaga, seda nii eesti kui ka vene naiste hulgas (vt joonis 14). Nende vastajate osakaal, kes sooviksid töötamisest üldse loobuda, on kõige suurem vene naiste hulgas, ent ka selles rühmas on märgata nende vastajate osakaalu kasvu, kes sooviksid töötada osalise tööajaga. Väariks kindlasti edasist uurimist, kes need on ja kas töötamisest täielikult loobuda soovivad naised ja mehed on eri rahvusrühmades omavahel sarnased – hoolimata sellest, et naise jaoks on loobumine „ühiskondlikult õigustatum“ ja mehe jaoks vastupidi – maskuliin-sust tavaarusaama järgi ohustav.

Mis aga puutub eelkooliealiste laste vanematesse, kellele enamik töö- ja pereelu ühitamist puudutavatest meetmetest suunatud on, siis nende eelistused töötamise ja koduse elu korraldamise osas olid mõneti üllatavad. Kõige selgema soolise tööjaotusega varianti, kus töötaks ainult mees ning naine jääks koduseks ja tema põhiülesandeks jääks laste ja kodu eest hoolitsemine, toetas ligemale neljandik (23%) meestest ja 15% naistest. Eelkooliealiste lastega peredes oli pere- ja tööelu ühitamise seisukohast kõige populaarsem variant, kus mõlemad vanemad küll töötaksid, ent isa töötaks täisajaga ja ema osalise ajaga. Seda varianti pooldas 38% eelkooliealiste laste isadest ja 45% emadest. Niisiis eelistab traditsioonilisemat soolist tööjaotust u 60% väikelaste isadest ja emadest, tõsi, ülekaalukalt seda varianti, mille raames naine siiski samuti töötab.

Mõnevõrra vähem toetati varianti, kus ülesanded oleks võrdsemalt jaotunud nii, et mõlemad vanemad töötaksid täisajaga ja samas hoolitseksid võrdselt kodu ja laste eest (28% meestest ja 31% naistest), ning veel 5% nii meestest kui ka naistest eelistaks, et mõlemad vanemad töötaksid võrdselt osalise tööajaga, pühendudes võrdväärselt ka kodule ja lastele.

Seega ei jää Eesti naiste, sealhulgas väikeste laste emade tööorientatsioon üldiselt maha meeste omast, mida on kinnitanud ka varasemate samalaadsete uurimuste tulemused. Ent naiste tänane tegelik töökoormus, st täiskohaga töötamine ja traditsioonilistest soorollidest tulenevad kodused kohustused, on suur, mistõttu on mõistetav ka teatud osa naiste soov võimaluse korral palgatööle kulutatavat aega mõnevõrra vähendada.

Täiendavat uurimist vajaks ka monitooringu tulemus, millekohaselt ligemale kümnendik küsitletud meestest ja naistest ei avaldanud toetust traditsioonilise soolise tööjaotusega pere-mudelile. Neid, kes eelistasid, et nii ema kui ka isa töötaks osalise ajaga ja panustaks kodule ja perele võrdselt, oli nii naiste kui ka meeste seas 5% ning 1% sooviks, et naine oleks peres peamine leivateenija ja mees keskenduks peaaesjalikult kodu ja pere eest hoolitsemisele. 3% naistest ning 4% meestest ei avaldanud oma valikut. Kes need inimesed on ja mille poolest veel nende hoiakud teistest erinevad, jääb edasiseks uurimisküsimuseks.

6.2.2. Perekond ja lapsed karjäärivõimaluste piirajana

Üsna laialt on levinud mõtteviis, et naised seavad endale karjääri tegemisel tagasihoidlikumaid eesmärke kui mehed, kuna nad tunnetavad, et pere ja lapsed piiravad nende karjääri tegemise võimalusi. Käesolevas monitooringus esitati küsimus hoiakutest perekonna ja laste kui võimalike karjäärivõimalusi segavate tegurite kohta. Selles, et perekond ja lapsed piiravad naiste karjäärivõimalusi, oli ühtviisi veendunud nii suur osa naistest (63%) kui ka meestest (59%). Keskmisest mõnevõrra sagedamini olid selle väitega nõus üksikud inimesed. Seda, et pere ja lapsed piiravad ka meeste karjäärivõimalusi, arvas alla kolmandiku meestest ja pisut üle viiendiku naistest. Ka selliseid seisukohti kohtas mõnevõrra enam üksikute inimeste hulgas. Mõnevõrra üllatuslikult leidis just üksikemade hulgas keskmisest sagedamini vastajaid, kelle arvates laste olemasolu ja perekond mõjuvad meeste karjäärivõimalustele negatiivselt. Siinkohal tekib küsimus, kas need järeldused põhinevad üksinda lapsi kasvatama jäänud naiste endi elukogemustel, kus lahutuse või lahkuminekuga võimalikuks põhjuseks on peetud mehe soovi keskenduda karjäärile ja kaugeneda lastest kui karjääri suhtes negatiivsetest tegu-

ritest. Laste negatiivset mõju naiste karjäärivõimalustele mainisid kõige sagedamini üksikud naised, aga ka paarisuhtes lasteta naised. Kuna edukat karjääri tegevate naiste hulgas märkame sageli neid, kes on loobunud laste saamisest või nende saamise määramata aja peale edasi lükanud, siis võib arvata, et tegemist on seosega vabatahtlikult valitud lastetuse ning perekonna ja töö ühitamist puudutavate hoiakute vahel.

6.2.3. Tööandja poolt lapsevanematele tagatavad võimalused

Eestis (aga ka mujal) on üldiselt pigem eiratud küsimusi sellest, kuidas tulevad töö- ja pereelu ühitamisega toime suuremate laste vanemad. Mõnest hiljutisest uuringust, näiteks töötavate üliõpilaste seas läbi viidud küsitlusest¹²¹ selgus, et tegelikkuses on ka kooliealiste laste vanematel keerukas oma kohustusi lastekasvatamisega ühendada ning nad teevad oma valikutes mitmeid mööndusi.

Tööandja poolt just väikeste laste emadele ja isadele pakutavad võimalused töö ja lapsevanemaks olemise ühitamiseks (nt vanemahüvitise või vanemapuhkuse kasutamine jms) on paljuski seadusega ette nähtud ning nendega peaksid arvestama kõik tööandjad. Samas võib töö iseloomu või töökorralduse tõttu tööandjal teinekord tekkida raskusi seaduses ette nähtud võimaluste tagamisega. Võib ka tekkida olukord, kus oma õigustest ja seadusega ette nähtud soodustustest teadlik lapsevanem, osates näha ka tööandjale tekkida võivaid probleeme, ei soovi või ei julge kõiki ettenähtud soodustusi kasutada.

Käesolevas monitooringus oli loetletud kümme lapsevanemaid puudutavat soodustust või võimalust ning töötavatel meestel ja naistel paluti vastata, kui hästi või halvasti nende tööandja neid võimalusi on vanematele taganud. Seega ei puudutanud küsimus vastajat ennast ega tema kogemusi, vaid tööandja suhtumist ja töökohal valitsevat olukorda üldisemalt. Küsimuse peale, mis puudutas tööandja poolt isadele ja emadele tagatavaid töö- ja pereelu ühitamise meetmeid, vastas iga viies respondent (meestest 15% ja naistest 25%), et küsimus ei puuduta nende töökohta. Nendel juhtudel on enamasti tegemist väiksemate ning sooliselt või vanuseliseltselt homogeensete töökohtadega, kus küsitluses osaleja väikelaste vanemate spetsiifiliste soovide ja probleemidega kokku ei olnud puutunud.

Tabelis 4 on toodud nende meeste ja naiste osakaal, kelle töökohta antud probleem puudutas ja kelle arvamuse kohaselt on nende töökohas vanematel tõsiseid probleeme küsimustikus nimetatud soodustuste kasutamisega. Võrdluseks on sulgudes toodud nende vastanute osakaal, kelle arvates nende töökohas sellekohaseid probleeme ei ole.

Üldiselt jääb silma, et nende vastajate osakaal, kelle sõnul nende töökohal ei ole raske kasutada seadusega ette nähtud õigusi, jääb olenevalt küsimusest vahemikku 38–86%.

Traditsiooniliselt on lastega seotud kohustused pigem ema kui isa mure. Nagu tabelist järeldada võib, siis emadele valmistab väikelapsega seotud puhkuste kasutamine või töökorralduses vajalike muutuste taotlemine oluliselt vähem raskusi kui isadele. Ilmselt on see järjekordne näide traditsioonilisest suhtumisest emasse kui esmatähtsasse lapsevanemasse,

Tabel 4. Meeste ja naiste hinnangud paindliku töökorralduse ja vanemapuhkuse kasutamise võimaluste kohta oma töökohas (% nendest, kelle arvates on nende töökohas isadel või emadel nimetatud küsimuses suuri raskusi, sulgudes – raskusi ei ole, ülejäänud – mõningad raskused)

On raske / ei ole raske ...*	Isadel		Emadel	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Jääda koju vanemahüvitisega lapse poolteiseaastaseks saamiseni	22 (50)	13 (65)	3 (81)	4 (86)
Jääda vanemahüvitisega koju 1–12 kuuks	24 (45)	14 (60)	3 (81)	4 (83)
Jääda vanemahüvitisega koju 1–3 kuud	20 (48)	12 (63)	3 (82)	4 (83)
Jääda lapsehoolduspuhkusele kuni lapse 3aastaseks saamiseni	33 (38)	18 (55)	6 (75)	8 (78)
Tulla tagasi tööle pärast lapsehoolduspuhkust	29 (46)	16 (59)	7 (70)	5 (71)
Väikese lapse tõttu töötada osalise ajaga	30 (36)	21 (48)	8 (59)	11 (57)
Väikeste laste tõttu teha kaugtööd	36 (34)	29 (41)	22 (51)	30 (44)
Väikeste laste tõttu keelduda ületundidest perega seotud kohustuste tõttu	18 (47)	15 (57)	9 (63)	11 (60)
Jääda koju hoidma väikest last (alla 12aastast)	13 (54)	10 (64)	4 (74)	5 (71)
Jääda isapuhkusele 10 päevaks	11 (65)	5 (75)	-	-

* Analiüüsi on kaasatud ainult need vastajad, kelle töökohta see puudutab.

mistõttu nendele seaduses ette nähtud soodustuste tagamist peab enamik tööandjaid endast-mõistetavaks. Kui võrrelda meeste ja naiste hinnanguid, siis emadele tagatavate võimaluste osas on need üsna sarnased. Oluliselt suurem erinevus on aga meeste ja naiste hinnangutes isadele tööandja poolt tagatavate võimaluste osas.

Nagu tabelist näha, siis meeste osakaal, kes leiavad, et nende tagatavad puhkusevõimalused ja muud töökorralduslikud meetmed on raskesti kättesaadavad, on märgatavalt suurem kui samal seisukohal olevate naiste osakaal. Võimalik, et osa naisi ka ei taju, kui palju kulub meestel igapäevases töösituatsioonis energiat oma maskuliinse kuvandi säilitamiseks – lastega seotud tegevustele pühendumine tähendaks ilmselt maskuliinsuse ümbermõtestamisega seotud raskuseid, mida naised ehk ei oska arvesse võtta. Teisalt võib ka olla, et meeste seas on vähem neid, kes on vastavate regulatsioonidega kokku puutunud, ja paljud ei kujuta õieti ette, kui lihtne või keeruline see nende jaoks oleks, ent see tundub keeruline. Siiski on ka naiste seas päris paljud isade õiguste kasutamise osas skeptilised. Eriti tähelepanuväärne on see, et monitooringu andmetel ei ole ei naiste ega meeste meelest erilist vahet sellel, kui pikaks ajaks võiks isa või ema vanemapuhkust võtta, kas 1–3, 1–12 või 1–18 kuud. See on

mõnevõrra üllatav, sest võiks oletada, et 1–3 kuuks vanemapuhkust võtta on oluliselt lihtsam kui nt pooleteiseks aastaks. Miks inimesed sellisel seisukohal on, vajab täiendavat selgitamist. Samuti võiks edaspidi võrrelda, millised on need töökohad ja ametikohad, mille puhul taju-takse keskkonda vanemlike õiguste mõttes eriti vaenulikuna.

Kuigi viimastel aastatel on vanemahüvitist kasutavate isade osakaal tasapisi kasvamas, eriti hüvitist maksimummääras saajate hulgas – tegemist võib olla tööturu ebakindlusest tingitud muutusega –, siis vanemahüvitist ja lapsehoolduspuhkust kasutavad endiselt valdavalt emad. Näiteks 2013. aasta detsembris oli isade osakaal vanemahüvitise saajate hulgas kõige suurem vanemahüvitise maksimaalse suuruse saajate rühmas – 19%, kõige väiksem – alla 1% – nende hulgas, kellele maksti vanemahüvitist kuupalga alammääras või hüvitise määras.¹²² Monitooringus oli lapsehoolduspuhkust puudutav küsimus suunatud nendele alla 6aastaste laste vanematele, kes viimase nelja aasta jooksul olid kasutanud rasedus- ja sünnituspuhkuse järel lapsehoolduspuhkust. Selgus, et naistest oli lapsehoolduspuhkust kasutanud 79%, sealhulgas seda lapse isaga jaganud 4%. Samal ajal oli meestest lapsehoolduspuhkust kasutanud üksnes 22% ja sedagi enamasti jagatult koos lapse emaga.

Ka haige lapse hooldamine on endiselt põhiliselt ema ülesanne. Nendest alla 12aastase lapse vanematest, kelle laps oli viimase kahe aasta jooksul haige olnud, ei olnud lapse haigestumise korral lapse hooldamiseks kordagi koju jäänud 38% emadest ja 62% isadest. Samas mitmel korral oli haige lapse juurde koju jäänud 36% emadest ja 12% isadest. Millistest asjaoludest vanemad lähtuvad, kui nad otsustavad, kes peaks haige lapse hooldamiseks koju jääma?

Nagu tabelist 5 näha, on nii emade kui ka isade puhul haige lapse hooldamiseks koju jäämiseks otsustamisel peamiseks teguriks töö iseloom – koju jääb pigem see vanem, kelle töö seda paremini võimaldab või siis see, kelle töö iseloom lubab kodus edasi töötada. Emade puhul on teiseks samaväärseks põhjuseks olukord, kus teisel vanemal ei olnud võimalik koju jääda või lihtsalt muud võimalust polnud, st vastusevariandid 3 ja 5, mis sisuliselt kattuvad. Traditsioonilist soopõhist valikut – ema oskab haige lapse eest paremini hoolitseda kui isa – nimetas enam kui neljandik naistest. Meeste puhul oli valik „Mina (isa) oskan lapse eest paremini hoolitseda“ viimasel kohal ja seda mainis üksnes 5% isadest.

Tabel 5. Vanemate poolt haige lapse hooldamise osas tehtud valikute põhjendused (% nendest, kes olid haige lapsega kodus olnud, oli võimalik märkida 2 peamist põhjust)

	Emad	Isad
Rahaliselt oli see perele kasulik (kui et keegi teine oleks jäänud)	21	15
Minu töö võimaldas koju jäämist	40	63
Teisel vanemal (või muul pereliikmel) ei olnud võimalik koju jääda	18	17
Mina oskan haige lapse eest paremini hoolitseda	27	5
Ei olnud muud võimalust haige lapse eest hoolitsemiseks	23	17
See oli õiglane tööjaotus peres	8	10

Laste ja perega seotud kohustused võivad tööülesannete täitmist muulgi viisil mõjutada. Näiteks nädalavahetustel või hilistel õhtutundidel tööl olemist, nagu see on iseloomulik paljudele teenindussfääri ametitele, kus töötab palju naisi, pidas väga raskeks 20% alla 18aastaste lastega naistest ja 7% meestest, kelle töökohta küsimus puudutas. Kuna enamik lasteasutusi töötab nn kontoritöötajate režiimil, tuleb sellistel puhkudel vanematel lapse hooldamise küsimustes loota pereliikmete või teiste lähedaste abile. Koolitustel ja enesetäienduskursustel osalemist pidas väga keeruliseks vastavalt 11% naistest ja 4% meestest, ööbimistega töölahetustel või koolitustel olemist vastavalt 18% naistest ja 7% meestest.

6.3. Kokkuvõte

Eestis on naiste tööhõive mitme inimpõlve jooksul olnud kõrge, kohati kõrgemgi kui meeste oma. Eri uurimuste tulemused näitavad ka seda, et nii mehed kui ka naised väärtustavad perekonda ja tööd üsnagi sarnaselt, st nii meeste kui ka naiste jaoks on mõlemad olulised ja tähtsad. Enamgi veel, erinevused meeste ja naiste töö/kodu orientatsioonides ei ole kuigi olulised ning viimastel aastatel näitavad need pigem vähenemise kui suurenemise tendentsi. Samas on need uurimused ja monitooringud näidanud, et Eesti ühiskonnas on töö- ja pereelu kui kahe eraldiseisva sfääri ideoloogia koos soostereotüüpsete hoiakute ja traditsiooniliste rollimudelitega endiselt üsnagi laialt levinud. Seega võime jätkuvalt täheldada teatud vastuolu: töö- ja perekonnakäitumises on toimunud olulised muutused, ent endiselt rõhutatakse traditsioonilisi perekeskeid väärtusi ja iganenud soorolle. Meie põhiprobleemid nagu madal sündivus ja suur vaesuses elavate laste osakaal ei ole Eesti tingimustes ja meie heaolusüsteemi võimaluste juures hästi lahendatavad traditsiooniliste soorollide jätkuva toetamisega ning perekonna ja töösfääri edasise lahutamisega, pigem vastupidi. Töö- ja pereelu edukam ühitamine ja sellele igati kaasa aitamine võiks olla üheks nendest hoobadest, mis võiks aidata meie valupunkte lahendada või siis vähemalt leevendada.

Eesti töö- ja pereelu puudutav seadusandlus on põhiliselt sooneutraalne, st isadel peaks olema emadega võrdselt võimalik oma tööd pereelu vajadusi arvestades kohandada, ent praktikas rakendatakse seda võimalust harva. Nii tööandjate harjumatus näha isas emaga võrdset lapsevanemat kui ka isade endi traditsioonilisi soorolle soosiv hoiak tingivad selle, et töö- ja pereelu ühitamise temaatika on endiselt suuresti naiste/emade probleem.

Oleme Eestis soolise võrdõiguslikkuse küsimustes paljuski vaadanud eeskujuga saamiseks Põhjamaade poole, kus seistakse vastamisi mitmete meiega sarnaste probleemidega, ent kus töö- ja pereelu ühitamise osas ellu rakendatud meetmed on juba vilja kandnud. Põhjamaades väärtustatakse nii meeste kui ka naiste puhul nii nende tööga seonduvaid kui ka perega seonduvaid rolle. Kõik perepoliitika meetmed, mis aitavad pere- ja tööelu paremini ühitada, on seejuures teretulnud, kusjuures need meetmed ei tohiks olla suunatud üksnes väikelaste emade paremaks kaasamiseks tööellu, vaid need peaksid toetama ka isade rolli laste kasvatamisel ja koduses elus tervikuna. Põhjamaade töö- ja pereelu ühendamise poliitikate eripära USA ja mitmete Lääne-Euroopa riikidega võrreldes seisneb suuresti selles, et tunnustatakse ja toetatakse nende perede otsust, kes eelistavad, et vanem (ema või isa) lapsega esimestel

eluaastatel kodus oleks. Seega on siin töö- ja pereelu ühendamise strateegiaks see, et lapsevanemale luuakse võimalus võtta tööelus aeg maha ja olla koos lapsega, seejuures tagades vanemale turvalisuse, et tööandja on toetav ja töökoht ei kao. See on hästi kooskõlas Esping-Anderseni¹²³ soovitusena, et poliitikad võiksid näha ette lapsevanemale vähemalt aastase lapsehoolduspuhkuse. Eestis on viimase kümne aasta vältel muutunud normaalsuseks, et lapsehoolduspuhkus kestab 18 kuud, kuigi jätkuvalt on seadusega lubatud koju jääda kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni. Veelgi pikemaid puhkuseid võimaldavad mitmed Ida-Euroopa riigid (näiteks Poola, Tšehhi), kus lapsehoolduspuhkuse pikkusest sõltub, kui suurt toetust kodusolevale vanemale makstakse. Skandinaavia maades on lapsehoolduspuhkuse eripäraks enamasti võimalus seda vanemate vahel jagada ning ka võimalus kasutada seda paindlikult osadena, sh päevade või ka tundide kaupa, kuni lapse 8aastaseks saamiseni. Sellega võrreldes aitab Eesti süsteem soolist ebavõrdsust taastoota. Ühelt poolt ei toeta see isade hoolitsusrolli kujunemist, kuna ei ole seatud just isale ette nähtud lapsepuhkuse osa (ja kui otsus on ainult perede teha, jääb sagedamini koju ema) ning ema ja isa ei saa oma lapsehoolduspuhkuse osa võtta välja samaaegselt, et lapse eest koos hoolitseda. Teiselt poolt takistab see vanemaksolemise ja töötamise paremat ühildamist, kuna lapsehoolduspuhkuse väljavõtmise periood ei ole piiratud puhkuse pikkusega, vaid lapse vanusega (seda saab võtta kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni) ning süsteem toetab pigem täisajalist „puhkusel olemist“ või täisajaga töötamist, mitte aga paindlikku töö ja lapsehoolduspuhkuse kombineerimist, mis võimaldaks jätkata lapse eest hoolitsemist ka pärast lasteaiakoha saamist. Niisiis on Eesti näiliselt sootundlikusse mudelisse programmeeritud, et lapsega tegeleb põhiliselt ema (isa on vaid abilapsevanem), ning ema valikuks on kas olla pühendunud täisajaga tööle või jääda täielikult lapsega koju.

Samas kõlab perepoliitika asjatundja Esping-Anderseni soovitus teine pool, et pärast aastapikkust lapsehoolduspuhkust tuleks pakkuda lapsele lasteaiakoht. Seega seab ta eesmärgiks ka lapsevanema võimalikult lühikese tööelust puudumise ja hoiukohtade loomise toel kiire tööturule naasmise. Enamasti nähaksegi just koduväliste lapsehoiuvõimaluste, st lasteaiaringi sõimekohtade loomist töö- ja pereelu parema ühendamise peamise tegurina, ja siin võib Eesti olla uhke, et koolieelikutele on tagatud õigus lasteaiakohale ning lasteaiad on olemuslikult koolieelsed haridusasutused, mitte lihtsalt hoiukohad. Siiski on sõimealiste laste hoiuteenus Eestis võrdlemisi raskesti ligipääsetav, lasteaiajärjekorrad on pikad ja ennustamatud ning lasteade töökorraldus ei ole eriti paindlik. See muudab lapsevanematel, iseäranis aga mittestandardse tööajakorraldusega ning pikkade tööpäevadega emadel-isadel sobiva lapsehoiuvõimaluse leidmise keeruliseks. Nii on Eesti täistööajaga töötavad lapsevanemad Põhjamaades levinud osalise ajaga töökohtadel töötavatest päris erinevas olukorras, samuti on erinevas olukorras lapsed: lasteaialapse „tööpäev“ on Eestis kindlasti pikem kui enamikul Skandinaavia eakaaslastel. Seega rõhutab ka lapsehoiuvõimaluste disain seda, et Eesti lapsevanemal (ja enamasti emal) on valida sõimeealisega kodusolemise või avaliku teenusega võrreldes märksa kulukama lapsehoidja leidmise vahel ning koolieeliku puhul täispikkade hoiupäevade või vähem nõudliku tööelu vahel.

7. Naiste ja meeste osalus poliitilises otsustusprotsessis ja kodanikuaktiivsuses

Hannaliisa Uusma, Kadri Aavik

Lühikokkuvõte

Üheks demokraatia oluliseks aluspõhimõtteks on naiste ja meeste proportsionaalne esindatus võimu- ja otsustusprotsesside juures. Mida rohkem osalevad nii naised kui ka mehed otsuste vastuvõtmisel, seda paremini on esindatud nende huvid, kogemused ja vajadused. Vaatamata sellele, et Eestis moodustavad naised enam kui poole elanikkonnast, teevad võrreldes mees- tega rohkem töötunde ning nende hulgas on meestega võrreldes ka rohkem kõrghariduse omandanud, on naistel võrreldes meestega otsustuspositsioonidele Eestis tunduvalt keerulisem ligi pääseda. Naiste osalus poliitilistes struktuurides ja protsessides võrreldes meestega on endiselt marginaalne. Ometigi selgus käesoleva monitooringu tulemusena, et enam kui kolm neljandikku Eesti elanikest arvab, et naiste suurem osalemine nii poliitikas kui ka juhtivatel positsioonidel laiemalt on vajalik eri huvide paremaks esindatuseks ühiskonnas. Võrreldes 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringuga on tunduvalt suurenenud nende naiste hulk, kes leiavad, et Riigikogu ning valitsuse liikmete hulgas peaks olema enam naisi.

Käesolevas artiklis seletame Eesti kui postsovetliku siirdeühiskonna poliitikamaastiku iseloomu nõukogudeaegse väärtussüsteemi mõjusid, ent ka rahvusidentiteedi aspekti arvesse võttes. Kusjuures poliitikast rääkides ei viita me ainult osalusele parteipoliitikas ja riigivalitsemises, vaid käsitleme ka kodanikuaktiivsuse aspekti.

7.1. Sissejuhatus

Osalusest ühiskonnaelu avalikus sfääris võib rääkida mitmes dimensioonis. Ilmselt on kõige traditsioonilisem ning levinum viis mõtestada demokraatias kaasalöömist kui osalemist parteipoliitikas ning poliitilistes esindusorganites. Kuid selline üsna kitsas poliitilise aktiivsuse mõtestamine välistab mitmed olulised viisid, mille kaudu inimesed demokraatlikes ühiskondades üha enam poliitilisse ellu ning demokraatia edendamisse sekkuvad, näiteks kodanikualgatuslike tegevuste kaudu. Mitmed feministlikud teoreetikud ja aktivistid on juba 1960. aastatest¹²⁴ rõhutanud ideed „personaalne on poliitiline“ (*personal is political*). See tähendab, et poliitiline pole ainult see, mis toimub avalikus sfääris, vaid mitmed nn erasfääri kuuluvad küsimused, mis näivad sageli isiklikena (näiteks soopõhine tööjaotus kodus jne), on oma olemuselt tegelikult poliitilised. Käesolevas artiklis käsitleme poliitilist osalust mõlemas tähenduses, rõhutades nende sfääride omavahelist seotust. Keskendume hoiakutele naiste tänase ja soovitava esindatuse suhtes poliitilistes institutsioonides ning uurime, kas sugu võib mõjutada ka kodanikualgatuslikku aktiivsust.

Rääkides ühiskonnale oluliste otsuste tegemisest, on kahtlemata oluline käsitleda ka otsustusprotsessi majandussfääris ehk erasektoris tegutsevaid (tipp)juhte. Naiste ja meeste osalust otsuste tegemisel majandussfääris käsitleme muuhulgas seetõttu, et osalus poliitilises ning

kolmanda sektori tegevuses lahtub teistsugustest reeglitest kui erasektoris, mis toimib eesmärgil turutingimustes ettevõtete omanikele kasumit teenida.

7.2. Teoreetiline raamistik

7.2.1. Riik, rahvus ja demokraatia – soolistatud institutsioonid

Nii feministlik ajalooteadus kui ka poliitikateooria on veenvalt näidanud, kuidas rahvus ning ka sellised väliselt sooneutraalsetena paistvad institutsioonid nagu riik ja demokraatia on oma olemuselt soolistatud.¹²⁵ Lääne kultuuriruumis on selle tagamaid seostatud suuresti Valgustusajastu poliitfilosoofia olemuse ja ajalooga. Näiteks defineerisid tollased mõjukad filosoofid (Locke, Hobbes, Rousseau jt) oma ühiskonnakäsitlustes kodanikuks olemise ning kodanikuõigused selgelt maskuliinsest normist lähtuvalt. Ühiskondlik leping sidus mehed avaliku sfääriga ning tagas õigused ja vabadused meestele.¹²⁶ Naised kui erasfääri taandatud seoti seeläbi seaduse silmis sotsiaalselt ja majanduslikult mehe eeskostealusteks ning eraldati seeläbi kodanikuõigustest, sh võimalusest osaleda ühiskondlikes otsustusprotsessides.¹²⁷ Seega on lääne kultuuris poliitiline voorus¹²⁸ defineeritud juba ajalooliselt mehelikuna. Omakorda on see aidanud põhjendada naiste kõrvalejätmist mitte ainult poliitilistest otsustusprotsessidest, vaid riigi ja kodaniku kui niisuguse mõtestamisest.¹²⁹ Lääne poliitkultuuri ajaloost lähtuvalt on Raili Marling (Põldsaar)¹³⁰ Eesti ning Ameerika Ühendriikide võrdluses omakorda veenvalt selgitanud, kuidas kultuurilises ja poliitilises praktikas peegelduv hegemoonilise maskuliinsuse norm on ajalooliselt toetanud ja legitimeerinud eksisteerivat ühiskondlikku korda, mille üheks põhialuseks on olnud naiste ja alternatiivsete mehelikkuste allutamine loomulikuks peetavale (patriarhaalsele) võimule.

Lisaks sellele, et riik on soolistatud institutsioon, on ta ka heteronormatiivne ning reguleerib sellest perspektiivist vähem või rohkem vaikumisi kõigi inimeste elusid. See tähelepanek toob hästi esile era- ja avaliku sfääri lahutamatud seosed. Näiteks võivad suhted nn erasfääris (nt intiimsuhted) kujundada seda, kuidas eri sotsiaalsed grupid on riigi suhtes kodanikena positsioneeritud.¹³¹ Tagajärjed on teravamalt tajutavad heteroseksuaalsest normist eristuvate inimeste jaoks. Näiteks kuigi õigus abielluda on rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigus, ei võimalda Eesti seadused seda mitte kõigile kodanikele. Samasoolistele inimestele abielu ning selle institutsiooniga kaasnevate õiguste keelamine, nagu tänapäeva Eestis, näitab ilmekalt, kuidas kodanikuks olemine põhineb normatiivsel heteroseksuaalsusel, mis tähendab, et sellest normist erinevate inimeste kodanikuõigused on piiratud.¹³²

7.2.2. Soolistatud poliitikakultuur

Üks tänapäeva mõjukamaid politolooge Benedict Anderson¹³³ määratleb rahvust kui kujutletud kogukonda, mis püsib kollektiivi liikmete kujutlusel kokkukuuluvusest, mitte otsestel isiklikel sidemetel teineteisega. Sellise kogukonna ühtekuuluvustunnet hoiab suuresti alal ühiselt jagatud arusaam võõrast ja omast, üldjuhul ka ettekujutus ühisest territooriumist. Rahvusidentiteedi, st ühtekuuluvustunde kõige raskemini lahutamatuks aluseks võib pidada

aga ühtsena tajutud ajalugu, ent ka mütoloogiat. Rahvusidentiteet ning selle osaks olev ühtekuuluvustunne ei ole fikseeritud ega alati ühetaolised, vaid neid tuleb pidevalt eri praktikate abil taasluua ja legitimeerida, näiteks defineerides ümber „oma“ ja „võõra“ ning nende vahel erinevaid piire tõmmates või hägustades.

Eesti ühiskonna-, kunsti-, kirjanduse- ja kultuurilugu (sh rahvusmütoloogiat) soolisest perspektiivist uurinud teadlased¹³⁴ on välja toonud traditsiooniliste soorollide tugeva seotuse arusaamaga rahvusidentiteedist. Näiteks saab rahvuslikku narratiivi Eesti kultuuriloos seostada eelkõige mehekesksusega, st see on naise erinevust mitteamestav. Naiselikkuse narratiiv on aga pigem seotud toetava ja vaikiva positsiooniga.¹³⁵ Barbi Pilvre on välja toonud, et kohati isegi sünonüümi mõtu võttes viitab arusaam eestlusest ka antisovetlikele hoiakutele, mis on tõenäoliselt tinginud ka tänaseni tuntava negatiivse suhtumise soolisesse võrdõiguslikkusesse, mis Nõukogude Liidu kontekstis mitte inimeste (st ühiskonna), vaid sisuliselt kommunistliku propaganda huve teenis.¹³⁶ Seega tähendas nõukogudeaegne võrdõiguslikkus ilmselt midagi hoopis muud kui tänapäeva arenenud lääneühiskonnas. Erinevalt nn läänelikust arusaamast viitas võrdõiguslikkus Nõukogude Liidus eeskätt sellele, et sugu kui ühiskonda struktureerivat tegurit lihtsalt ei tunnustatud. Ülle-Marike Papp märgib, et ideoloogiliselt aitas selline olukord varjata naiste madalamat staatust ning võrdsuse puudumist tegelikkuses.¹³⁷ Tollast olukorda on ilmekalt kirjeldanud ka Leena Kurvet-Käosaar ja Raili Marling (Põldsaar)¹³⁸: „Tõepoolest oli enamik nõukogude naisi hõivatud palgatöoga, erinevalt läänest, kus naine pidi piirduma (või sai piirduda) koduperenaiserolliga“. Samas ei tähendanud naiste suur tööhõive sugugi seda, et naistele oleks olnud avatud kõik ametikohad ja elukutsed. Enamik nais-töökangelasi tegi lisaks kodusele perenaiserollile palgalisel ametipostil raske füüsilist tööd. Erinevalt meestest jäid naistele juhtivad ametid ja positsioonid aga pigem kättesaamatuks (nt riigiaparaadi ladvikus, partei või tootmisettevõtete juhtkondades jne). Seega võiks öelda, et sotsialistlik režiim õpetas „võrdsuse“ loosungi all välja lihttööjõudu (sh naistraktoriste, -ehitajaid, -mehhaanikuid ja aparaaditehnikuid) eesmärgiga taastoota kommunistliku süsteemi alalhoidmiseks ja edendamiseks tööliklassi.

Kartlik ja halvustav reaktsioon soolisesse võrdõiguslikkusesse ja feminismi avaldus ehk kõige tugevamalt 90ndatel (Pilvre 2011). Näiteks on täheldatud, et nõukogude aja lõpus põhjustas tsentraalselt moondunud arusaam võrdõiguslikkusest, lisaks ka mure rahvuse säilimise pärast olukorra, kus naiste emantsipatsioon ja rahvuslik emantsipatsioon said eestlaste teadvuses põhimõtteliselt teineteist vastandavateks mõisteteks.¹³⁹ See inspireeris taasisesivsuses omakorda tagasi pöörduma n-ö traditsiooniliste, konservatiivsete soorollide juurde (nn naiseliku privaatsfääri ning nn meheliku avaliku sfääri normi kõrgelt väärtustamine ühiskonnas).¹⁴⁰ Nii on neotraditsionaalsete väärtuste esilekerkimist omakorda seostatud sooviga nõukogude mentaliteedist ja sotsialistlikust korrast (sh soolise võrdõiguslikkuse „väärtustest“) lahti rebida. Ühelt poolt tähendas lahti rebimine seega isamaaliste (nn Esimese Vabariigi stiilis) väärtuste juurde tagasi pöördumise soovi, teisalt kindlasti ka läänega samastumise soovi, mida omakorda ilmestas neoliberaalsete väärtuste pealetung 90ndatel.¹⁴¹ Samas saab täna täheldada, et võimupositsioonid on ühtmoodi soolistatud mõlemas, tihti vastanduvaks peetavas rahvusnarratiivis. Hoolimata vastandumissoovist nõukogude süsteemile kinnitavad ka praegused väärtushinnangud Eestis poliitiliste võimupositsioonide mehelikkustraditsiooni.

Kusjuures eneseväljendust piiravaid, tihti soolistest stereotüüpidest lähtuvaid konservatiivseid väärtushinnanguid kipuvad alal hoidma ka sageli naised ise.¹⁴² Seega võib meesdominantse poliitilise traditsiooni tagamaid seletada nii nõukogude aja pärandina kui ka taasiseseisvunud Eestile omaste neotraditsionaalsete ja liberaalsete väärtuste valguses. Tegemist on vastuolulise, ent siiski vastastikmõjulise suhtega. „Tõelise eestluse“ soolistatud ja neotraditsionaalse olemuse tagamaid postsovetlikus siirdeühiskonnas on Barbi Pilvre¹⁴³ omakorda seletanud ka postkolonialistlikus võtmes. Ta leiab oma uurimistöös, et Eesti lähiajaloole tagasi vaadates võib ka siinses postsovetlikus ühiskonnas täheldada „koloniaalriikidele omast praktikat, kus rahvusliku vabastamise käigus on naised küll kaasa haaratud, kuid võimule jõudes algab „riigiisade ülistamine“ ning suhted naisorganisatsioonidega muutuvad ambivalentseks.“¹⁴⁴ Pilvre (2011) lisab, et nn neotraditsionaalsete väärtushinnangute esilekerkimisega ühiskonnas (sh naiste kaasaraäkiva hääle varju jätmine) on omakorda seotud naiste staatuse langus, mida postsovetlikes üleminekuühiskondades (sh Eestis) on täheldanud ka teised uurijad.¹⁴⁵

Patriarhaalsele rahvuselusele ülesehitatud poliitikakultuur ning kollektiivne identiteediloome mõjutavad hoiakuid ja suhtumisi soolise võrdõiguslikkuse küsimustesse, enamgi veel – sellel võivad olla tagajärjed ka etniliste gruppide omavahelistele suhetele Eestis. Ka hiljutised uuringutulemused¹⁴⁶ osutavad, et vähest osalusprotsenti riiklikes struktuurides peavad etnilised vähemused ise ning ka mitmed eestlastest osapooled problemaatiliseks. Soolise ebavõrdsuse käsitlemine põimunult ebavõrdsusega teistel alustel, näiteks rahvuse/etnilise päritolu ja vanuse alusel, on oluline selleks, et tuvastada ja mõista nüansseeritumalt eri sotsiaalsete gruppide vahelisi võimusuhteid ühiskonnas ning nende kaasatust esindusdemokraatiasse.

Eelnevat arvesse võttes ei pruugi poliitikamaastiku patriarhaalne stiil (sh neotraditsionaalsed väärtused) tähendada mitte ainult naiste ja etniliste vähemuste kõrvalejätmist otsustamisprotsessidest, vaid selles peituv heteronormatiivsus teeb keeruliseks ka LGBT inimeste juurdepääsu poliitiliste otsustusprotsesside juurde. Näiteks takistavad Eesti seadusandjate seas domineerivad neotraditsionaalsed ja heteronormatiivsed hoiakuid Eestis samasooliste paaride kooselu reguleerimist seaduslikult. Ka hoiakud LGBT inimeste suhtes on kahtlemata mõjutatud nõukogude aja pärandist, kui alternatiivsed soo- ja seksuaalsed identiteedid ei olnud tunnustatud ega ka lubatud. Viimaste aastate jooksul on siiski hoogustunud LGBT inimeste õiguste teemale tähelepanu pööramine Eesti kodanikuühiskonnas ja poliitilistes debattides. Näiteks on käesoleva teksti kirjutamise hetkel (2014. aasta kevadel) Riigikogus arutluseel kooseluseadus, mis võimaldaks nii eri- kui ka samasoolistel paaridel oma suhte ametlikult registreerida. Selline hiljutine areng võib viidata uue valitsuse soovile eelmisest eristuda ning vastav samm viitab, et antud küsimuses võidakse tajuda suuremat valijate toetust kui kunagi enne. Teisalt osundab see ka püüdlustele näidata Eesti kuulumist lääne demokraatlike ühiskondadega sarnasesse väärtussüsteemi, vastandudes samaaegselt nii kunagisele Nõukogude Liidule, kus samasooliste suhted olid karistatavad, kui Venemaale, kes on hiljuti astunud samme homoseksuaalide õiguste piiramiseks. Samas aga on eelkõige viimaste aastate jooksul ka Eestis esile kerkinud konservatiivsed, kirikuga seotud huvigrupid, kes püüavad LGBT inimeste õigusi piirata ning muuhulgas takistada ametliku partnerluse õiguse andmist nii heteroseksuaalsetele kui ka teistele paaridele, esinedes sageli rahva nimel ning väites end lähtuvat vajadusest kaitsta traditsioonilist perekonda.

7.2.3. Igal ühel oma hääl

Soolist segregatsiooni ühiskondlikes ja poliitilistes otsustusprotsessides kriitiliselt käsitleva feministliku poliitikateooria koolkondade vaatenurgad jagunevad laias laastus kaheks, nõustudes siiski üleüldiselt, et bioloogilisest soost tingituna naiste ja meeste eneseväljendusvabaduse piiramine on diskrimineeriv.¹⁴⁷ Ühelt poolt rõhutatakse, et erinevused on eeskätt indiviidide-, mitte sugupooltevahelised. Soostereotüüpidest juhindumine on tinginud olukorra, kus nii naiste kui ka meeste potentsiaal on väga paljudes valdkondades kasutamata. Teine vaatenurk lähtub aga arusaamast, et naiste ja meeste puhul on soolistatud sotsialiseerimisprotsessi ja ühiskonnakorralduse mõjul paratamatult kultiveeritud teineteise suhtes erinevaid omadusi. Ühiskonna mikro- ja makrotasandil eduka, tervikliku ja tasakaalustatud toimimise olulisima eeldusena nähakse naiselikeks ja mehelikeks peetavate tunnuste ja omaduste võrdset kaasamist ja väärtustamist. Nii rõhutatakse nn kogemuspõhise hääle kaasamise vajadust poliitilistesse ja ühiskondlikesse otsustusprotsessidesse. Näiteks tõstatab Kate Millett¹⁴⁸ juba 1970ndate algul mõtte isikliku sfääri poliitilisest olemusest (*personal is political*), juhtides seeläbi tähelepanu asjaolule, et meeskogemuse kõrval ka naiskogemuse (sh kodusfääriga seonduvate temaatikate) kaasamine otsustusprotsessidesse on ainuvõimalik poliitiliste küsimuste terviklikuks ja kõikehõlmavaks, st toimivaks käsitlemiseks ja arendamiseks. Nn kogemuspõhise hääle kaasamise vajadus ühiskonna demokraatlikult terviklikuks ja jätkusuutlikuks kujundamisel, mille esmaseks aluseks on ilmselgelt inimeste kodaniku- ja inimõiguste tagamine, on seega välistamatult oluline ka LGBT inimeste teadlik ja motiveeritud kaasatus otsustusprotsessidesse.

7.2.4. Naiste ja meeste esindatus poliitilistes institutsioonides

2013. aasta seisuga oli Euroopa riikide parlamentides naisi keskmiselt alla veerandi (24,2%)¹⁴⁹ ning poliitilised võtmeasendid on meestele endiselt tunduvalt kättesaadavamad kui naistele. Ka Eesti seadusandliku ja täitevvõimu tasandil ei saa naiste häält sisuliselt just kuigi kõlavaks pidada ning seda ka Euroopa keskmiste näitajate lõikes.¹⁵⁰ Samas pole kahtlust, et Eesti naised on poliitikas kaasaraäkimisest huvitatud. Näiteks peegeldavad tänaste parteide nimekirjad naiste ja meeste üsna võrdset suhtarvu liikmeskondades. Samuti on viimaste aastate kohalike omavalitsuste ja parlamendi valimistel naiskandidaatide arv kasvanud tunduvalt kiiremini kui meeskandidaatide arv.¹⁵¹ Hoolimata sellest on parteide juhtorganites (sh parteide ladvikus) ja tipp-poliitikas naiste osakaal olnud ühtlaselt väike, ega pole viimastel kümnenditel ka kasvanud.¹⁵² Nii on 2014. aasta aprilli seisuga kõigi erakondade juhid Eestis endiselt mehed. Riigikogus on seisuga 15. aprill 2014 80 mehe kõrval esindatud kõigest 21 naist. Valitsusse kuulub 2014. aasta aprilli seisuga 9 meest ja 5 naist, kusjuures SVM 2013 küsitluse läbiviimise hetkel 2013. aasta suvel kuulus ministritool vaid ühele naisele. Enne 2013. aasta kohalike omavalitsuste valimisi olid 226 omavalitsuse juhust 201 mehed. Võib öelda, et kõige edukamalt on lõppenud naiste kandideerimine ja valituks osutamine siiani Euroopa Parlamendi valimistel, kus saadikutest pooled on naised.

Tänapäevase demokraatia tuumaks on esindatuse põhimõte – arusaam, et ühiskonna tervikliku ja igakülgse arengu aluseks on kõikide ühiskonnagruppide proportsionaalne esindatus otsustamisprotsessides. Aastast aastasse 30% piiresse jäävat naiste esindatust eri esindus-

kogudes siiski sooliselt tasakaalustatud ning osalusdemokraatiat praktiseeriva ühiskonna tunnusooneks pidada ei saa.¹⁵³ Hoolimata sellest, et Eesti Vabariigis on loodud vajalik seadusandlik alus ning institutsioonid soolise võrdõiguslikkuse tagamiseks, ei peegelda tänane poliitilise praktika iseloom tõenäosust, et lähiajal naiste ja meeste, sh ka LGBT inimeste potentsiaal ja esindatus, st kogemuspõhine hääl, võrdselt rakenduda saaks.

7.2.5. Ülevaade eelnevalt läbiviidud uuringutest Eestis

Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu üheks kesksmaks huvipunktis on alati olnud Eesti elanikkonna ootuste ja suhtumiste kaardistamine naiste ja meeste esindatuse suhtes võimupositsioonidel ja poliitikas. Soospekt Eesti poliitikas on tänaseks ka laiemalt üsna uuritud teema.¹⁵⁴ Eelkõige on tähelepanu pööratud naiste vähese esindatuse põhjuste selgitamisele, mida on omakorda seostatud osalusdemokraatia põhimõtete ja inimõiguste eiramisega¹⁵⁵, soostereotüüpidega, mehelikkuse ja naiselikkuse normidega¹⁵⁶, valimissüsteemi mehi eelistava iseloomuga¹⁵⁷ ja naisi mitte-eelistava valijakäitumisega.¹⁵⁸ Samas on hakatud rohkem tähelepanu pöörama ka erakondade rollile ning parteide sees tehtavatele soolistatud valikutele.¹⁵⁹ Eesti kui postsovetliku siirdeühiskonna poliitika maastiku konservatiivsust ja patriarhaalsust on väga põgusalt uuritud ka rahvusidentiteedi küsimust arvesse võttes.¹⁶⁰ Lisaks pakuvad soolise tasakaalu küsimused Eesti poliitikas diplomitöö teemana üha enam huvi tudengitele.¹⁶¹ Erinevalt rahvusvahelisest praktikast on LGBT inimeste esindatuse ja kaasatuse uurimisele kodanikuühiskonnas, samuti seadusandliku ja täitevvõimu erinevatel tasanditel Eestis veel kahjuks väga vähe tähelepanu pööratud.

7.3. Tulemused

Käesolevas peatükis analüüsime esmalt Eesti inimeste hoiakuid sugude võrdse osalemise suhtes poliitikas, lähtudes elanikkonna hinnangutest sellele, kui suur peaks olema eri tasandite poliitilistes institutsioonides (Riigikogu, Vabariigi Valitsus, kohalikud volikogud, europarlament) naiste osakaal.

Kuna mõtestame osalust demokraatlikus otsustusprotsessis laiemalt kui vaid kaasalöömist riiklikes poliitilistes struktuurides, siis analüüsime sugude lõikes ka vastuseid küsimusele, kus vastajatel paluti märkida, kas ja kui võrd nad osalevad mõne kodanikuühenduse, mittetulundusliku organisatsiooni, seltsi vms tegevuses.

7.3.1. Hoiakud naiste ja meeste osaluse suhtes poliitilistes esinduskogudes

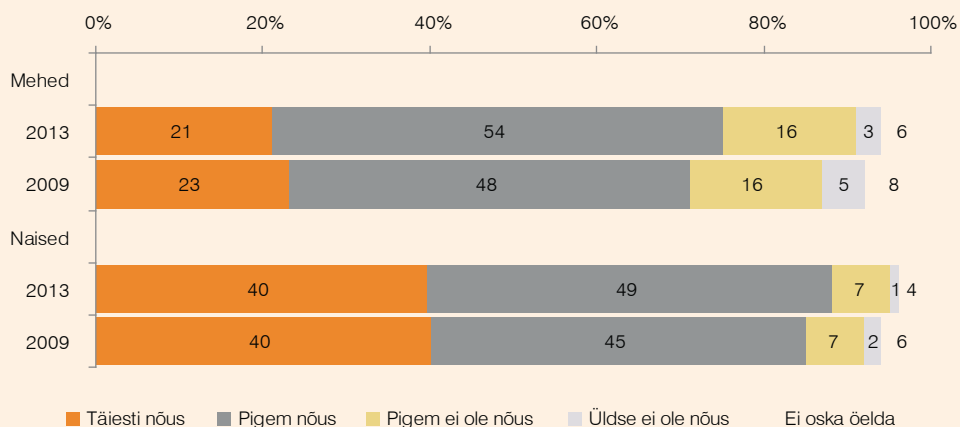
Kuigi taasiseseisvunud Eestis on naiste osatähtsus nii valijate kui ka kandideerijatena poliitikas tasapisi tõusnud, on sooline lõhe naiste ja meeste esindatuses nii Riigikogus kui ka kohalikes omavalitsustes endiselt silmatorkav. Samas on viimase aastakümne arvamusuuringud näidanud, et Eesti elanikud on hakanud üha enam soovima näha meeste kõrval rohkem naisi.¹⁶² Ka käesoleva monitooringu tulemuste kohaselt sooviks 2013. aastal koguni üle kol-

mandiku eestimaalastest (40%) näha naiste osakaalu tõusu poliitilistel tasanditel. 2009. aastal arvas sama 33% inimestest. Vastajate soo lõikes eristamine näitab, et eelkõige on võrreldes 2009. aastaga tõusnud nende naiste arv, kes leiavad, et naiste osakaal poliitilisel tasanditel peaks olema suurem. Näiteks kui 2009. aastal leidis 49% naisvastajatest, et Riigikogu liikmete hulgas peaks naiste osakaal olema praegusest suurem, siis 2013. aastal arvas sama juba 62% naistest.

Siiski leiab 16% Eesti elanikkonnast, et naiste ja meeste võrdsem esindatus poliitikas pole vajalik – soolises lõikes vaadatuna toetab seda arvamust 22% küsitletud meestest ja 11% naistest. Sarnaselt 2009. aastale hindavad kõige kõrgemalt naiste suurema osalemise vajalikkust poliitikas eesti rahvusest naised – näiteks arvab 60% eesti emakeelega naistest, et valitsuse ministrite hulgas peaks olema senisest rohkem naisi. Sama arvamust jagab 54% eesti keelest erineva emakeelega naistest, 38% eesti emakeelega meestest, kuid vaid 18% eesti keelest erineva emakeelega meestest. Samas suhtusid naisvastajatest vanuserühmade võrdluses naiste suurema esindatuse vajalikkusesse poliitilistes institutsioonides kahtlevamalt noored, 15–24aastased naised.

Kõigist vastajatest enamik (82%) jagab seisukohta, et naiste suurem osalemine poliitikas on vajalik eri huvide paremaks esindatuseks. Vaadet jagavad nii naised kui ka mehed, st 88% naistest ja 75% meestest (vt joonis 15). Nõustumine väitega kasvab vastajate vanusega – 87% 60–74aastastest vastajatest nõustub selle väitega. Võrreldes vastajaid rahvusesti, selgub, et eestlased (84%) ja muu rahvuse (83%) esindajad võrreldes venelastega (76%) on enam väitega nõus. Seega on võrreldes eelmise monitooringu tulemustega nii naiste kui ka meeste nõustumine selle väitega veidi kasvanud. Enam kui kolmveerand eestimaalastest nõustus tollal, et naiste suurem osalemine poliitikas on vajalik eri huvide paremaks esindamiseks. Mõneti on siiski vähenenud nende vastajate hulk, kellel kindel arvamus antud küsimuses puudub (2013. a 6% meestest ja 4% naistest ning 2009. a 8% meestest ja 6% naistest).

Joonis 15. Naiste suurem osalemine poliitikas on vajalik eri huvide paremaks esindatuseks (% , kõik vastajad, n = 1500).

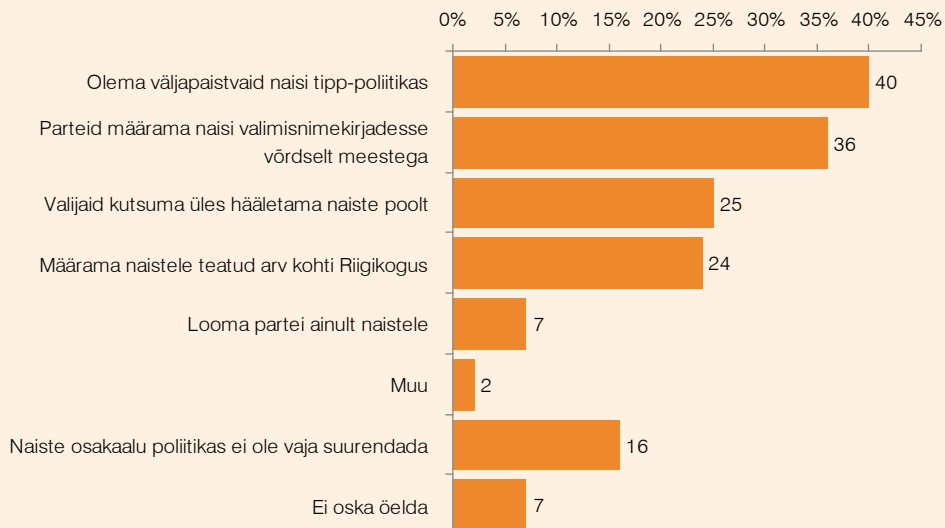
Kõige vajalikumaks hindasid nii naised kui ka mehed naiste osakaalu suurenemist Riigikogu liikmete ning valitsuse ministrite hulgas. Sarnaselt 2009. aasta monitooringu tulemustele on meeste suhtumine naiste osakaalu suurenemisesse siiski tunduvalt leigem kui naissoost vastajate puhul. Näiteks leiab vaid 35% meestest, et Riigikogu liikmete hulgas peaks olema naisi senisest enam. Meeste poolt antud vastuste struktuuris on vastavalt oluline koht vastustel „pole tähtsust“ (34%) ja „sama suur kui praegu“ (25%). Vastupidiselt meestele on naiste hoiak antud küsimuses aga tugevnenud. Kui 2009. aastal hindasid ligi pooled (49%) küsitletud naistest naissoost Riigikogu liikmete suhtarvu tõusu oluliseks, siis tänaseks on neid juba 62%. Analoogne lahknev vastuste suund ilmneb ka küsimustes naiste osakaalu kohta valitsuses. 58% naistest leiab, et naisministreid peaks valitsuses olema senisest enam (2009. a 48%), meestest nõustub sellega 33% (2009. a 31%). Seega on selles küsimuses nelja aastaga toimunud märkimisväärne hoiakute muutus.

Kuigi kohalike omavalitsuste valimistel kandideerib ja osutub Eestis valituks üldjuhul alati suurem protsent naisi, valitseb just seal võrreldes üld- ja Riigikogu valimistega suurim sooline ebaproportsionaalsus kandideerijate ja valitute vahel. Meeste puhul on näitajad vastupidised.¹⁶³ 48% naissoost küsitletutest on antud küsimuses potentsiaalselt avatud muutustele, st peab oluliseks, et naisi oleks kohalikes volikogudes esindatud rohkem (2009. a 41%). Jätkuvalt on meeste suhtumine konservatiivsem. Vaid 25% küsitletutest peab naiste osakaalu tõusu oluliseks (2009. a 27%). Sama muster jätkub ka europarlamenti saadikute hulgas naiste osakaalu hindamisel. 16% meestest ja 33% naistest (2009. a 14% ja 24%) leiab, et Euroopa Parlamendis võiks Eestit esindada senisest rohkem naisi.

7.3.2. Mida teha, et naiste esindatust poliitikas suurendada?

Eestis esineb märkimisväärne ebaproportsionaalsus naiste esindatuses erakondade liikmeskondades ja juhatustes. Erakondade liikmete hulgas on naisi ja mehi üldjoontes võrdselt, samas koosnevad erakondade juhatused pea üksüheselt meestest. Kusjuures olulisi muutusi suhtarvudes viimastel kümnenditel täheldada ei saa.¹⁶⁴ Samas leiab siiski 40% uuringus osalejatest, et naiste osakaalu tõus poliitikas võiks seotud olla just väljapaistvate naissoost esikujude olemasoluga tipp-poliitikas (2009. a 62% vastajatest). Sealhulgas on samal arvamusel 35% meestest ja 45% naistest. Nõustumine nimetatud väitega kasvab nii naiste kui ka meeste puhul haridustasemest lähtuvalt (36% põhiharidusega, 39% keskharidusega ja 45% kõrgharidusega vastajatest). Eesti valimissüsteemi struktuur (sh valimisnimekirjad) on saanud soouurijatelt seni kõige enam kriitikat.¹⁶⁵ Lisaks struktuuri võimalikele nõrkuskohtadele on aga üha rohkem täheldatud, et naiste positsiooni poliitilisel karjääririndel mõjutavad just parteisisesed hoiakud, mis avaldavad otsest mõju näiteks parteisisesele valimisnimekirjade koostamisele. Kuigi esineb julgustavamaid erandeid, on senini Eesti valimisnimekirjade ülesehituse stiil olnud selgelt mehi eelistav.¹⁶⁶ Samas leiab 36% uuringus osalejatest, et naiste osakaalu suurendamisele aitaks kaasa just see, kui parteid määraksid valimisnimekirjadesse naisi meestega võrdselt (2009. a 22% vastajatest). Sagedamini on sellega nõus pigem naissoost kui meesoost vastajad (43% vs. 23%). Taas kord suureneb antud väitega nõustumine haridustaseme kasvades. Samas usuvad vaid vähesed (25%), et madalat esindatust poliitikas muudaks see, kui rahvast naiskandidaatide poolt hääletama õhutataks. 2009. aastal hindas vaid marginaalne 10%-line vastajate hulk sellist strateegiat n-ö vettpidavaks.

Joonis 16. Kuidas peaks naiste osakaalu poliitikas suurendama (% , kõik vastajad, n = 1500).

Eesti avalikes aruteludes on debatt kvoodisüsteemi üle viimastel aastatel elavnenu, seejuures mitte ainult poliitilises kontekstis, vaid ka kvootide kehtestamise küsimuses börsiettevõtete juhtkondades. Samas on suhtumine kvoodisüsteemi¹⁶⁷ olnud üsna polariseerunud. 2009. aasta monitooringu tulemused peegeldasid, et vastuseis sookvootide kehtestamisele Riigikogu valimistel on üleüldine. Pooldajaid oli vaid 10%. Tänapäevaks aga leiab poliitilise otsustusprotsessi sooliselt tasakaalustatumaks muutmise eesmärgil võrreldes 2009. aastaga tunduvalt enam inimesi, et ühel või teisel moel on sookvootide kasutamine (joonisel 16 vastusevariandid „parteid määrama naisi valimisnimekirjadesse võrdselt meestega“ ja „määrata naistele teatud arv kohti Riigikogus“) õigustatud. Selle poolt, et Riigikogus tuleks määrata naistele teatud arv kohti, on 24% vastajatest. Sugude jaotuses on sellel arvamusel 21% meestest ja 27% naistest. Nn triibuliste valimisnimekirjade kasutamist peab tõhusaks meetmeks 36% elanikkonnast.

Eelnevat kokku võttes saab järeldada, et võrreldes 2009. aastaga toetab elanikkond oluliselt enam sekkuvate meetmete kasutamist naiste osakaalu tõstmiseks poliitikas, ehkki avalik diskussioon seda tingimata ei kinnita. Seetõttu võib oletada, et peljatakse või saadakse valesti aru kvoodi mõistest, kuid sisuliselt mõtet toetatakse.

7.3.3. Osalus kodanikuühiskonnas

Kuigi suur osa kodanikualgatuslikust tegevusest toimub väljaspool organisatsioone ehk mitteametlikult¹⁶⁸, käsitletakse enamikes uuringutes osalust kodanikuühiskonnas eelkõige osaluse kaudu formaalsetes kodanikuühendustes. Ka käesolevas monitooringus on elanikkonna osalust kodanikualgatuslikes tegevustes just sel viisil mõõdetud.

Eesti mittetulundussektoris tegutseb palju eri moel avalikku kasu ning sotsiaalset sidusust loovaid organisatsioone, mille tegevus on üldise ühiskondliku heaolu ning toimimise seisukohast ülilooluline. Mitmed teemad ning küsimused, millega tegelevad mittetulundusühingud, sarnanevad teemadega, millega tegeletakse riigivalitsemises, kuid kodanikuühiskonna organisatsioonidel on riiklike institutsioonidega võrreldes vähem prestiiži ning mõjuvõimu. Olles ajalooliselt tõrjutud riigipoliitikast ning riiklikest institutsioonidest, kuhu naistel endiselt puudub enamikes riikides meestega võrdne juurdepääs, on osalemine kodanikualgatuslikus nn rohujuuretasandi tegevuses naistele eri aegadel olnud määrava tähtsusega.¹⁶⁹ Samal ajal enamik uuringus osalejatest (77%) kodanikuühiskonna organisatsioonide tegevuses siiski ei osale. Kusjuures soo lõikes esinevad erinevused on pigem marginaalsed – mittetulundussektori tegevustes väidab end mitte osalevat 80% mehi ja 75% naisi. Mõnevõrra rohkem osaleb kodanikualgatuslikes tegevustes eestikeelne elanikkond – veerand (26%) neist on märkinud, et osaleb rohkemal või vähemal määral, samas kui vaid 9% venekeelseid inimesi väidab sama.

Eesti ning laiemalt postsotsialistlike ühiskondade madalamat kodanikuaktiivsust võrreldes lääneriikidega on selgitatud muuhulgas kommunismiaja taagaga. Nõukogude ajal oli iseseisev kodanikuaktiivsus oli praktiliselt võimatu, kuid see-eest leidis aset kommunistlike režiimide poolt survestatud kodanike kaasamine ideoloogilistesse projektidesse ja rituaaliseeritud kogunemistesse (nt 1. mai paraadid, Komsomol jne). Seetõttu võis elanikkond mõtestada taasiseseisvumisel saadud poliitilist vabadust vabadusena mitte poliitikas ning ühiskonnaelu kujundamises aktiivselt osaleda, mis selgitab vähest kodanikuaktiivsust selles piirkonnas (Čisář 2013). Samas on uurijaid, kes väidavad, et kui kodanikuaktiivsust mõõta mitte individuaalse osaluse alusel, vaid näiteks uurida kodanikuühiskonna organisatsioonide omavahelise võrgustiku toimimist ning nende organisatsioonide suhteid riiklike institutsioonidega, siis selgub, et postkommunistlikus ruumis leiab aset üsnagi aktiivne kodanikualgatuslik tegevus (Petrova & Tarrow 2006).

Kui võrrelda Eestit teiste Ida-Euroopa riikidega, siis selgub, et Eesti on registreeritud kodanikualgatuslike organisatsioonide arvu poolest esirinnas.¹⁷⁰ Samas toovad kodanikuühiskonda soolisest aspektist uurinud Rikmann ja Lagerspetz välja, et mehed ja naised tegutsevad Eesti kodanikuühiskonnas mõnevõrra erinevates valdkondades (sarnaselt tööturu soopõhise segregeeritusega). Näiteks tegutseb aktiivsete liikmetena enam naisi ühendustes, mis tegelevad tervishoiu ja sotsiaaltööga, ning enam mehi spordi ja looduskeskkonnaga tegelevates organisatsioonides. Rikmann ja Lagerspetz (2010) märgivad, et soolise võrdõiguslikkuse teemaga tegelemine on endiselt naisorganisatsioonide (laiemalt naisliikumise) pärusmaaks ning mehed Eestis (v.a üksikud erandid) ei ole organiseerunud soolise võrdõiguslikkuse edendamise eesmärgil. Pigem esineb trend, et meeste organisatsioonid tegutsevad eelkõige

oma liikmete jaoks, mitte laiemate ühiskondlike muutuste saavutamise nimel (*ibid.*). Samas ka enamik Eesti kodanikuühiskonnas tegutsevaid naisi ei tegele otseselt sotsiaalse ebavõrdsuse küsimustega, sh soolise ebavõrdsuse vaidlustamisega.

7.4. Kokkuvõtte ja järeldused

Võrreldes 2009. aastal läbiviidud soolise võrdõiguslikkuse monitooringuga on ilmselt üks tähelepanuväärsemaid muutusi hoiakutes see, et 2013. aasta andmete põhjal sooviks koguni üle kolmandiku eestimaalastest (40%) näha naiste osakaalu tõusu poliitilistel tasanditel. Muutus on kõige enam toimunud naiste hoiakutes. Hoiakute muutuse taga võib tõenäoliselt näha samu faktoreid, mis on põhjustanud sarnase hoiakute muutuse tööturu kontekstis, kus võrreldes eelmise monitooringuga on samuti märkimisväärselt kasvanud nende inimeste arv, kes leiavad, et naised sobivad tippjuhiks (vt lähemalt tööturu artiklit). Võib oletada, et sarnaselt tööturuga, mida räsib majanduskriis, võis inimestel tekkida usalduskriis ka seniste poliitiliste juhtide ning nende juhtimismeetodite suhtes. Inimesed tahaksid poliitikasse uusi tuuli ja võivad näha ühe lahendusena naiste osakaalu tõusu seni valdavalt meeste poolt juhitud valdkonnas. Sellega seoses on võimalik, et poliitiku kuvand ei pruugi võrreldes varasema ajaga olla enam nii rangelt maskuliinne. Sellele viitavad ka tänaste parteide nimekirjad, kus naiste ja meeste suhtarv liikmeskondades on üsna võrdne. Samas on parteide juhtorganites (sh parteide ladvikus) ja tipp-poliitikas naiste osakaal tänaseni väike.¹⁷¹ Seda, kas 2014. a kevadel ametisse asunud valitsuse soolises lõikes tasakaalustatum koosseis on tõusev trend või kõigest ajutine nähtus, näitab aeg. Samuti ei saa rahva avatust antud küsimuses üheselt mõistetavalt selgeks pidada. Võttes arvesse monitooringu tulemusi, tundub rahva avatus väljenduvat eelkõige küsitlustes, mitte valijakäitumises.

Mõneti üllatavaks võib pidada seda, et naisvastajatest suhtusid vanuserühmade võrdluses naiste suurema esindatuse vajalikkusesse poliitilistes institutsioonides kahtlevamalt noored, 15–24aastased naised. Tõenäoliselt võib seda omakorda seletada Eesti ühiskonnale omaste neoliberalistlike väärtuste peegeldusena. Usutakse, et igaüks on ise oma saatuse sepp ning edu saavutamine sõltub indiviidist, mitte struktuursetest teguritest. Sellest tulenevalt ei pruugi noored naised osata oma isiklike kogemusi struktuurse ebavõrdsusega seostada.

Noorte naisvastajate hoiakute konservatiivse iseloomu tagamaid võib ehk seletada ka praktilise elukogemuse puudumisega. On üsna tõenäoline, et aktiivsemalt tööturule sisenedes või näiteks pere luues võidakse tajuda rohkem sotsiaalsete barjääride mõju naiste eneseväljendusvõimalustele ning sellest tingituna pidada omakorda vajalikumaks sarnase kogemusega hääle kõlamist otsuste tegemiste juures naispoliitikute näol. Kusjuures monitooringu tulemustes ongi naisvastajate poolehoid korrelatsioonis vanusega. Kindlasti mõjutab noorte naiste leiget suhtumist ka tänane poliitikamaastiku patriarhaalsus, st silmapaistvate noorte naiste väga väike arv Eesti poliitikas ja minimaalne esindatus tipp-poliitikas. Seetõttu ei tunta, et oleks kellegagi samastuda, ning võib puududa ka üldisem huvi poliitikale kaasa elada või reageerida.

Tänase Eesti poliitikamaastiku patriarhaalsuse juuri võib tõenäoliselt otsida Eesti ajaloost. Endiselt meesdominantne poliitikamaastik ei pruugi olla kuigi muutustaldis, sest võib omal vastuolulisel moel endiselt peegeldada nõukogude aja meesdominantse poliitikakultuuri pärandit. Samas võib poliitikamaastiku meesdominantne olemus noore riigi identiteediloomes viidata ka traditsioonikesksusele kui „rahvusliku meele alalhoidmisele“. Näiteks võib taasiseseisvunud Eestile omases rahvusromantilises miljööös kodumaa kaitstus ja teisalt edumeelsus seostuda rahvusidentiteediloomes just esimese vabariigi stiilis *turvalise* „riigiisa kaju“ ning „riigimehelikkusega“.¹⁷² Rahvuse säilimise seisukohast tundub aga kindlustunnet pakkuvat n-ö mütoloogiline emakuju – klassikaliselt koduseinte vahele jääv toetav ja hoolitsev naine. Sellise naiselikkuse ideaali püsivust võib tõenäoliselt toetada ka asjaolu, et tänapäeva praktikas on selline mütoloogiline emakuju kui ideaal praktilises elus paljudele siiski kättesaamatu. Tarbimis- ning majandusliku edu ühiskonnas ei tule enamik leibkondi ilma naiste, olgugi et väiksema, sissetulekuta lihtsalt toime. Samas on tänases Eestis kindlasti ka naisi, kes sellise naiselikkuse kuvandiga samastuda ei soovi. Sellise rolli ülevõtmine ei pruugi olla eelistatud, kuna see võib pärssida näiteks ametialast eneseteostust. Ometi seob ühiskonnas kehtiv norm võimupositsioonid endiselt meestega. Seega tundub, et erinevalt „mütoloogilise ema“ ideaalist, on võimupositsioonide ja mehelikkuse (sh „riigiisa kaju“) üldisem aktsepteerimine endiselt ühtmoodi iseenesestmõistetavam nii praktikas kui ka ideaalide tasandil.

Eelnevat kokku võttes saab täheldada, et ühelt poolt võib praktiline eluolu suunata küll uusi suundi ihkama (mis peegeldub ka nt neoliberalistlike väärtuste pealetungis), teisalt on oluline ka turvatunne, mida pakub traditsioon ja harjumuspärasus. Rääkides poliitikamaastiku patriarhaalsusest, ei tohiks siinkohal kindlasti unustada, et ka nõukogude ajal oli võimuaparaat meeste pärusmaa. Nii ei pruugi see, mida tajutakse antud teema kontekstis traditsiooni või harjumuspärana, ilmselgelt üheselt mõistetav olla. Arusaam traditsioonist on kujunenud eri aegade, riigikordade ja väärtussüsteemide koosmõjul. Seega võib praegust meesdominantse poliitikamaastiku traditsiooni seletada nõukogude pärandi ja taasiseseisvunud Eestile omaste neotraditsionaalsete ja neoliberalistlike väärtuste koosmõju valguses. Hoolimata vastandumissoovist nõukogude süsteemile on ka tänased mõjuvõimsad positsioonid seotud eelkõige mehelikkuse traditsiooniga. Samas on nn traditsioonide laines unustatud ära naiste Euroopa mõistes eesrindlik aktiivsus esimese Eesti vabariigi ajal¹⁷³ ja tänapäeva naiste kasutamata potentsiaal riigi arengu edendamisel avaliku sfääri kontekstis.

Rääkides osalusest demokraatlikes otsustusprotsessides, tuleb lisaks osalusele parteipoliitika kindlasti tähelepanu pöörata ka kodanikuaktiivsusele. Raitviiri¹⁷⁴ järgi on kohalikul ja rohujuuretasandil ettevõtlike inimeste hulk tavaliselt palju suurem kui poliitilisel tasandil. Mitmetes riikides on naised väga aktiivsed kodanikuühendustes ning nende juhtimises. Sellised näitajad ei peegeldu aga tihti riiklikus statistikas. Töö kodanikuühiskonnas on sageli vabatahtlik, alamakstud, vähemväärtustatud, ebapüsiva iseloomuga ning võib sageli ülejäänud ühiskonna jaoks jääda märkamatuks ja marginaalseks. Käesolev uuring näitas, et enamik vastajaid ei osale kodanikuühiskonna organisatsioonide tegevustes. Siiski võivad paljud vastajad tegeleda vabatahtliku või muu ühiskondliku (organisatsioonivälise) tegevusega, mida käesolev monitooring ei mõõda ja mida kodanikuühiskonna aktiivsuse mõõt-

mise seisukohalt oluline meeles pidada oleks. Samas võib madal osalus kodanikuühiskonna organisatsioonides viidata ka siinse kodanikuühiskonna ja -liikumiste üldiselt kesisele mõjuvõimule Eesti ühiskonnas, mille tagamaid võib Pilvre järgi osaliselt seostada just üldise loidusega naisküsimumustes.¹⁷⁵ Loidust naisküsimumustes ning naisliikumises võib ehk omakorda kõige selgemini selgitada nõukogude aja taagana. Näiteks on täheldatud, et nõukogude aja lõpus põhjustas eelkõige just tsentraalselt moonutatud arusaam võrdõiguslikkusest ning mure rahvuse taastootmise pärast olukorra, kus naiste emantsipatsioon ja rahvuslik emantsipatsioon said eestlaste teadvuses põhimõtteliselt teineteist vastandavateks mõisteteks.¹⁷⁶

Rikmann ja Lagerspetz¹⁷⁷ leiavad, et „kodanikuühiskond toimib Eestis pigem kinnistunud sookäsitluste taastootjana“. Kodanikualgatuslikud initsiatiivid soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks on pigem erandiks ja ka siis tihti naisliikumise eestvedamisel. Üldjoontes mehed sellesse teemasse ei panusta, erandiks mõned isade õigustele tähelepanu juhtivad grupid, kes on võtnud fookusesse küsimused, mis seonduvad isa ja lapse suhte hoidmisega pärast pere lagunemist. Viimastel aastatel on järjest enam tähelepanu alla tõusnud ka geiõiguste eest võitlejad, nendegi seas on ühiskondlikult enam kõlapinda naistel. Teisalt on mehed aktiivsed traditsiooniliste soorollide kaitsmisele pühendatud liikumistes.

Sooline
võrdõiguslikkus:
maailmavaateline
küsimus

8. Heteronormatiivsus kui domineeriv hoiakutesüsteem Eestis 2013

Katrin Tiidenberg

Lühikokkuvõte

Käesolev artikkel analüüsib Eesti elanike hoiakuid alternatiivse seksuaalse ja soolise identiteediga inimeste võrdõiguslikkuse suhtes. Sugu ja seksuaalsus on omavahel tihedalt seotud. Need avalduvad hoiakusüsteemi või ideoloogiana, mis määrab, millised on ühiskonnas elujõuliseks peetavad sotsiaalsed kategooriad. Tulemused näitavad, et traditsiooniliselt naiselikke naisi, traditsiooniliselt mehelikke mehi ning heterosuhet kohustuslikuna näitav heteronormatiivsus on endiselt domineeriv sugu ja seksuaalsust puudutav ideoloogia Eestis. Heteronormatiivsus on normide kogum, mis eeldab ja eelistab kohustuslikku heteroseksuaalsust ja patriarhaalsust. Seda taastoodavad nii mehed kui ka naised, ehkki mehed on teatud teemade puhul muutustele vähem vastuvõtlikud ja nende hoiakud panustavad traditsioonilise heteronormatiivsuse säilumisse enam. Mõne teema puhul on siiski näha muutusi liberaalsema maailmavaate ja normiuuenduse suunas ning lootusrikkalt võiks neid pidada märkideks muutuvatest sümboolsetest piiridest heteronormatiivse ideoloogia sees.

8.1. Sissejuhatus

21. sajandi teisel kümnendil elame Eestis, kus enamik elanikest leiab, et naiste suurem osalemine poliitikas tooks kaasa eri huvide parema esindatuse, ent kogenud meespoliitikud esinevad pressis naiskolleegidest rääkides väidetega nagu see: „Tema kaunid suured silmad on tavaliselt olnud kinnise suu kohal“.¹⁷⁸ Suurem jagu meist usub, et inimese seksuaalsetest eelistustest on olulisem tema iseloom, ent LGBT inimestega koos töötada tahaks või neile abiellumisõigusi laiendada märksa vähesemad.¹⁷⁹ Meediakommentaariumis on feministlikke vaateid esitavate naiste suhtes sagedaseim kommentaar „lesbi, vä?“.

Kuidas seda mõista? Miks on soorolle ja seksuaalsust puudutavad hoiakud sageli põimunud? Millised on seosed meie hoiakute ja käitumise vahel?

Wilchinsi¹⁸⁰ järgi on sugu ja seksuaalsust puudutavad hoiakud omavahel seotud ning näiteks seksism ja homofoobia tulenevad ühest ja samast hoiakusüsteemist, mille interpreteerimisel kasutatakse enim heteronormatiivsuse mõistet. Heteronormatiivsus on sugu ja seksuaalsust puudutavate normide kogum, mis taastoodab kohustuslikku heteroseksuaalsust (näidates seda ainuvõimaliku ja ainuõige intiimsuse vormina) ja patriarhaalsust (sätestades mehed sotsiaalses, poliitilises ja majandussfääris ainuautoriteetideks).¹⁸¹ Kogumiku järgmises artiklis esitatud klasteranalüüs esitleb samuti hoiakugruppe, kus ilmnevad mustrid soolise võrdõiguslikkuse ja LGBT hoiakute seoste vahel. Heteronormatiivsuse ja sellest lähtuvate konkreetsete mehi, naisi, transsoolisi, hetero- ja homoseksuaalseid inimesi puudutavate hoiakute omavaheliste seoste mõistmiseks sobib Teun Van Dijki ideoloogiateooria.¹⁸² Ideoloogiad on hoiakute aluseks ning mõjutavad seda, mida eri grupid nn reaalsuseks, faktiks või tavatarkuseks peavad. Hoiakute põhjal näeme, millised on inimeste ideoloogiad. Nii tunneme inimese

immigrantide kohta käivate hoiakute kaudu ära rassisti ja meeste lastekasvatusosavuse hinnangust soolist binaarsust õigeks pidava heteronormativisti.

Niisiis on heteronormatiivsus ideoloogia, millest pärinevad hoiakud, mis näevad traditsiooniliselt naiselikke naisi ja hegemooniliselt mehelikke mehi ainsate soolise enesemääratluse võimalustena¹⁸³ ning aktiivse meheliiku ja passiivse naiseliiku vahel toimuvat heteroseksuaalset suhte ainuõigena.¹⁸⁴ Viimaste aastate *queer*-teooria soovitab nii sugu kui ka seksuaalsust mõtestada pigem skaalana (mitte binaarselt), kus teatud väljendusi esineb sagedamini kui teisi, kuid ükski ei ole võimatu¹⁸⁵ (soolise binaarsuse kohta vt ka kogumiku sissejuhatavast artiklist). Hoiakud mõjutavad meid mitmeti. Butleri¹⁸⁶ sõnul oleme sotsiaalselt elujõulised üksnes siis, kui meid sellisena tunnustatakse. Sotsiaalsed normid ja hoiakud määravad, kelle elu on elatav ning kelle elu elamiskõlbmatu. Seega, et tagada sotsiaalne elujõulisus kõikidele ühiskonna liikmetele, on oluline, et ka vähem levinud eelistused ja praktikad oleks ühiskonnas aktsepteeritud.

Heteronormatiivsest ideoloogiast tärkavaid hoiakuid võib mõtestada ka piiride sotsioloogilist mõistet käsitledes. Piirid võivad olla sümboolsed (kategoriseerivad inimesi, mõisteid, tegevusi jms) ja sotsiaalsed (õiguste ja võimaluste erisused).¹⁸⁷ Sümboolsed piirid muutuvad sotsiaalseteks siis, kui need on laialt aktsepteeritud. Piiride ületamine on sageli karistatav ja stigmatiseeritav.¹⁸⁸ Seega on feministlike vaateid esitlevate naiste lesbideks pidamine seletatav näiteks ühe heteronormatiivse piiri ületusest (nt traditsioonisest naiselikkusest loobumine) kaasneva ootusega, et inimene ületab ka teisi (nt heteroseksuaalsuse ainuõiguse normist loobumine). Alternatiivne seletus on, et ühte piiri ületanud naist karistatakse selle eest teiste piiride ületaja sildiga. Mõlema juureks on heteronormatiivne ideoloogia ja selles toimiv soo sotsiaalne kategooria. Hukka mõistetakse need, kes selle normatiivse väljenduse piire ületavad.¹⁸⁹

Miks on oluline mõista ühiskonnas levinud üldisi hoiakuid ning nende taga peituvaid ideoloogiaid? Igasugune suhtlus tekitab meis „kes ma olen?“ küsimuse, millele vastata püüdes tegeleme minaloomega¹⁹⁰ (ingl *identity work*). Minaloome kaudu tajume iseennast tervikliku, teistest eristuva ja positiivse. Oma mina identiteet luuakse teistega suheldes ja käepärastest kontekstuaalsetest ressurssidest (k.a kultuurilised narratiivid, normid, teiste eeldatavad hoiakud jne). See, milliseid hoiakuid me loomulikeks peame (nt heteronormatiivsus või paindlikkus soo ja seksuaalsusega seotud normide osas), mõjutab seega mitte üksnes meie käitumist, vaid ka meie minapilti.

8.2. Tulemused

Käesolev peatükk põhineb SVM 2013 üldiseid LGBT hoiakuid kajastavate küsimuste vastustel. Ehkki soolised ja LGBT hoiakud on omavahel tihedalt seotud, keskendun alljärgnevates empiirilistes näidetes peamiselt LGBT hoiakutele, kuna soolist võrdõiguslikkust puudutavaid hoiakuid on eelnevad peatükid juba põhjalikult käsitletud. Lisaks SVMi ankeedi LGBT küsimustele kasutasin antud kogumiku valmimisel loodud uusi tunnuseid¹⁹¹, mis liitsid

mõningad ankeedi vastusevariandid hoiaku selgemaks väljajoonistumiseks kokku (näiteks kas geide ja lesbide õigustesse suhtutakse sarnaselt või erinevalt). Peamiseks kriteeriumiks analüüsi kaasamisel oli, et vastused peegeldaksid just hoiakut või hinnanguid hoiakutele, mitte ei puudutaks näiteks käitumissagedust või kogemusi teatud käitumisega.

Esitan andmed teooria osas tutvustatud mõistetest lähtuvalt, keskendudes peamiselt sellele, milline tundub olevat domineeriv soo ja seksuaalsuse ideoloogia, kas ja kuidas seda taastoodetakse ning millised on inimeste seksuaalset eneseväljendust puudutavate hoiakute puhul sümboolsed ja sotsiaalsed piirid.

8.2.1. Seksuaalne sättumus ja heteronormatiivsus

Eelnevates artiklites käsitletust näeme, et Eestis on levinud binaarne jaotus n-õ naiste- ja meestetööde ning -rollide vahel. See viitab heteronormatiivsusele domineeriva ideoloogiana. Seejuures on oluline, et paljude teemade puhul taastoodavad heteronormatiivsust nii naised (nt 40% naisi vs. 28% mehi uskus, et lahutusejärgselt peaksid lapsed jääma kindlasti emaga) kui ka mehed (nt vaid 35% meestest leiab, et Riigikogu liikmete hulgas peaks olema senisest enam naisi, seevastu kui seda arvab 62% naisvastajatest). Liikudes seksuaalsuse teema juurde, eeldaks heteronormatiivne hoiakusüsteem binaarse jaotuse ja heteroseksuaalsuse ainuõigeks pidamist. Järgnevas püüakski seda teemat enam avada.

Enamik SVM 2013 vastajaid ei tunneks end häirituna, kui peaks tööasjus või seltskonnas kokku puutuma homoseksuaalsete inimestega. Siiski on umbes 30% selliseid vastajaid (naised ja mehed suhteliselt võrdväärselt), kes tunneksid ennast ebamugavalt, kui nad peaksid töö kokku puutuma lesbi või geiga. Umbes samapalju on neid, kes tunneksid ennast ebamugavalt, kui nende vaba aja seltskonnas oleks gei või lesbi. Homoseksuaalsus on heteronormatiivsust ohustav kategooria, ent kuna meeste ja naiste hoiakud on sarnased, näitab see, et siin on heteronormatiivsuse säilitamises mõlemal sugupoolel oma roll. Erinevust on märgata aga muu koduse keelega inimeste vahel: kui eestikeelse koduse keelega inimestest tunneks ennast lesbide ja geide seltskonnas (ühtmoodi) ebamugavalt ainult 25% vastajatest, siis muu koduse keelega vastajate seas on see protsent 47 ehk ligemale pooltel ei oleks ei geide ega lesbide seltskonnas mugav olla. 2012. aasta LGBT avaliku arvamuse uuring¹⁹² küsis homoseksuaalsuse vastuvõetavuse ning vastuvõetamatuse kohta, ehkki selle uuringu ja SVM 2013 küsimuste erinev sõnastatus ei võimalda andmete otseselt võrdlust, võib kontekstiks välja tuua, et 2012. aastal oli homoseksuaalsus keskmisest vastuvõetavam naiste, 15–29aastaste (sh õpilaste), kõrgharidusega, kõrgema sotsiaalse staatuse ja sissetulekuga inimeste seas. Ka see¹⁹³ uuring näitas suurt erinevust peamise suhtluskeele alusel – kui eestikeelsest elanikkonnast pidas homoseksuaalsust vastuvõetamatuks 51%, siis venekeelsest elanikkonnast lausa 70%.

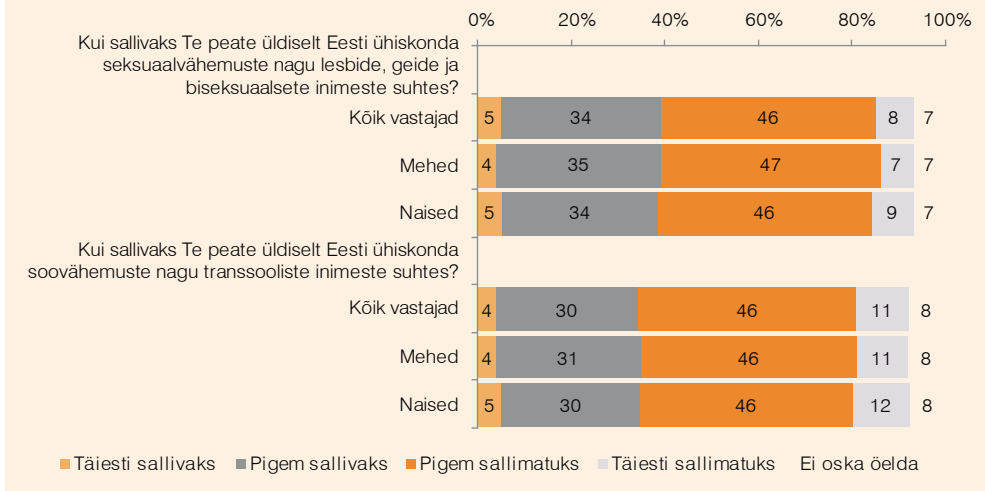
Seni kuni levinud hoiakud on sooliselt ja seksuaalselt binaarsed, tunnustades sotsiaalselt elujõulisenä vaid heteronormatiivselt heakskiidetud rolle¹⁹⁴ (traditsiooniliselt naiselikud heteroseksuaalsed naised ning traditsiooniliselt mehelikud heteroseksuaalsed mehed), langeb ühiskonnas tervikuna nende hulk, kelle elu on n-õ elatavana tunnustatud, sotsiaalse tunnustuseta jäävad kõik need, kes ülalnimetatud kategooriatest kõrvale kalduvad. Kui eraelulisi suhteid ja

sõpruskondi võib oma isiklike eelistuste kohaselt luua, siis tööelu kontekstis on inimese valikuvabadus väiksem ning enamik Eesti inimestest on pigem tööandja pakutud tingimustega leppima sunnitud. Kolleegide suhtumisest või heteronormatiivsele ettekujutusele vastavate inimeste eelistamisest tulenev töökohavahetus on vabade töökohtade nappusest tulenevalt keeruline. Kõige enam tunnevad inimesed end töökollektiivis mugavalt lesbist töökaaslasega (61%), seejärel biseksuaalse kolleegiga sõltumata tema soost (56%) ning geist (55%) kolleegiga. Pooled inimesed (50%) tunneksid end ühises töökollektiivis töötades mugavalt ka transsoolise inimesega. Läbivalt korduvad grupid, kelle seas on enam neid, kes ennast heteroseksuaalsest normist eristuvate inimestega ebamugavalt tunnevad. Pigem on neid veidi enam vanemate inimeste seas, madalama haridusega vastajate hulgas ning venelaste ja muu rahvuse esindajate seas. Regionaalselt on neid teiste piirkondadega võrreldes enam just Tallinnas, Ida-Virumaal ning Kesk-Eestis, nii et siin võib otsida seletust nii elanikkonna koosseisust (rahvuseline, ealine ja sellega seonduvalt hariduslik) kui ka struktuursetest teguritest (nt esineb ehk sagedamini sotsiaalselt homogeenseid töökohti, kus töötavad inimesed ei suuda kujutleda teistsuguse identiteediga kolleegide lisandumist). Siiski ka nendes gruppides on märkimisväärselt neid, kes tunneks ennast (pigem) mugavalt, nii et üheski sotsiaalses grupis ei ületa ebamugavustunnet eeldavad inimesed mugavustunnet ennustavatest.

8.2.2. Heteronormatiivsuse säilitamine privilegeeritud grupi poolt

Käsitledes lähemalt inimeste hinnanguid ühiskonnas levinud sooliste (mehed vs. naised ja transsoolised) positsioonide suhtes, näib, et domineerivad seisukohad on omavahel kooskõlas. 65% vastajatest leiab, et meestel on Eesti ühiskonnas parem positsioon kui naistel. Transsooliste suhtes peab ühiskonda sallimatuks või pigem sallimatuks 65% vastajatest ning geide, lesbide ja biseksuaalsete inimeste puhul 54% (vt joonis 17). 2011. aasta Inimõiguste Keskuse aastaaruanne tõdeb, et LGBT inimeste üheks põhiprobleemiks on ühiskonna homfoobne suhtumine.¹⁹⁵ Samas 2012. aasta uuring LGBT¹⁹⁶ teemal näitas, et me alahindame ühiskonna sallivust homoseksuaalsuse osas: vaid 23% vastajatest arvas, et Eesti ühiskond tervikuna peab homoseksuaalsust vastuvõetavaks, kuid oma isiklikku hoiakut väljendades selgus, et koguni 38% inimesi ise pidas homoseksuaalsust vastuvõetavaks. See peegeldab vahet avalikus sfääris kõlavate arvamuste najal kujunenud „ühiskondliku minapildi“ ja elanikkonna isiklikele veendumustele tugineva „isikliku minapildi“ vahel. Ka sinne monitooriing kinnitas, et isiklikult tunneks lesbi või geiga samas seltskonnas või töökollektiivis end kindlasti mugavalt koguni 60% inimestest, mis väljendab pigem sallivat hoiakut, samas kui ühiskonda peab üldiselt sallimatuks alla poole elanikest, umbes 40%. Seega saab järeldada, et nende 40% suhteliselt sallimatuma inimese seast meediasse jõudnud ja selle abil võimendunud seisukohad loovadki võrdlemisi sallimatu üldise fooni, mida üsna selgelt tajutakse, ent millega tegelikult ei nõustuta.

Võime väita, et (heteroseksuaalsed?) mehed on Eesti ühiskonnas pigem privilegeeritud grupp. Klassikaline konfliktiteoreetiline käsitlus on, et privilegeeritud töötavad alati privileegide säilitamise nimel. Seega oleks ootuspärane, kui mehed sooviksid heteronormatiivsust taastoota. Mida näitavad andmed? Vaadeldes LGBT hoiakuid soopõhiselt, näeme, et geide ja lesbidega samas seltskonnas end mugavalt tundvate naiste ja meeste vahel on enam kui

Joonis 17. Hinnangud Eesti ühiskonna sallivusele (%), kõik vastajad, n = 1500).

10% erinevus (63% naistest ja 51% meestest tunneks ennast mugavalt). Töökollektiivi puhul on erinevused sarnased: 67% naistest tunneks ennast mugavalt, kuid vaid 55% meestest. Seejuures on ligi 10% erinevus ka venelastest või muust rahvusest naiste ja meeste vahel, kuid eesti ning teistest rahvustest naiste ning eesti ja teistest rahvustest meeste vahel on ligi 20 protsendipunktilised erinevus (rohkem eestlasi tunneks ennast geide ja lesbidega mugavalt).

Peatume põgusalt ka elanikkonna hoiakutel LGBT inimeste esindatuse suhtes poliitilistel ametikohtadel. Väitega „Mind ei häiriks, kui minu riigipea oleks gei või lesbi“ nõustus (täielikult või pigem) 33% kõigist vastajatest ning ei nõustunud (pigem või üldse mitte) 62% vastajatest. Seejuures oli naiste hulgas nõustujate protsent taas 10% võrra suurem kui meeste hulgas (37% vs. 27%). Väitega olid rohkem nõus nooremad vastajad ning veidi enam nõus kõrgharidusega vastajad, kuigi üldjoontes olid haridustaseme lõikes erinevused üsna minimaalsed. Seega on Eesti ühiskonnas mehed ja venelased ning muude rahvuste esindajad heteronormatiivsuse muutumise osas inertsemad.

Keerulisema nüansi, mida antud andmehulka arvestades saab vaid spekulatiivselt käsitleda, lisab asjaolu, et umbes kümnendik inimestest suhtub lesbidesse ja geidesse erinevalt (lubades näiteks lapsendamisõigust lesbidele, kuid mitte geidele, vt tabel 6). Siinkohal ei ole teada, kas tegemist on soolise hoiakuga (lesbid kui naised, naised kui laste hooldamiseks sobiv sugupool), seksuaalse sättumuse põhise hoiakuga või millegi veel keerulisemaga.

Naisi, kes arvasid, et nii geidel kui ka lesbidel peaks olema lapsendamisõigus, oli kõigest 4 protsendipunkti võrra rohkem kui sama pooldavaid mehi, kuid kooselude registreerimise osas on meeste ja naiste vahel suurem erinevus (25% meestest ja 34% naistest lubaks samsoolistel paaridel kooselu registreerida). Abielu institutsiooni võib pidada kehtiva heteronormatiivse ideoloogia üheks olulisimaks sümboliks. See tunnustab ja väärtustab kahe inimese vahelise suhte riiklikul ja ühiskondlikul tasandil. Kooselude registreerimine ei ole abielu,

Tabel 6. Meessoost ja naissoost vastajate hinnangud lesbide ja geide lapsendamisõigusele

		n	KOKKU	Sugu	
				Mees	Naine
VASTAJATE ARV		n	1500	717	783
		%	100	100	100
Suhtumine geide ja lesbide lapsendamisõigusesse	Ei geid ega lesbid peaks saama lapsendada	%	63	64	62
	Lesbid peaksid saama lapsendada, aga geid mitte	%	11	12	9
	Geid peaksid saama lapsendada, aga lesbid mitte	%		0	1
	Nii geid kui ka lesbid peaksid saama lapsendada	%	26	24	28

kuid tunnustab samuti samasoolist paari ühiskondlikul tasandil. Asjaolu, et meeste seas on kooselu registreerimise õiguse vastaseid rohkem kui naiste seas, haakub samuti käesolevas alapeatükis käsitletud teemapüstitusega meeste kui privileegeeritud grupi suuremast inertsusest iseenda privileege tagava heteronormatiivse hoiakusüsteemi muutmise osas.

8.2.3. Heteronormatiivne ideoloogia, üldised hoiakud ning kohustused ja õigused

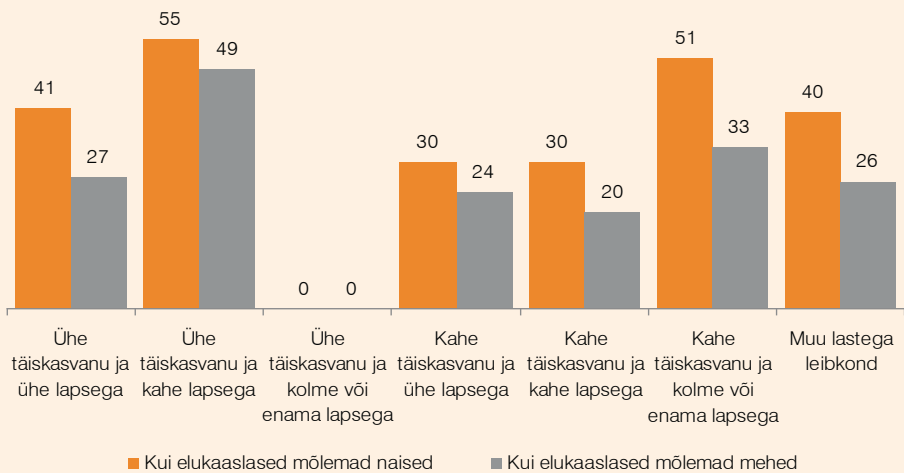
Sissejuhatavas artiklis tutvustasime inimeste kalduvust nõustuda üldiste hoiakuväidete puhul võrdõiguslike väärtustega, seevastu kui spetsiifilisemate küsimuste puhul ilmneb inimeste eelarvamuslikkus¹⁹⁷ ja muutub nähtavaks nende heteronormatiivne ideoloogia. Eelnevad peatükid on näidanud erinevusi n-õ spetsiifilisi õigusi/kohustusi puudutavate ja üldiste hoiakute vahel selles, mis puudutab naiste ja meeste rolle (nt 15% kõikidest vastajatest arvas, et naised peaksid vastutama koduste tööde eest, seevastu kui realselt teevad koduseid töid naised kolm korda sagedamini kui mehed). Sarnast vastuolu praktikas väljenduvate ja üldiste hoiakute vahel näeme ka LGBT inimesi ja nende õigusi puudutavates küsimustes.

Näiteks esitati küsitluses 13 väidet seksuaal- ja soovähemuste kohta Eestis ning vastajail paluti hinnata, mil määral nad nende väidetega nõustuvad. Enamik elanikkonnast toetas väidet, et inimese seksuaalsetest eelistustest ja soolisest identiteedist on olulisem tema iseloom ja suhtumine (83%). Tööandjana võtaksid inimese olenemata tema seksuaalsest sättumusest tööle 73%. Transsoolise võtaks tööle 65%. Seejuures on „muu tasu eest töötaja, ettevõtja, palgata töötaja ja muu töötajana“ ennast küsimustikus märkinud vaid sada inimest 1500st, seega ilmselgelt ei räägi enamik oma reaalsest kogemusest tööandjana. Samas ei sooviks LGBT

inimest riigijuhina näha 62% Eesti elanikest ning vaid 26% arvab, et geidel ja lesbidel peaks olema õigus adopteerida lapsi, ja 29% lubaks neil kooselu registreerida.

Niisiis näitavad ka SVM 2013 andmed üldinimlikku kalduvust olla üldist hoiakut väljendades liberaalsem kui konkreetsete õiguste laiendamisel. Võib eeldada, et tegemist on LGBT inimesi diskrimineerivate hoiakute (teadvustamata) tsenseerimisega, kuna eeldatakse, et tänapäeva Eesti ühiskonnas ei ole need enam sobilikud. Samas jäädakse praktiliste õiguste laiendamise küsimuses heteronormatiivseks ja binaarseid soo- ning seksuaalsuse väljendusi soosivaks.

Joonis 18. Eri leibkonnatüüpide hoiakud lapsendamisõiguse rakendamise osas samasoolistele elukaaslastele.

Huvitav on asjaolu, et nende seas, kes arvasid, et lesbidel ja geidel peaks olema lapsendamisõigus, kerkis esile kaks erandlikku gruppi (vt joonis 18) – ühe vanema ja kahe lapsega leibkonnad (54% oli nõus sellega, et lesbidel peaks olema lapsendamisõigus; 49% oli nõus sellega, et geidel peaks olema lapsendamisõigus) ning kahe vanema ja kolme või enama lapsega leibkonnad, kelle seas lesbide lapsendamisõigusega olid nõus 51%. Sellest võiks ehk järeldada, et lastega palju kogemusi omavatel inimestel on teistsugused arusaamad selle osas, mida lapsed vajavad ning kui oluline on laste kasvatamisel nende eest hoolitsevate täiskasvanute sugu või seksuaalsus. Selle omapära täpsemad tagamaad jäävad siinkohal sügavuti avamata.

8.2.4. Sümbolised ja sotsiaalsed piirid

Kognitiivse dissonantsi teooria järgi on juurdunud hoiakute muutumine alati vähem tõenäoline kui nende säilumine. Kui soolise võrdõiguslikkuse osas on võrreldes 2009. aasta monitoringu tulemustega näha mõningaid muutusi (näiteks on nii naiste kui ka meeste seas suurenenud nende osakaal, kes arvavad, et mehed saavad hooldamisega seotud töökohtadel ning

naised tehnilisi oskusi nõudvatel töökohtadel vastassooga võrreldes sama hästi hakkama), siis LGBT hoiakud on soolise võrdõiguslikkuse uuringusse sel korral lisatud esmakordselt.

2012. aasta LGBT-teemaline avaliku arvamuse uuring¹⁹⁸ näitas, et homoseksuaalsust pidas vastuvõetavaks 38% vastajaist (sh täiesti vastuvõetav oli see 10% vastajaist) ning eelneva kolme aasta jooksul oli 12% vastajaist täheldanud oma suhtumise muutust positiivsemaks. Sama uuringu vastajad arvasid, et 68% ühiskonnast on homoseksuaalsus vastuvõetamatu. Kui me võrdleme seda käesoleva peatüki aluseks olnud monitooringu andmetega, kus 54% inimestest arvas, et ühiskond on LGBT osas täiesti või pigem sallimatud, võime eeldada, et inimeste arvamus selles, kuidas ühiskond seksuaalvähemustesse suhtub, on paranenud. Ka Kurs¹⁹⁹ viitab oma magistritöös asjaolule, et LGBT teemades on märgata kultuuri ja väärtuste muutumist liberaalsemaks.

Kui pessimist võiks nentida, et tegemist on pelgalt globaliseerumise ja uusinstitutionaliseerumise (vt sissejuhatav artikkel) tagajärjel levinud kalduvusega oma diskrimineerivaid hoiakuid tsenseerida ning õigusi ja kohustusi puudutavate hoiakute ja käitumiseni see ei ulatu, siis optimist võiks arvata, et tegemist on nihkuvate sümboolsete piiridega. Nii võime lootustandvaks pidada ka teatud üldiste võrdõiguslikkust puudutavate hoiakute kõrget toetust elanikkonnas. Näiteks usub 92% vastajatest, et inimesed peaksid soost sõltumatult saama sama töö eest võrdset tasu; 83% usub, et inimese seksuaalsest sättumusest ja soolisest identiteedist olulisemad on tema iseloom ja suhtumine teistesse inimestesse; 82% usub, et naiste suurem osalemine poliitikas tooks kaasa parema huvide esindatuse, ning 65% usub, et võrdõiguslikkusest võidavad ka mehed. Isegi kui need üldistatud hoiakud ei tundu praegu veel kajastuvat inimeste igapäevapraktikates, võime neid pidada muutuvate sümboolsete piiride ilminguks. Kui sümboolsete piiride nihkumisega tuleb kaasa kriitiline hulk inimesi, nihkuvad neile järgi ka sotsiaalsed piirid.

8.3. Kokkuvõte

2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu põhjal tuleb nentida, et heteronormatiivsus on endiselt Eesti domineeriv hoiakusüsteem: valitsev ühiskondlik norm sätestab traditsiooniliselt naiselikud naised ja hegemooniliselt mehelikud mehed ainsate sotsiaalselt elujõuliste rollidena ning aktiivse meheliku ja passiivse naiseliku vahel toimuva heteroseksuaalse suhte ainsa heakskiidetud suhtevariandina. Me taastoodame heteronormatiivsust ja sellega kaasnevat piiranguid, kui – selle asemel, et kasvatada lapsi ennekõike tublideks inimesteks – kasvatame poisslapsi stereotüüpseteks meesteks ja tütarlapsi stereotüüpseteks naisteks. Me taastoodame heteronormatiivsust ka siis, kui suhtume LGBT inimestesse töökaaslaste, suhtluspartnerite ja laste sõpradena halvemini kui heteroseksuaalsetesse inimestesse. Ehkki meeste hoiakutes on rohkem inertsust heteronormatiivsuse muutmise osas ja seda võib lugeda privilegeeritud grupi (teadvustamata) taotluseks oma privileege säilitada, taastoodavad heteronormatiivsust ka naised, kohati isegi meestest enam.

Üle poole vastajatest leiab, et meestel on Eesti ühiskonnas parem positsioon kui naistel ning et ühiskond on transsooliste ning geide, lesbide ja biseksuaalsete inimeste osas sallimatu. Üldiste hoiakute väljendamisel on inimesed liberaalsemad kui konkreetsete õiguste laiendamisel, olgu selleks siis LGBT inimeste õigus kooselu registreerida või lapsendada, esindada Eestit presidendina, naiste osakaal tippametikohtadel poliitikas ja ettevõtluses. Seda võib tõlgendada diskrimineerivate hoiakute tsenseerimisega: lähtutakse tänapäeva maailmas vähemalt pindmiselt aktsepteeritud võrdõiguslikkuse kui üldprintsipi põhimõtetest, samas kui õiguste laiendamisel jäädakse hoiakutes heteronormatiivseks.

Peatüki lõpetaksin piiride sotsioloogilise mõistega, mis väidab, et sotsiaalsete (ebavõrdsust tekitavate) piiride muutumise aluseks on sümbolsete (inimesi kategoriseerivate) piiride nihkumine. Võib oletada, et üldiste võrdõiguslikkust puudutavate hoiakute kõrge toetus elanikkonnas (võrdne töötasu sõltumata soost; naiste suurem osakaal poliitikas, võrdõiguslikkuse kasulikkus ühiskonnale tervikuna; isikuomaduste tähtsustamine võrreldes seksuaalse sättumusega) viitab nihkuvatele sümbolsetele piiridele.

9. Soolise võrdõiguslikkuse kaheksa varjundit, sooülesed hoiakute koalitsioonid ja väärtuste tuum

Triin Roosalu, Kairit Kall, Kadri Aavik

Lühikokkuvõte

Selles artiklis tutvustame esmalt teoreetilisi võimalusi soolise ebavõrdsusega seotud probleemide lahendamiseks. Seejärel anname ülevaate SVM 2013 hoiakuid ja väärtusi mõötvate küsimuste põhjal läbi viidud faktor- ja klasteranalüüsi tulemustest. Analüüsist selgub, et Eestis ei jagune inimesed hoiakute alusel mitte pelgalt kas soolist võrdõiguslikkust pooldavateks või seda taunivateks, vaid pigem tuleb soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute alusel eristada vähemalt kuut rühma, mille liikmed mõtestavad „soolist võrdõiguslikkust“ üksteisest veidi erineval moel. Soovitame vaadelda neid rühmi kui eri käsitlusi soolise tasakaalu ideaalist. Eriti oluline on aga tulemus, et kõigi nende kuue tüübi esindajaid leidub igas sotsiaaldemograafilises rühmas. Seega hõlmavad soolise võrdõiguslikkuse hoiakute põhjal kujunevad koalitsioonid ühtaegu eri sotsiaalsete gruppide liikmeid, sealhulgas nii mehi kui ka naisi. Selliste hoiakute alusel kujunenud gruppide esinemine võimaldab loobuda gruppide vastandamisest ja aitab paremini mõista, mida tähendab sooline võrdvärsus ühes või teises eluvaldkonnas.

9.1. Ühiskonna valikud soolise võrdõiguslikkuse osas

Naistel on paljudes riikides enamikes ühiskonnaelu valdkondades meestega võrreldes madalam staatus, kuid on ka neid valdkondi, kus meestel on naistega võrreldes keerulisem toime tulla või ennast teostada. Ehkki rahvusvaheliselt on jõutud poliitilisele konsensusele, et olukorra parandamiseks soovitakse esile kutsuda sotsiaalset muutust, siis arusaamad selle kohta, kuidas sooliselt võrdõiguslik(um) ühiskond võiks täpsemalt välja näha ning kuidas selle poole püüelda, on erinevad. Seega kuigi üldiseks eesmärgiks on naiste ja meeste võrdõiguslikkus, võib ühiskondlikku muutust saavutada eri viisidel. Peatume lähemalt kolmel peamisel feministlikest mõttesuundadest lähtuval võimalusel või visioonil, mis omakorda haakuvad eri poliitiliste strateegiatega.²⁰⁰ Nende visioonide formuleerimisel lähtume ühtlasi ka kriitilisest raamistamisteooriast, mis aitab välja tuua ja mõtestada eri nägemusi soolisest võrdõiguslikkusest ühiskonnas.²⁰¹

a) Sooline võrdõiguslikkus kui võrdvärsus: eesmärgiks on naiste ja meeste võrdsed õigused, võimalused, kohustused ja osalus kõigis ühiskonnaelu valdkondades. Soolist võrdõiguslikkust kui naiste ja meeste võrdvärsust mõtestav visioon lähtub liberalistlikust poliitilisest filosoofiast, mille aluspõhimõteteks on vabadus ja võrdsus. Seega on selle mõttesuuna järgi õiglane selline ühiskond, kus puuduvad takistused, mis piiravad naiste ja meeste võrdseid võimalusi ja osalusi kõigis ühiskonnaelu valdkondades. Selle lähenemise raames ei vaidlustata olemasolevaid sotsiaalseid struktuure, vaid eesmärgiks on liikuda sellise ühiskonna poole, kus naised osaleksid võrdselt meestega kõigis ühiskonnaelu valdkondades. Keskendutakse võrdsete võimaluste tagamisele, eelkõige avalikus sfääris, taotledes nii otsese diskrimineerimise kaotamist kui ka kaudselt soost tuleneva diskrimineerimise vähendamist. Seejuures mõistetakse,

et ei piisa formaalselt võrdsete võimaluste loomisest, vaid erimeetmetega tuleb konkreetse valdkonnas alaesindatud või halvemuses olevaid grupe toetada, et tekiks üldse juurdepääs võrdsetele võimalustele ja võimaliku erikohtlemise olukord saaks välja kujuneda.²⁰² Sellised erimeetmed on vajalikud, sest mitmed olulised barjäärid, mis takistavad sugude võrdset osalust kõigis ühiskonnaelu valdkondades, tekivad juba lapseeas alguse saanud sotsialiseerimise käigus. Naistel ja meestel võivad soopõhise suunamise tõttu kujuneda välja eri huvid ja oskused, mistõttu tööturule jõudes jagunevad nad olulisel määral lähtuvalt nende sookuluvusest, mis omakorda taastoodab soolisi erinevusi ja ebavõrdsust ühiskonnas. Seega selleks, et naistel ja meestel oleksid reaalsed võimalused osaleda võrdselt kõigis ühiskonnaelu valdkondades, tuleks juba laste kasvatamisel kõrvale jätta sotsiaalselt konstrueeritud soostereotüübid ning võimaldada lastel areneda ilma sookategooria poolt dikteeritud piiranguteta.

Siiski ei eelda see lähenemine iseenesest sugugi, et mehed või naised loobuksid oma bioloogilisele soorollile iseloomulikest väljendusvahenditest, vaid loob võrdseid võimalusi, aktsepteerides olemuslikke erinevusi ja käsitledes nii meheksolemist kui ka naiseksolemist teatud kõrvalekaldena, variatsioonina inimeseksolemise teemal, mis seni on sageli jäänud teenimatult meheksolemise – ja teisalt ka naiseksolemise, ehkki seegi on vahel pigem defineeritud mittemehesolemisena – varju.²⁰³ Liberaalfeministliku lähenemise puhul on siiski problemaatiline olemasolevate patriarhaalsete sotsiaalsete struktuuride ning maskuliinsete normide üldjuhul vaidlustamata jätmine. Näiteks ei pöörata tähelepanu sellele, et töötamine avalikus sfääris ning töökohad olid algselt mõeldud ja avatud meeste jaoks, lähtudes nende huvidest ja vajadustest. Hiljem, kui naised said juurdepääsu palgatööle, pidid nad sobituma olemasolevatesse patriarhaalsetesse struktuuridesse, kus paljudel eelkõige kõrgetel ja prestiižsetel töökohtadel vastavad „ideaalse töötaja“ kuvandile eelkõige mehed, kuna nad on vabamad „tööd segavatest“ kohustustest, nagu näiteks hoolitsustöö. Samuti nähakse mehi võrreldes naistega sagedamini lihtsalt inimestena, kelle puhul keha ja seejuures sugu on justkui ebaoluline ning selline näiline kehatuse vastab paremini „ideaalse töötaja“ kuvandile.

b) Ebavõrdsuse aluseks olevate erinevuste staatuse ümbermõtestamine ehk naiste ja meeste võrdvärsus erinevates, kuid samavõrra väärtustatud ühiskonnaelu valdkondades. See radikaalfeministlikust mõttesuunast lähtuv visioon võtab sooperspektiivist lähtuvalt kriitilisema hoiaku kehtiva ühiskonnakorralduse suhtes ning leiab, et soolise ebavõrdsuse kaotamiseks ei piisa naistele meestega võrdsete võimaluste tagamisest. Leitakse, et kehtiv patriarhaalne ühiskonnakorraldus on loodud ning seda taasluuakse lähtuvalt mehelikest normidest ning seega väärtustab mehelikkust ja sellest lähtuvalt ka meeste domineeritud ühiskonnaelu valdkondi ning institutsioone, näiteks ameteid, kus tegutsevad peamiselt mehed, kuid alaväärtustab neid eluvaldkondi, kus tegutsevad peamiselt naised. Selle lähenemise järgi tuleks võrdväärselt mehelikkusega väärtustada naiselikkust, mis tähendab näiteks valdavalt naiste poolt traditsiooniliselt peetud ametite ning tööde au sisse tõstmist. Seega ei nähta lahendusena mitte traditsiooniliselt mehelike elusfääride hõivamist naiste poolt, vaid pigem naiselikkuse väärtustamist. Seega ei tähenda see suund ka tingimata tööalase horisontaalse ja vertikaalse segregatsiooni kaotamist, lubades meeste ja naiste eri võimeid ja eelistusi, kuid eeldab tingimata soolise palgalõhe vähenemist, tuues nii kaasa nõude üldiseks sissetulekute ebavõrdsuse vähendamiseks nii valdkondade vahel kui ka ametikohtade vahel. Näiteks on välja toodud, et

Nõukogude Liidus kehtis 1970. aastatel horisontaalne sooline segregatsioon, kuid ka suurem sissetulekute vahe kõige kõrgema ja kõige madalama töötasu vahel kui Inglismaal samal perioodil²⁰⁴, mis viitab, et hoolimata ideoloogilisest võrdsusest ja eriti sugupoolte võrdväärsuse loosungist ei olnud töövaldkonnas tagatud sissetulekute võrdsus. Ilmselt on ka Eesti tänane olukord soolise tööjaotuse ning palgalõhe osas Nõukogude Liidu meritokraatliku süsteemi edasiarendus, ent just viimane viitab, et erinevus ei ole väärtustatud.

Kui mõelda selle võrdõiguslikkuse ideaali eeldustele, siis kuna naiselike ning mehelike elusfääride, sh soopõhise tööjaotuse olemasolu ühiskonnas ei vaidlustata, ei tuleks selle lähenemise järgi problematiseerida ka soopõhist kasvatus- ja sotsialiseerimisprotsessi. See tähendab, et ei vaidlustata, vaid pigem isegi soositakse laste kasvatamist pigem üsna konservatiivselt naisteks ja meesteks, mis omakorda taunib mittenormatiivset sookäitumist ning piirab oluliselt naiste ja meeste võimalusi tegutseda võimalikult erinevates eluvaldkondades. Selle lähenemise puhul aga kerkivad esile veel järgmised problemaatilised aspektid. Esiteks tähendab binaarse jäikade soonormidega soosüsteemi alalhoidmine seda, et kõik inividid paigutatakse sellesse süsteemi, millesse paljud ei pruugi sobitada, ning ühtlasi taastoodetakse binaarset soosüsteemi. Teiseks tekib küsimus, mis ikkagi on „naiselikkus“ ja „mehelikkus“ ning kuidas me saame neid konstruktsioone mõista väljaspool ühiskondlikku konteksti? Bioloogilisest soost tulenev sotsiaalse soo määratlemine taastoodab essentsialistlikku maailmanägemist ning tagaplaanile jäävad sotsiaalsed tegurid, mis kujundavad ja taastoodavad „naiselikkust“ ja „mehelikkust“.

c) Soolistatud ühiskonnakorralduse problematiseerimine. See postmodernistlikest feministlikest mõttesuundadest lähtuv visioon problematiseerib mitte ainult kahe eelmise suuna poolt vaidlustatud naiste kõrvalejätust või meheliku normi olemasolu, vaid kogu soolistatud ühiskonnakorraldust.²⁰⁵ Lahendusena nähakse eemaldumist nii võrdsuse kui ka erinevuse dilemmast. Selle asemel püütakse vaidlustada (binaarse) sookategooria taastootmist ühiskonnas ning keskendutakse mitmekesisusele, samuti saavad oluliseks lisaks sookategooriale ka teised sotsiaalselt konstrueeritud eristused. Veelgi enam, selle lähenemise alusel ei ole sookategooria, st teatud õige viis meheks või naiseks olemine, iseenesest enam seotud inimese sotsiaalse väärtuse, tema staatuse või prestiižiga. Sugu võib, kuid ei pruugi olla esmaseks identiteediks, millega inimene end seostab. Eri kontekstides ja hetkedel võibki väljendada erinevaid, seni sooga seostatud aspekte, mistõttu sotsiaalne sugu ei ole enam stabiilne kategooria. Kui täna on naised lubatud eri olukordades realiseerida naiseksolemise eri tahke, siis selle mudeli kohaselt lisab igauks universaalsele inimeseksolemisele omal valikul sobival määral selliseid käitumuslikke, olemuslikke või väljenduslikke nüansse, mida täna peetakse kas ainult nais- või meessoole kohaseks. Võtmetähtsuse saab just see, et iseenesest ei oma ükski joon tingimata naiselikkust või mehelikkust tähendusvälja. Ükski eluala või valdkond ei ole üheselt seostatav ühe või teise sookategooriaga, mistõttu näiteks ka laste eest hoolitsemise eri viisid on ühtviisi sobilikud ja samavõrra väärtustatud nii emade kui ka isade puhul.

Laste sotsialiseerimise mõttes tähendab selline mehe ja naise staatuse neutraalsus teatud tüüpi sootundlikku kasvatust, mis lubaks poistel ja tüdrukutel välja arendada üldiselt igauhele vajalikke oskuseid ja omadusi. Samuti arendataks sellise kasvatuse raames igauhele puhul nii neid

omadusi ja oskuseid, milleks tal on rohkem eelduseid, kui ka neid, kus ta on teistest nõrgem, seda hoolimata sellest, mis on kellegi sugu. Eeldatakse, et sellise soost teadliku kasvatusena oleks võimalik saavutada, et ühegi täna sooga seostuva (nn meheliku või naiseliku) omaduse kohta ei saaks automaatselt määratleda kõrgemat või madalamat väärtust.

Ükskõik milline nendest on kellegi jaoks tegelik ideaal, on Euroopa Liidus tänaseks valdavalt saavutatud konsensus, mille kohaselt tuleks tagada meeste ja naiste võimaluste võrdsus. Reguleerides seda eelkõige naiste juurdepääsuga avaliku sfääri tegevustele, mis võimaldaks neil ühendada eraelulisi, sh lapsekasvatamisega ja perekonnaga seotud kohustusi, avaliku sfääri tegevustega, eelkõige tööturul osalemise ja riigivalitsemisega. Seda tehakse peamiselt olemasolevate väärtusnormide raames, st väärtustades rohkem majanduslikku ja poliitilist võimu ning eeldades, et kõik, mis jääb väljapoole majandusliku ja poliitilise kapitali loomist, on seega vähetähtis. Selle seisukoha järgi on vaja lastekasvatamisele pöörata tähelepanu eelkõige sedavõrd, kui võrd on tegemist tööjõu tootmisega, ning haridussüsteemile sedavõrd, kui võrd on tegemist noorte ettevalmistamisega vastavalt tööturu vajadustele. Ka lapsehoiu- ja vanemapuhkusele pööratakse tähelepanu ainult sedavõrd, kui võrd see on vajalik selleks, et tööturul osalevad emad siiski panustaksid tulevase tööjõu tootmisesse, kuid samas saaksid kiiresti pöörduda tagasi nn tootvale tööle. Seega toodab see süsteem meeste ja naiste valdkondade erinevust, jättes tähelepanuta näiteks soolise horisontaalse või vertikaalse segregatsiooni, seletades seda naiste ja meeste erinevustega. Kuigi see süsteem taunib soolist palgaerinevust sama töö eest, ei pea see tegelikult probleemiks seda, kui naiste ja meeste töödele ja tegevusaladele on kehtestatud erinevad tunnihin- nad. Ka toetab valitsev ideoloogia seda, et lastega kodus olia on n-ö ühiskonnast ajutiselt väljas, st tema tegevusel on madalam staatus ning selle madala väärtusega saab ka seletada, miks hoolitsemise ja õpetamisega seotud tööd on enamikus ühiskondades tasustatud madalalt – sest need ei olegi õieti nn *päris* tegevused. Ehkki järjest enam tehakse juttu meeste suuremast osalemisest kodutöodes ning nii kodus kui ka väljaspool seda lastega seotud valdkondades (nt lasteaiad, koolid, noorsootöö) ja osades riikides on meeste hoolitsemiseks rakendatud poliitilisi meetmeid, raamistab ka seda ühiskonna töökesksuse ideoloogia²⁰⁶ ning kohati isegi teatud taotlus näidata mehi kui naistest kohasemaid vajalikke eeskujusid, kellele ei saa lapsed tasakaalustatud isiksusteks kasvada. Niisiis toob selline süsteem kaasa kasvatustegevustes osalevate väheste meeste erilist tunnustamist ja esiletõstmist, eriti võrreldes naistega – mistõttu ka nn naiste erialadel ja naiste ülekaaluga kollektiivides on mehed juhikohtadel üle esindatud.

Seepärast ei saa seda Eestiski täna valitsevat süsteemi pidada kolmanda tüüpi (sookategooria tähtsusest loobumine), teise tüüpi (meeste ja naiste erinevate tegevusvaldkondade võrdse väärtustamise) ega ka päris täpselt esimese tüüpi (naistele meestega võrdsuse võimaluste loomine) esindajaks. Otstarbekas on seda seepärast käsitleda vahepealse, neljanda tüübina.

d) Erasfääri ja avaliku sfääri reeglite lahutamise: erasfääris binaarse soosüsteemi alalhoidmine ja konservatiivsete soohoiakute „lubamine“, kuid võrdsuse võimaluste ja võrdse osaluse taotlemine avalikus sfääris. Selle lähenemise puhul on peamiseks ohuks see, et puudub valikuvõimalus: ei vaadata hästi hegemoonilise normiga vastuolus olevale käitumisele, näiteks

taunitakse naisi, kes ei täida traditsioonilist koduhoidja rolli, ja mehi, kes ei suuda edukalt täita põhilise leivateenija rolli. Tasub tähele panna, et selline valikuvõimaluse puudumine ja „valesti valinud“ meeste ja naiste sotsiaalne stigmatiseerimine ühiskondliku arvamuse poolt juhtub nendes kontekstides õieti sõltumata sellest, kas riigis on jõustatud poliitikad „valede valikute“ tegemise toetamiseks ja julgustamiseks. Siiski kui sellised poliitikad mittetraditsiooniliste valikute toetamiseks on ellu kutsutud, muutub stigmatiseerimine varjatumaks. Näiteks haridussüsteem, mis väidab end olevat sooneutraalne, taastoodab traditsioonilist sookorraldust varjatult. Poliitiline süsteem, mis justkui võimaldab ja ka sallib naiste osalemist võimu juures, leiab eri võimalusi naiste ilmajätmiseks nii poliitilise võimuga seotud positsioonidest kui ka võimul olevate naiste naeruvääristamiseks. Ühiskonnas, kus on isadel õigus võtta lapsehoolduspuhkus, võib avalik arvamus ja ka tööandja siiski leida, et isapuhkuse võtnud mees on isa (või koguni mees) hoopis valel moel.

Eesti ühiskond tundub praegu olevat just sellise vahepealse lähenemisega. Soolise võrdõiguslikkuse seadus reguleerib soolise diskrimineerimisega seotut ning tagab meeste ja naiste võrdõiguslikkuse. Võrdse kohtlemise seadus sätestab erinevatel kohaldusaladel eri tunnuste alusel õiguse võrdsele kohtlemisele, keelates selgelt diskrimineerimise seksuaalse sattumuse alusel töövaldkonnas ja kutseõppes. Põhiseadus keelab juba põhimõtteliselt igasuguse inimeste ebavõrdse kohtlemise. Veelgi enam, võrdse kohtlemise seadus täpsustab, et Eestis ei ole lubatud ka inimese ebavõrdne kohtlemine lähtuvalt tema maailmavaatest, veendumustest või usulistest tõekspidamistest. Niisiis ei ole meil põhjust käsitleda üht maailmavaadet teisest parema või õigemana, vaid pigem tuleks hoolitseda, et igäühel oleks õigus jääda kindlaks oma uskumustele – seni kuni on tagatud seaduste järgimine. Et seadustik näeb ette meeste ja naiste võrdse kohtlemise, siis ei ole siinkohal oluline, mida peab sisimas õigeks tööandja, kes töötajaid valib, või konkreetset parteid esindav poliitik: kõigile sõltumata soost peab tagama õiglase juurdepääsu, võrdsed õigused ja võimalused.

9.2. Võrdõiguslikkuse alaste hoiakute omavahelised seosed

SVM 2013 küsitlustulemuste analüüs peegeldas väga mitmekesiselt pilti elanikkonna hoiakutest. Eelnevad peatükid käsitlesid monitooringu eri teemasid peamiselt meeste ja naiste võrdlemise vaatenurgast. Samas ilmnes enamasti, et nii meeste kui ka naiste seas oli eri seisukohtade esindajaid. Võib ka järeldada, et meeste-naiste vastandamine huvide ja hoiakute osas ei ole lihtsalt tarbetu, vaid ekslik. Seepärast soovisime elanikkonna hoiakuid nii meeste-naiste võrdsete võimaluste küsimuste osas kui ka LGBT inimeste suhtes analüüsida mitte soo lõikes, vaid selle asemel vaadata hoopis, millistest hoiakupõhistest gruppidest saame Eesti puhul rääkida. Eeldades, et igäüks on argielus ühiskonnateoreetik – tal on hoiakute ja väärtuste süsteem, mille alusel ta maailma enda jaoks selgitab ja mille ta oma hinnangute aluseks võtab –, seame nüüd eesmärgiks selliste normatiivsete hoiakute seoste põhjal maailmavaateliste väärtussüsteemide väljaselgitamise. On selge, et jagada inimesed soolise võrdõiguslikkuse edendamise pooldajateks ja vastasteks oleks liigne lihtsustus, sest valdkond on kompleksne ning hõlmab laia ringi elusfääre ja olukordi.

Edasi vaatamegi, kui järjekindlad on inimesed oma hoiakutes eri valdkondade lõikes ja kui palju on Eestis tegelikult erisuguseid maailmavaateid selles osas, mis puudutab just soolist võrdõiguslikkust.

Analüüsides eri valdkondade hoiakuid ja väärtushinnanguid eraldi, puudub ülevaade sellest, millised on hoiakute ja seisukohtade omavahelised seosed. Otsustasime üksikute väärtustest ja hoiakutest terviklikuma ülevaate saamiseks välja selgitada, milline on hoiakute struktuur ja kuidas kujuneb soolise võrdõiguslikkuse väärtushinnangute tähendusruum. Selleks valisime ankeedist just need küsimused, mis väljendaksid vastaja üldisemat hoiakut või väärtuseelistust, mitte aga tema hinnangut mingile konkreetsele temaga seotud kontekstile või tema eluga seotud konkreetsetele asjaoludele.

Selleks, et ankeedis toodud küsimuste põhjal saada selgem ettekujutus nende sisulisest tähendusest soolise võrdõiguslikkuse seisukohalt, lõime nende põhjal esmalt rea uusi tunnuseid, mida kasutasime edasises analüüsis (vt lisa 2). Üldjoontes on nende tunnuste ülevaade esitatud joonisel 19, mis näitab, milline on võrdõiguslikkust pooldavat seisukoha jagajate osakaal elanikkonnas. Nende tunnuste loomisel lähtusime sellest, et eristada võrdõiguslikkust pooldavad seisukohad, seejuures vastaja, kes ei valinud ankeediküsimusele vastamisel sisukat poolt- või vahel ka vastuargumenti, loeti esindavat soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetele mitte kooskõlas olevat seisukohta.

Elanikkonna toetus selliselt konstrueeritud eri soolist võrdõiguslikkust toetavatele põhimõtetele ulatub umbes kuuendikust (17%) kuni pea täieliku üksmeelsuseni (92%). Seejuures ilmneb, et ka justkui ühte valdkonda kirjeldavad väited leiavad toetust eri määral. Näiteks neid, kes leiavad, et sama töö eest peaks saama võrdväärset tasu, on 92%, samas kui vaid 38% arvab, et nii tippjuhtide hulgas kui ka poliitilistes ametites peaks olema rohkem naisi. Seega peaks sama töö eest mehed ja naised saama sama tasu, kuid kõrgematele ja paremini tasustatud ametikohtadele ei peaks naisi jõudma meestega samavõrra. Niisiis hoolimata sellesuunalisest viitest ei ole sisuliselt ikkagi võimalik, et mehed ja naised saaks sama suurt sissetulekut. Teisalt vaid kolmandik leiab, et naistel ja meestel on sarnased võimed ja sama vajadus majanduslikuks kindlustatuseks, ent koguni 74% valis mõne muu vastuse kui see, et pere majandusliku toimetuleku kindlustamine on mehe ülesanne.

Joonisel 19 toodud soolise võrdõiguslikkuse alaseid hoiakuid väljendavate tunnuste omavaheliste seoste ning võimalike peidetud muutujate leidmiseks kasutasime faktoranalüüsi. Kuigi sellel joonisel on toodud vaid nende osakaal, kes võrdõiguslikkust ühes või teises valdkonnas pooldavad, siis faktoranalüüs põhineb siiski kõigil vastajail. Faktoranalüüsi aluseks olevad tunnused on grupeeritud nii, et nende suurem väärtus väljendab pigem soolist võrdõiguslikkust pooldavat seisukohta ehk seisukohta, mis on toodud joonisel 19. Seega kui ühes faktoris on tunnused omavahel positiivselt seotud, tähendab see seda, et erinevad soolise võrdõiguslikkuse alased hoiakud on omavahel ka sisuliselt seotud nii, et inimene, kes ühes küsimuses pooldab soolist võrdõiguslikkust, teeb seda ka teises. Nii sisuliselt kui ka statistiliselt optimaalseimaks osutus 26 tunnuse põhjal tehtud kaheksa faktoriga mudel, mis kirjeldab 60% kasutatud tunnuste koguhajuvusest²⁰⁷ (vt lähemalt lisa 2).

Joonis 19. Soolise võrdõiguslikkuse alaseid hoiakuid väljendavate üksiktunnuste loetelu ning nende väärtuste esinemise sagedus kogu elanikkonnas (% , n = 1500).

Kirjeldame siinkohal tekkinud faktortunnuseid lähemalt.

- *Otsustussfääri võrdse esindatuse faktor* seob tunnuseid, mis väljendavad hinnanguid naiste suurema osakaalu vajadusele nii poliitilistel ametikohtadel kui ka tippjuhtide seas. Samuti on faktoriga seotud arusaam võrdõiguslikkuse headusest nii meeste kui ka naiste huvide esindatuse osas. Seega inimesed, kes peavad vajalikuks naiste suuremat esindatust avaliku sfääri juhtivatel kohtadel, usuvad keskmiselt ka seda, et võrdõiguslikkusest võivad kõik.
- *Alternatiivse seksuaalsuse võrdse tunnustamise faktor* koondab tunnused, mis väljendavad, kas geide ja lesbide õigusi nähakse pigem sarnase või erinevana. See väljendab niisiis seda, kas mehi ja naisi koheldakse võrdsena, ehk sisuliselt kas meestele ja naistele lubatakse samaväärseid valikuid seksuaalkäitumise ja -identiteedi osas.
- *Liberaalsuse faktor* ühendab tunnused, mis haakuvad end (eba)mugavalt tundmisega geide ja lesbide seltskonnas nii vabal ajal kui ka töökollektiivis. Pisut nõrgemini seostub faktoriga ka see, kas nii geidele kui ka lesbidele peaks lapsendamisõiguse andma, kas seksi ostmist peetakse lubatavaks ning kas meestel peaks olema suurem õigus tööle kui naistel.
- *Võimete ja vajaduste võrdsuse faktori* põhjal saab öelda, et sarnase tähendusvarjundiga on väited, mis väljendavad arusaama naiste ja meeste võimete sarnasusest/erinevusest ning naiste vajadusest (mitte) olla majanduslikult iseseisev. Seejuures hõlmab faktoriga seotud tunnus, millega uuriti arusaama naiste ja meeste võimete sarnasusest, kaht aspekti: nii seda, kas mehed on head traditsioonilistel naistealadel, kui ka seda, kas naised saavad hakkama traditsiooniliste meestealadega.
- *Koduse rollijaotuse faktor* ühendab tunnused, mis seostuvad meeste-naiste ja poiste-tüdrukute sarnaste või erinevate rolliootuste tajumisega. Kokkuvõtvalt näitab faktor, kui võrd traditsioonilist rollijaotust soositakse.
- Järgmine, *töösfääri faktor*, seob tunnused, mis käsitlevad naiste võrdse positsiooni (mitte) soosimist tööelus, pisut nõrgemini ka koduses elus ning arusaama sellest, kui võrd leitakse, et sugudevaheline võrdsus on kasulik nii meestele kui ka naistele. Sii faktorisse mahtus lisaks tööalaste võimaluste võrdsuse vaagimisele ka see, kui võrd nõustutakse, et suurema sissetulekuga inimesel on automaatselt õigus „saada“ teiselt inimeselt sellevõrra tasuta tööd või osta otsustusõigust.
- *Inimsuhete kaubastamise faktor* haakub arusaamaga, kas seksi ostmine prostituudilt peaks olema ühtmoodi reguleeritud nii meestele kui ka naistele. Samuti on faktoriga seotud arusaam sellest, kelle juurde peaks laps jääma vanemate lahkumineku korral. Seega võiks faktorit tõlgendada nii täiskasvanute kui ka laste kaubastamise vastasust/pooldamist väljendavana, st inimesi kas peaks või ei peaks sellekohaselt saama kasutada kauplemistingutes.

- *Lapsekasvatamise faktor* näitab, et sarnast tähendusvarjundit omavad suhtumine nii vanemahüvitise jagamisse kui ka geide ja lesbide lapsendamisõigusesse. Faktor on kahepooluseline ehk sellega on üks tunnus seotud negatiivselt, kuid kaks positiivselt. See tähendab sisuliselt seda, et kui pooldatakse, et ema ja isa võiksid jagada vanemahüvitist lapse 1,5aastaseks saamiseni, siis keskmiselt suhtutakse sallivalt ka lesbide, kuid mitte geide lapsendamisõigusesse.

Niisiis selgub, et soolise võrdõiguslikkuse seisukohalt olulisemad väärtushinnangud koonduvad Eestis kaheksaks eri tähendusväljaga faktoriks: liberaalsuse faktor; otsustussfääri võrdse esindatuse faktor; töösfääri faktor; võimete ja vajaduste võrdsuse faktor; koduse rollijaotuse faktor; lapsekasvatamise põhimõtete faktor; alternatiivse seksuaalsuse võrdse aktsepteeritavuse faktor ja inimsuhete kaubastamise faktor. See annab teatud ettekujutuse, millised aspektid on omavahel sisuliselt seotud.

9.3. Rohkem kui kolm: maailmavaateline soolise võrdõiguslikkuse tüpologia

Järgnevalt soovime selgitada, millistesse sarnaste arvamustega gruppidesse saame Eesti inimesed jagada vastavalt nendele hoiakulistele erinevustele. Analüüsi käigus tekkinud uute faktortunnuste väärtused (vt lisa 3) salvestasime igale vastajale ning järgnevalt uurime, millised indiviidide grupid eristuvad nende tunnuste põhjal. See võimaldab selgitada, kas saame rääkida vaid võrdõiguslikkuse põhimõtete koostöös olevaid hoiakuid väljendavatest isikutest ning neile vastanduvast grupist või on tegelik elu siiski mitmekesisem. Näiteks võib olla neid, kes lapsekasvatamise põhimõtete osas on pigem traditsiooniliselt meelestatud, kuid pooldavad naiste suuremat esindatust otsustussfääris. Otsustasime läbi viia klasteranalüüsi, et uurida, kui võrd erinevate hoiakutega gruppides võiks Eestis rääkida, ning esmakordselt koostada elanikkonna tüpologia, mis põhineks soolise võrdõiguslikkuse alastel väärtustel/hoiakutel.

Tüpologia loomiseks kasutasime klasteranalüüsi, täpsemalt k-keskmiste klasterdamise meetodit. Otsustasime kuueklasterilise mudeli kasuks nii faktortunnuste eristusvõime põhjal kui ka tõlgenduslikust aspektist lähtudes. Analüüs kinnitab, et Eesti ühiskonnas esineb kõrvuti kuus maailmavaatelist hoiakut soolisse võrdõiguslikkuse ja meeste-naiste võrdväärsusse:

- I Igakülgse soolise võrdväärsuse toetamine nii eraelus kui ka avalikus sfääris (22% elanikkonnast).
- II Võrdväärsuse toetamine eraelusfääris, samas erinevuse rõhutamine avalikus sfääris (29%).
- III Võrdväärsuse toetamine avalikus sfääris, samas sooliselt ebavõrdne hoiak eraelus (21%).
- IV Soolise erinevuse rõhutamine, samas hegemoonilise maskuliinsuse laiendamine eraelus ja lastekasvatamisel (10%).
- V Soolise erinevuse rõhutamine, samas kõrge toetus võrdväärsusele ja naiste rolli tähtsustamine nii era- kui ka avalikus sfääris (9%).

VI Soolise erinevuse rõhutamise, põhimõtteline *võrdväärsuses kahtlemine* nii era- kui ka avalikus sfääris (9%).

Ühte klastrisse paigutub 9–29% vastanutest (vt lisa 3). Siiski on igas klastris piisav hulk inimesi, et saaksime teha sisulisi üldistusi klastrikoosseisu osas.

Järgnevalt kirjeldame tekkinud tüüprühmi faktortunnuste keskmise väärtuse alusel (vt lisa 3) ning analüüsime, milliste taustatunnustega vastajad tüüpiliselt eri klastritesse kuuluvad (vt tabel 7).

Siinkohal oleme rühmad järjestanud just nende arvukuse alusel, mis ei kirjelda rühmade paiknemist üksteise suhtes võrdsuse pooldamise skaalal – põhimõtteliselt oleks hoiakute paljususe olukorras õige sedalaadi hierarhiast loobuda.

1. Esimest, kõige arvukamat rühma (neid on kogu elanikkonnast 29%) diferentseerib enim see, et suhtutakse küll pooldavalt nii geidesse kui ka lesbidesse, kuid ollakse samas arusaamal, et meeste ja naiste võimed üldiselt ei ole samasugused ning majanduslik iseseisvus ei ole samavõrra oluline (mitte ükski vastaja sellest grupist ei valinud vastupidist varianti). Seega aktsepteeritakse meeste ja naiste võrdväärset õigust seksuaalsele enesemääratlusele, kuid nähakse mehi ja naisi olemuslikult erinevatena just töösfääri seisukohalt, näiteks võib olla selles grupis levinud palgalõhe kujunemise õigustamine. Seda gruppi iseloomustab seega hoiak *võrdväärsus eraelusfääris, kuid erinevus avalikus sfääris*. Klastrisse kuulub enim eesti naised (45%) ning väiksemate piirkondade elanikke.
2. Teise rühma (22% elanikkonnast) kuulujatest 99% peavad naiste ja meeste võimeid ning majandusliku iseseisvuse tähtsust samaväärseks (kogu valimis on neid vaid 33%). Samuti peetakse naisi meestega võrdseks töö- ning pereelus ja ka lastele pooldatakse sarnaste oskuste ja omaduste õpetamist. Tuntakse end mugavalt ka geide ja lesbide seltskonnas ning pooldatakse nendele lapsendamisõiguse andmist. Seda gruppi võiks niisiis nimetada ka *igakülge soolise võrdväärsuse pooldajaks*. Selles grupis on suurim eesti naiste (44%) ja 22–45aastaste (49%) osakaal, ülesindatud on ka kõrgharidusega isikud. Kui kogu valimis on kõrgharidusega isikuid 32%, siis teises klastris 36%. Võrreldes rahvastiku üldiste proportsioonidega on selles klastris enam ka Tallinna elanikke (vastavalt 31% ja 36%).
3. Kolmandasse klastrisse kuulujaid (kogu elanikkonnast 21%) iseloomustab keskmiselt kõige ebatolerantsem suhtumine nii geidesse kui ka lesbidesse. Samuti pooldatakse pigem traditsioonilist rollijaotust kodutöodes ja laste kasvatamisel. Küll aga leiavad sellesse rühma kuulujad valdavalt, et meeste ja naiste võrdõiguslikkus on üldiselt hea ning sellest võivad nii mehed kui ka naised. Samuti leitakse, et naised sobivad tippjuhiks. Ilmselt on selle grupi seisukohalt Eestis praegu olemas piisav sooline võrdõiguslikkus, mis seisneb meeste ja naiste erinevuste arvestamises ning igapäevale just traditsioonilisest soorollist lähtuva koha leidmises, mistõttu ka alternatiivse seksuaalse sättumusega on keeruline leppida ja vabadust seksuaalse identiteedi valikul ei peeta osaks soolise võrdväärsuse ideest. Naiste sobivust tippjuhiks võib seletada ilmselt kogemusega – kui akt-

Tabel 7. Soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute tüpoloogia kuue klastriga mudeli klastrite koosseis sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes, %

	Kokku	I klaster	II klaster	III klaster	IV klaster	V klaster	VI klaster
Rahvus ja sugu							
Eesti mees	35	34	34	29	50	43	34
Muust rahvusest mees	13	8	9	15	23	7	25
Eesti naine	37	45	44	31	22	46	20
Muust rahvusest naine	15	13	14	25	5	4	21
Kokku	100	100	100	100	100	100	100
Vanusgrupp							
15–24 a	15	16	16	10	21	19	14
25–44 a	37	39	49	25	41	33	32
45–64 a	34	32	26	46	34	34	37
65–74 a	13	13	10	19	5	14	18
Kokku	100	100	100	100	100	100	100
Haridus							
1. tase	25	25	21	25	25	33	26
2. tase	43	43	42	44	52	37	41
3. tase	32	32	36	31	23	30	33
Kokku	100	100	100	100	100	100	100
Elukoht							
Tallinn	31	27	36	35	27	21	40
Muu suurlinn	8	5	4	15	15	3	5
Muu linn, maakonna-keskus, alev	26	31	27	21	23	23	22
Maa	35	37	34	29	35	52	33
Kokku	100	100	100	100	100	100	100
Indiviidide arv klastrites	1500	432	331	310	152	140	135
Elanikkonna jaotus klastrite vahel	100%	29%	22%	21%	10%	9%	9%

septeerida sooliselt horisontaalselt segregeeritud tööturгу, siis on ka lihtne aktsepteerida, et nn traditsioonilistes naistevaldkondades töötavad naised ka juhikohtadel. Seda gruppi iseloomustab *sooliselt ebavõrdne, kohati sallimatu hoiak eraelus, kuid võrdvärsus avalikus sfääris*. Grupis on valimi üldise koosseisuga võrreldes ülesindatud muust rahvusest naised, vanemad, üle 45aastased isikud ning suuremate linnade elanikud.

4. Neljas klaster (10% elanikkonnast) eristub ebavõrdse suhtumisega lesbidesse ja geidesse nii töökollektiivis kui ka vabal ajal, pisut ka lapsendamisõiguse osas, olles pigem enam salliv naiste valikute suhtes. Lapsendamisõigust siiski üldiselt ei soovita ei geile ega lesbile. Pooldatakse ka pigem eri oskuste ja omaduste õpetamist tüdrukutele ja poistele. Teisest küljest ei väljendata ühest arusaama, et ainult naine peaks laste kasvatamisega tegelema. Seega pooldab see grupp teistega võrreldes just hegemoonilise heteroseksuaalse maskuliinsuse põhimõtteid, nähes seejuures olulisena isa rolli lapsekasvatamisel, ning eriti ohustaks seda nägemust homoseksuaalsete meeste aktsepteerimine. Grupi iseloomulikuks jooneks on niisiis *soolise erinevuse rõhutamine ja hegemoonilise maskuliinsuse laiendamine*. Grupis on suur meeste (73%) ning nooremate, kuni 44aastaste osakaal (62%), üle poole rühma kuulujatest on 2. taseme haridusega (52%) ning alaesindatud on kõrgharidusega isikud (23%), kes ülejäänud klastrite vahel jagunevad suhteliselt võrdsetes proportsioonides.
5. Viiendasse rühma kuulujad (9% elanikkonnast) leiavad võrreldes teiste gruppidega enam, et vajalik oleks naiste suurem esindatus nii poliitilistel ametikohtadel kui ka tippjuhtide hulgas. Soolist võrdõiguslikkust peavad nad üldiselt positiivseks: 90% leiab, et ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on hea ühiskond (kogu valimis arvab nii 81%). Teisalt toetatakse pigem traditsioonilist kodust rollijaotust ning vaid 29% arvab, et naistel ja meestel on tegelikult samad võimed ja sama vajadus olla majanduslikult iseseisev. Klasteris asuvad invidiidid eristuvad ka selles osas, et lubaksid lesbidel lapsendada, kuid mitte geidel, mis viitab samuti sellele, et mehi ja naisi nähakse olevat olemuslikult erineva suutlikkuse ja võimetega. Tervelt 90% sellesse klasterisse kuulujatest nõustub kas täiesti või pigem, et kui elukaaslased on mõlemad naised (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel. Vaid 13% neist arvab sama geide osas. Teisalt väidavad gruppi kuulujad pigem seda, et töö ja vabal ajal tunneksid nad end mugavalt nii geide kui ka lesbide seltskonnas, niisiis ei suhtuta selles osas erinevalt meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse enesemääratlemise õigusse. Selle rühma hoiakut kirjeldab *sooliste erinevuste rõhutamine ja samas naiste rolli tähtsustamine nii era- kui ka avalikus sfääris*. Gruppi iseloomustab suur eestlaste ja maapiirkonnas elavate isikute osakaal ning madalaima haridustasemega ja kuni 24aastaste ülesindatus.
6. Kuuendasse klasterisse kuulujad (kogu elanikkonnast 9%) suhtuvad nii geidesse kui ka lesbidesse pigem sallimatult. Erinevalt teistest vastajatüüpidest seatakse kahtluse alla ka naiste meestega samaväärne positsioon tööelus, sh nende võrdsed võimed ning üldse võrdvärsuse kasulikkus nii meestele kui ka naistele. Seda gruppi iseloomustab seega *sooliste erinevuste rõhutamine ja võrdvärsuses kahtlemine*. Klasteris on võrreldes kogu valimiga rohkem muude rahvuste esindajaid, tallinlasi ning vanimaid, üle 65aastasi isikuid.

Seega võib kinnitada, et Eestis ei jagune hoiakud mitte soolist võrdõiguslikkust pooldavaks ja seda taunivaks, vaid pigem tuleb soolise võrdõiguslikkuse hoiakute alusel eristada vähemalt kuut rühma, mille liikmed mõtestavad eelistatumat sookorda üksteisest veidi erineval moel. Siin on oluline just tõdemus, et iga sellise klatri liikmed käsitlevad oma ettekujutust normatiivse alusena, millest lähtuvalt ühiskonnas toimuvaid protsesse, sealhulgas soolise võrdõiguslikkuse valdkonnas toimuvaid muutusi hinnatakse.

Analüütiliselt lähenedes on oluline vaadata nende rühmade hoiakuid ka faktortunnuste aluseks olnud väärtuste lõikes (vt tabel 8).

Selline analüüs näitab, et ehkki osade tunnuste lõikes on grupid väga erinevad, siis 23 vaatlusaluse tunnuse hulgast moodustub klatri ühisosa ehk teatud mõttes Eesti soolise võrdõiguslikkuse arusaama tuum. Nii on kõigis klatriites märgatav toetus järgmistele põhimõtetele:

1. Ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on põhimõtteliselt hea ühiskond (kõigis rühmades enam kui pool leiab nii, kokku 62–90%).
2. Majandusliku toimetuleku kindlustamine pole ainult mehe ülesanne (62–82%).
3. Naine sobib tippjuhiks (60–88%).
4. Ka isad võiks kasutada vanemahüvitist (59–77%).
5. Poiste ja tüdrukute jaoks kolme tähtsama oskuse/omaduse seas on vähemalt üks ühine (55–82%).
6. Mehed peaksid osalema kodutööde tegemisel (50–92%).
7. Naised ja mehed peaksid sama töö eest saama võrdset töötasu (49–98%).

Nende seitsme põhimõtte või teema ümber koondub Eestis soolise võrdõiguslikkuse tähenduse tuum ja igas maailmavaate alusel kujunevas rühmas on neile olemas küllalt märkimisväärne toetus. Need esindavad kolme valdkonda: (1) normid – võrdõiguslikkus on põhimõtteliselt hea; (2) töö – naised võiksid olla juhid; naised ja mehed peaks saama võrdset tasu; mehed peaksid kasutama õigust jääda töölt vanemapuhkusele; (3) perekond – isad vanemapuhkusele; mehed kodutöid tegema; naised kindlustagu ka pere majanduslikku toimetulekut; poistele ja tüdrukutele tuleb õpetada sarnaseid oskuseid.

Püüeldes toetust ka teistele põhimõtetele, tasub silmas pidada, et need aspektid on sisuliselt selleks teljeks, mille ümber võiks tasapisi koondada ka teised olulised põhimõtted. Täiendavatena tuleks kõne alla need, mille toetus osades hoiakupõhistes gruppides on küll madalam, kuid kokkuvõttes ei lange üheski alla kolmandiku:

1. Pärast lahutust ei pea laps jääma tingimata just ema juurde (44–74%).
2. Võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui naiste huvide esindatuse osas (41–64%).
3. Vähemalt kahel neljast poliitilise ametikoha tasandist peaks olema naiste osakaal praegusest suurem (36–56%).
4. Ettevõtete juhtide hulgas peaks olema naiste osakaal praegusest suurem nii riigi- kui era-sektoris (29–44%).

Tabel 8. Soolist võrdõiguslikkust pooldavate hoiakute esinemine maailmavaatelistes rühmades (%), järjestatud kasvavalt vastavalt põhimõtet toetavate inimeste osakaalule kogu elanikkonnas

	Kõik	I	II	III	IV	V	VI
	100	29	22	21	10	9	9
1. Leiab, et nii geid kui ka lesbid peaksid saama lapsendada (st ei anna naistele ega meestele soolist eelist).	26	37	47	7	7	11	26
2. Leiab, et ettevõtete juhtide hulgas peaks olema naiste osakaal praegusest suurem nii riigi- kui ka erasektoris.*	27	30	33	21	19	28	21
3. Taunib seksi ostmist prostituudilt nii mehe kui ka naise poolt.	33	27	26	62	20	43	8
4. Leiab, et naistel ja meestel on samad võimed ja sama vajadus olla majanduslikult iseseisev.	33	0	99	26	29	29	7
5. Leiab, et mehed ja naised inimkapitali osas ei erine: mehed hooldavad samahästi kui naised ja naised on tehnilistes oskustes sama head kui mehed.	35	2	100	27	32	31	10
6. Ei nõustu, et kui töökohti on vähe, on meestel suurem õigus tööle kui naistel.	36	26	18	56	40	33	62
7. Leiab, et nii poliitilistel ametikohtadel kui ka tippjuhtide seas peaks olema praegusest suurem naiste osakaal.*	38	40	40	34	29	44	32
8. Ei kinnita toetust traditsioonilisele rollijaotusele kodus kodutööde osas.	39	50	55	24	33	31	18
9. Ei kinnita toetust traditsioonilisele soolisele rollijaotusele koolieelikutega kodus.*	40	42	54	27	37	34	35
10. Nimetab vähemalt kaks ühist joont kolme poiste ja tüdrukute jaoks tähtsama oskuse/omaduse seas.*	42	46	60	33	36	33	21
11. Leiab, et vähemalt kahel neljast poliitilise ametikoha tasandist peaks olema naiste osakaal praegusest suurem.*	48	50	50	48	36	56	40
12. Võrdselt salliv meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse sättumuse osas: tunneks end vabal ajal mugavalt, kui seltskonnas on gei või lesbi.	57	94	87	2	6	71	37
13. Leiab, et võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide esindatuse osas.*	58	56	60	64	60	61	41

	Kõik	I	II	III	IV	V	VI
	100	29	22	21	10	9	9
14. Võrdselt salliv meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse sättumuse osas: tunneks end mugavalt, ajades tööasju gei või lesbiga.	61	98	89	7	7	78	40
15. Ei avalda toetust traditsioonilisele rollijaotusele vanemahüvitise osas.*	65	59	72	59	67	69	77
16. Ei arva, et laps peaks jääma pärast lahutust tingimata ema juurde.*	66	69	74	59	71	68	44
17. Nimetab poiste ja tüdrukute jaoks kolme tähtsama oskuse/omaduse seas vähemalt ühe ühise.*	71	75	82	67	59	64	55
18. Ei nõustu, et „Majandusliku toimetuleku kindlustamine on mehe ülesanne“.*	74	82	76	68	69	72	62
19. Peab geisid lesbidega võrdväärseks kolmes sfääris (nii tööl, seltskonnas kui ka lapsendamisel).	78	98	97	98	0	11	81
20. Leiab, et ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on hea ühiskond.*	81	75	89	88	77	90	62
21. Arvab, et naine sobib tippjuhiks.*	81	79	88	87	81	84	60
22. Ei avalda poolehoidu traditsioonilisele soolisele kodutööde jaotusele.*	85	92	92	85	79	86	50
23. Leiab, et naised ja mehed peaksid sama töö eest saama võrdset töötasu.*	92	98	98	94	91	92	49

* Hoiak, mille toetamisel on gruppidel märkimisväärne ühisosa.

Ka need esindavad kolme väärtusteringi: (1) normid – võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide arvestamise osas; (2) pere – pere lagunedes ei peaks laps just tingimata ema juurde jääma; (3) töö – naiste osakaal poliitikas ja naiste osakaal nii riigi kui ka erasektori tippjuhtide hulgas peaks kasvama. Seega kujutledes Eesti arusaama soolisest võrdõiguslikkusest, võiksid need teemad või põhimõtted olla tuuma ümber või keskteljele kõige lähemal. Ülejäänud teemad on sellised, mis kas jäävad kogu kontseptsiooni osas perifeerseks (näiteks ei peeta seda oluliseks soolise võrdõiguslikkuse komponendiks) või neid tajutakse küll kesksena, kuid samas pälvivad nad mõnes rühmas ka tugevamat vastuseisu.

9.4. Kokkuvõte

Selles peatükis eristasime esmalt mitmeid teoreetilisi võimalusi soolise ebavõrdsusega seotud vastuolude ületamiseks. Seejärel selgitasime faktoranalüüsi abil, et soolise võrdõiguslikkuse seisukohalt olulisemad väärtushinnangud koonduvad Eestis kaheksaks eri tähendusväljaga faktoriks: liberaalsuse faktor; otsustussfääri võrdse esindatuse faktor; töösfääri faktor; meeste ja naiste võimete ja vajaduste võrdsuse faktor; koduse rollijaotuse faktor; lapsekasvatamise põhimõtete faktor; alternatiivse seksuaalsuse võrdse aktsepteeritavuse faktor ja inimesuhete kaubastamise faktor. Veelgi enam, need faktorid võimaldavad selgelt eristada kuut soolise võrdõiguslikkuse hoiakute tüüpi: igakülgne sooline võrdväarsus (22%); võrdväarsus eraelusfääris, erinevus avalikus sfääris (29%); sooline ebavõrdsus eraelus, võrdväarsus avalikus sfääris (21%); soolise erinevuse rõhutamine, samas hegemoonilise maskuliinsuse laiendamine eraelus ja lastekasvatamisel (10%); sooliste erinevuste rõhutamine, samas kõrge toetus võrdväarsusele ja naiste rolli tähtsustamine nii era- kui ka avalikus sfääris (9%); soolise erinevuse rõhutamine, põhimõtteline võrdväarsuses kahtlemine nii era- kui ka avalikus sfääris (9%).

Soovimata luua nende hoiakurühmade täiendavat hierarhiat lähtuvalt nende vastavusest soolise võrdõiguslikkuse ideaalile – seda enam, et maailmavaadet ei tohiks pidada heaks või halvaks, kui selle maailmavaate kandja oma igapäevases tegevuses üldiste formaalsete normide vastu ei eksi –, soovime vaadeldagi neid rühmasid pigem kui praktiliselt erinevaid käsitlusi soolise tasakaalu ideaalist. Tegemist on niisiis individuaalsete (tõsi, antud juhul ka kujuteldavate kogukondade tasandil kehtivate) teooriatega sellest, milline on optimaalne soosuhete korraldus ühiskonnas ja milline on eelistatum meeste-naiste positsioon ning valikud. Siinkohal on eriti oluline tulemus, et igas sotsiaaldemograafilises rühmas on kõigi nende tüüpide esindajaid, seega soolise võrdõiguslikkuse hoiakute põhjal kujunevad koalitsioonid hõlmavad ühtaegu erinevate sotsiaalsete gruppide liikmeid, sealhulgas nii mehi kui ka naisi. Selliste hoiakute alusel kujunenud gruppide esinemine on väga oluline informatsioon, kui eesmärgiks on soolise võrdväarsuse toetamine ja arendamine ühes või teises eluvaldkonnas. Teisalt aitab selline rühmitamine saada ettekujutust sellest, milline on Eesti ühiskonnas domineeriv maailmavaade soolise võrdõiguslikkuse ja laiemalt soosuhete osas. Eestile ainuomase maailmavaate kirjeldamine on eriti huvipakkuv ja kõnekas ainulaadses olukorras, kus nii naiste võrdseks osalemiseks töömaailmas ja avalikus elus kui ka meeste osalemiseks lastekasvatamisel on vähemalt seadusandlikult loodud kõik võimalused, ent siiski säilib nii Euroopa suurim palgalõhe kui ka sooline segregatsioon tööturul ning võrreldes teiste riikidega sünnivad lapsed sagemini väljaspool abielu, elavad lahus vähemalt ühest vanemast ning on siiski väikelapsena sagedamini emaga kodus kui lasteaias.

Maailmavaadete ühisosa, millest tuletasime soolise võrdõiguslikkuse tähendusvälja, sisaldab endas kokkuleppeid ja kompromisse. Eesti puhul tähendab *sooline võrdõiguslikkus* kui *jagatud väärtus* peamiselt kombinatsiooni seitsmest kõige laiemast toetuspinnast väärtusest. Need esindavad kolme valdkonda: (1) normid – võrdõiguslikkus on põhimõtteliselt hea; (2) töö – naised võiksid olla juhid; naised ja mehed peaks saama sama töö eest võrdset tasu; mehed peaksid kasutama õigust jääda töölt vanemapuhkusele; (3) perekond – isad vanemapuhkusele; mehed kodutöid tegema; naised kindlustagu ka pere majanduslikku toime-

tulekut; poistele ja tüdrukutele tuleb õpetada sarnaseid oskuseid. Järgmiseks on potentsiaal laiendada tähendust soolisest võrdõiguslikkusest Eestis valdkondade lõikes järgmistel hoiakutel: (1) normid – võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide arvestamise osas; (2) pere – pere lagunedes ei peaks laps just tingimata ema juurde jääma; (3) töö – naiste osakaal poliitikas ja naiste osakaal nii riigi- kui ka erasektori tippjuhtide hulgas peaks kasvama.

Mida selline väärtustemaailm sisuliselt tähendab, kuidas see kujunes ja mismoodi toimib, väärib kahtlemata ka edasist analüüsi. Juba SVM 2013 andmed pakuvad siinkohal hea alusmaterjali, et selgitada, kuidas töökspidamised, kogemused ja hinnangud selliste hoiakurühmade vahel erinevad.

Kokkuvõte

10. Sooline võrdõiguslikkus Eesti moodi: kokkuvõtlikud märkmed

Triin Roosalu

Artiklikogumikus analüüsisime 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemusi. Meenutan siinkohal kokkuvõtlikult tulemusi käsitletud teemade lõikes ja esitan seejärel meie analüüsis ilmnenuid hoiakute süsteemi peamised jooned.

1. Sissejuhatav artikkel

Sissejuhatavas artiklis tutvustasime kasutatud andmeid, oma lähenemist ning kogumiku ülesehitust. Tutvustades eri lähenemisi soolisele võrdõiguslikkusele, selgitasime oma lähtepunkti aluseks võetud sotsiaalkonstruktivistlikku vaatenurka, mille kohaselt ühiskonnas on kujunenud nähtustele teatud tähendus vastavalt ühiskondlikule korraldusele või ühiskonnaliikmete kokkulepetele. Selle lähenemise kohaselt on samal moel võimalik nähtuste tähenduste muutumine, mille väljundiks – aga vahel ka ajendiks – on elanikkonna (muutunud) hoiakud. Peamiste lähenemistena võtsime arvesse (1) asjaolu, et sotsiaalne sugu on olemuselt paindlik; (2) tõdemuse, et kogu binaarne soosüsteem on olemuslikult konstrueeritud; (3) arusaama, et ühiskonnas nõrgematel positsioonidel olevate inimeste raskused kipuvad kuhjuma ning privilegeeritute paremus omakorda kaldub kumuleeruma, mis paneb neid hoiduma probleemide tunnistamisest; (4) arvamuse, et soolist ebavõrdsust käsitledes ei peaks tingimata vastandama mehi ja naisi kui gruppe, vaid pöörama tähelepanu kummagi grupi sees olevatele erinevustele, mille põhjal võiksid ühiste hoiakute põhjal kujuneda soolist jaotust ületavad koalitsioonid. Sellest tulenevalt ehtasime üles ka temaatilised artiklid.

2. Laste kasvatamine

See artikkel keskendus laste soopõhisele sotsialiseerimisele ning analüüsis, milliseid omadusi ja oskusi Eesti inimesed tüdrukute ja poiste kasvatamisel tähtsaks peavad. 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringust selgus, et omadused ja oskused, mida tüdrukute ja poiste kasvatamisel ja arendamisel oluliseks peeti, on soolises lõikes üsna erinevad ning stereotüüpe taasloovad. Ehk teisisõnu on viimase nelja aastaga olukord jäänud samaks ning võrreldes 2009. aasta monitooringuga pole toimunud märkimisväärseid muudatusi hinnangutes poistele ja tüdrukutele sobivateks peetavate omaduste ja oskuste osas. Antud küsimuses peegelduvad siiski vastustest ka manööverdamisvõimalused kehtiva normi suhtes, st alternatiivsemate kasvatuspraktikate ja ootuste pooldamine ja kultiveerimine. Üldist ühiskondlike väärtushinnangute iseloomu silmas pidades võib siiski oletada, et ka nendes peredes, kus kodus traditsioonilisi soostereotüüpe vähem rõhutatakse, tolereeritakse lapsele „lihtsamat“ tulevikku ja läbilöögivõimalusi soovides laias laastus lõpuks ikkagi n-ö praktilist laadi hegemoonilisi ideaale. Tõenäoliselt ei soovita ka iseenese alternatiivsemaid valikuid elus lapsele n-ö peale suruda. Kardetakse, et ühiskonnas, kus endiselt kehtivad üsna jäigad soonormid ja -ootused, võib eristumine olla märgistav ja seda lapsele ei soovita. Sarnane nn peidetud toleerimise muster ilmneb ka hoiakutes LGBT teemasse laste kasvatamise kontekstis ja seda võib omakorda pidada reaktsiooniks erinevusi võõrastavate ja homfoobsete mallide üldisele kõlapinnale ühiskonnas. Mõnevõrra suuremat soostereotüüpsust näitavad teistega võrrel-

des üles meessoost vastajad, eriti tüdrukutele vajalikele omadustele ja oskustele hinnanguid andes. Taolisi hinnanguid saab ehk ühelt poolt seostada ennastkehtestavama naiselikkuse tüübi teatava tugevnemisega ühiskonnas ja sellest tulenevalt omakorda meeste kartusega arhetüüpse, ent tuttavliku naiselikkuse ja emalikkuse ideaali hägunemise ees. Kui tüdrukute ja poiste maailmu kiputakse üldiselt eristama kui kahte erinevat reaalsust, kus kehtivad eri normid ja reeglid, joonistused analüüsil siiski välja ka teatud omadused ja tunnused, mille arendamist väga oluliseks peeti, ent lapse sooga ei seostatud. Näiteks hindavad Eesti elanikud nii poiste kui ka tüdrukute kasvatamisel kõige kõrgemalt rahaga ümberkäimise oskuse arendamist. Samuti peetakse nii poiste kui ka tüdrukute puhul oluliseks oskust end kehtestada ja teistega arvestada, mis võib viidata ka teatavatele muutustele soolistatud rolliootuses.

3. Tööjaotus perekonnas

See artikkel lahkab suhtumist peresisisesse tööjaotusesse ja pere jaoks oluliste otsuste tegemisse. Kuna perekonnas vajalike kodutööde hulk erineb suuresti tulenevalt sellest, kas peres kasvab laps(i) või mitte, esitati analüüsi nii soo kui ka peretüüpide lõikes. Olulise kategooriana käsitleti ka vastaja perekonnaseisu, et selgitada, kuidas rollid ja võimusuhted abielus ja vabas kooselus paarides erinevad. Üldiselt eeldatakse, et vaba kooselu eelistamine osundab pigem liberaalsetele vaadetele. Meie andmed kinnitavad aga mitmete varasemate uurimuste tulemusi, et Eestis ei ole vabas kooselus lastega paarid ainult sama traditsiooniliste hoiakutega (nt tööjaotuse osas) kui abielupaarid, vaid järgivad traditsiooniliselt naise olule jäävat tööjaotust viimastest isegi enam. See avab uue tahu mitte ainult võimusuhte mõtestamisel Eesti kodudes, vaid ka vabade kooselude kui valiku teadvustamiseks. Kuna laste esmane sotsialiseerumine toimub kodus ja perekonnas, siis tänane traditsiooniline peresisene rollijao- tus loob olukorra, kus stereotüüpseid rollihoiakuid ja soolise ebavõrdsuse aktsepteerimist taastoodetakse, seda nii traditsioonilisel abielul kui ka vabal kooselul põhinevas perekonnas. Võib oletada, et ka suur sooline palgalõhe aitab kaasa olukorrale, kus argisituatsioonides jääb kodutööde koorem siiski naistele ning neil ei ole tulenevalt oma tööturustaatusastest piisavalt võimu, et olukorda vaidlustada.

4. Võim teise inimese keha üle

Võimu ja domineerimiste küsimusega tegeleb ka järgmine artikkel, milles analüüsitakse võimusuhte ebavõrdsust ning nende seost vägivallaga esiteks pereskeskkonnas, elukaaslaste vahel ning vanemate ja laste vahel ning teiseks avalikus sfääris seoses prostitutsiooniga. Vägivalla kui võimu tööriista abil on võimalik tekitada ja alal hoida ebavõrdsust. Monitooringu tulemusi on selles peatükis analüüsitud eelkõige feministlike käsitluste valguses, samas pole hinnatud ainult erinevusi meeste ja naiste vahel, vaid ka eri demograafiliste gruppide sees. Kui viimase osas ilmnevad erinevused eelkõige rahvuste vahel, siis kõige tähelepanuväärsemad on siiski ajas toimunud muutused. Analüüsist selgus, et Eesti inimeste tolerants laste kehalise karistamise küsimuses on oluliselt vähenenud ning ühiskonnas on tekkinud selge valmisolek perevägivaldajuhtumeid käsitleda avalikku sfääri kuuluvatena. Kui nimetatud muudatusi on toetanud teemade käsitlemine meedias ning poliitiline toetus ilma märkimisväärse vastusei-

suta, siis prostitutsiooni puhul on märgata vastupidine: vähene tähelepanu poliitikutelt poolt ning neutraalne hoiak elanike seas.

5. Naised ja mehed tööturul

Selle artikli muudab oluliseks teadmine, et juba aastaid on Eesti Euroopa suurima soolise palgalõhega riikide seas. Viimastel aastatel on sellele teemale pidevalt tähelepanu pööranud ka meedia ja avalik arvamus. Samuti on viimastel aastatel järjest enam tähelepanu pälvinud võrdõigusvoliniku tegevus, mille meediakajastus on võimaldanud inimestel tutvuda võrdse kohtlemise temaatikaga tööelus ning sellest lähtuvalt hinnata oma võimalusi ja olukorda tööelus. Analüüs näitabki, et enamik Eesti inimesi tõesti tajub, et meestel on tööelus natuke või märgatavalt paremad võimalused. Samas arvab suurem osa inimestest, et mehed lihtsalt ei oleks nõus töötama nii madala palga eest kui naised. Võrreldes nelja aasta taguse ajaga tajutakse naiste ja meeste olukorda tööturul ebavõrdsemana. Enamik tööturul osalevatest inimestest töötab Eestis töökollektiivides, mis on sooliselt segregeeritud. See tähendab, et oma ametialal või positsioonil on inimestel vähe vastassoost inimesi, ka eeskujudena. Teisalt on nelja aasta jooksul oluliselt suurenenud nende inimeste arv, kes leiavad, et naised sobivad tippjuhiks, mis võib viidata soostereotüüpsete arusaamade vähenemisele naistele ja meestele sobivateks peetavate ametikohtade osas. Sellegipoolest võivad aga naised tippjuhiks sobivatena nägevate inimeste hoiakute taga peituda soostereotüüpsed eeldused, millekohaselt võidakse naistele omistada teistsugust, pehmemat, ettevaatlikumat ning empaatilisemat juhtimisstiili. Sooline ebavõrdsus tööturul, avalikus sfääris, on seotud võimusuhetega perekonnas ehk erasfääris. Palgatöö kaudu enam teeniv partner, kelleks on heteroseksuaalsetes suhetes enamasti mees, on paremal positsioonil läbirääkimistes koduse tööjaotuse üle. Monitooringust selgub, et enamik Eesti elanikke peab õiglaseks seda, et vähem teeniv elukaaslane ei peaks enda peale võtma suuremat osa kodutööde koormast, ehk leitakse, et palgatöö kaudu teenitud suuremad sissetulekud ei tohiks võimaldada rohkem teenival elukaaslasel ennast kodutööde tegemisest nn välja osta. See valdav hoiak aga ei lähe kokku reaalse olukorraga, mille järgi vastutavad Eestis enamasti naised rutiinsete kodutööde eest, nagu näiteks tubade koristamine ja nõude pesemine.

6. Töö- ja pereelu ühildamine

Järgmine artikkel keskendub töö- ja pereeluga seonduvatele hoiakutele ja nende kahe valdkonna ühitamisega seonduvatele praktikatele tööandjate tasandil. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu andmete analüüs näitas, et kuigi Eesti inimesed väärtustavad kõrgelt nii tööd kui ka perekonda, siis töö- ja pereelu kui kahe eraldiseisva sfääri ideoloogia koos soostereotüüpsete hoiakute ja traditsiooniliste rollimudelitega on endiselt üsna levinud. Eesti töö- ja pereelu puudutav seadusandlus on põhiliselt sooneutraalne, seega peaks isadel olema emadega võrdsed võimalused oma tööd pereelu vajaduste järgi kohandada ning tööandjatel kohustus isade sellekohastele soovidele vastu tulla, kuid praktikas kasutavad isad neile pakutavaid võimalusi harva. Põhjuseks on ühelt poolt tööandjate harjumatus näha isas emaga võrdselt lapsevanemat, teiselt poolt aga ka isade endi traditsioonilisi soorolle soosiv hoiak. Seega on töö- ja perekonnakäitumises toimunud küll olulised muutused, ent endiselt rõhutatakse tra-

ditsioonilisi perekeskseid väärtusi ja iganenud soorolle. Meie põhiprobleemid nagu madal sündivus ja suur vaesuses elavate laste osakaal ei ole Eesti tingimustes ja meie heaolusüsteemi võimaluste juures hästi lahendatavad traditsiooniliste soorollide jätkuva toetamisega ning perekonna ja töösfääri edasise lahutamisega, pigem vastupidi.

Niisiis on Eesti näiliselt sootundlikusse mudelisse programmeeritud, et lapsega tegeleb põhiliselt ema (isa on vaid abilapsevanem) ning ema valikuks on kas olla pühendunud täisajaga tööle või jääda täielikult lapsega koju. Ka rõhutab lapsehoiuvõimaluste disain seda, et Eesti lapsevanemal (ja enamasti emal) on valida sõimeealisega kodusolemise või avaliku teenusega võrreldes märksa kulukama lapsehoidja leidmise vahel ning koolieeliku puhul täispikkade hoiupäevade või vähem nõudliku tööelu vahel. Seega tekitabki olemasolev korraldus muidu soodsas töö ja pere ühendamise raamistikus ootamatuid ohukohti soolise võrdõiguslikkuse vaatenurgast.

7. Naiste esindatus poliitikas

Selles artiklis käsitleti Eesti kui postsovetliku siirdeühiskonna poliitikamaastiku iseloomu ühelt poolt nõukogudeaegse väärtussüsteemi mõjusid, ent ka rahvusidentiteedi aspekti arvesse võttes. Poliitikast rääkides käsitleti lisaks osalusele parteipoliitikas ja riigivalitsemises ka kodanikuaktiivsuse aspekti. Üheks demokraatia oluliseks aluspõhimõtteks on naiste ja meeste proportsionaalne esindatus võimu- ja otsustusprotsesside juures. Mida rohkem osalevad nii naised kui ka mehed otsuste vastuvõtmisel, seda paremini on esindatud nende eri huvid, kogemused ja vajadused. Vaatamata sellele, et Eestis moodustavad naised enam kui poole elanikkonnast, teevad võrreldes meestega rohkem töötunde ning naiste hulgas on meestega võrreldes rohkem kõrghariduse omandanuid, on naistel võrreldes meestega otsustuspositsioonidele Eestis tunduvalt keerulisem ligi pääseda. Naiste osalus on poliitilistes struktuurides ja protsessides võrreldes meestega endiselt marginaalne. Ometigi selgus käesoleva monitooringu tulemusena, et enam kui kolm neljandikku Eesti elanikest arvab, et naiste suurem osalemine nii poliitikas kui ka juhtivatel positsioonidel laiemalt on vajalik eri huvide paremaks esindatuseks ühiskonnas. Võrreldes 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringuga on tunduvalt suurenenud nende naiste hulk, kes leiavad, et Riigikogu ning valitsuse liikmete hulgas peaks olema enam naisi.

Mõneti üllatavaks võib pidada seda, et naisvastajatest suhtusid vanuserühmade võrdluses naiste suurema esindatuse vajalikkusesse poliitilistes institutsioonides kahtlevamalt noored, 15–24aastased naised. Tõenäoliselt võib seda omakorda seletada Eesti ühiskonnale omaste neoliberalistlike väärtuste peegeldusena. Usutakse, et igaüks on ise oma saatuse sepp ning edu saavutamine sõltub indiviidist, mitte struktuursetest teguritest. Sellest tulenevalt ei pruugi noored naised osata oma isiklikke kogemusi struktuurse ebavõrdsusega seostada. Noorte naisvastajate hoiakute konservatiivse iseloomu tagamaid võib ehk seletada ka praktilise elukogemuse puudumisega. On üsna tõenäoline, et aktiivsemalt tööturule sisenedes või näiteks pere luues võidakse tajuda rohkem sotsiaalsete barjääride mõju naiste eneseväljendusvõimalustele ning sellest tingituna pidada omakorda vajalikumaks sarnase kogemusega hääle kõlamist otsuste tegemiste juures naispoliitikute näol. Kusjuures monitooringu

tulemustes ongi naisvastajate poolehoid korrelatsioonis vanusega. Kindlasti mõjutab noorte naiste leiget suhtumist ka tänane poliitikamaastiku patriarhaalsus, st silmapaistvate noorte naiste väga väike arv Eesti poliitikas ja minimaalne esindatus tipp-poliitikas. Seetõttu ei tunta, et oleks kellegagi samastuda, ning võib puududa ka üldisem huvi poliitikale kaasa elada või reageerida. Autorid oletavad, et erinevalt „mütoloogilise ema“ ideaalist võib võimupositsioonide ja mehelikkuse (sh „riigiisa kuju“) üldisem aktsepteerimine tunduda endiselt pigem iseenesestmõistetav nii praktikas kui ka ideaalide tasandil.

8. Heteronormatiivsus kui raam

Eraldi artiklis käsitleti Eesti elanike hoiakuid alternatiivse seksuaalse ja soolise identiteediga inimeste võrdõiguslikkuse suhtes. Sugu ja seksuaalsus on omavahel tihedalt seotud. Need avalduvad hoiakusüsteemi või ideoloogiana, mis määrab, millised on ühiskonnas elujõuliseks peetavad sotsiaalsed kategooriad. Tulemused näitavad, et traditsiooniliselt naiselikke naisi, traditsiooniliselt mehelikke mehi ning heterosuhet kohustuslikuna näitav heteronormatiivsus on endiselt domineeriv sugu ja seksuaalsust puudutav ideoloogia Eestis. Me taastoodame heteronormatiivsust ja sellega kaasnevaid piiranguid, kui kasvatame poisilapsi stereotüüpseteks meesteks ja tütarlapsi stereotüüpseteks naisteks. Me taastoodame heteronormatiivsust ka siis, kui suhtume LGBT inimestesse töökaaslaste, suhtluspartnerite ja laste sõpradena halvemini kui heteroseksuaalsetesse inimestesse. Ehkki meeste hoiakutes on rohkem inertust heteronormatiivsuse muutmise osas ja seda võib lugeda privilegeeritud grupi (teadvustamata) taotluseks oma privileege säilitada, taastoodavad heteronormatiivsust ka naised, kohati isegi meestest enam.

Sotsiaalsed normid ja hoiakud aga määravad, kelle elu on elatav ning kelle elu elamiskõlbmatu. Et tagada sotsiaalne elujõulisus kõikidele ühiskonna liikmetele, on oluline, et ka vähem levinud eelistused ja praktikad oleks ühiskonnas aktsepteeritud. SVM 2013 andmetel leiab üle poole vastajatest, et Eesti ühiskond on transsooliste ning geide, lesbide ja biseksuaalsete inimeste osas sallimatu. Seda võib tõlgendada diskrimineerivate hoiakute tsenseerimisega: lähtutakse tänapäeva maailmas vähemalt pindmiselt aktsepteeritud võrdõiguslikkuse kui üldprintsipi põhimõtetest, samas kui õiguste laiendamisel jäädakse hoiakutes heteronormatiivseks. Mõne teema puhul võib näha muutusi liberaalsema maailmavaate ja normiuuenduse suunas. Kui pessimist võiks nentida, et tegemist on pelgalt globaliseerumise ja uusinstitutionaliseerumise tagajärjel levinud kalduvusega oma diskrimineerivaid hoiakuid tsenseerida ning õigusi ja kohustusi puudutavate hoiakute ja käitumiseni see ei ulatu, siis optimist võiks arvata, et tegemist on nihkuvate sümbolsete piiridega. Näiteks usub enamik vastajatest, et inimesed peaksid soost sõltumatult saama sama töö eest võrdset tasu, et inimese seksuaalset sättemusest ja soolisest identiteedist olulisemad on tema iseloom ja suhtumine teistesse inimestesse, et naiste suurem osalemine poliitikas tooks kaasa parema huvide esindatuse ja et võrdõiguslikkusest võidavad ka mehed. Isegi kui need üldistatud hoiakud ei tundu praegu veel kajastuvat inimeste igapäevapraktikas, võime neid pidada muutuvate sümbolsete piiride ilminguteks. Kui sümbolsete (inimesi kategoriseerivate) piiride nihkumisega tuleb kaasa kriitiline hulk inimesi, nihkuvad neile järgi ka sotsiaalsed (ebavõrdsust tekitavad) piirid.

9. Sooülesed väärtuskoalitsioonid

Viimases artiklis tutvustasime esmalt teoreetilisi võimalusi soolise ebavõrdsusega seotud probleemide lahendamiseks. Seejärel andsime ülevaate SVM 2013 hoiakuid ja väärtusi mõötivate küsimuste põhjal läbi viidud faktor- ja klasteranalüüsi tulemustest. Analüüsist selgub, et Eestis ei jagune inimesed hoiakute alusel mitte pelgalt kas soolist võrdõiguslikkust pooldavateks või seda taunivateks, vaid pigem tuleb soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute alusel eristada vähemalt kuut rühma, mille liikmed mõtestavad „soolist võrdõiguslikkust“ üksteisest veidi erineval moel. Soovitame vaadelda neid rühmi kui eri käsitlusi soolise tasakaalu ideaalist:

- toetab igakülgselt soolist võrdväärsust (22% elanikkonnast);
- rõhutab soolisi erinevusi, samas toetab võrdväärsust ja tähtsustab naiste rolli nii era- kui ka avalikus sfääris (9%);
- sooliselt ebavõrdne (kohati sallimatu) hoiak eraelus, võrdväärsus avalikus sfääris (21%);
- toetab võrdväärsust eraelusfääris, aga mitte avalikus sfääris (29%);
- rõhutab soolist erinevust ja soovib laiendada hegemoonilist maskuliinsust eraelus ja lastekasvatamisel (10%);
- rõhutab soolist erinevust, ei soovi põhimõtteliselt võrdväärsust ei era- ega avalikus sfääris (9%).

Eriti oluline on aga tulemus, et kõigi nende kuue tüübi esindajaid leidub igas sotsiaaldemograafilises rühmas. Seega hõlmavad soolise võrdõiguslikkuse hoiakute põhjal kujunevad koalitsioonid ühtaegu eri sotsiaalsete gruppide liikmeid, sealhulgas nii mehi kui ka naisi. Selliste hoiakute alusel kujunenud gruppide esinemine võimaldab loobuda gruppide vastandamisest ja aitab paremini mõista, mida tähendab sooline võrdväärsus ühes või teises eluvaldkonnas. Maailmavaadete ühisosa, millest tuletasime soolise võrdõiguslikkuse tähendusvälja, sisaldab endas kokkuleppeid ja kompromisse. Eesti puhul tähendab sooline võrdõiguslikkus kui jagatud väärtus peamiselt kombinatsiooni seitsmest kõige laiema toetuspinnaga väärtusest. Need esindavad kolme valdkonda: (1) normid – võrdõiguslikkus on põhimõtteliselt hea; (2) töö – naised võiksid olla juhid; naised ja mehed peaks saama sama töö eest võrdset tasu; mehed peaksid kasutama õigust jääda töölt vanemapuhkusele; (3) perekond – isad vanemapuhkusele; mehed kodutöid tegema; naised kindlustagu ka pere majanduslikku toimetulekut; poistele ja tüdrukutele tuleb õpetada sarnaseid oskuseid. Järgmise sammuna võiks laiendada tähendust soolisest võrdõiguslikkusest Eestis järgmiste hoiakute pinnal: (1) normid – võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide arvestamise osas; (2) pere – pere lagunedes ei peaks laps just tingimata ema juurde jääma; (3) töö – naiste osakaal poliitikas ja naiste osakaal nii riigi- kui ka erasektori tippjuhtide hulgas peaks kasvama.

10. Kokkuvõtteks

Läbiva muustrina nende teemade lõikes ilmneb, et naiste seas on enam neid, kes on egalitaarsemate hoiakutega selles osas, mis puudutab naiste juurdepääsu lubamist meeste domineeritud valdkondadele – ent mitte tingimata siis, kui juttu tuleb naiste valitsetud maailmade õiguste laiendamisest meestele. Samuti ilmneb, et poliitilise esindatuse osas esinevad suuremad soo-

lised lõhed vastajate arvamustes, võrreldes näiteks töö ja sotsialiseerimise teemadega. Paistab ka teatud vastuolu selles osas, et kui poliitilise esindamise puhul ollakse üldiselt leebemad naiste suhtes (naised sobiks poliitiliseks juhiks veidi enam kui ettevõtte tippjuhiks), siis ebaselge soolise identiteediga või homoseksuaalseid mehi-naisi aktsepteeritaks veidi enam kolleegina töövaldkonnas kui poliitilistes esindusfunktsioonides. Ometi kui jutt puudutab erasfääri, on tulemus justkui vastupidine: naiste ja meeste rollide osas ollakse üldiselt eraelumaailmas veidi traditsioonilisemad kui avalikus sfääris, seda isegi vaatamata üldisele nõusolekule soolise võrdõiglikkusega laiemate normide ja väärtuste tasandil.

Tulemused näitavad, kuidas sotsiaalne sugu on Eesti ühiskonnas olemuselt paindlik, tähendades eri gruppidele veidi erinevaid asju ja olles sotsiaalselt konstrueeritud. Kohati seletab traditsioonilisi hoiakuid privileegeeritumate gruppide strateegiline pimedus ehk soovimatus probleeme ja ebaõiglust märgata. Siiski on oluline, et siinkohal ei tohiks vastandada naisi ja mehi, vaid otsida ühiste hoiakute alusel koalitsioone.

Meie analüüs sedastas, et domineerivaks väärtuseks on ühiskonnas jätkuvalt võrdlemisi traditsiooniline heteroseksuaalne normatiivsus. See ei ole kindlasti Eesti eripära, seepärast analüüsisime eraldi seda, milline on Eesti spetsiifiline väärtusmaastik just soolise võrdõiglikkuse hoiakute osas. Analüüsi tulemusena võiks sõnastada järgmised loosungid: igakülgne sooline võrdväarsus; võrdväarsus eraelusfääris, erinevus avalikus sfääris; sooliselt ebavõrdne hoiak eraelus, võrdväarsus avalikus sfääris; soolise erinevuse rõhutamine, kuid hegemoonilise maskuliinsuse laiendamine eraelus ja lastekasvatamisel; sooliste erinevuste rõhutamine, samas kõrge toetus võrdväarsusele ja naiste rolli tähtsustamine nii era- kui ka avalikus sfääris; soolise erinevuse rõhutamine, põhimõtteline vastuseis võrdväarsusele nii era- kui ka avalikus sfääris. Tasub meeles pidada, et nii nagu meil ei ole soolise võrdõiglikkuse seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse järgi lubatud avalikus sfääris soo või seksuaalse kuuluvuse alusel kedagi diskrimineerida, ei otseselt ega kaudselt (ning põhiseadus keelab juba põhimõtteliselt inimeste igasuguse ebavõrdse kohtlemise), ei ole Eestis lubatud ka inimese erikohtlemine lähtuvalt tema maailmavaatest, veendumustest või usulistest tõekspidamistest. Niisiis ei ole meil põhjust käsitleda ühtki maailmavaadet teistest parema või õigemana, vaid pigem tuleks hoolitseda, et igaühel oleks õigus jääda kindlaks oma uskumustele – seni kuni on tagatud seaduste järgimine, on tegemist tõesti isikliku maailmavaatega.

Ometi võimaldab soolise võrdväarsuse hoiakute süsteemi parem tundmine kokkuvõttes selgemalt mõista, mis on need väärtused, mis ühel või teisel „seletamatul“ ebavõrdsuse aspektil püsida lubavad. Isiklikud hoiakud ja tõekspidamised on oluline väärtus, millele tugineda, eriti ebastabiilsetel aegadel, ja samas tuleb kõigil kaasa aidata võrdse kohtlemise edendamisele ja võrdõiglikkuse toetamisele. Ka sinne analüüs andis kinnitust sellele, et Eesti ühiskonnas on väga kõrge toetus võrdsele kohtlemisele ja soolisele võrdõiglikkusele, ning üldiselt jagatakse arvamust, et see on kasulik kogu ühiskonnale. Selgelt ilmneb, et eri huvide koalitsioonid ei pruugi toetuda juba tuttavatele sotsiaaldemograafiliste rühmade (mehed-naised, noored-vanad jms) sisesele ühisosale, vaid need tekivad just üle selliste tavapäraste rühmade piiride. Rühmad on, vastupidi, seesiselt kirjud ning nii meeste kui ka naiste ja nii nooremate kui ka vanemate seas on esindatud kõik kuus hoiakutüüpi. Niisiis pole ehk kõige

otstarbekam kõnetada poliitikate ja kampaaniatega sotsiaalseid grupe, vaid pigem kujutleda dialoogipartnerina just konkreetsemaid hoiakuid omavaid inimesi ja rühmi. Mis peamine – ükski neist ei ole elanikkonnas selges enamuses, ka kõige suurem rühm jääb oma osakaalult alla kolmandiku, niisiis on hoiakute paljusus midagi märksa enam kui lihtsalt domineeriva ja alternatiivse maailmavaate vastandamise küsimus. See annab aga dialoogiks kahtlemata paremad võimalused.

Dialoogi aluseks tasub keskenduda nendele väärtustele, kus kõigi uuritud gruppide vahel valitseb kõige suurem ühisosa. Maailmavaadete ühisosa, millest tuletasime soolise võrdõiguslikkuse tähendusvälja, sisaldab endas kokkuleppeid ja kompromisse. Eesti puhul tähendab sooline võrdõiguslikkus kui jagatud väärtus peamiselt kombinatsiooni seitsmest kõige laiema toetuspinnaga väärtusest. Need esindavad, nagu öeldud, kolme valdkonda: (1) normid – võrdõiguslikkus on põhimõtteliselt hea; (2) töö – naised võiksid olla juhid; naised ja mehed peaks saama sama töö eest võrdset tasu; mehed peaksid kasutama õigust jääda töölt vanemapuhkusele; (3) perekond – isad vanemapuhkusele; mehed kodutöid tegema; naised kindlustagu ka pere majanduslikku toimetulekut; poistele ja tüdrukutele tuleb õpetada sarnaseid oskuseid. Selle kokkuleppe pinnalt võib edaspidi ühiskondlikku konsensust laiendada.

Selleaastases soolise võrdõiguslikkuse monitooringus keskendusime väärtustemaailma, kitsamalt soolist ebavõrdsust puudutavate hoiakute analüüsile. Veidi vähem pöörasime siin tähelepanu käitumuslikele aspektidele ja isiklikele kogemustele, mille osas pakub SVM 2013 raames läbi viidud küsitluse andmestik veel aastateks materjali analüüsiks ning soolise tasakaalu ja ebavõrdsuse eri nüansside avamiseks. Järgmiseks monitooringuks valmistumisel oleks otstarbekas jätkata seniste monitooringute ankeetide ja andmete süstemaatilise võrdlusega. Kindlasti on tulevikuski vajalik küsitlusinstrumendi teatud korratavus, et mingite teemade võrdlemist ka ajas võimalikuks teha. Kaaluda võiks ka perioodiliselt roteeruvate moodulite süsteemi käivitamist, mis lubaks igal monitooringul keskenduda mingitele prioriteetsetele teemadele. Võimalik, et edaspidi oleks mõttekas veelgi enam lähtuda interseksionaalsuse ideest ning teatud määral selgemalt ühendada erinevad sotsiaalsete gruppide (nt sugu, rahvus, vanus) võrdsete võimaluste alaste hoiakute monitooringuid. Ühtlasi võiks SVMi planeerimisel arvestada enam võrreldavust teiste riikidega. Maailmas toimib kolm regulaarset teadusliku tagapõhjaga rahvusvahelist väärtusteuuringut – maailma väärtusteuuring (World Values Survey, WVS), rahvusvaheline sotsiaaluuringute programm (International Social Survey Programme, ISSP) ja Euroopa Sotsiaaluuring (European Social Survey, ESS), milles periooditi käsitletakse ka soorollide ja soolise võrdõiguslikkuse temaatikat. Ilmselt oleks kasulik, kui Eesti riiklik andmekorraldus ning andmekogumise vajadus nende võrdlevate andmestike kogumisega kuigivõrd ühtlustataks, sest nii oleks võimalik juba süstemaatiliselt pakkuda Eesti andmete võrdlust teiste riikidega nii läbilõikeliselt kui ka muutuste suundi ja ulatust vaagides.

Eesti kogemus, tänane sookord ja soolise võrdõiguslikkuse valdkonna hoiakute süsteem on unikaalne, ent seda enam võimaldab see SVMi toel panustada Eesti ühiskonna mõistmise ja muutmise kõrval ka soorežiimide ja sookorra kui sellise teoreetilise ja sisulise käsitlemisse. Tunnistan, et seekordset uuringut kokku võttes on toimetaja ees keeruline ülesanne: küsitlus

viidi läbi 2013. aasta suvel ja analüüs valmis enne, kui Eesti ühiskonnas toimusid põnevad arengud. Ühelt poolt astus ametisse uus valitsus, mille sooline koosseis on rohkem tasakaalus, kui see on olnud aastaid. See väike samm annab väga olulise signaali kogu ühiskonnale. Teiseks on senisest märksa tõsisema arutelu alla võetud kooseluseadusega seonduv. Kui teistes riikides tähendab see väga selgelt pigem perekonna mõiste ning seadusliku kaitse laiendamist just homoseksuaalsetele suhetele, siis Eestis vajab sarnast kaitset ka märksa arvukam vabas kooselus toimiv heteroseksuaalne perekond, kes on otsustanud mitte registreerida oma suhet abieluna. Monitooringustki selgus, et vabas kooselus lastega paaride elukorraldus on märksa traditsioonilisem, mis viitab võimalusele, et abielu sõlmimata jäämine iseloomustab või vähemalt toob kaasa suhtepoolte ebavõrdsust. Niisiis kui tavapäraselt eeldame, et muutused ühiskondlikus arvamuses leiavad aset aeglaselt, siis sellised suured ühiskondlikud muutused võivad ka arvamusi ja seisukohta üsna kiirelt muuta.

Võrdlemisi ootamatult aset leidnud positiivsed muutused, nagu valitsuse soolise tasakaalu paranemine ja kooseluseaduse arutelu, lubavad suure huviga oodata järgmise monitooringu tulemusi.

Kirjandus

- Aavik, K. (2009). Soo sotsiaalne konstrueerimine seitsmes Tallinna lasteaias. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, IX, 12–25.
- Aavik, K. (2013). Strategies of managing difficulties related to employment: narratives of Russian-speaking women in the Estonian labour market. Rmt: A. A. Allaste (toim). *Back in the West. Changing lifestyles in transforming societies* (lk 203–224). P. Lang.
- Aavik, K., Palk, Ü.-M., Vinter, K., Uusma, H. ja Neudorf, E. (2013). *Metoodiline juhend lasteraamatu „Päev, mil Riina oli Rasmus ja Frederik oli Frida“ juurde*. Tallinn: Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.
- Ackelsberg, M. (2010). *Resisting citizenship. Feminist essays on politics, community and democracy*. New York and London: Routledge.
- Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender and Society*, 4, 139–158.
- Acker, J. (2006). Inequality, regimes, gender, class and race in organizations. *Gender and Society*, 20, 441–464.
- Acker, J. (2009). From glass ceiling to inequality regimes. *Sociologie du travail*, 5, 199–217.
- Allik, M. (2010). Millal naised poliitikast kaovad? Teoses R. Marling, L. Järviste ja K. Sander (toim). *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II* (lk 138–149). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. Rmt: C. Murchison (toim). *Handbook of social psychology* (lk 798–844). Worcester, MA: Clark University Press.
- Alvesson, M., Ashcraft, K. L. & Thomas, R. (2008). Identity matters: Reflections on the construction of identity scholarship in organization studies. *Organization*, 15, 5–28.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. New York: Verso.
- Anspal, S. ja Kallaste, E. (2007). *Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Anspal, S., Kraut, L. ja Rõõm, T. (2010). *Sooline palgalõhe Eestis. Empiiriline analüüs*. Tallinn: Eesti Rakendusruuringute Keskus Centar, Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Ba, S. (2011). Symbolic boundaries: integration and separation of work and family. *Community, Work and Family*, 14, 317–334.
- Beauvoir, S. (1974). *The second sex*. New York: Vintage Books.
- Beck, U. (2005). *Riskiühiskond. Teel uue modernsuse poole*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Becker, G. (1991). *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the family*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Berlant, L. & Warner, M. (1998). Sex in public. *Critical Inquiry*, 24, 547–566.
- Boellstorff, T. (2012). Some notes on new frontiers of sexuality and globalisation. Rmt: P. Aggleton, P. Boyce, H. L. Moore & R. Parker (toim). *Understanding global sexualities, new frontiers*. London: Routledge.
- Bohner, G. & Dickel, N. (2011). Attitudes and attitude change. *Annual review of psychology*, 62, 391–417.
- Bourdieu, P. (2005). *Meeste domineerimine*. Tallinn: Varrak.
- Boyd, S. (toim). (1997). *Challenging the public/private divide: feminism, law and public policy*. University of Toronto Press Incorporated.
- Brannon L. A., Tagler M. J. & Eagly A. H. (2007). The moderating role of attitude strength in selective exposure to information. *J. Exp. Soc. Psychol.*, 43, 611–617.
- Brooks, A. (2007). Feminist standpoint epistemology: Building knowledge and empowerment through women's lived experiences. Rmt: S. N. Hesse-Biber & P. L. Leavy (toim). *Feminist Research Practice* (lk 53–82). Sage Publications.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York, London: Routledge.
- Butler, J. & Scott, J. W. (1992). *Feminists theorize the political*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1999). *Gender trouble*. Second edition. London: Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York: Routledge.
- Cast, A. D., Schweingruber, D. & Berns, N. (2006). Childhood, physical punishment and problem solving in marriage. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 244–261.
- Ciabattari, T. (2001). Changes in men's conservative gender ideologies. *Gender and Society*, 15, 574–591.
- Císař, O. (2013). Post-communism and social movements. Rmt: D. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans & D. McAdam (toim). *Encyclopedia of social and political movements, vol.3* (lk 994–999). London: Blackwell.
- Code, L. (toim). (2003). *Encyclopedia of feminist theories*. New York and London: Routledge.
- Cohen, C. J. (1997). Punks, bulldaggers and welfare queens: The radical potential of queer politics. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 3, 437–466.

- Cole, E. (2009). Intersectionality and research in psychology. *American Psychologist*, 64, 170–180.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power*. Sydney, Australia: Allen and Urwin.
- Connell, R. W. (1996). Teaching the boys: New research on masculinity, and gender strategies for schools. *Teachers College Record*, 98, 206–235.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society*, 19, 829–859.
- Corboz, J. (2009). *Sexuality, citizenship and sexual rights*. <http://iasscs.org/sites/default/files/Sexuality,%20citizenship%20and%20sexual%20rights.pdf>.
- Cotter, D., Hermsen, J., Ovadia, S. & Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80, 655–681.
- Crompton, R., Brockmann, M. & Luonette, C. (2005). Attitudes, women's employment and the domestic division of labour. A cross national analysis in two waves. *Work, Employment and Society*, 19, 213–233.
- Derman, N., Hansson, L., Heinla, E., Helemäe, J., Järve, M., Laidmäe, V.-I., Taru, M., Vetik, R. ja Vöörmann, R. (2006). *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut ja Sotsiaalministeerium.
- Eagly, A. H. & Chaiken S. (2007). The advantages of an inclusive definition of attitude. *Soc. Cogn.*, 25, 582–602.
- Eglitis, D. S. (2010). Cultures of gender and the changing Latvian family in early post-communism, *Journal of Baltic Studies*, 41, 151–176.
- Ellis, S. J., Kitzinger, C. & Wilkinson, S. (2002). Attitudes towards lesbians and gay men and sulkort for lesbian and gay human rights among psychology students. *Journal of homosexuality*, 44, 121–138.
- Epstein, C. F. (1988). *Deceptive distinctions. Sex, gender, and social order*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Epstein, C. F. (2000). *Border crossings: The constraints of time norms in the transgression of gender and professional roles*. Presented at the Am. Sociol. Assoc. Meet., Washington, DC.
- Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution: Adapting welfare states to women's new roles*. Oxford: Polity Press.
- Eurostat (2013). *Palgalõhe statistika 2012*. http://elk.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics.
- Evertsson, M. (2006). The reproduction of gender. Housework and attitudes towards gender equality in the home among Swedish boys and girls. *British Journal of Sociology*, 57, 415–436.

- Feller, B. (2005). *More nursery school children are going online*. Associated Press. <http://earlychildhoodmichigan.org/articles/6-05/AP6-5-05.htm>.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Evanston, IL: Row, Peterson.
- Frankenberg, R. (1997). *Displacing whiteness. Essays in social and cultural criticism*. Duke University Press.
- Gelles, R. J. (2007). *Family violence. The Cambridge handbook of violent behavior and aggression*. Cambridge University Press.
- Gerhards, J. (2007). *Cultural overstretch? Differences between old and new member states of the EU and Turkey*. London: Routledge.
- Gerhards, J. (2008). Free to move?: The acceptance of free movement of labour and non discrimination among citizens of Europe. *European Societies*, 10, 121–140.
- Gerhards, J., Schafer, M. S. & Kampfer, S. (2009). Gender equality in the European Union: The EU script and its sulkort by european citizens. *Sociology*, 43, 515–534.
- Gerson, J. M. & Peiss, K. (1985/2004). Boundaries, negotiation, consciousness: Reconceptualizing gender relations. Rmt: M. S. Kimmel & A. Aronson (toim). *The gendered society reader. Second edition* (lk 118–131). Oxford University Press. [Gerson, J. M. & Peiss, K. (1985). Boundaries, negotiation, consciousness: Reconceptualizing gender relations. *Social Problems*, 32, 317–331.]
- Gerson, K. (2009). *The unfinished revolution: How a new generation is reshaping family, work and gender in America*. Oxford University Press.
- Gonäs, L. & Bergman, A. (2009). Equal opportunities, segregation and gender – basic wage differences: The case of a Swedish University. *Journal of Industrial Relations*, 51, 669–686.
- Gonäs, L. & Karlsson, J. Ch. (2006). Division of gender and work. Rmt: L. Gonäs & J. Ch. Karlsson (toim). *Gender segregation: Division of work in post-industrial welfare states*. Aldershot: Ashgate.
- Hadley, K. G. & Nenga, S. K. (2004). From Snow White to Digimon: Using popular culture to confront Confucian values in Taiwanese peer cultures. *Childhood*, 11, 515–536.
- Hamlen, K. R. (2011). Children's choices and strategies in video games. *Computers in Human Behavior*, 27, 532–539.
- Hanisch, C. (1969). The personal is political. Rmt: S. Firestone and A. Koedt (toim). *Notes from the second year: Women's liberation*.
- Hansson, L. & Aavik, K. (2012). The effect of gender and ethnicity and their intersection on work satisfaction and earnings in Estonia, 1993–2008. *Studies of Transition States and Societies*, 4, 3–19.

- Hansson, L. (toim). (2009). *Töö, kodu ja vaba aeg: argielu Eestis aastatel 1985–2008*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Hansson, L. (2011). Towards a definition of the family? Rmt: L. Farrer and W. Lay (toim). *Spotlights on contemporary family life* (lk 11–20). European Commission/Socio-economic Sciences and Humanities.
- Hart, W., Albarracin, D., Eagly, A. H., Brechan, I., Lindberg, M. J. & Merrill, L. (2009). Feeling validated versus being correct: A meta-analysis of selective exposure to information. *Psychological Bulletin*, 135, 555–588.
- Higgins, E. T. (1996). Knowledge activation: accessibility, applicability, and salience. Rmt: E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (toim). *Social Psychology: Handbook of basic principles* (lk 173–198). New York: Guilford.
- Hochschild, A. (1989). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Viking Penguin.
- Howell, J. (2006). Chapter 1: Gender and civil society. Rmt: M. Glasius, M. Kaldor & H. Anheiler (toim). *Global civil society*. SAGE Publications Ltd.
- Howson, R. (2006). *Challenging hegemonic masculinity*. London: Routledge.
- Howson, R. (2014). Hegemonic masculinity as empty signifier: Limit, antagonism and hegemony, *Theory and Society* [forthcoming].
- Illouz, E. (2013). *Why love hurts: A sociological explanation*. Polity Press.
- Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe. *American Political Science Review*, 65, 991–1017.
- Inglehart, R. & Welzel, C. (2004). *Modernization, cultural change and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingraham, C. (1996). The heterosexual imaginary: feminist sociology and theories of gender. Rmt: S. Seidman (toim). *Queer theory/sociology* (lk 168–193). Cambridge: Blackwell.
- Ingraham, C. (2006). Thinking straight, acting bent: Heteronormativity and homosexuality. Rmt: K. Davis, M. Evans & J. Lorber (toim). *Handbook of gender and women's studies*. London: Sage.
- Inter-Parliamentary Union (2013). <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>.
- Jaggar, A. M. (1983). *Feminist politics and human nature*. Totowa, NJ: Rowman & Allanheld.
- Jaggar, A. M. & Young, I. (2000). *A companion to feminist philosophy*. Malden, MA: Blackwell.
- Johnson, C. (2002). Heteronormative citizenship and the politics of passing. *Sexualities*, 5, 317.
- Justiitsministeerium (2013). *Kriminaalpoliitika arvudes: võrdlusi statistikast ja uuringutest*. Tallinn.

- Kallas, K., Kaldur, K., Raudselk, M., Roosalu, T. ja Aavik, K. (2013). *Võrdse kohtlemise edendamise ja teadlikkuse Eestis. Uuringuaruanne*. Tartu: Balti Uuringute Instituut.
- Kallas, P. (2010). *Erakondade liikmeskondade areng Eestis 1995–2009. Magistritöö*. Tartu Ülikooli riigiteaduste instituut.
- Kangur, R. (2009). *Juhatus ja parlamendifraktsiooni võimutasakaal Eesti erakondades 1997–2007. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikooli riigiteaduste instituut.
- Karu, M. (2009). *Töö- ja pereelu konflikt, töökorraldus ja tööandjate toetused töötajatele*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Karu, M., Turk, P., Suvi, H. ja Biin, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring: Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kasearu, K. (2011). Individuaalne sooideoloogia – millest see sõltub? *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, XI, 3–14.
- Kasearu, K. (2012). Meeste ja naiste võrdne õigus tööle hoiakud Euroopa riikides. Teoses M. Ainsaar ja K. Talves (toim). *Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus. Lõppraport*.
- Kesküla, E. (2013). Vene kaevur, afrovenelane. Klass ja rahvus Eesti kaevandustes. *Vikerkaar*, 4/5.
- Kimmel, S. M. (2004). *The gendered society*. Oxford: Oxford University Press.
- Kim-Puri, H. J. (2005). Conceptualizing gender-sexuality-state-nation: An introduction. *Gender and Society*, 19, 137–159.
- Kivimaa, K. (2009). *Rahvuslikkus ja modernne naiselikkus Eesti kunstis 1850–2000. Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Knudsen, K. & Waerness, K. (2008). National context and spouses' housework in 34 countries. *European Sociological Review*, 24, 97–113.
- Koorits, V. (2012). *Ligi: Kaja Kallase kaunid suured silmad on tavaliselt olnud kinnise suu kohal*. DELFI, 02.11.2012, <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/ligi-kaja-kallase-kaunid-suured-silmad-on-tavaliselt-olnud-kinnise-suu-kohal.d?id=65205686>
- Kretchmar, J. (2011). Gender socialization. Rmt: The Editors of Salem Press (toim). *The process of socialization. Sociology reference guide*. Pasadena, CA and Hackensack, NJ: Salem Press.
- Krull, H. (1995). *Feminism ja Eesti kogukond. Est. Fem. Näituse kataloog*. Tallinn.
- Kurs, E. (2012). *Samasooliste paaride kooselu regulatsiooni vajalikkusest Eestis sihtgruppi kuuluvate naiste perspektiivist. Magistritöö*. Tartu Ülikool.
- Kurvet-Käosaar, L. ja Põldsaar, R. (2003). Feminismihirmul suured silmad. Kogumikus K. Mänd, B. Pilvre ja M.-L. Sepper (toim). *Tilliga ja tillita*. Tallinn: Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.

- Kuurme, T. (2008). *Miks kool poistele ei meeldi?* Eesti Päevaleht, 19.09.2008, <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/tiiu-kuurme-miks-kool-poistele-ei-meeldi.d?id=51142569>
- Kuurme, T. (2009). *Sirp ja vasar ja sugupoolte sõda*. Postimees, 14.03.2009, <http://arvamus.postimees.ee/94170/tiiu-kuurme-sirp-ja-vasar-ning-sugupoolte-soda>
- Kuurme, T. (2010). Haridus, kasvatus ja sugupool. Teoses R. Marling (toim). *Sissejuhatus soouringutesse* (lk 238–272). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kuurme, T. (2010a). Pilguheit soolisele tegelikkusele Eesti haridussüsteemis. Teoses R. Marling, L. Järviste ja K. Sander (toim). *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II* (lk 127–137). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Kuurme, T. (2011). Haridus, kasvatus ja sugupool. Teoses R. Marling (toim). *Sissejuhatus soouringutesse* (lk 238–272). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kuurme, T. (2012). *Kuhu kaovad koolist poisid?* Eesti Päevaleht, 31.08.2012, <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/tiiu-kuurme-kuhu-kaovad-koolist-foisid.d?id=64897746>
- Käsper, K. ja Meior, M. (toim). (2011). *Inimõigused Eestis 2011. Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne*, 125.
- Lamont, M. & Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences, *Annual Review of Sociology*, 28, 167–195.
- Lentz, S. A. & Stitt, B. G. (1996). Women as victims in „victimless crimes“: The case of prostitution. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 12, 173–186.
- Lorber, J. (1994). *Paradoxes of gender*. Yale: Yale University Press.
- Lorber, J. (1996). Beyond the binaries: Depolarizing the categories of sex, sexuality, and gender. *Sociological Inquiry*, 66, 143–160.
- Lorber, J. (2005). *Breaking the bowls: Degendering and feminist change*. New York: Norton.
- Lõhmus, L. ja Trummal, A. (2012). *HIV-nakkuse, teiste infektsioonide ning riskikäitumise levimus prostitutsiooni kaasatud naiste hulgas Tallinnas*. Tervise Arengu Instituut.
- Lysenko, L. J., Barker, E. D. & Jaffee, S. R. (2013). Sex differences in the relationship between harsh discipline and conduct problems. *Social Development*, 22, 197–214.
- Marling, R. (toim). (2010). *Sissejuhatus soouringutesse*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Marling, R. (2010a). *Sissejuhatus*. Teoses R. Marling (toim). *Sissejuhatus soouringutesse*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Martin, P. Y. (2004). Gender as social institution. *Social Forces*, 82, 4.
- Masso, M. (2010). Mehed ja naised tööelus. Teoses R. Marling, L. Järviste ja K. Sander (toim). *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II* (lk 26–39). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

- McIntosh, P. (1988). White privilege and male privilege: A personal account of coming to see correspondences through work in women's studies. Wellesley College Center for Research on Women, *Working Paper*, 189.
- Messner, M. A. (2000). Barbie Girls versus Sea Monsters: Children Constructing Gender. *Gender and Society*, 14, 765–784.
- Mikk, J. (toim). (2002). *Soorollid õppekirjanduses*. Tartu Ülikooli Pedagoogika osakonna väljaanne nr 12. Tartu.
- Millett, K. (1977). *Sexual politics*. London: Virago.
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. London: Oxford University Press.
- Narag, R. E. & Maxwell, S. R. (2009). Prostitution. Rmt: J. R. Miller (toim). *21st century criminology: A reference handbook. Vol 2* (lk 572–580). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Novikova, I. (2000). Soviet and post-soviet masculinities: After men's wars in women's memories. Rmt: I. Breines (toim). *Male roles, masculinities and violence: A culture of peace perspective* (lk 117–129). Paris: UNESCO.
- Paechter, C. (2001). Using poststructuralist ideas in gender theory and research. Rmt: B. Francis & Ch. Skelton (toim). *Investigating gender: contemporary perspectives in education*. Open University Press .
- Pajumets, M. (2004). *Prostitutsioon – kas ühiskondlik probleem?* Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.
- Pajumets, M. (2007). „Ei maksa selle isatamisega väga üle pingutada“. Lapsevanemate isapuhkusest loobumise diskursus. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, VII, 49–64.
- Pajumets, M. (2012). *Postsotsialistlikud maskuliinsused, identiteeditöö ja ühiskondlik muutus: uurimus sooidentiteedi diskursiivsest taastootmisest uudsetes olukordades. Doktoritöö*. Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Pajumets, M. ja Roosalu, T. (2013). *Perekonnasotsioloogid: homo- ja heteroõiguslaste ühisrinne perekonna kaitseks*. Postimees, 20.05.2013, <http://arvamus.postimees.ee/1242084/perekonnasotsioloogid-homo-ja-heteroõiguslaste-uhisrinne-perekonna-kaitseks>
- Papp, Ü.-M. (koost). (2009). *Vabaks vanadest mõttemallidest: juhiseid soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamiseks lasteaedades ja koolides*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus.
- Papp, Ü.-M. (toim). (2013). *Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik*. Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus.
- Pateman, C. (1988). *The sexual contract*. Cambridge: Polity.

- Pettai, I. ja Proos, I. (2003). *Indikaatorite süsteem ja monitooring soolisest võrdõiguslikkusest Eestis*. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Sotsiaalministeerium.
- Pfau-Effinger, B. (2003). *Family, work and culture in Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Pilvre, B. (2007). Eesti naised ja poliitika. Teoses M. Sutrop, K. Lõuk ja T. Kiho (toim). *Eesti Vabariigi naisministrid: koguteos naistest poliitika tipus*. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Pilvre, B. (2011). *Naiste meediapresentatsioon Eesti ajakirjanduskultuuri ja ühiskonna kontekstis. Doktoritöö*. Tartu Ülikool, Ajakirjanduse- ja kommunikatsiooni instituut.
- Plummer, K. (2003). *Intimate citizenship: Private decisions and public dialogues*. University of Washington Press.
- Pöder, K. (toim). (2011). *Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* Tallinn: Eesti Statistikaamet.
- Põldsaar, R. (2002). Women in Estonian politics: Baltic and global perspective. Rmt: M. Goloubeva & D. Hanovs (toim). *Women in Baltic societies: Past and present*. Riga: N.I.M.S.
- Põldsaar, R. (2007). Kas Eesti vajab poliitikasse rohkem naisi? Teoses M. Sutrop, K. Lõuk ja T. Kiho (toim). *Eesti Vabariigi naisministrid: koguteos naistest poliitika tipus*. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Põldsaar, R. (2009). Isamaa ja mehemeel: mehelikkuse ideoloogiad ja rahvuslik identiteet. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri, IX*, 63–75.
- Raitviir, T. (2002). Eesti naised poliitilise võimu juures. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri, III*, 124–147.
- Raitviir, T. (2011). Naised poliitikas. Teoses R. Marling (toim). *Sissejuhatus soouuringutesse* (lk 122–164). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rammus, K. (2012). *Biseksuaalse identiteedi konstrueerimine Eesti biseksuaalsete inimeste näitel. Magistritöö*. Tallinna Ülikool.
- Raudselk, M., Tart, I. & Heinla, E. (2013). Continuity and change of value profiles in 1985–2008. Rmt: A.-A. Allaste (toim). *Back in the West: Changing lifestyles in transforming societies* (lk 53–74). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Rikmann, E. ja Lagerspetz, M. (2010). Naised ja mehed Eesti kodanikuühiskonnas. Teoses R. Marling, L. Järviste ja K. Sander (toim). *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II* (lk 163–179). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Robinson, B. A. (2012). Is this what equality looks like? *Sexuality Research and Social Policy*, 9, 327–336.
- Roosalu, T., Pajumets, M. & Hansson, L. (2010). Parenting values as reflected in academic discourse in Norway and Estonia. *Filosofija. Sociologija – Philosophy. Sociology*, 122–131.

- Roosalu, T. (2012). *Taking care of children and work in Estonian society: running out of post-socialist time*. Doktoritöö. Tallinna Ülikool.
- Roosalu, T. (2013). Sissetulekute ebavõrdsus. Teoses M. Heidmets (toim). *Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013. Eesti maailmas* (lk 105–111). Eesti Koostöö Kogu.
- Roughgarden, J. (2004). Evolution and the embodiment of gender. *GLQ: A Journal of Gay and Lesbian Studies*, 10, 287–291.
- Rubery, J., Smith, M. & Fagan, C. (1999). *Women's employment in Europe: Trends and prospects*. London: Routledge.
- Rämmer, A. (2011). Soolised erinevused sõjajärgse ja võitjate põlvkonna tööväärtustes. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, XI, 69–100.
- Sanders, T., O'Neill, M. & Pitcher, J. (2009). *Prostitution: Sex work, policy and practice*, Sage.
- Saraceno, C. & Keck, W. (2008). *The institutional framework of intergenerational family obligations in Europe: a conceptual and methodological overview*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Scott, R. W. (1994). Institutions and organisations: Towards a theoretical synthesis. Rmt: W. R. Scott & J. W. Meyer (toim). *Institutional environments and organizations: Structural complexity and individualism* (lk 55–80). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Sharma, J. (2009). Reflections on the construction of heteronormativity. *Development*, 52, 52–55.
- Shields, S. A. (2008). Gender: An intersectionality perspective. *Sex Roles*, 59, 301–311.
- Siibak, A. (2010). Constructing masculinity on a social networking website. The case-study of visual self-presentations of young men on the profile images of SNS Rate.ee. *Young*, 18, 403–425.
- Sotsiaalministeerium (2012). *Aruanne HIVi ja AIDSi epidemioloogilisest olukorrast ning „Riikliku HIVi ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015“ täitmisest 2011. aastal*.
- Sotsiaalministeerium (2013). *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Steinmetz, S., Clavan, S. & Stein, K. (1990). *Marriage and family realities: Historical and contemporary perspectives*. Harper & Row Publishers.
- Tallinna Tehnikaülikool (2012). *LGBT-teemaline avaliku arvamuse uuring*. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituut.
- Talves, K. (2011). Soosotsioloogia. Teoses R. Marling (toim). *Sissejuhatus soouuringutesse*. Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Tarrow, S. & Petrova, T. (2006). Transactional and participatory activism in the emerging European polity. The puzzle of East-Central Europe. *Comparative Political Studies*, 1–21.
- Tholander, M. (2002). Cross-gender teasing as a socializing practice. *Discourse Processes*, 34, 311–338.
- Thornton, M. (1991). The public/private dichotomy: Gendered and discriminatory. *Journal of Law and Society*, 18.
- Tiidenberg, K. (2013). How does online experience inform our sense of self? NSFW bloggers' identity narratives. Rmt: A.-A. Allaste (toim). *Changes and continuities of lifestyles in transforming societies* (lk 177–203). Peter Lang Publishers House.
- Titmuss, R. M. (1974). *Social policy: An introduction*. Allen & Unwin.
- Tooding, L.-M. (2007). *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Toomet, O. (2011). Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus, sissetulek ja tööpuudus Eestis: miks naistele on keeleoskus olulisem? *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringu te ajakiri*, XI, 58–69.
- Twine, F. W. (1997). Brown-skinned white girls: Class, culture, and the construction of white identity in suburban communities. Rmt: R. Frankenberg (toim). *Displacing whiteness. Essays in social and cultural criticism* (lk 214–244). Duke University Press.
- Twine, F. W. & Warren, J. W. (2000). *Racing research, researching race. Methodological Dilemmas in critical race studies*. New York University Press.
- Vainu, V., Järviste, L. ja Biin, H. (2010). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009. Uuringuraport. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 1. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Valocchi, S. (2005). Not yet queer enough: the lessons of queer theory for the sociology of gender and sexuality. *Gender and Society*, 19, 750–770.
- Van Balen, B., Barry, U., Holz hacker, R., Villagomez, E. & Wladasch, K. (2010). *The situation of LGBT groups in the labour market in European member states. Synthesis Report*. Human European Consultancy, ÖSB Consulting GmbH.
- Van Dijk, T. (2004). Discourse, knowledge and ideology: Reformulating old questions and proposing some new solutions. Rmt: M. Pütz, J. Neff-va Aertselaer & T. van Dijk (toim). *Communicating ideologies: Multidisciplinary perspectives on language, discourse, and social practice*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Vask, L. (2007). Naised poliitikas: vajadused, takistused ja nende ületamise teed. Teoses M. Sutrop, K. Lõuk ja T. Kiho (toim). *Eesti Vabariigi naisministrid: koguteos naistest poliitika tipus*. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Verloo, M. (2005). Mainstreaming gender equality in Europe. A critical frame analysis approach. *The Greek Review of Social Research*, 117, 11–34.

- Verloo, M. & Lombardo, E. (2007). Contested gender equality and policy variety in Europe: Introducing a critical frame analysis approach. Rmt: M. Verloo (toim). *Multiple meanings of gender equality. A critical frame analysis of gender policies in Europe* (lk 21–49). Central European University Press.
- Vinter, K. (2013). *Digitaalse ekraanimeedia tarbimine 5–7-aastaste laste seas ja selle sotsiaalne vahendamine Eestis. Pedagoogiline vaatekoht. Doktoritöö*. Tallinna Ülikool, Kasvatusteaduste Instituut.
- Visser, P. S. & Mirabile, R. R. (2004). Attitudes in the social context: The impact of social network composition on individual-level attitude strength. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 779–795.
- Walby, S. (2005). Gender mainstreaming: Productive tensions in theory and practice. *Social Politics*, 12, 321–343.
- Warner, M. (1991). Introduction: Fear of a queer planet. *Social Text*, 9, 3–17.
- West, C. & Zimmerman, D. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1, 125–151.
- Wharton, A. S. (2005). *The sociology of gender: An introduction to theory and research*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Wilchins, R. (2004). Time for gender rights. *GLQ: A Journal of Gay and Lesbian Studies*, 10, 265–267.
- Winker, G. & Degele, N. (2011). Intersectionality as multi-level analysis: Dealing with social inequality. *European Journal of Women's Studies*, 18, 51–66.

Lisad

Lisa 1. Tekstis kasutatud mõistete seletusi

Binaarne soosüsteem (ingl *binary gender system*) – eristatakse vaid kahte sugu, naissugu ja meessugu, seda nii sotsiaalselt kui ka bioloogiliselt. Näiteks on sellisele süsteemile iseloomulik, et kõik invidiidid jaotatakse sünnihetkel ühte neist kahest sookategooriast anatoomilise vaatluse tulemusena, seda isegi juhul, kui invidiid omab mõlema soo tunnuseid. Samuti ei aktsepteerita sellise süsteemi korral kattuvust poiste-tüdrukute kasvatuses ja mehe-naisesena elamise kogemustes. Hea näite binaarse soosüsteemi ületamisest pakub Facebook, võimaldades USA kontoomanikul alates 2014. aasta veebruarist kasutajaprofiili määrangutes oma peamise soolise identiteedi valida enam kui 50 soomääratluse seast.

Hegemooniline maskuliinsus (ingl *hegemonic masculinity*) – konkreetse ühiskonnas idealiseeritud mehelikkuse vorm, millega kõik mehed ennast võrdlevad ja mis allutab alternatiivseid maskuliinsusi ning kõiki feminiinsusi. Hegemoonilise maskuliinsuse sisu saab tähenduse läbi nn hegemooniliste printsiipide nagu heteroseksuaalsus, leivateenimine, agressiivsus ja valgesus. Nende printsiipide sisu täidavad eri mehed ja meeste grupid eri kontekstides omal moel. Eesti kontekstis on lisaks eelnimetatuile oluliseks hegemooniliseks printsiibiks rahvuslus. Hegemooniline maskuliinsus ei ole monoliitne, vaid seda tuleks vaadelda pluralistliku ja hierarhilisena, ka ühe konkreetse ühiskonna raames, seega võiksime rääkida hoopiski hegemoonilistest maskuliinsustest.

Heteronormatiivsus (ingl *heteronormativity*) – sugu ja seksuaalsust puudutavate normide kogum, mis taastoodavad patriarhaalsust ning kohustuslikku heteroseksuaalsust. Suhtumised ja praktikad, mis taastoodavad heteroseksuaalsete meeste võimupositsiooni nii naiste ja meeste vahel kui ka suhetes seksuaalsete vähemustega. Heteronormatiivsus võib iseloomustada nii invidiidide vahelisi suhteid, meediat kui ka poliitika ja ideoloogiaid.

Homofobia (ingl *homophobia*) – põhjendamatud ja eelarvamuslikud individuaalsed ja kultuurilised hirmu, vihkamise ja jälestuse reaktsioonid homoseksuaalsete inimeste suhtes. Need põhinevad siiski laiematel heteronormatiivsetel sotsiaalsetel protsessidel ja domineeriva grupi strateegilisel ignorantsusel. Eesmärgiks on osade rühmade muutmine eksootiliseks ja võõraks, et kahandada nende kui grupi tõsiseltvõetavust oma rühma identiteedi kinnitamise arvel. See on oluline vahend eriti olukorras, kus oma rühma identiteeti või positsiooni tajutakse ohustatuna ning selle tugevdamiseks ei leita muid teid. Homofobia aitab sellega üleval hoida/kinnitada heteronormatiivset ühiskonda ning hegemoonilist maskuliinsust, säilitades või taaskehtestades heteroseksuaalsete meeste eeliseid ja privileege nii naiste (sõltumata nende seksuaalsest identiteedist) kui ka homoseksuaalsete meeste suhtes.

Interseksionaalsus (ingl *intersectionality*) – uurimissuund, mille järgi saab üks identiteedikategooria, näiteks sugu, oma tähenduse just suhestudes teiste kategooriatega. SVMi kontekstis arusaam, et sugu ei ole ainus sotsiaalne kategooria, mille kaudu sotsiaalset eba-võrdsust alal hoitakse ja taastoodetakse, vaid olulised on ka teised sotsiaalselt konstrueeritud identiteedi- või eristuskategooriad, näiteks nagu vanus, etniline kuuluvus, seksuaalne orientatsioon jne. Erinevates sotsiaalsetes kontekstides põimuvad need sookategooriaga ning vas-

tavalt sellele omistatud staatusele või prestiižile kas võimendavad seda või vähendavad või muudavad selle tähtsust.

LGBT/Q – lesbi, gei, biseksuaalne, transsooline, *queer*. Termin viitab alternatiivsetele seksuaalsetele ja soolistele identiteetidele.

Minaloome, ee ka **eneseloome töö** või **identiteeditöö** (ingl *identity work*) – vaimne protsess, mis toimub, kui inimene vastab küsimusele „kes ma olen?“. Minaloome töö eesmärgiks on konstrueerida ja mõista oma mina tervikliku, teistest eristuva ja positiivse ning tajuda isennast tervikliku, eristuva ja väärtuslikuna.

Queer, queer-uuringud – käitumine, hoiak, mis vaidlustab seksuaalsete identiteetide piire ning traditsioonilist soomääratlust.

Reproduktiivne töö (ingl *reproductive work*) – tähendab endiselt valdavalt naiste poolt tehtud tasustamata erasfääris tehtavaid hooldus- ja majapidamistöid, sh laste saamist ning kasvatamist jt tegevusi, mis on ühiskonna taastootmise ja jätkusuutlikkuse seisukohast hädavajalikud. Reproduktiivsed tööd sageli ei käsitletagi eraldi tegevusena või tööülesandena, vaid naiselikkuse loomuliku osana. Nende tegevuste mõtestamine *tasustamata tööna* rõhutab nende tegevuste regulaarsust ja intensiivsust, aitab esile tuua seda, et nende töödega igapäevaselt rakked olevad inimesed, enamasti naised, ei saa seetõttu sageli meestega samaväärselt avaliku sfääri tegevustesse (nt palgatöö) panustada, ning aitab seega laiemalt hägustada ja problematiseerida era- vs. avaliku sfääri piire ning selgitada struktuurset soolist ebavõrdsust.

Soohoiak – hoiakud soorollide olemuse ja täitmise osas, näiteks selle kohta, kuidas oleks õige jagada koduste tööde tegemist, kes vanematest peaks lapse haigestumise korral koju jääma, kas naistel sobib töötada tippjuhina jms.

Sookategooria (ingl *category of gender*) – sugu on üks sotsiaalsetest kategooriatest. Sotsiaalne kategooria tähistab sarnase staatusega inimgrupe, keda eristatakse ühe või mitme sotsiaalselt olulise tunnuse alusel.

Sookvoodid (ingl *gender quotas*) – ajutine meede eesmärgiga parandada soolist tasakaalu otsustusprotsessis ning seeläbi aidata kaasa soolise võrdsuslikkuse edendamisele ühiskonnas. Nõue majanduslike ning poliitiliste juhtorganitele kaasata liikmeskonda teatud protsent alaesindatud soo (tavaliselt naised) esindajaid, keda eelistatakse kandideerimisel võrdse kvalifikatsiooniga kandidaatide vahel.

Soolised piirid (ingl *gender boundaries*) – füüsilised, ideoloogilised ja sotsiaalsed mustrid, mis näitavad erinevusi ja sarnasusi meeste ja naiste vahel, meeste seas ja naiste seas ning piiritlevad iga soogrupi käitumist.

Soolist jaotust ületavad koalitsioonid – omavahel mõnes küsimuses (antud kogumiku mõttes soolise võrdsuslikkuse suhtes) sarnaste hoiakute ja vaadetega elanikkonnarühmad, mis

hõlmavad nii mehi kui ka naisi. Selle lähenemise taotluseks on hoiduda inimeste rühmitamisest soo (või ka teiste sotsiaaldemograafiliste tunnuste) alusel ja pigem keskenduda asjaolule, et nii meeste kui ka naiste seas on eri maailmavaadete esindajaid. Seega kujunevad maailmavaatelised koalitsioonid, mis ületavad soolist jaotust ning sisuliselt ei eelda, et soolise võrdõiguslikkuse küsimustes on kõik mehed omavahel sarnaste vaadetega. Selline lähenemine hõlbustab loobumist soopõhise vastandamise ideoloogiast.

Sooloome (ingl *doing gender*) – käsitlus, millekohaselt sugu on performatiivne sooritus, esitus, midagi, mida luuakse inimeste igapäevase suhtluse käigus eri sotsiaalsetes kontekstides, mitte aga inimese olemuse universaalne osa. Näiteks kui mees jääb lapsehoolduspuhkusele ühiskonnas, kus see ei ole tavaks, laiendab see käitumine arusaama mehelikkusest ja meheks olemisest ning ajapikku võib selline käitumine saada meheks ja isaks olemise enesestmõistetavaks osaks.

Sotsiaalkonstruktivism (ingl *social constructivism*) – sotsioloogiline teadmisteteooria, millekohaselt tähendused maailma ning eri sotsiaalsete nähtuste kohta luuakse inimgruppide ja indiviidide omavahelise interaktsiooni käigus. Sotsiaalkonstruktivistlik sookäsitlus tähendab, et sugu kui sotsiaalne kategooria ei ole eelnevalt defineeritud, vaid sellele omistatakse tähendusi eri sotsiaalsetes ja kultuurilistes kontekstides eri ajahetkedel, mis tähendab ühtlasi, et need tähendused muutuvad ajas ja ruumis.

Sotsiaalsed piirid/eraldusjooned (ingl *social boundaries*) – ressursside ja võimaluste ebavõrdne jaotumine teatud sümboolsete eraldusjoonte alusel. Põhimõtteliselt ei pruugiks ühel pool sümboolse eraldusjoone piiri olemisega kaasneda näiteks kõrgem sissetulek – ehkki eristatakse nn naistetöid ja meestetöid, ei pruugiks seepärast veel kujuneda soolist palgalõhet. Kuid sümboolne eristamine võimaldab kehtestada sotsiaalsed eraldusjooned, mis määravad, et ühe rühma esindajatel (st ühele poole sümboolset eraldusjoont jäävatel inimestel või ametikohtadel) on teistest parem juurdepääs ressurssidele (näiteks kõrgele palgale või muudele hüvedele). Selliseid sotsiaalseid eraldusjooni võib ühiskondlik korraldus luua või, vastupidi, tasandada.

Strateegiline ignoreerimine (ingl *strategic ignorance*) – teadlik mittemärkamine ja tähelepanuta jätmine, st strateegilistest huvidest lähtuv hoolimatus ja ükskõiksus. See on olukord, kus teadmatus ja sallimatu suhtumise säilimine tuleneb domineerivate gruppide strateegilistest huvidest ja võimusuhetest. Rõhutatud gruppidel on suurem huvi kehtivat ühiskondlikku korraldust vaidlustada kui privilegeeritud gruppidel, kes just olukorra jätkumisest otseselt ja kaudselt kasu lõikavad. Seega võivad domineerivad grupid kehtiva ühiskonnakorralduse alalhoidmiseks vähem või rohkem teadlikult ignoreerida ning valesti mõista informatsiooni soolise ning muudel alustel esineva ebavõrdsuse kohta ühiskonnas.

Sugu, bioloogiline (ingl *sex*) ja **sotsiaalne** (ingl *gender*) – mõiste puhul on oluline eristada bioloogilist ja sotsiaalset sugu. Bioloogiline sugu tähendab inimeste eristamist naisteks ja meesteks vastavalt nende bioloogilistele/anatoomilistele sootunnustele. Sotsiaalne sugu aga viitab naistele ja meestele omistatavatele ning sobivaks peetavatele omadustele, oskustele,

käitumisele ja eelistustele, lähtuvalt nende sookategooriast. Sotsiaalne sugu ei ole bioloogiliselt määratletud, vaid see, mida tähendab naiseks ja meheks olemine, saab tähenduse konkreetsetes ühiskondlikus kontekstis. Tänapäeva soouurijad aga kahtlevad bioloogilise ja sotsiaalse soo eristamise mõttekuses ja võimalikkuses.

SVM – soolise võrdõiguslikkuse monitooring, Eesti Sotsiaalministeeriumi korraldatav pikaajalise iseloomuga läbilõikeline küsitlusuuring Eesti elanikkonna soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute ja kogemuste teadasaamiseks. Tulemused avaldatakse Sotsiaalministeeriumi kodulehel ning paberkanjal nii uuringuaruandena kui ka analüütilise artiklikogumikuna. Seni on SVMi läbi viidud 2005., 2009. ja 2013. aastal ja käesolev kogumik on koostatud SVM 2013 andmete põhjal.

Sümboolsed piirid/eraldusjooned (ingl *symbolic boundaries*) – hoiakutel või arusaamadatel (sh eelarvamustel) põhinev eristamine inimeste, tegevuste jms kategoriseerimiseks. Sümboolne piir eristab näiteks hea ja halva, õige ja vale tegutsemisviisi. Need eraldusjooned on eri kontekstides erinevad, reeglina need aja jooksul muutuvad ja neid on ka võimalik teadlikult nihutada. Eelkõige seisneb sümboolse piiri olulisus selles, et selle alusel kujunevad gruppide staatuselised hierarhiad ja sotsiaalsed eraldusjooned.

Transfoobia (ingl *transphobia*) – põhjendamatud ja eelarvamuslikud individuaalsed ja kultuurilised hirmu, vihkamise ja jälestuse reaktsioonid transsooliste suhtes. Need põhinevad laiematel heteronormatiivsetel sotsiaalsetel protsessidel, eksplitsiitsetel võimusuhtel ja domineeriva grupi strateegilisel teadmatusel. Eesmärgiks on osade rühmade muutmine eksootiliseks ja võõraks, et kahandada nende kui grupi tõsiseltvõetavust oma rühma identiteedi kinnitamise arvel. See on oluline vahend eriti olukorras, kus oma rühma identiteeti või positsiooni tajutakse ohustatuna ja ei nähta selle tugevdamiseks muid teid.

Transsoolisuus, transsooline inimene (ingl *transsexual*) – isik, kelle identiteet ei ole kooskõlas talle sünnil antud sooga. Terminis LGBT tähistab T transsoolisuust.

Valgesus (ingl *whiteness*) – rassi ja võimusuhte uuringute valdkonnast pärinev termin, mis tähistab domineeriva grupi eelisseisundit teiste, rassi põhjal eristatavate gruppide suhtes. Termin on muutunud ebavõrdsuse uuringutes oluliseks ja see ei tähenda enam ainult ega isegi peamiselt valgenahalisust, vaid seda saab kasutada igasuguste võimusuhte kontekstis. Iseloomulik on just arusaam, et võrreldes allutatud positsioonil olijaga ei paista privilegieeritud positsioon kuidagi eriline, sest selle pinnalt on konstrueeritud norm, millest lähtuvalt teisi defineeritakse. Näiteks toovad rassiteoreetikud välja, et valgenahalised inimesed ei pea endid rassiliselt markeerituteks, vaid omistavad rassikuuluvust mittevalgetele inimestele, jäädes ise nähtamatu normi staatusesse. Sama põhimõtet saab rakendada soosuhetele.

Võrdõigusvolinik, ka soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik – sõltumatu ja erapooletu asjatundja, kes jälgib soolise võrdõiguslikkuse seaduse ja võrdse kohtlemise seaduse nõuete täitmist.

Lisa 2. Faktoranalüüs

Käesoleva lisa eesmärgiks on anda ülevaade soolise võrdõiguslikkuse tüpoloogia loomiseks kasutatud tunnuste moodustamisest. Selleks et ankeedis toodud küsimuste põhjal saada selgem ettekujutus nende sisulisest tähendusest soolise võrdõiguslikkuse seisukohalt, löime esmalt 26 uut tunnust, millega hiljem viisime läbi faktoranalüüsi. Valisime kogu tööühmaga peetud sisuliste arutelude käigus ankeedist uute tunnuste loomiseks need küsimused/väited, mis väljendasid hoiakut soolise võrdõiguslikkuses suhtes ühes või teises valdkonnas (näiteks perekondlik tööjaotus, tööturul osalemine ja tippjuhina töötamine, poliitilistes esinduskogudesse valimine jne), aga mitte (vastajaga seotud) konkreetset olukorda. Väljavalitud küsimuste põhjal moodustasime uued tunnused. Tunnuste moodustamisel lähtusime sellest, et vastaja, kes ei valinud sisukat poolt- või vahel ka vastuargumenti, loeti esindavat soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetele mitte kooskõlas olevat seisukohta.

Tabelis 1 on toodud need SVM 2013 ankeedi küsimused/väited, mida uute tunnuste loomiseks kasutasime, uute tunnuste nimetused ning väärtused ja väärtuste esinemise sagedus. Uute tunnuste väärtused on grupeeritud nii, et suurem väärtus väljendab pigem soolist võrdõiguslikkust pooldavat seisukohta ning selle pooldava seisukoha järgi on ka uued tunnused oma nime saanud. Tunnuste seesugune nimetamine on küll lihtsustav, kuid aitab paremini hoomata nende sisu ja viia kokku 9. artiklis joonisel 19 toodud jaotustega.

Tabel 1. Uute tunnuste loomiseks kasutatud küsimused/väited, uute tunnuste nimed ning väärtused ja väärtuste esinemise sagedus

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
D3. Mis Te arvate, milliste oskuste ja omaduste arendamisele peaks poiste ja tüdrukute kasvatamisel erilist tähelepanu pöörama? Palun valige nii poiste kui ka tüdrukute puhul kolm kõige olulisemat oskust.	Nimetab poiste ja tüdrukute jaoks kolme tähtsama oskuse/omaduse seas kolm ühist. ²⁰⁸	(0) Vastajad, kes pidasid poiste ja tüdrukute kasvatamisel oluliseks erinevaid omadusi (29%). (1) Vastajad, kes pidasid poiste ja tüdrukute kasvatamisel oluliseks ühte sama omadust, kuid kaks erinesid (28%). (2) Vastajad, kes pidasid poiste ja tüdrukute kasvatamisel oluliseks kahte sama omadust, kuid üks erines (21%). (3) Vastajad, kes pidasid poiste ja tüdrukute kasvatamisel oluliseks samu omadusi (21%).
E7. Kujutage ette olukorda, kus lapse vanemad lähevad lahku. Kelle juurde peaks Teie arvates jääma laps elama?	Ei arva, et laps peaks jääma pärast lahutust pigem ema juurde.	(0) Vastajad, kes leidsid, et laps peaks jääma pigem ema juurde (34%). (1) Vastajad, kes valisid mõne muu variandi (66%).

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
<p>G1. Palun hinnake, milline peaks nende tasandite poliitikute hulgas olema naiste osakaal?</p> <p>1. Riigikogu liikmete hulgas 2. Valitsuse ministrite hulgas 3. Kohalikes volikogudes 4. Europarlamendi saadikute hulgas</p>	<p>Leiab, et neljal poliitilise ametikoha tasandil peaks olema naiste osakaal praegusest suurem.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid mõne muud variandid (41%). (1) Vastajad, kes leidsid, et ühel poliitilise ametikoha tasandil peaks olema naiste osakaal praegusest suurem (11%). (2) Vastajad, kes leidsid, et kahel poliitilise ametikoha tasandil peaks olema naiste osakaal praegusest suurem (14%). (3) Vastajad, kes leidsid, et kolmel poliitilise ametikoha tasandil peaks olema naiste osakaal praegusest suurem (17%). (4) Vastajad, kes leidsid, et neljal poliitilise ametikoha tasandil peaks olema naiste osakaal praegusest suurem (17%).</p>
<p>G1. Palun hinnake, milline peaks nende tasandite poliitikute hulgas olema naiste osakaal?</p> <p>5. Riigiasutuse tippjuhtide hulgas 6. Eraettevõtete tippjuhtide hulgas</p>	<p>Leiab, et ettevõtete juhtide hulgas peaks olema naiste osakaal praegusest suurem nii riigi- kui ka erasektoris.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (61%). (1) Vastajad, kes leidsid, et ettevõtete juhtide hulgas peaks olema naiste osakaal praegusest suurem ühel tasandil (13%). (2) Vastajad, kes leidsid, et ettevõtete juhtide hulgas peaks olema naiste osakaal praegusest suurem kahel tasandil (27%).</p>
<p>G1. Palun hinnake, milline peaks nende tasandite poliitikute hulgas olema naiste osakaal?</p> <p>1. Riigikogu liikmete hulgas 2. Valitsuse ministrite hulgas 3. Kohalikes volikogudes 4. Europarlamendi saadikute hulgas 5. Riigiasutuse tippjuhtide hulgas 6. Eraettevõtete tippjuhtide hulgas</p>	<p>Leiab, et nii poliitilistel ametikohtadel kui ka tippjuhtide seas peaks olema praegusest suurem naiste osakaal.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (39%). (1) Vastajad, kes leidsid, et ettevõtete tippjuhtide hulgas peaks vähemalt ühel tasandil olema praegusest suurem naiste osakaal, kuid mitte poliitilistel ametikohtadel (2%). (2) Vastajad, kes leidsid, et vähemalt ühel poliitilisel ametikohal peaks olema praegusest suurem naiste osakaal, kuid mitte ettevõtete tippjuhtide hulgas (22%). (3) Vastajad, kes leidsid, et nii vähemalt ühel poliitilisel ametikohal kui ka tippjuhtide seas (vähemalt ühel tasandil) peaks olema praegusest suurem naiste osakaal (38%).</p>

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
<p>G7. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>1. Naiste suurem osalemine poliitikas on vajalik eri huvide paremaks esindamiseks.</p> <p>7. Naiste ja meeste võrdõiguslikkusest võidavad ka mehed.</p>	<p>Leiab, et võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide esindatuse osas.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (42%).</p> <p>(1) Vastajad, kes olid mõlema väitega kas täiesti või pigem nõus ehk leidsid, et võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide esindatuse osas (58%).</p>
<p>G7. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>5. Suurema osa kodutöödest peaks tegema see abikaasa (elukaaslane), kellel on teisega võrreldes väiksem palk.</p> <p>6. Suurema sissetulekuga pereliikmel peaks olema peres ka suurem otsustusõigus.</p>	<p>Ei avalda poolehoidu traditsioonilisele, inimkapitaali põhinevale soolisele kodutööde jaotusele.</p>	<p>(0) Vastajad, kes olid vähemalt ühe väitega kas täiesti või pigem nõus ehk pooldasid traditsioonilist inimkapitaali põhinevat kodutööde jaotust (15%).</p> <p>(1) Vastajad, kes valisid muud variandid (85%).</p>
<p>G9. Mis Te arvate, kas naine võib osta prostituudilt seksi?</p> <p>G10. Mis Te arvate, kas mees võib osta prostituudilt seksi?</p>	<p>Peab mehi ja naisi võrdseks seksi ostmise õiguse osas.</p>	<p>(0) Vastajad, kes leidsid, et seksi ostmine prostituudilt on lubatud ainult kas mehele või naisele (8%).</p> <p>(1) Vastajad, kes leidsid, et seksi ostmine prostituudilt on kas lubatud või keelatud nii mehele kui ka naisele (92%).</p>
<p>G9. Mis Te arvate, kas naine võib osta prostituudilt seksi?</p> <p>G10. Mis Te arvate, kas mees võib osta prostituudilt seksi?</p>	<p>Taunib seksi ostmist prostituudilt nii naised kui ka mehe poolt.</p>	<p>(0) Vastajad, kes leidsid, et seksi ostmine prostituudilt on lubatud naisele ja/või mehele (67%).</p> <p>(1) Vastajad, kes leidsid, et seksi ostmine prostituudilt on keelatud nii mehele kui ka naisele (33%).</p>
<p>H2. Kas naised ja mehed peaksid sama töö eest saama võrdset töötasu? Sama töö all mõeldakse sama ametikohta: näiteks mees- ja naisõpetaja, mees- ja naisjuht.</p>	<p>Leiab, et naised ja mehed peaksid saama sama töö eest võrdset töötasu.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (8%).</p> <p>(1) Vastajad, kes leidsid, et naised ja mehed peaksid sama töö eest saama võrdset töötasu (92%).</p>

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
<p>H12. Nüüd loetlen mõningaid arvamusi selle kohta, millised on meeste ja naiste võimalused tööturul. Palun öelge, kas Te olete nende väidetega nõus.</p> <p>9. Kui töökohti on vähe, on meestel suurem õigus tööle kui naistel.</p>	<p>Ei nõustu, et kui töökohti on vähe, on meestel suurem õigus tööle kui naistel.</p>	<p>(0) Vastajad, kes olid väitega kas täiesti või pigem nõus ehk leidsid, et kui töökohti on vähe, on meestel suurem õigus tööle kui naistel (36%). (1) Vastajad, kes valisid muud variandid (64%).</p>
<p>H13. Kas Teie arvates sobib naine tippjuhiks?</p>	<p>Arvab, et naine sobib tippjuhiks.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (19%). (1) Vastajad, kes leidsid, et naine sobib tippjuhiks (81%).</p>
<p>H15. Kui peres on/oleks koolieelikust (st alla 7a) lapsi, siis milline oleks Teie arvates järgnevaist sobivaim elukorraldus?</p>	<p>Ei avalda toetust traditsioonilisele soolisele rollijaotusele koolieelikutega kodus.</p>	<p>(0) Vastajad, kes eelistasid, et kas ainult mees töötaks täisajaga ja naine hoolitseks kodu ning laste eest või mõlemad töötaksid, kuid naine töötaks osalise ajaga ja hoolitseks kodu ning laste eest ehk toetasid traditsioonilist rollijaotust kodus (60%). (1) Vastajad, kes valisid muud variandid (40%).</p>
<p>H16. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>5. Ema ja isa peaksid jagama vanemahüvitist lapse 1,5aastaseks saamiseni võrdselt.</p>	<p>Ei avalda toetust traditsioonilisele rollijaotusele vanemahüvitise osas.</p>	<p>(0) Vastajad, kes kas üldse või pigem ei nõustunud, et ema ja isa peaksid jagama vanemahüvitist lapse 1,5aastaseks saamiseni võrdselt ehk toetasid traditsioonilist rollijaotust kodus (35%). (1) Vastajad, kes valisid muud variandid (65%).</p>
<p>H16. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>6. Koduste tööde tegemise eest peaks peamiselt vastutama naine. 7. Mees peaks olema pere peamine toitja.</p>	<p>Ei avalda toetust traditsioonilisele rollijaotusele kodus kodutööde osas.</p>	<p>(0) Vastajad, kes vähemalt ühe väite puhul nõustusid (variandid 4 ja 5) ehk toetasid traditsioonilist rollijaotust kodus (61%). (1) Vastajad, kes valisid muud variandid (39%).</p>
<p>H16. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>1. Ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on hea ühiskond.</p>	<p>Leiab, et ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on hea ühiskond</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (19%). (1) Vastajad, kes leidsid (variandid 4 ja 5), et ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on hea ühiskond (81%).</p>

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
<p>H16. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>2. Mehed saavad hooldamisega seotud töökohtadel sama hästi hakkama kui naised.</p> <p>3. Naised saavad tehnilisi oskusi nõudvatel töökohtadel sama hästi hakkama kui mehed.</p>	<p>Leiab, et mehed ja naised inimkapitali osas ei erine: mehed hooldavad samahästi kui naised ja naised on tehnilistes oskustes sama head kui mehed.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (65%).</p> <p>(1) Vastajad, kes leidsid, et mehed ja naised ei erine: mehed hooldavad sama hästi kui naised ja naised on tehnilistes oskustes sama head kui mehed (variandid 4 ja 5) (35%).</p>
<p>H16. Mida Te arvate järgmistest väidetest?</p> <p>2. Mehed saavad hooldamisega seotud töökohtadel sama hästi hakkama kui naised.</p> <p>3. Naised saavad tehnilisi oskusi nõudvatel töökohtadel sama hästi hakkama kui mehed.</p> <p>4. Naise jaoks on majanduslik iseseisvus sama oluline kui mehe jaoks.</p>	<p>Leiab, et naistel ja meestel on samad võimed ja sama vajadus olla majanduslikult iseseisev.</p>	<p>(0) Vastajad, kes valisid muud variandid (67%).</p> <p>(1) Vastajad, kes leidsid (variandid 4 ja 5), et naistel ja meestel on samad võimed ja sama vajadus olla majanduslikult iseseisev (33%).</p>
<p>I7. Kelle ülesanne peaks Teie arvates olema pere majandusliku toimetuleku kindlustamine?</p>	<p>Ei nõustu, et majandusliku toimetuleku kindlustamine peaks olema mehe ülesanne.</p>	<p>(0) Vastajad, kes leidsid, et majandusliku toimetuleku kindlustamine peaks olema ainult või peamiselt mehe ülesanne (26%).</p> <p>(1) Vastajad, kes valisid muud variandid (74%).</p>
<p>J1. Vaatamata asjaolule, kas olete sellises olukorras varem olnud, palun öelge, kui mugavalt Te tunnete end järgmistes olukordades:</p> <p>1. Vabal ajal seltskonnas, kus on lesbi.</p> <p>2. Vabal ajal seltskonnas, kus on gei.</p>	<p>Võrdselt salliv meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse sättumuse osas: tunnete end mugavalt vabal ajal seltskonnas nii gei kui ka lesbiga.</p>	<p>(0) Vastajad, kes olid võrdselt sallimatud gei või lesbi viibimisele seltskonnas (variandid 3 ja 4) (31%).</p> <p>(1) Vastajad, kes olid sooliselt ebavõrdsed ehk tunnete end mugavalt ainult kas gei või lesbiga (11%).</p> <p>(2) Vastajad, kes olid võrdselt sallivad: tunnete end mugavalt vabal ajal seltskonnas nii gei kui ka lesbiga (57%).</p>

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
<p>J1. Vaatamata asjaolule, kas olete sellises olukorras varem olnud, palun öelge, kui mugavalt Te tunneksite end järgmistes olukordades:</p> <p>1. Vabal ajal seltskonnas, kus on lesbi. 2. Vabal ajal seltskonnas, kus on gei.</p>	<p>Sarnane suhtumine geidesse ja lesbidesse vabal ajal seltskonnas.</p>	<p>(0) Vastajad, kes lesbide ja geide osas arvavasid eri moods (11%). (1) Vastajad, kes lesbide ja geide osas arvavasid samamoods (89%).</p>
<p>J1. Vaatamata asjaolule, kas olete sellises olukorras varem olnud, palun öelge, kui mugavalt Te tunneksite end järgmistes olukordades:</p> <p>5. Ajades ühiseid töösaju samas töökollektiivis lesbiga. 6. Ajades ühiseid töösaju samas töökollektiivis geiga.</p>	<p>Võrdset salliv meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse sättumuse osas: tunneks end mugavalt ajades töösaju nii gei kui ka lesbiga.</p>	<p>(0) Vastajad, kes ei tunneks end mugavalt, ajades ühiseid töösaju ei lesbi ega geiga (variandid 3 ja 4) (28%). (1) Vastajad, kes olid sooliselt ebavõrdset ehk tunneksid end mugavalt ainult kas gei või lesbiga (10%). (2) Vastajad, kes olid võrdset sallivad: tunneksid end mugavalt, ajades ühiseid töösaju nii gei kui ka lesbiga (61%).</p>
<p>J1. Vaatamata asjaolule, kas olete sellises olukorras varem olnud, palun öelge, kui mugavalt Te tunneksite end järgmistes olukordades:</p> <p>5. Ajades ühiseid töösaju samas töökollektiivis lesbiga. 6. Ajades ühiseid töösaju samas töökollektiivis geiga.</p>	<p>Sarnane suhtumine geidesse ja lesbidesse töökollektiivis.</p>	<p>(0) Vastajad, kes lesbide ja geide osas arvasid eri moods (10%). (1) Vastajad, kes lesbide ja geide osas arvasid samamoods (90%).</p>
<p>J2. Kui võrd Te olete nõus järgnevate väidetega?</p> <p>10. Kui elukaaslased on mõlemad naised (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel. 11. Kui elukaaslased on mõlemad mehed (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel.</p>	<p>Leiab, et nii geid kui ka lesbid peaksid saama lapsendada (ei anna soolist eelist).</p>	<p>(0) Vastajad, kes leidsid, et ei geid ega lesbid peaks saama lapsendada (variandid 3 ja 4) (63%). (1) Vastajad, kes olid sooliselt ebavõrdset ehk leidsid, et ainult geid või lesbid peaksid saama lapsendada (11%). (2) Vastajad, kes olid võrdset sallivad: leidsid, et nii geid kui ka lesbid peaksid saama lapsendada (26%).</p>

SVM ankeedi küsimused/väited	Uue tunnuse nimi	Uue tunnuse väärtused ja nende esinemise sagedus
<p>J2. Kuivõrd Te olete nõus järgnevate väidetega?</p> <p>10. Kui elukaaslased on mõlemad naised (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel.</p> <p>11. Kui elukaaslased on mõlemad mehed (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel.</p>	<p>Sarnane suhtumine geide ja lesbide lapsendamise-õigusesse.</p>	<p>(0) Vastajad, kes lesbide ja geide osas arvasid eri moods (11%).</p> <p>(1) Vastajad, kes lesbide ja geide osas arvasid samamoodi (78%).</p>
<p>J1. Vaatamata asjaolule, kas olete sellises olukorras varem olnud, palun öelge, kui mugavalt Te tunnete end järgmistes olukordades:</p> <p>1. Vabal ajal seltskonnas, kus on lesbi.</p> <p>2. Vabal ajal seltskonnas, kus on gei.</p> <p>5. Ajades ühiseid töösaju samas töökollektiivis lesbiga.</p> <p>6. Ajades ühiseid töösaju samas töökollektiivis geiga.</p> <p>J2. Kuivõrd Te olete nõus järgnevate väidetega?</p> <p>10. Kui elukaaslased on mõlemad naised (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel.</p> <p>11. Kui elukaaslased on mõlemad mehed (ehk samast soost), siis peaksid nad saama soovi korral lapsendada teiste elukaaslastega võrdsetel tingimustel.</p>	<p>Peab geisid ja lesbisid võrdväärseks kolmes sfääris (nii tööl, seltskonnas kui ka lapsendamisel).</p>	<p>(0) Vastajad, kes olid ebavõrdsed geide ja lesbide osas kõigis sfäärides (2%).</p> <p>(1) Vastajad, kes olid võrdsed ühes sfääris (7%).</p> <p>(2) Vastajad, kes olid võrdsed kahes sfääris (13%).</p> <p>(3) Vastajad, kes olid võrdsed kolmes sfääris (78%).</p>

Soolise võrdõiguslikkuse alaseid hoiakuid väljendavate tunnuste (tabel 1) omavaheliste seoste ning võimalike peidetud muutujate leidmiseks viisime läbi faktoranalüüsi.²⁰⁹ Täpsemalt kasutasime küll peakomponentide analüüsi, kuid kuna sageli nimetatakse seda üheks faktoranalüüsi tüübiks, mitte eraldiseisvaks analüüsimeetodiks, jääme nimetuse „faktoranalüüs“ juurde. Nii sisuliselt kui ka statistiliselt optimaalseimaks osutus 26 tunnuse põhjal tehtud 8 faktoriga mudel, mis kirjeldab 60% kasutatud tunnuste koguhajuvusest. Kasutasime peakomponentide meetodit ning varimaks-pöörämist. Tabelis 2 on toodud iga faktorit enim mõjutanud tunnuseid, sealjuures on esitatud vaid need, mille faktorkaal on suurem kui 0,3. Sulgudes on toodud nende tunnuste faktorkaalud, mis on tugevamalt seotud mõne teise faktoriga, kuid siiski piisavalt tugevad, et avaldada faktori tähenduse mõtestamise jaoks olulist rolli.

Faktortunnuste väärtused saab individuaalsete skooridena salvestada ning neid edaspidises analüüsis võrdväärselt muude tunnustega kasutada. Tulenevalt tunnuste skaalast võib lihtsustavalt faktoreid tõlgendada nii, et suuremad väärtused väljendavad keskmiselt võrdõiguslikkust toetavat ning väiksemad mittetoetavat hinnangut.

Tabel 2. Faktoranalüüs soolise võrdõiguslikkuse alastele hoiakutele; peakomponentide meetod, varimaks-pööramine

Tunnus	Faktor	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	Leiab, et nii poliitilistel ametikohtadel kui ka tippjuhtide seas peaks olema praegusest suurem naiste osakaal.	0,946							
	Leiab, et neljal poliitilise ametikoha tasandil peaks olema naiste osakaal praegusest suurem.	0,907							
	Leiab, et ettevõtete juhtide hulgas peaks olema naiste osakaal praegusest suurem nii riigj- kui ka erasektoris.	0,865							
	Leiab, et võrdõiguslikkus on hea nii meeste kui ka naiste huvide esindatuse osas.	0,397					(0,367)		
	Peab geisid ja lesbisid võrdväärseks kolmes sfääris (nii tööl, seltskonnas kui ka lapsendamisel).		0,951						
	Sarnane suhtumine geidesse ja lesbidesse seltskonnas.		0,892						
	Sarnane suhtumine geidesse ja lesbidesse töökollektiivis.		0,889						
	Võrdselt salliv meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse sättumuse osas: tunneks end mugavalt ajades tööasju nii gei kui ka lesbiga.			0,875					
	Võrdselt salliv meeste ja naiste alternatiivse seksuaalse sättumuse osas: tunneks end mugavalt vabal ajal seltskonnas nii gei kui ka lesbiga.			0,859					
	Ei nõustu, et kui töökohti on vähe, on meestel suurem õigus tööle kui naistel.			0,375				(0,326)	
	Leiab, et mehed ja naised inimkapitali osas ei erine: mehed hooldavad sama hästi kui naised ja naised on tehnilistes oskustes sama head kui mehed.				0,956				
	Leiab, et naistel ja meestel on samad võimed ja sama vajadus olla majanduslikult iseseisev.				0,955				

Tunnus	Faktor	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	Ei nõustu, et majandusliku toimetuleku kindlustamine peaks olema mehe ülesanne.					0,655			
	Ei avalda toetust traditsioonilisele rollijaotusele kodus kodutööde osas.					0,654			
	Ei avalda toetust traditsioonilisele soolisele rollijaotusele koolieelikutega kodus.					0,545			
	Nimetab poiste ja tüdrukute jaoks kolme tähtsama oskuse/omaduse seas kolm ühist.					0,496			
	Arvab, et naine sobib tippjuhiks.						0,602		
	Leiab, et ühiskond, kus naised ja mehed on võrdsed, on hea ühiskond.						0,555		
	Leiab, et naised ja mehed peaksid saama sama töö eest võrdset töötasu.						0,537		
	Ei avalda poolehoidu traditsioonilisele, inimkapitaali põhinevale soolisele kodutööde jaotusele.					(0,348)	0,400		
	Peab mehi ja naisi võrdseks seksi ostmise õiguse osas.							0,663	
	Taunib seksi ostmist prostituudilt nii naise kui ka mehe poolt.			(-0,372)				0,645	
	Ei arva, et laps peaks jääma pärast lahutust pigem ema juurde.							0,441	
	Sarnane suhtumine geide ja lesbide lapsendamisosigusesse.		(0,309)						-0,691
	Leiab, et nii geld kui ka lesbid peaksid saama lapsendada (ei anna soolist eelist).			(0,393)					0,537
	Ei avalda toetust traditsioonilisele rollijaotusele vanemahüvitise osas.					(0,362)			0,402
	Seletatud variatiivsus (%)	10,3	10,2	8,3	7,7	7,5	6,0	5,0	4,8

Märkus: kaheksa faktoriga seletatud koguvariatiivsus on 59,8%. Sulgudes on toodud tunnused, mis on mõne muu tunnusega tugevamini seotud.

Lisa 3. Klasteranalüüs

Faktortunnuste (lisa 2 tabel 2) väärtused salvestasime iga vastaja jaoks. Et uurida, millised indiviidide grupid eristuvad nende tunnuste põhjal, otsustasime läbi viia klasteranalüüsi. Kasutasime k-keskmiste klasterdamise meetodit, mis sobib just suure hulga indiviidide grupeerimiseks. Nii mudelite eristusvõime hindamise põhjal kui ka tõlgenduslikust aspektist lähtudes otsustasime kuueklasterilise mudeli kasuks.

Need kuus klastrit nimetasime järgmiselt:

- I Toetab võrdväarsust eraelusfääris, aga mitte avalikus sfääris (29%).
- II Toetab igakülget soolist võrdväarsust (22%).
- III Sooliselt ebavõrdne (kohati sallimatu) hoiak eraelus, võrdväarsus avalikus sfääris (21%).
- IV Rõhutab soolist erinevust ja soovib laiendada hegemoonilist maskuliinsust eraelus ja lastekasvatamisel (10%).
- V Rõhutab soolisi erinevusi, samas toetab võrdväarsust ja tähtsustab naiste rolli nii era- kui ka avalikus sfääris (9%).
- VI Rõhutab soolist erinevust, ei soovi põhimõtteliselt võrdväarsust ei era- ega avalikus sfääris (9%).

Tabelis 3 on toodud tekkinud tüüpühmad faktortunnuste keskmise väärtuse alusel. Tulenevalt faktortunnuste skaalast võib lihtsustavalt faktoreid tõlgendada nii, et suuremad väärtused väljendavad keskmiselt võrdõiguslikkust toetavamalt ning väiksemad mittetoetavat hinnangut. Näiteks esimesse klasterisse kuuluvatel indiviididel on liberaalsuse faktori väärtuseks 0,72, mis tähendab seda, et nad suhtuvad pigem sallivalt nii geidesse kui ka lesbi-desse. Väärtus $-0,76$ võimete ja vajaduste võrdsuse faktori korral näitab aga seda, et sellesse rühma kuulujad peavad naiste ja meeste võimeid ja majandusliku iseseisvuse vajadust pigem erinevaks. Täpsem klasterite kirjeldus nii tabeli 3 alusel kui ka sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes on toodud 9. artiklis.

Tabel 3. Soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute tüpoloogia kuue klastriga mudeli; faktorite keskmised* klastrite lõikes

Faktor	I klaster	II klaster	III klaster	IV klaster	V klaster	VI klaster
1. Otsustussfääri võrdse esindatuse faktor	0,04	0,00	-0,07	-0,09	0,01	0,13
2. Alternatiivse seksuaalsuse võrdse aktsepteerimise faktor	0,36	0,33	0,42	-2,59	0,28	-0,27
3. Liberaalsuse faktor	0,72	0,53	-1,36	-0,21	-0,63	0,39
4. Meeste ja naiste võimete ja vajaduste võrdsuse tunnistamise faktor	-0,76	1,33	-0,14	0,02	-0,22	-0,30
5. Koduse rollijaotuse faktor	0,16	0,28	-0,20	0,02	-0,20	-0,55
6. Töösfääri faktor	-0,01	0,12	0,31	-0,05	-1,38	0,45
7. Inimsuhete kaubastamise faktor	0,13	0,07	0,37	-0,05	-1,78	0,39
8. Lapsekasvatamise faktor	-0,30	-0,16	-0,29	-0,36	0,42	1,95
Indiviidide arv klastrites (kokku 1500)	432	331	310	152	135	140
Elanikkonna jaotus klastrite vahel	29%	22%	21%	10%	9%	9%

* Märkus: faktortunnused on standardiseeritud tunnused, mille keskmine on null ja suurem väärtus väljendab soolist võrdõiguslikkust pooldavamalt seisukohta.

Lisa 4. Tekstis esinenud viited ja kommentaarid

- 1 Anspal jt 2010
- 2 Eurostat 2013
- 3 Sotsiaalministeerium 2013
- 4 Allport 1935
- 5 Eagly & Chaiken 2007
- 6 Visser & Mirabile 2004
- 7 Bohner & Dickel 2011
- 8 Higgins 1996
- 9 Festinger 1957
- 10 Brannon *et. al.* 2007; Hart *et. al.* 2009
- 11 Van Dijk 2004
- 12 Gerhards *et. al.* 2009
- 13 Inglehart 1971; Inglehart & Welzel 2004
- 14 Gerhards 2007, 2008; Gerhards *et. al.* 2009
- 15 Autori koduleht, <http://www.eljamesauthor.com/books/50-shades-worldwide/>
- 16 Boellstorff 2012
- 17 Ellis *et. al.* 2002
- 18 Warner 1991
- 19 Berger & Luckmann 1966
- 20 Gerson & Peiss 2004; Paechter 2001
- 21 Siin võiks näiteks mõelda naiste võimalustele omandada haridust või osaleda valimistel või muutunud ühiskondlikule suhtumisele üksikemadesse. Soopõhiseid identiteete kui ka praktikaid on mõjutanud veebipõhiste eneseesitamise võimaluste lisandumine (vt ka Siibak 2010; Tiidenberg 2013).
- 22 Beauvoir 1974
- 23 Butler 1999; Lorber 1996, 2005; Wharton 2005
- 24 West & Zimmerman 1987
- 25 Messner 2000
- 26 *ibid.*
- 27 Kimmel 2004; Messner 2000; Scott 1994; Roosalu 2012
- 28 West & Zimmermann 1987; Kimmel 2004; Butler 1990
- 29 Lorber 1994
- 30 Martin 2004
- 31 Kimmel 2004
- 32 Lorber 1994; Kimmel 2004
- 33 vt Messner, 2000 vrld Winker & Degele 2011
- 34 Shields 2008
- 35 Connell 1987; Connell & Messerschmidt 2005
- 36 Connell & Messerschmidt 2005
- 37 Ciabattari 2001
- 38 McIntosh 1988
- 39 Twine 1997; Twine & Warren 2000; Frankenberg 1997

- 40 Brooks 2007
- 41 Pilvre 2011; Pajumets 2012
- 42 Analoogiad on Eesti kontekstis käsitletud ka Kesküla 2013.
- 43 Cohen 1997
- 44 Cole 2009
- 45 Pajumets ja Roosalu 2013
- 46 Thornton 1991; Ackelsberg 2010; Boyd 1997
- 47 Boyd 1997
- 48 Alates juba sotsioloogia klassikutest, nagu Mills (1959) või Hanisch (1969).
- 49 Illouz 2013
- 50 Kuurme 2011
- 51 West & Zimmermann 1987; Connell 1996
- 52 Kretchmar 2011
- 53 Vinter 2013; Hamlen 2011
- 54 Feller 2005
- 55 Hadley & Nenga 2004
- 56 Aavik jt 2013
- 57 Tholander 2002, viidatud Kretchmar 2011 kaudu
- 58 Feministlik mõttesuund, mis vaidlustab patriarhaalseid soosuheteid kui rõhumise ja soolise ebavõrdsuse peamist allikat.
- 59 Papp 2013; Aavik 2009
- 60 Mikk 2002
- 61 Aavik 2009
- 62 Kuurme 2010, 2010a
- 63 Vinter 2013
- 64 Karu jt 2012
- 65 Kuurme 2008, 2009, 2012
- 66 Varasemad soolise võrdõiguslikkuse monitooringud (Pettai ja Proos 2003; Deman jt 2006; Vainu jt 2010).
- 67 Hochschild 1989
- 68 Knudsen & Waerness 2008
- 69 Hansson 2011
- 70 Becker 1991
- 71 Evertsson 2006
- 72 *ibid.*
- 73 Knudsen & Waerness 2008
- 74 *ibid.*
- 75 Hansson 2009; Kasearu 2011; Pöder 2011
- 76 Pajumets 2007
- 77 Steinmetz *et al.* 1990
- 78 Kasearu 2011, 2012
- 79 Eglitis 2010
- 80 Gerson 2009
- 81 Lastekaitseadus

- 82 Karu jt 2012
- 83 Lysenko *et. al.* 2013
- 84 Cast *et. al.* 2006
- 85 Tuleb tähele panna, et küsimuse sõnastus ei eelda otseselt füüsilise karistamise esinemist välistavalt ainult kodukeskkonnas, vastanud võisid silmas pida ka muid suhteid ja keskkondi, kus selline teguviis lubatud on, näiteks kooli.
- 86 2005. aasta uuringus kasutati terminit „korralekutsumine“.
- 87 Erinevalt käesolevast uuringust kasutati varianti „raske öelda“.
- 88 Derman jt 2006
- 89 Karu jt 2012
- 90 Gelles 2007
- 91 Gelles 2007
- 92 Code 2003
- 93 Justiitsministeerium 2013
- 94 Narag & Miller 2009; Sanders *et. al.* 2009
- 95 *ibid.*
- 96 Lentz & Stitt 1996
- 97 Derman jt 2006
- 98 Pajumets 2004
- 99 Sotsiaalministeerium 2012; Lõhmus ja Trummal 2012
- 100 Hansson & Aavik 2012
- 101 Eurostat 2013 (andmed 2012. aasta kohta: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics)
- 102 Anspal jt 2010
- 103 Acker 1990
- 104 Reproduktiivne töö tähistab endiselt valdavalt naiste poolt tehtud tasustamata erasfääris tehtavaid hoolitsus- ja majapidamistöid, sh laste saamist ning kasvatamist jt tegevusi, mis on ühiskonna taastootmise ja jätkusuutlikkuse seisukohast hädavajalikud, kuid mida ei nähta enamasti tööna (kuna neid nähakse naiselikkuse loomuliku osana). Nende tegevuste mõtestamine tasustamata tööna rõhutab nende tegevuste regulaarsust ja intensiivsust, aitab esile tuua seda, et nende töödega igapäevaselt rakkes olevad inimesed, enamasti naised, ei saa seetõttu sageli meestega samaväärselt avaliku sfääri tegevustesse (nt palgatöö) panustada ning aitab seega laiemalt hägustada ja problematiseerida era- vs. avaliku sfääri piire ning selgitada struktuurset soolist ebavõrdsust.
- 105 Cotter *et. al.* 2001
- 106 Acker 2006, 2009
- 107 van Balen *et. al.* 2010
- 108 Anspal jt 2010; Roosalu 2013
- 109 Roosalu 2012; Karu 2009
- 110 Toomet 2011; Hansson ja Aavik 2012; Aavik 2013; Anspal ja Kallaste 2007
- 111 Talves 2011; Masso 2010; Kasearu 2011
- 112 Beck 2005
- 113 Beck-Gernsheim 2002; Crompton, Brockmann & Luonette 2005; Gonas & Karlsson 2006
- 114 Ba 2011

- 115 Rubery, Smith & Fagan 1999; Pfau-Effinger 2003
- 116 Gonas & Bergman 2009; Roosalu 2013
- 117 Hochschild 1989
- 118 Rämmer 2011; Raudsepp, Tart ja Heinla 2013
- 119 Pajumets 2007
- 120 Hansson 2009
- 121 Roosalu 2013
- 122 Sotsiaalkindlustusameti statistika
- 123 Esping-Andersen 2009
- 124 Hanisch 1969
- 125 Kim-Puri 2005; Pateman 1988
- 126 Kuigi maailmas on riike, kus naiste poliitilised õigused on tänini olematud või väga piiratud, said enamikes lääne ühiskondades naised valimisõiguse alles 20. sajandil. Eestis said naised valimisõiguse 1918. aastal vastuvõetud põhiseadusega.
- 127 Johnson 2002
- 128 Ühiskondlikust moraalist lähtuvalt heakskiidetav kui mehelik valdkond.
- 129 Põldsaar 2009
- 130 *ibid.*
- 131 Vt mõiste *intimate citizenship*, nt Plummer 2003
- 132 Corboz 2009
- 133 Anderson 1983
- 134 Pilvre 2011; Kivimaa 2009; Põldsaar 2009
- 135 Põldsaar 2009
- 136 Pilvre 2011
- 137 Papp 2009
- 138 Kurvet-Käosaar ja Põldsaar 2003
- 139 Krull 1995, viidatud Pilvre 2011 kaudu
- 140 *ibid.*
- 141 Pilvre 2011; Pajumets 2012
- 142 Raitviir 2011; Pajumets 2012
- 143 Pilvre 2011
- 144 Pilvre 2011
- 145 Novikova 2000
- 146 Kallas *et. al.* 2013
- 147 Jaggard 1983; Jaggard & Young 2000; Butler & Scott 1992
- 148 Millett 1977
- 149 Inter-Parliamentary Union 2013
- 150 *ibid.*
- 151 Raitviir 2011
- 152 Allik 2010; Pilvre 2011
- 153 Allik 2010; Raitviir 2011
- 154 Allik 2010; Pilvre 2007
- 155 Raitviir 2011
- 156 Põldsaar 2007; Pilvre 2011; Raitviir 2011

- 157 Raitviir 2002, 2011; Põldsaar 2002
158 Raitviir 2011; Vainu jt 2010
159 Allik 2010; Pilvre 2011; Vask 2007; Põldsaar 2007
160 Põldsaar 2009; Pilvre 2011
161 Kangur 2009; Kallas 2010
162 Vainu jt 2010
163 Allik 2010
164 Allik 2010
165 Ühelt poolt väidetakse, et kandidaatide tegelikud hääled kujunevad ebaoluliseks ning määravaks saab hoopis kandidaadi positsioon valimisnimekirjas. Teisalt on täheldatud, et just tuntud naiskandidaadid osutuvad sageli häältekogujateks nimekirjas eespool asuvatele meestele (Põldsaar 2002).
166 Allik 2010; Põldsaar 2007
167 Sookvootide näol on tegemist ajutise meetmega, mille eesmärgiks on parandada soolist tasakaalu otsustusprotsessis ning seeläbi aidata kaasa soolise võrdõiguslikkuse edendamisele ühiskonnas.
168 Rikmann ja Lagerspetz 2010
169 Howell 2006
170 Rikmann ja Lagerspetz 2010
171 Allik 2010; Pilvre 2011
172 Põldsaar 2009; Pilvre 2011
173 Vt Marling 2010 toodud viiteid
174 Raitviir 2011
175 Pilvre 2011
176 Krull 1995, viidatud Pilvre 2011 kaudu
177 Rikmann ja Lagerspetz 2010
178 Koorits 2012
179 Sotsiaalministeerium 2013
180 Wilchins 2004
181 Sharma 2009; Valocchi 2005; Ingraham 1996; Berlant & Warner 1998
182 Van Dijk 2004
183 Robinson 2012
184 Rammus 2012; Bourdieu 2005; Ingraham 2006
185 Roughgarden 2004
186 Butler 2004
187 Lamont & Molnar 2002; Gerson & Peiss 1985/2004
188 Epstein 2000, 1988
189 Wilchins 2004
190 Alvesson *et. al.* 2008
191 Vt artikkel 9
192 Tallinna Tehnikaülikool 2012
193 Tallinna Tehnikaülikool 2012
194 Butler 2004
195 Käsper 2011

- 196 Tallinna Tehnikaülikool 2012
- 197 Ellis *et. al.* 2002; vt ka artikkel 1
- 198 Tallinna Tehnikaülikool 2012
- 199 Kurs 2012
- 200 Walby 2005, viidatud Verloo & Lombardo 2007 kaudu
- 201 Verloo 2005; Verloo & Lombardo 2007
- 202 Võrdse kohtlemise edendamisest saab täpsemalt lugeda Kallas jt 2013.
- 203 Marling 2010
- 204 Vt Titmuss 1974, käsitletud Saraceno & Keck 2008
- 205 Verloo & Lombardo 2007
- 206 Roosalu jt 2010
- 207 Kasutasime peakomponentide meetodit ning varimaks-pööramist.
- 208 Kui oli valitud „muud oskused“, mitte üks etteantutest, siis vaatasime, kas need poiste ja tüdrukute puhul kattusid, ja rühmitasime vastavalt sellele.
- 209 Tooding 2007

Summary

Gender equality in Estonian way: concluding remarks Triin Roosalu

Translated by Nele Sillaots (OÜ Avatar)

In this collection of articles, we analysed the results of the Gender Equality Monitoring 2013 (GEM 2013). Herein, I shall summarize the results according to the addressed topics and present the main characteristics of the attitude system revealed by our analysis.

1. Introductory chapter

In the introductory article, we introduced the data we employed, our approach, and the structure of the collection. When introducing different approaches to gender equality, we explained the social-constructivist viewpoint that formed the basis of our starting point, according to which meanings are given to social phenomena based on the structure of the society or agreements of members of the society. In this approach, changes in the meanings of phenomena are similarly possible, resulting in – or sometimes deriving from – the (changed) attitudes of the population. Our main approach considered (1) the fact that gender is flexible by nature; (2) the fact that the whole binary gender system is essentially a construction; (3) the understanding that the weaknesses of people in weaker positions in the society tend to accumulate, and in turn, the superiority of the privileged tends to accumulate, which makes them reluctant to admit issues; (4) the position that in analysing gender inequality, men and women should not be contrasted as groups; instead, differences within each group should be emphasised that could form a basis for coalitions overcoming the gender division with the help of common attitudes. The thematic chapters were constructed based on the above.

2. Raising children

This article focussed on gender-based socialisation of children and analysed which characteristics and skills Estonian people value the most in bringing up boys and girls. Gender Equality Monitoring 2013 revealed that attributes and skills that were deemed important in raising boys and girls are rather different gender-wise and regenerate stereotypes. In other words – the situation has remained the same over the last four years, and compared to the Monitoring of 2009, no considerable changes have occurred in judgements about what attributes and skills are suitable for boys and girls. This issue, however, still reflects some room for manoeuvring with regard to the existing norms, i.e. support and cultivation of more alternative parenting practices and expectations. Still, the overall nature of social value judgements gives reason to assume that families that put less emphasis on traditional gender stereotypes generally still tolerate the so-called practical type of hegemonic ideals as they seek for a “simpler” future and breakthrough opportunities for the child. Parents probably also seek to avoid imposing their own, more alternative life choices on the child. They fear that in a society that still holds on to fairly strict gender roles and expectations, standing out may cause labelling and no one wishes that upon a child. A similar pattern of “hidden tolerance” can also be seen in the attitudes towards LGBT topics in the context of parenting, which

can in turn be seen as a reaction to the habitual homophobia and shunning of differences generally resonating in the society. Compared to others, male respondents express a somewhat stronger tendency towards gender stereotyping, especially when assessing the necessary attributes and skills of girls. Such assessments can be, on the one hand, related to a certain strengthening of a more assertive feminine type in the society, and, on the other hand, the resulting fear that men feel in the face of the blurring ideal or archetypal but at the same time familiar femininity and motherliness. While there is a tendency to distinguish the worlds of boys and girls as two separate realities that have different norms and rules, the analyses also revealed some attributes and indicators that were considered very important to develop but were not tied to the child's gender. For example, Estonians attribute the highest importance to developing money handling skills in raising both boys and girls. Assertiveness and consideration of others are also considered important in both boys and girls, which may refer to certain changes in gender-based role expectations.

3. Division of labour within the family

This article explored the attitude towards division of labour within the family and making important decisions for the family. Since the amount of household chores differs greatly depending on whether there are children in the family, the analysis was made both according to gender and family types. Marital status of the respondents was viewed as an important category in establishing the difference between the power relations of married couples and couples in a civil partnership. The general opinion is civil partnerships are an indicator of liberal views. However, our data confirm the results of several earlier surveys, in that not only do couples in civil partnership with children have as traditional attitudes (e.g. with regard to division of labour) as married couples but they are more likely to follow the division of labour where the woman has more responsibilities. This opens a new paradigm for defining power relationship in Estonian households, but also for acknowledging civil partnership as a choice. Since children are initially socialised at home inside their family, today's traditional division of roles within the family creates the situation where the stereotypical role attitudes and acceptance of gender inequality is regenerated, both in families based on traditional marriage and on civil partnership. It may be assumed that the great gender pay wage gap contributes to the situation where the burden of everyday household chores is left on women's shoulders and they do not have enough power to question this situation due to their status on the labour market.

4. Power over another person's body

The next article also dealt with the issues of power and domination, analysing the inequality of power relationships and their connection with violence, firstly, in family environment, between partners and between parents and children; and secondly, in the public sphere in relation to prostitution. Inequality can be created and maintained through using violence as a tool for gaining power. Results of the survey have been primarily analysed in the light of feminist approaches, but not only towards differences between men and women but also inside different demographic groups. While in the latter, differences appear mostly between

nationalities, the most remarkable changes have occurred in time. The analysis showed that the tolerance of Estonian people towards physical punishment of children has significantly decreased, and a clear readiness has developed in the society to address domestic violence cases as a part of the public sphere. If these changes have been supported by discussing these topics in the media and by political support with no remarkable opposition, the reverse trend is visible in case of prostitution: little attention from the politicians and neutral attitude of the population.

5. Men and women in the labour market

This article is important due to the fact that for years, Estonia has been among the European countries with the largest gender pay gap. In the recent years, media and public opinion have continuously drawn attention to this topic. Also, more and more attention has been paid to the activity of the Gender Equality Commissioner, whose media representation has enabled people to acquaint themselves with the subject of equal treatment in professional life, and to assess their opportunities and situation in their professional life in this light. The analysis confirms that most Estonians really do sense that men's options in professional life are a bit or a lot better. At the same time, most people think that men would simply not agree to work for wages as low as what women accept. Compared to four years ago, the situation of men and women on the labour market is sensed to be a bit more unequal. Most Estonian people participating in the labour market work in teams that are gender-segregated. This means that people see few people of the opposite sex of the same profession or position or also to look up to. Still, over the last four years, there has been a significant increase in the number of people who find women suitable for being top managers, which may suggest a decrease in stereotypical understandings about professions that are suitable for men or women. Nevertheless, the view that women are suitable to be top managers may derive from a stereotypical presumption that women exercise a different, a softer, more careful and empathic management style. Gender inequality in the labour market, i.e. in the public sphere, is related to power relations in the family, i.e. the private sphere. The partner that earns more on a pay job, and who is mostly a man in case of heterosexual relationships, is in a better position to negotiate domestic distribution of labour. The survey shows that most Estonian residents find it fair that the lower wage partner should not take on a greater burden of household chores, i.e. it is believed that bigger income from a pay job should not enable the higher wage partner to "buy himself out" from doing household chores. This general attitude does not, however, match the "real situation" where women are mainly in charge of the routine household chores, for example cleaning the rooms and washing the dishes.

6. Combining work and family life

The next article focusses on attitudes related to work and family life and practices related to combining these two domains at the level of the employer. The analysis of the gender equality monitoring data showed that although Estonian people highly value both their jobs and

families, the ideologies of work and family life as two separate spheres along with their stereotypical attitudes and traditional role models are still widespread. Estonian legislation on work and family life is mainly gender neutral; hence, fathers should have equal opportunities with mothers to adjust their work to the needs of their family life, and the employers should be obliged to fulfil the fathers' respective requests, but in practice, the fathers rarely take advantage of the available opportunities. On the one hand, the reason is the employers are not used to viewing fathers as parents that are equal to mothers; on the other hand, however, it is also caused by the fathers' attitude that promotes traditional gender roles. Thus, significant changes have taken place in both work and family behaviour, but traditional family-centred values and outdated gender roles are still emphasised. Our most urgent problems, such as low birth rate and high rate of children living in poverty, cannot be solved easily in the context of the Estonian situation and the possibilities of our welfare system if traditional gender roles are continued to be supported and the labour sphere is continued to be segregated – quite the opposite.

Therefore, the assumption has been programmed into the seemingly gender sensitive Estonian model that the mother mainly cares for the child (father is a mere assistant parent), and the mother either chooses to dedicate herself to work full time or to stay at home with the child full time. The design of childcare options also underlines the fact that the Estonian parent (mostly mother) can choose between staying at home with a toddler or hiring a much pricier nanny compared to the public service, or, in the case of a pre-school child, making use of full time preschool childcare facilities – or picking a less demanding working life. Thus, the existing structure creates unexpected dangers from the perspective of gender equality in the otherwise favourable framework for combining work and family.

7. Representation of women in politics

This article discussed the nature of the political landscape of Estonia as a post-Soviet transition society, taking account on the one hand the effects of the Soviet value system, but also, on the other hand, the aspect of national identity. When speaking of politics, active citizenship was also addressed in addition to participation in party politics and state governance. One of the important basic principles of democracy is proportional representation of men and women in power and decision making processes. The more both men and women participate in making decisions, the better is the representation of their different interests, experiences and needs. Regardless of the fact that in Estonia, women make up more than a half of population, complete more work hours compared to men, and there are more women with higher education than men, Estonian women find it much harder to access leading positions compared to men. Women's participation in political structures and processes compared to men is still relatively marginal. Still, the survey showed that more than $\frac{3}{4}$ of Estonian residents think that women's greater participation in both politics and leading positions in general is necessary to enhance the representation of different interests in the society. Compared to Gender Equality Monitoring 2009, the number of women finding that there should be more female members in the parliament has significantly increased.

It may be regarded as somewhat surprising that out of female respondents compared by age groups, young women at the age of 15–24 were the most doubtful about the need for greater representation of women in political institutions. It can probably be explained as a reflection of the neo-liberal values characteristic to the Estonian society. It is believed that everyone forges their own fate and success depends on the individual, not structural factors. Therefore, young women might not associate their personal experiences with structural inequality. The conservative nature of young female respondents may be also explained by lack of practical life experience. It is quite likely that when entering the labour market more actively or when starting a family, the effect of social barriers on women's self-expression may be perceived more strongly and women may then find it necessary that a voice with a similar experience in a form of female politicians participates in the decision-making process. The survey results confirm that the support of female respondents correlates with age. The lukewarm attitude of young women is definitely also influenced by the patriarchal nature of the current political landscape, i.e. the very small number of outstanding young women in Estonian politics and their minimal representation in top-level politics. Therefore, they do not have anyone to identify with, and at the same time, they might lack general interest in following politics or reacting to it. The authors assume that unlike the “mythological mother” ideal, the general acceptance of power positions and masculinity (i.e. “state father figure”) may still rather seem self-explanatory in both practice and on the level of ideals.

8. Heteronormativity as a frame

A separate article was dedicated to studying the attitudes of Estonian residents towards the equality of people with alternative sexual and gender identity. Gender and sexuality are tightly linked. They manifest as an attitude system or ideology that determines which social categories are deemed viable in the society. The results show that the ideology related to gender and sexuality that dominates in Estonia is heteronormativity that presents traditionally feminine women, traditionally masculine men and heterosexual relationship as obligatory. We regenerate heteronormativity and the related restrictions when we raise boys to become stereotypical men and girls to become stereotypical women. We also regenerate heteronormativity when we have a worse attitude towards co-workers, conversation partners and our children's friends that are LGBT than we do towards heterosexual people. Although men are more inert in their attitudes with regard to changing heteronormativity, and it may be regarded as an (subconscious) intention of the privileged group to retain their privileges, women also regenerate heteronormativity, sometimes even more than men.

Social norms and attitudes determine, however, whose life is worth living and whose is not. Thus, in order to ensure social viability to all members of the society, it is important that less widespread preferences and practices would be accepted in the society as well. According to SEM 2013, more than half of the respondents find that the Estonian society is intolerant towards transgender, gay, lesbian and bisexual people. This can be interpreted as censoring discriminating attitudes: people follow the superficially accepted principles of equality as a general principle, while remaining heteronormative when it comes to extending the rights. In some areas, changes can be observed towards a more liberal world view and new norms.

While a pessimist could admit that this is merely a tendency to censor one's discriminating attitudes, a trend that is widespread after globalisation and neo-institutionalism and one that will not influence the attitudes and behaviour concerning rights and obligations; an optimist might state that these are shifting symbolic borders. For example, a great majority of the respondents believe that people should receive equal pay for work regardless of their gender; that an individual's character and attitude towards other people supersedes the sexual orientation and gender identity of that individual; that women's bigger participation in politics would involve better representation of interests; and that men also win from equality. Even if these generalised attitudes do not seem to reflect in people's everyday practices, we can see them as reflections of changing symbolic borders. If shifting symbolic borders (which categorise people) are supported by a critical mass of people, the social (which cause inequality) borders will follow.

9. Cross-gender value coalitions

In the last article, we first introduced theoretical possibilities for solving issues related to gender inequality. After that, we gave an overview of the results of the factor and cluster analyses conducted based on the GEM 2013 questions measuring values and attitudes. The analysis revealed that in Estonia, people are not divided into pro-equality and anti-equality groups; at least six groups need to be distinguished based on attitudes towards gender equality whose members make sense of "gender equality" in a slightly different manner. We recommend viewing these groups as different understandings of the ideal of gender equilibrium:

- Supports gender equality in all aspects (22% of population)
- Points out gender differences while supporting equality and valuing women's role in both private and public sphere (9%)
- Unequal (sometimes intolerant) attitude towards different genders in private life, equal in public sphere (21%)
- Supports equality in private life, but not in public sphere (29%)
- Stresses gender differences and wishes to expand hegemonic masculinity in private life and raising children (10%)
- Stresses gender differences, but does fundamentally not wish for equality in either private or public sphere (9%)

The fact that representatives of all these six types can be found in all social-demographic groups, is an especially important result. Thus, the coalitions formed by attitudes towards gender equality cover the members of different social groups, including both men and women. The existence of groups formed on these attitudes enables to stop opposing the groups and helps to understand what gender equality means in one or another sphere of life. The intersection of world views which forms the semantic field of gender equality is made up of conventions and compromises. In the Estonian context, gender equality as a divided value mainly means a combination of three areas: (1) norms – equality is fundamentally good; (2) labour – women could be leaders; women and men should receive equal pay for the same amount of work; men should use the right of parental leave to stay home with a child; (3) family – fathers

should take parental leave ; men should do household chores; women also ensure that the family is coping economically; boys and girls should be taught similar skills. As a next step, the meaning of gender equality could be extended in Estonia based on the following attitudes: (1) norms – equality is good for both men and women with regard to taking their interests into account; (2) family – if a family falls apart, the child does not necessarily need to stay with the mother; (3) labour – the proportion of women in politics and among top managers of both public and private sector institutions should increase.

10. Conclusion

As a recurring pattern across different subjects, it can be seen that the majority of women have egalitarian attitudes concerning allowing women to access areas dominated by men – but not necessarily when it is about extending men’s rights in female-dominated realms. It is also clear that there are larger gender gaps in the respondents’ positions on political representation, compared to, for example, work and socialisation. A certain contradiction is also visible in the fact that while the attitude towards women as political representatives is quite lenient (women are considered slightly more suitable as political leaders than as top managers of companies), then men and women with unclear gender identity or homosexual orientation would be slightly more accepted as colleagues in the work environment than in political representative functions. As far as the private sphere is concerned, however, the result is quite the opposite: people are more traditional in their views of the roles of men and women in the sphere of private life compared to the public sphere, regardless of the general acceptance of gender equality on the wider level of norms and values.

The results show how social gender is by nature flexible in the Estonian society, meaning slightly different things for different groups and being socially constructed. At times, the traditional attitudes can be explained by strategic blindness of the more privileged groups, i.e. unwillingness to notice problems and inequality. However, it is important that men and women are not opposed here but coalitions are sought on the basis of common attitudes.

Our analysis showed that a relatively traditional heterosexual normativity continues to be the dominant value in the society. This is not unique to Estonia, which is why we separately analysed the specific value landscape of Estonia in terms of attitudes towards gender equality. The following slogans could be suggested as principles of gender equality and equal rights: “gender equality in all aspects”; “equality in private sphere, difference in public sphere”; “attitudes of gender inequality in private life, equality in public sphere”; “stressing gender differences but extending hegemonic masculinity in private life and raising children”; “stressing gender differences while supporting equality and prioritising women’s role in both private and public sphere”; “stressing gender differences, fundamental opposition to equality in both private and public sphere”. It must be noted that just like we are not allowed to discriminate anyone directly or indirectly in the public sphere based on their gender or sexual orientation pursuant to the Gender Equality Act and Equal Treatment Act (and the Constitution fundamentally forbids treating any kind of people unequally), special treatment of people based on their world view, convictions or religious beliefs is not allowed in Estonia either. Therefore, we have

no reason to view any world view as better or more correct than another, but we should rather ensure that everyone has the right to hold true to their beliefs – until it is guaranteed that they follow the law, it is really to do with personal world view.

However, better knowledge of the attitude system of gender equality enables to understand better the values that allow some “inexplicable” aspects of inequality to continue existing. Personal attitudes and beliefs are important values to rely on, especially in unstable times. At the same time, everyone must support promoting equal treatment and equality. This analysis also confirmed strong support for equal treatment and gender equality in the Estonian society, and in general, people share the opinion that it is useful for the whole society. It is evident that different interest coalitions may not rely on the intersection of familiar social-demographic groups (men-women, young-old etc.) but are created across the borders of these basic groups. Quite the opposite, the groups are heterogeneous on the inside and all the six attitude types are represented among men and women, young and old. Thus, it is may not be very reasonable to direct policies and campaigns toward social groups but rather imagine people and groups with more specific attitudes as dialogue partners. The main thing is that none of them has a clear majority in the population, as even the largest group makes up less than a third of the whole; hence, the diversity of attitudes is much more than just a question of opposing dominant and alternative world views. This, however, creates much better opportunities for dialogue.

As the basis of this dialogue, we should concentrate on those values representing the largest intersection of the studied groups. The intersection of world views that formed the basis for the semantic field of gender equality is made up of conventions and compromises. In case of Estonia, gender equality as a shared value mainly combines the seven values with the largest support bases. These represent, as mentioned above, three areas: (1) norms – equality is fundamentally good; (2) labour – women could be leaders; women and men should receive equal pay for the same amount of work; men should use the right of parental leave to stay home with a child; (3) family – fathers should take parental leave; men should do household chores; women also ensure that the family is coping economically; boys and girls should be taught similar skills. Such an agreement would enable to extend the social consensus in the future.

In Gender Equality Monitoring 2013, we focussed on analysing the world of values, more specifically attitudes towards gender inequality. Less emphasis was put on behavioural aspects and personal experiences. The GEM 2013 survey database will offer this material for analysis and for discussing the different nuances of gender equilibrium and inequality for years to come. It is relevant to continue the systematic comparison of the questionnaires and data of the previous surveys when preparing for the next survey. A certain repeatability of the survey instrument in order to enable comparing topics over time is certainly also necessary in the future. Launching a periodical rotating module system that would allow concentrating on prioritised topics within each survey is an idea also worth considering. It is possible that in the future, it would be reasonable to focus more on the idea of intersectionality and, to a certain degree, more clearly combine the surveys of attitudes of different social groups (e.g. gender, nationality, age) towards equal opportunities. At the same time, when planning the

GEM, comparability with other countries should also be taken account to a greater extent. There are three regular international value surveys in the world – the World Values Survey (WVS), the International Social Survey Programme (ISSP) and the European Social Survey (ESS) that periodically also cover the subjects of gender roles and gender equality. It would be useful if the Estonian national data administration and data collection requirements were harmonised with these comparative databases to some extent, as this would allow systematically providing comparisons of Estonian data with other countries as a cross-section and considering the direction and extent of changes.

The Estonian experience, the current gender order and the attitude system in the field of gender equality is unique, but with the support of GEM, it helps to contribute to the theoretical and contextual analysis of gender regimes and gender order as such, in addition to understanding and changing the Estonian society. I admit that when drawing up the conclusions of this survey, the editor has faced a difficult challenge: the survey was conducted in the summer of 2013 and the analysis was performed before exciting developments in the Estonian society. On the one hand, a new government assumed office, having a more balanced gender division than has been the case for many years. This little step sends an important signal to the whole society. On the other hand, it is related to the civil partnership act that is under a more serious discussion than ever before. While in other countries, it clearly tends to mean extending the concept of family and legal protection to homosexual relationships, then in Estonia, the much more numerous heterosexual families living in civil partnership that have decided not to register their relationships as marriage also need similar protection. The survey revealed that the way of life of couples with children living in civil partnership is much more traditional, which indicates that an unregistered marriage can be characterised by or might result in the inequality of the relationship partners. Thus, while we normally expect that changes in the public opinion occur slowly, then these kinds of big changes in the society may also mean relatively quick changes in our expectations and positions.

The rather unexpected positive changes such as the improvement in gender balance of the government and discussions of the civil partnership act give reason for us to wait for the results of the next survey with great interest.

Заключение

Гендерное неравенство по-Эстонски: заключительные примечания Трийн Роосалу

Перевод: Ольга Еремина

В сборнике статей мы проанализируем результаты «Мониторинга гендерного равноправия 2013» (МГР). Здесь я кратко приведу заключительные результаты рассмотренных тем и затем представлю основные черты системы ценностей, сформированных в результате нашего анализа.

1. Вводная глава

В вводной главе мы представили использованные данные, свой подход, а также структуру сборника. При представлении различных подходов к гендерному равноправию, мы пояснили свою социально-конструктивистскую точку зрения, взятую за основу, согласно которой в обществе сформировалось определенное значение явлений согласно организации общества или соглашениям членов общества. В соответствии с данным подходом также возможно изменение значений явлений, результатом чего – иногда и в качестве мотивации – являются (изменившиеся) взгляды населения. Основными подходами являются (1) обстоятельство, что социальный пол является гибким по своей сути; (2) утверждение, что вся бинарная система полов является по своей сути предопределенной; (3) представление, что проблемы людей, занимающих более слабые позиции в обществе, имеют тенденцию накапливаться, а также что привилегированное превосходство, в свою очередь, имеет свойство накапливаться, что препятствует признанию наличия проблемы; (4) мнение, что при рассмотрении гендерного неравенства не обязательно противопоставлять мужчин и женщин как группы, а обращать внимание на различия внутри каждой из групп, на основе чего общие позиции могли бы способствовать формированию коалиций, выходящих за рамки гендерного разделения. Таким образом, мы образовали и тематические главы.

2. Воспитание детей

Настоящая глава в первую очередь рассматривает гендерную социализацию детей, а также анализирует, какие качества и навыки жители Эстонии считают важными в воспитании девочек и мальчиков. Мониторинг гендерного равноправия 2013 показал, что качества и навыки, которые считались важными в воспитании девочек и мальчиков, существенно различаются в вопросе о поле, а также поддерживают стереотипы. Другими словами, ситуация не изменилась за последние четыре года, а по сравнению с мониторингом, проведенным в 2009 году, не произошло существенных

изменений с точки зрения оценки качеств и навыков, считающихся нормальными для мальчиков и девочек. Тем не менее, в данном вопросе в ответах находят отражение возможности маневрирования в отношении действующей нормы, т.е. пропаганда и культивирование альтернативных практик воспитания и ожиданий. Учитывая характер общих общественных оценочных суждений, можно, однако, предположить, что и в семьях, не уделяющих особое внимание традиционным гендерным стереотипам, ребенку прививается идея о «легком» будущем и возможностях достижения успеха, опираясь, в конечном счете, на так называемый гегемонистский идеал практического характера. Очевидно, родители не желают как бы навязывать детям альтернативные возможности выбора в жизни. Они боятся, что в обществе, где по-прежнему распространены довольно жесткие нормы гендерных различий и соответствующие ожидания, отступление от нормы может бросаться в глаза, что нежелательно для ребенка. Схожий, так называемый, скрытый шаблон толерантности проявляется в отношении к ЛГБТ в контексте воспитания детей, что в свою очередь можно считать реакцией на разделяющие и гомофобные шаблоны в обществе в целом. Больше гендерных стереотипов по сравнению с другими демонстрируют респонденты мужского пола, особенно в части оценки качеств и навыков, необходимых девочкам. Такая оценка может быть связана с одной стороны с определенным распространением в обществе типа напористой женственности и, как следствие, с мужским страхом перед ослаблением позиций архетипического, но знакомого идеала женственности и материнства. Хотя мир девочек и мальчиков в основном считается двумя разными реальностями, где действуют различные нормы и правила, анализ выявил определенные свойства и характеристики, развитие которых считается крайне важным, но не ассоциировались с полом ребёнка. Например, жители Эстонии выше всего оценивают в воспитании мальчиков и девочек развитие навыков обращения с деньгами. Также как в случае с мальчиками, важным умением для девочек считается самореализация и умение считаться с другими, что может указывать на определенные изменения в ожиданиях от представителей разных полов.

3. Разделение труда в семье

В настоящей главе описывается отношение к разделению труда внутри семьи, а также к принятию важных для семьи решений. Так как количество необходимой работы по дому в семье различается в основном в силу того, растёт ли в семье один ребенок (дети) или нет, анализ был проведен как в отношении пола, так и типа семьи. В качестве важной категории рассматривалось и семейное положение респондента, чтобы выявить, каким образом различаются роли и отношения власти в браке и свободном сожительстве. В основном предполагается, что предпочтение свободного сожительства демонстрирует довольно либеральные взгляды. Наши данные, однако, подтверждают результаты нескольких предыдущих исследований, согласно которым пары с детьми, проживающие в свободном сожительстве в Эстонии, не только придерживаются тех же традиционных позиций (например, в части разделения труда), что и женатые пары, но и чаще склоняются к традиционному возложению домашних обязанностей

на женские плечи. Это открывает глаза не только на понимание отношений власти в эстонских семьях, но и на признание свободного сожительства как альтернативы. Поскольку первый опыт социального общения ребенок приобретает дома, в семье, нынешнее традиционное разделение ролей внутри семьи создает ситуацию, в которой стереотипные позиции в вопросе о ролях и принятия гендерного неравенства возобновляются, как в традиционном браке, так и в семье, основанной на свободном сожительстве. Можно предположить, что большое различие в зарплатах мужчин и женщин также способствует ситуации, в которой нагрузка работы по дому ежедневно ложится на женщин, и, исходя из своего статуса на рабочем рынке, у них недостаточно власти, чтобы оспорить данную ситуацию.

4. Власть над телом другого человека

Вопросом власти и доминирования занималась и следующая глава, в которой было проанализировано неравенство отношений власти, а также их связь, во-первых, с насилием в семье – в отношениях сожителей, а также родителей и детей – во-вторых, в общественной сфере, в связи с проституцией. При помощи насилия как инструмента власти можно установить и поддерживать неравенство. Результаты мониторинга в настоящей главе были проанализированы, в первую очередь, в свете феминистического подхода, в то же время, оценивались не только различия между мужчинами и женщинами, но и различия внутри различных демографических групп. Если в случае последних различия проявляются как правило среди национальностей, то больше всего достойны внимания временные изменения. Анализ показал, что толерантность жителей Эстонии в вопросе о физическом наказании детей значительно уменьшилась, а также что в обществе возникла четкая готовность рассматривать случаи насилия в семье как нечто, относящееся к публичной сфере. Если вышеупомянутые изменения поддерживали поднятие тем в СМИ и политическая поддержка без существенных возражений, то в случае проституции стоит отметить обратное: незначительное внимание со стороны политиков, а также нейтральная позиция среди населения.

5. Женщины и мужчины на рабочем рынке

Важность настоящей главы состоит в знании того, что уже в течение нескольких лет Эстония входит в число государств с самым большим различием в оплате труда мужчин и женщин в Европе. В последние годы этой теме постоянно уделяли внимание СМИ и общественное мнение. Также в последние годы все больше привлекает внимание деятельность уполномоченного по гендерному равноправию и равноправному обращению, покрытие которой в СМИ позволило людям ознакомиться с тематикой равного обращения в рабочей жизни, а также, исходя из этого, оценить свои возможности и ситуацию на работе. Анализ показывает, что большинство жителей Эстонии действительно осознает, что в карьерном плане мужчинам предоставляются относительно или однозначно лучшие возможности. В то же время, большинство людей

считает, что мужчины просто не согласились бы работать за такую низкую зарплату, как это делают женщины. По сравнению с четырьмя годами ранее, положение женщин и мужчин на рабочем рынке считается неравным. Большинство людей на рабочем рынке в Эстонии работает в рабочих коллективах, которые разделены по половому признаку. Это означает, что на определенных должностях преобладает один пол, также в качестве образца для подражания. С другой стороны, в течение четырех лет значительно увеличилось количество людей, считающих, что женщины вполне могут занимать ведущие должности, что может указывать на уменьшение числа гендерных стереотипов о должностях, которые, как считается, подходят только для мужчин или только для женщин. Однако, за позицией людей, считающих, что женщины подходят для ведущих должностей, могут скрываться стереотипные предположения, согласно которым женщинам может присваиваться отличный, более мягкий, осторожный и симпатизирующий стиль управления.

Гендерное неравенство на рынке труда, в публичной сфере, связано с отношениями власти в семье, т.е. в личной сфере. Партнер, зарабатывающий большее количество денег работой по найму, коим в гетеросексуальных отношениях, как правило, является мужчина, занимает более выгодную позицию при обсуждении разделения домашних обязанностей. Мониторинг показал, что большинство жителей Эстонии считает справедливым тот факт, что партнер, зарабатывающий меньше, не должен принимать на себя большую нагрузку в работе по дому, т.е. считается, что более высокие доходы, которые обеспечивает работа по найму, не должны позволять партнеру, зарабатывающему больше денег «откупиться» от выполнения работ по дому. Такая преобладающая позиция, однако, не совпадает с так называемым реальным положением вещей, согласно которым за рутинные домашние обязанности в Эстонии, как правило, отвечает женщина, например, за уборку комнат и мытье посуды.

6. Совмещение рабочей и семейной жизни

Следующая глава подробно рассматривает позиции, связанные с рабочей и семейной жизнью, а также практики, направленные на объединение двух данных областей на уровне работодателя. Анализ данных мониторинга гендерного равноправия показал, что хотя жители Эстонии ценят как работу, так и семью, то идеология наряду со стереотипными позициями и традиционными моделями разделения ролей в отношении работы и семейной жизни как двух отдельно стоящих сфер по-прежнему достаточно распространена. Касающееся работы и семейной жизни законодательство Эстонии является, в основном, гендерно-нейтральным; таким образом, отцы и матери должны иметь равные возможности для устройства работы в соответствии с потребностями семейной жизни, а также работодатели должны быть обязаны пойти навстречу отцам в соответствии с их пожеланиями, но на практике отцы редко используют предлагаемые им возможности. Причина, с одной стороны, состоит в том, что работодатель не привык видеть в отце родителя равного матери; с другой стороны, позиция самих отцов, поддерживающая традиционные гендерные

роли. Таким образом, хотя в поведении на работе и в семье и произошли значимые изменения, все еще подчеркиваются традиционные, вращающиеся вокруг семьи, ценности и устаревшие гендерные роли. Наши основные проблемы, например, низкая рождаемость или количество детей, живущих в большой бедности, в условиях Эстонии и с учетом возможностей нашей системы обеспечения благосостояния не являются легко разрешимыми при продолжающейся поддержке традиционных гендерных ролей, а также дальнейшего разделения семейной и рабочей сферы – скорее, наоборот. Таким образом, по-видимому, модель гендерных аспектов в Эстонии включает в себя тот факт, что ребенком занимается, как правило, мать (отец является лишь вспомогательным родителем), а также что выбором матери может стать либо посвящение себя работе на полную ставку, либо занятия с ребенком дома. Структура возможностей для родителей подчеркивает и то, что родитель в Эстонии (в большинстве случаев, мать) может выбрать между пребыванием с малолетним ребенком дома или услугами няни, что является достаточно затратным в сравнении с публичными услугами, а также полноценные дни по уходу за ребенком дошкольного возраста – или между менее требовательной рабочей жизнью. Таким образом, нынешняя организация создает в среде в целом благоприятной для объединения рабочей и семейной жизни неожиданные подводные камни с точки зрения гендерного равноправия.

7. Женщины в политике

В данной статье были рассмотрены влияния советской системы ценностей на характер политического ландшафта Эстонии как постсоветского «переходного» общества, т.е. принимая во внимание аспект народной идентичности. Говоря о политике, были рассмотрены и аспекты гражданской активности наряду с участием в партийной политике и управлении государством. Одним из важных основополагающих принципов демократии является пропорциональное представительство женщин и мужчин в процессах власти и принятия решений. Чем больше женщин и мужчин принимают участие в процессе принятия решений, тем лучше представлены их различные интересы, опыт и потребности. Несмотря на то, что в Эстонии женщины составляют более половины населения, работают больше мужчин, а также имеют больший процент получивших высшее образование по сравнению с мужчинами, женщинам в Эстонии гораздо сложнее устроиться на должность, предполагающую принятие решений, чем мужчинам. Участие женщин в политических структурах и процессах по сравнению с мужчинами по-прежнему остается маргинальным. Один из результатов настоящего мониторинга показывает, что более $\frac{3}{4}$ жителей Эстонии считает, что большее участие женщин в политике и на ведущих должностях необходимо для лучшего представления различных интересов в обществе. В сравнении с мониторингом гендерного равноправия 2009 года значительно увеличилось число женщин считающих, что среди членов Рийгигогу и правительства должно быть больше женщин.

Немного удивительным можно считать то, что из респондентов женского пола, при сравнении возрастных групп, необходимость большего представительства женщин в политических учреждениях ставили под сомнение чрезвычайно молодые женщины 15-24 лет. Очевидно, это, в свою очередь, можно объяснить отражением неолибералистических ценностей, свойственных эстонскому обществу. Считается, что каждый является кузнецом своего счастья, а также что достижение успеха зависит от индивида, а не от структурных факторов. Исходя из этого, молодые женщины могут быть не в состоянии сопоставить свой личный опыт со структурным неравенством. Причины консервативного характера позиций молодых женщин-респондентов можно объяснить и практическим жизненным опытом. Очень вероятно, что, будучи активными на рынке труда или создавая семью, женщины лучше понимают влияние социальных барьеров на возможности самовыражения среди женщин и, как следствие, считают необходимым озвучить подобные проблемы в процессе принятия решений в лице женщин-политиков. При этом результаты мониторинга показывают, что позиции женщин-респондентов коррелируют с возрастом. На вялое отношение молодых женщин однозначно влияет и патриархат нынешнего политического ландшафта, т.е. очень небольшое количество выдающихся молодых женщин в эстонской политике и минимальное представительство в высшей политике. Таким образом, женщины не могут отождествлять себя с кем-либо, а также может отсутствовать общий интерес к участию в политике. Авторы предполагают, что в отличие от идеала «мифологической матери» общее принятие позиций власти и мужественности (в т.ч. образ отца государства) может по-прежнему казаться очевидным как на практике, так и в идеале.

8. Гетеронормативность в качестве рамок

Отдельная глава рассматривает отношение жителей Эстонии к людям нетрадиционной сексуальной ориентации и гендерной идентичности в области равноправия. Пол и сексуальная ориентация тесно взаимосвязаны. Они проявляются в качестве системы ценностей или идеологии, обозначающей, какие социальные категории считаются жизнеспособными в обществе. Результаты показывают, что традиционно женственные женщины, традиционно мужественные мужчины, а также гетеронормативность, которая устанавливает гетероотношения как обязательные, по-прежнему образуют доминирующую идеологию о полах и сексуальной ориентации в Эстонии. Мы поддерживаем гетеронормативность и соответствующие ограничения, воспитывая мальчиков как стереотипных мужчин, а девочек – как стереотипных женщин. Мы также поддерживаем гетеронормативность и в том случае, если относимся к людям, коллегам, партнерам и друзьям детей, являющимся представителями ЛГБТ, хуже, чем к гетеросексуальным людям. С мужской позиции наблюдается больше инертности в части изменений в области гетеронормативности, что можно считать (несознательным) желанием сохранить свои привилегии в качестве привилегированной группы; гетеронормативность поддерживают и женщины, иногда больше мужчин.

Социальные нормы и ценности определяют, чья жизнь нормальна, а чья нет. Для того чтобы обеспечить социальную жизнеспособность для всех членов общества, важно, чтобы и менее распространенные предпочтения и практики принимались в обществе. По данным МГР-2013, более половины респондентов считает, что эстонское общество нетерпимо к транссексуалам, геям, лесбиянкам и бисексуалам. Это можно интерпретировать цензурой дискриминирующего отношения: в современном мире основой является принцип принятия равноправия как основного принципа, по крайней мере, на поверхности, но в то же время процесс расширения прав остается, как правило, гетеронормативным. В некоторых вопросах произошли изменения в направлении более либерального мировоззрения и инноваций. Если пессимист отметит, что мы имеем дело с тенденцией цензурировать дискриминирующее отношение, получившей распространение в результате глобализации и новой институционализации, а также что это не распространяется на отношение и поведение, касающееся прав и обязанностей, то оптимист будет считать, что мы имеем дело со сместившимися символическими границами. Например, большинство респондентов считает, что люди должны получать равную оплату труда, выполняя одинаковую работу, вне зависимости от половой принадлежности; что характер человека и его отношение к людям гораздо важнее сексуальной ориентации и гендерной идентичности; что большее участие женщин в политике обеспечило бы лучшее представительство интересов; а также что равноправие выгодно и мужчинам. Даже если данные обобщенные позиции еще не нашли отражение в ежедневных практиках, мы можем считать их проявлением смещающихся символических границ. Если смещение символических (разделяющих людей на категории) границ повлечет за собой критическую массу людей, сместятся и социальные (создающие неравенство) границы.

9. Межгендерные коалиции ценностей

В последней главе мы представили, в первую очередь, теоретические возможности решения проблем, связанных с гендерным неравенством. Затем мы представили обзор результатов факторного и кластерного анализа МГР-2013, проведенного на основе вопросов, оценивающих отношение и ценности. Анализ показал, что на основе своего отношения жители Эстонии четко не разделяются на сторонников гендерного равноправия или же противников – скорее, на основе отношения к гендерному равноправию следует различать, по крайней мере, шесть групп, члены которых понимают понятие «гендерное равноправие» по-своему. Мы рекомендуем рассматривать данные группы как разные подходы, отличающиеся от идеала гендерного равновесия:

- поддерживает разностороннее гендерное равноправие (22% жителей);
- подчеркивает гендерные различия, но также поддерживает равноправие и подчеркивает роль женщины как в частной, так и в публичной сфере (9%);
- позиция гендерного неравенства (местами категоричная) в частной жизни, равноправие в публичной сфере (21%);

- поддерживает равноправие в сфере частной жизни, а не публичной (29%);
- подчеркивает гендерные различия и желает расширить руководящую мужественность в частной жизни и воспитании детей (10%);
- подчеркивает гендерные различия, категорический противник равноправия как в частной, так и в публичной сфере (9%).

Особенно важным, однако, является результат, согласно которому представителей всех шести типов можно обнаружить в каждой социально-демографической группе. Таким образом, формирующиеся на основе отношения к гендерному равноправию коалиции одновременно охватывают членов различных социальных групп, в т.ч. мужчин и женщин. Наличие групп, сформированных на основе таких позиций, позволяет отказаться от противопоставления групп и помогает лучше понять значение гендерного равноправия в той или иной жизненной сфере. Общая часть мировоззрения, из которой мы вывели значение гендерного равноправия, включает соглашения и компромиссы. В случае Эстонии гендерное равноправие в качестве разделяемой ценности, в основном, определяется как комбинация из семи наиболее распространенных ценностей. Они представляют три области: (1) нормы – равноправие, как правило, это нечто положительное; (2) работа – женщины могут быть руководителями; женщины и мужчины должны получать равную оплату труда за одинаковую работу; мужчины должны использовать право родительского отпуска; (3) семья – отцы в родительском отпуске; мужчины, выполняющие работу до дому; женщины, обеспечивающие семью в экономическом плане; обучение мальчиков и девочек одинаковым навыкам. В качестве следующего шага можно расширить значение гендерного равноправия в Эстонии в части следующих позиций: (1) нормы – равноправие выгодно как мужчинам, так и женщинам в плане интересов; (2) семья – при распаде семьи ребенок не обязательно должен оставаться с матерью; (3) работа – участие женщин в политике и среди руководителей высшего звена как в государственном, так и в частном секторе должно увеличиться.

10. В заключение

Сквозящей тенденцией нескольких тем является то, что женщины все больше демонстрируют эгалитарное отношение в вопросе допуска женщин в области, доминируемые мужчинами – но не обязательно в том случае, когда речь заходит о расширении привилегий женского мира на мужчин. Одним из заключений является и то, что, по мнению респондентов, наибольшие гендерные различия проявляются в области представительства в политике, в сравнении, например, с областями работы и социализации. Следует отметить и определенное противоречие в части того, что в случае представительства в политике общее отношение к женщинам является менее строгим (женщины лучше подходят в политические лидеры, чем в ведущие руководители), то мужчины и женщины с неоднозначной сексуальной идентичностью или гомосексуальных наклонностей больше принимаются в качестве коллег в рабочей сфере нежели в политических представительских функциях. Однако если речь идет о

частной сфере, результат прямо противоположный: более традиционное отношение к ролям женщины и мужчины наблюдается в частной жизни, а не в публичной сфере, даже несмотря на общее принятие гендерного равноправия на уровне более широких норм и ценностей.

Результаты показывают, что социальный пол в эстонском обществе является гибким, имея разное значение для различных групп и будучи социально конструированным. Местами традиционные ценности можно объяснить стратегической слепотой привилегированных групп, что является нежеланием замечать проблемы, а также несправедливостью. Тем не менее, важно не сопоставлять женщин и мужчин, а искать коалиции на основе общих ценностей.

Наш анализ показал, что доминирующей позицией в обществе остается относительно традиционная гетеросексуальная нормативность. Это не является характерной чертой Эстонии, поэтому отдельно мы проанализировали то, каким является специфический ландшафт ценностей в Эстонии именно в вопросе об отношении к гендерному равноправию. В качестве результата анализа могут быть сформулированы следующие лозунги: «всесторонняя гендерная равнозначность»; «равнозначность в частной сфере, различие в публичной сфере»; «позиция гендерного неравенства в частной жизни, равнозначность в публичной сфере»; «подчеркивание гендерных различий, но распространение руководящей мужественности в частной жизни и воспитании детей»; «подчеркивание гендерных различий, но усиленная поддержка равнозначности и женской роли как в частной, так и в публичной сфере»; «подчеркивание гендерных различий, категорическое противостояние равноправию как в частной, так и в общественной сфере». Следует помнить, что поскольку, согласно Закону о гендерном равноправии и Закону о равном обращении в публичной сфере, в нашей стране запрещается прямая или косвенная дискриминация по половой принадлежности или сексуальной ориентации – Конституция принципиально запрещает любое неравное обращение с людьми – в Эстонии также запрещается особое обращение с людьми по их мировоззрению, убеждениям или религиозной принадлежности. Таким образом, нет причин для того, чтобы считать мировоззрение одного человека лучше или правильнее, скорее, стоит позаботиться о том, чтобы каждый мог оставаться уверенным в своих убеждениях – до тех пор, пока обеспечивается соблюдение законов, речь идет о личном мировоззрении.

Хорошие знания системы ценностей гендерного равноправия в целом помогают лучше понять, каковы те ценности, которые закрепляются за тем или иным «необъяснимым» аспектом неравенства. Личная позиция и убеждения являются важной ценностью, на которую можно опереться, в частности, в нестабильное время, также необходимо помогать распространению равного обращения и поддержке равноправия. Нынешний анализ также подтвердил то, что в эстонском обществе очень высока поддержка равного обращения и гендерного равноправия, а также в целом бытует мнение, что это выгодно для всего общества. Ясно и то, что коалиции различных интересов не должны полагаться на общую часть знакомых социально-демографических групп

(мужчины-женщины, молодые-старые и т.д.), т.к. они формируются через границы традиционных групп. Группы, напротив, демонстрируют разнообразие, и как среди мужчин и женщин, так и среди молодых и пожилых представлены все шесть типов отношения к вопросу. Таким образом, разумнее обращаться через политики и кампании не к социальным группам, а следует представлять в качестве партнера по диалогу людей и группы с более конкретными позициями. Самое главное – то, что никто из них не представлен в обществе в абсолютном большинстве, даже самая большая группа составляет менее трети, т.е. многообразие ценностей не является лишь вопросом противопоставления доминирующего и альтернативного мировоззрения. Однако это обеспечивает лучшие возможности для диалога.

Для начала диалога стоит сосредоточиться на тех ценностях, которые доминируют во всех исследованных группах. Общая часть мировоззрения, из которой мы вывели значение гендерного равноправия, включает соглашения и компромиссы. В случае Эстонии гендерное равноправие в качестве разделяемой ценности, в основном, определяется как комбинация из семи наиболее распространенных ценностей. Они представляют, как уже было сказано, три области: (1) нормы – равноправие как нечто положительное; (2) работа – женщины могут быть руководителями; женщины и мужчины должны получать равную оплату труда за одинаковую работу; мужчины должны использовать право родительского отпуска; (3) семья – отцы в родительском отпуске; мужчины, выполняющие работу до дому; женщины, обеспечивающие семью в экономическом плане; обучение мальчиков и девочек одинаковым навыкам. Данное соглашение может в дальнейшем привести к расширению общественного консенсуса. При проведении мониторинга гендерного равноправия в этом году мы сосредоточились на системе ценностей, точнее, на анализе отношения, касающегося гендерного неравенства. Чуть меньше внимания мы уделили аспектам поведения и личному опыту, т.к. данные опроса, проведенного в рамках МГР-2013, смогут предоставить материал для анализа, а также выявления различных нюансов гендерного равновесия и неравенства на несколько лет вперед. При подготовке к следующему мониторингу было бы полезно продолжить систематическое сравнением анкет и данных прошлых мониторингов. В будущем в определенной степени будет необходима воспроизводимость инструмента опроса с целью обеспечения временного сравнения некоторых тем. Взвесить можно и запуск системы периодически вращающихся модулей, что позволило бы каждому мониторингу сфокусироваться на важнейших темах. Возможно, в дальнейшем было бы разумным опираться на идею интерсекциональности, а также в определенной степени более четко задействовать мониторинги позиций разных социальных групп (например, пол, национальность, возраст) в области равных возможностей. В общем, при планировании МГР можно больше учитывать сравнение с другими государствами. В мире существует три регулярных международных исследования ценностей на научной основе: Всемирный обзор ценностей (World Values Survey, WVS), Международная программа социальных исследований (International Social Survey Programme, ISSP) и Европейское социальное исследование (European Social Survey, ESS), периодически рассматривают и тематику гендерных ролей, а также гендерное равноправие. Было бы разумно, если бы

государственное управление данными в Эстонии, а также необходимость сбора данных были унифицированы со сравнительным сбором данных, т.к. таким образом, имелась бы возможность систематически предлагать сравнение данных Эстонии с другими государствами при рассмотрении как по категориям, так и по направлениям и степени изменений.

Опыт Эстонии, нынешний гендерный порядок и система ценностей в области гендерного равенства являются уникальными, т.е. МГР предлагает больше возможностей для вклада в теоретический подход и рассмотрение не только понятий и изменений в эстонском обществе, но и гендерных режимов и порядка как таковых. Признаю, что заключение нынешнего исследования представляет собой сложную задачу для редактора: опрос был проведен летом 2013 года, а анализ был подготовлен еще до того, как в эстонском обществе произошли достойные внимания изменения. С одной стороны, в должность вступило новое правительство, гендерный состав которого более сбалансирован, чем в последние годы. Такой небольшой шаг дает важный сигнал всему обществу. Во-вторых, гораздо более серьезному обсуждению подверглись вопросы, связанные с Законом о совместном проживании. Если в других государствах это очень четко означает расширение понятия семьи и правовой защиты именно в области гомосексуальных отношений, то в Эстонии в подобной защите нуждается и гетеросексуальная семья, проживающая в свободном сожительстве и решившая официально не регистрировать свои отношения. Мониторинг показал, что среди пар с детьми, проживающих в свободном сожительстве, организация жизни является более традиционной, что указывает на возможность того, что нежелание заключать брак характеризует или, по крайней мере, влечет за собой неравенство сторон. Таким образом, если, как правило, мы считаем, что изменения в общественном мнении происходят постепенно, такие значительные общественные изменения могут довольно быстро изменить как мнения, так и позиции.

Относительно неожиданные положительные изменения – например, улучшение гендерного баланса в составе правительства и обсуждение Закона о совместном проживании – позволяют с большим интересом ждать результатов следующего мониторинга.

Varem ilmunud toimetised

- 2/2014 Eesti tööealise elanikkonna väljarände potentsiaal aastal 2013 – Poliitikaanalüüs
- 2/2014 *Migration potential of working-age population in Estonia in 2013. Policy analysis*
- 1/2014 Eesti vanemapuhkuste süsteemi arenguvõimalused – Poliitikaanalüüs
- 2/2013 Töövaldkonna areng 2012 – Trendide kogumik
- 2/2013 *Employment and working life in Estonia 2012 – Series of the Ministry of Social Affairs. Trends*
- 1/2013 Kollektiivlepingud Eestis – Teemaleht
- 2/2012 Töövaldkonna areng 2010–2011 – Trendide kogumik
- 2/2012 *Employment and working life in Estonia 2012 – Series of the Ministry of Social Affairs. Trends*
- 1/2012 Kollektiivlepingute roll Eesti töösuhetes – Poliitikaanalüüs

Kõik ilmunud toimetised on Sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee > Väljaanded > Toimetised.

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring on avaliku arvamuse küsitlus, mille eesmärgiks on saada ülevaade Eesti naiste ja meeste hoiakute, kogemuste ja käitumise kohta erinevates eluvaldkondades. Käesolevas kogumiks analüüsivad soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemusi Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi teadlased. Monitooringu tulemused on oluliseks ülevaateks soolise võrdõiguslikkuse olukorrast Eestis ja kasulikuks infoks kõigile ühiskonnaliikmetele.

Artiklite kogumik on sotsiaalministeeriumi toimetiste sari, mille eesmärk on esitada eri autorite koostatud sotsiaal-, töö- ja tervise poliitikaga seonduvaid ühe uuringu või teema keskseid ülevaateid ja analüüse ning aidata sellega kaasa teadmiste põhise poliitika kujundamisele.